

PUBLICATIONES UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS

SECTIO JURIDICA ET POLITICA

TOMUS XXXIX/2

MISKOLC UNIVERSITY PRESS
2021

PUBLICATIONES UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS

SECTIO JURIDICA ET POLITICA

TOMUS XXXIX/2

MISKOLC UNIVERSITY PRESS
2021

Szerkeszti:
a Miskolci Egyetemi Közlemények
Állam- és Jogtudományi Kari Szerkesztőbizottsága
(Miskolci Egyetem ÁJK, 3515 Miskolc-Egyetemváros)

A szerkesztőbizottság elnöke
(felelős szerkesztő):
HALLÓK TAMÁS

A szerkesztőbizottság tagjai:
BARTA JUDIT (ME ÁJK), GÖRGÉNYI ILONA (ME ÁJK),
HORVÁTH M. TAMÁS (DE ÁJK), KISS LÁSZLÓ (PTE ÁJK),
KORMOS ERZSÉBET (B.-A.-Z. Megyei Főügyészség),
NAGY ADRIENN (ME ÁJK), PAULOVICS ANITA (ME ÁJK),
SÁRY PÁL (ME ÁJK), SZABÓ ISTVÁN (PPKE JÁK)

A szerkesztőbizottság titkára:
LEHOTAY VERONIKA

HU ISSN 0866-6032

TARTALOMJEGYZÉK

2. KÖTET

I. ÁLLAMTUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ TANULMÁNYOK

<i>Berényi Laura: Gondolatok a szociális biztonság érvényesüléséről, különös tekintettel a nemzetközi jog szerepére</i>	7
<i>Jecs, Franciska: Maritime delimitation dilemmas over Hans Island between Canada and Denmark</i>	25

II. CIVILISZTIKAI TUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ TANULMÁNYOK

<i>Čertický Mária: A munkaviszony létesítését megelőző eljárás adatkezelési kérdései a magyar, a szlovák és a cseh munkajogi rendelkezések tükrében</i>	41
<i>Halász Csenge: Pillanatkép a közéleti szereplők személyiségi jogvédelméről</i>	64
<i>Kriston Edit – Mélypataki Gábor: A család ötven árnyalata – A családi jogviszonyok sokszínűsége a hazai magánjogban</i>	79
<i>Lenkovics Barnabás: A család védelmének alkotmányos alapja – I. rész: Elméleti és történeti alapok</i>	100
<i>Prugberger Tamás: A munkavállalói képviselő részvételi jogosítványai a gazdasági társaságok, valamint üzemeik irányítása terén az euroatlanti régióban és Magyarországon, kitekintve a szakszervezeti befolyásra</i>	124
<i>Rácz Zoltán: Gondolatok egy „új foglalkoztatási jogviszonyról”, az egészségügyi szolgálati jogviszonyról</i>	150
<i>Szinek Csütörtöki Hajnalka: Gondolatok a szlovák földforgalmi szabályozásról</i>	160
<i>Tóth, Barbara: Child-centered justice in Hungary</i>	178

I.

**ÁLLAMTUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ
TANULMÁNYOK**

GONDOLATOK A SZOCIÁLIS BIZTONSÁG ÉRVÉNYESÜLÉSÉRŐL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NEMZETKÖZI JOG SZEREPÉRE

**Thoughts on the enforcement of social security,
with special reference to the role of international law**

BERÉNYI LAURA*

Absztrakt: A II. világháborút követő időszak kiemelt jelentőséggel bírt az emberi jogok koncepciójának és védelmének kialakulásában, elvi jellegű kiindulási alapokat biztosítva ezáltal a 21. századi jogalkotási környezetnek. Jelen műben alapvető célkitűzésem a szociális biztonsághoz való jog egyes aspektusainak feltérképezése, a hazai szabályozás keretein túllépve, a nemzetközi vonatkozások vizsgálatának fényében. A vonatkozó szabályozás alakulásán túlmenően különösen érdekfeszítő kérdésnek vélem a foglalkoztatási válsághelyzetek kezelésére bizonyos tekintetben megoldási lehetőséget jelentő feltétel nélküli alapjövedelem bevezetésének kérdését.

Kulcsszavak: *szociális jogok, szociális biztonság, alapjogok, foglalkoztatási válsághelyzet, feltétel nélküli alapjövedelem*

Abstract: The period after the II. World War was of paramount importance in the development of the concept and protection of human rights, thus providing a theoretical starting point for the legislative environment of the 21st century. In the present work, my basic objective is to examine certain aspects of the right to social security, going beyond the framework of domestic regulation, in the light of the examination of international aspects. In addition to the development of the relevant regulations, I consider the issue of the introduction of an unconditional basic income, which is in some respects a possible solution to the crisis in employment, to be a particularly interesting issue.

Keywords: *social rights, social security, fundamental rights, employment crisis, unconditional basic income*

---

* DR. BERÉNYI LAURA
II. évfolyamos PhD-hallgató
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
jogberi@uni-miskolc.hu

Bevezetés

A szociális jogok, a szociális biztonsághoz való jog érvényesítése kiemelt relevanciával bír mind nemzeti, mind nemzetközi viszonylatban az egyének, illetőleg az államok szempontjából egyaránt. Hiszen a méltányos alapon működő munkaerőpiacok, s a jóléti rendszerek kialakításának támogatása érdekében alapvető jelentőségű a szociális jogok érvényesítésének biztosítása, a szükséges intézményrendszer megteremtésével.¹

A nemzetközi jog hosszú ideje tartalmaz rendelkezéseket az egyéneket érintően, ám több évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az egyének ne úgy jelenjenek meg a nemzetközi jogalkotásban, mint „a szabályozás tárgyai, esetlegesen kedvezményezettjei”. Az emberi jogok elismerésére a 18–19. század polgári alkotmányai útján került sor. Elsődlegesen a nagyhatalmak vindikálták maguknak azon jogosultságot, hogy beavatkozassanak, s humanitárius intervenciót hajtsanak végre azon államokkal szemben, ahol többek között zsarnokságban tartják a lakosokat, üldözik a keresztényeket. A 19–20. század fordulóján felerősödő szerepet kapott az egyének – a háború áldozatainak – közvetett védelme a hadviselési szabályok kodifikálásával. Mérföldkövet jelentett a 20. században a francia származású Georges Scelle elmélete, mely szerint – ellentétben a korszak által általánosan elfogadott tételekkel – az egyének általános nemzetközi jogalanyisággal bírnak, ebből következően pedig a különféle szervezeteket, önkormányzatokat, s így magát az államot is különböző formában egységesült emberi közösségekként aposztrofálta. Elméletét azonban a korszak valósága nem támasztotta alá teljes mértékben, mivel az államok erőfölénye továbbra is éreztette hatását a nemzetközi jog valamennyi meghatározó területén. Tovább nehezítette a helyzetet a benemavatkozási politika, mely kétséget kizáróan hozzájárult a hitlerizmus népiirtásának előkészületeihez, valamint a másik szélsőséges irányzat, a marxizmus-leninizmus eszméjéhez kötődő szuverenitást abszolutizáló felfogás is, melyek mind ellentétben álltak az egyének jogalanyiségének elismerésével. Így a hitlerizmus legyőzését követően, a jogállamiság újjáépítése után megjelentek a nemzetközi jog területén azon nemzetközi okmányok, melyek deklarálták az emberi jogokat.²

Az eddigiek fényében kijelenthető, hogy az emberi jogok nemzetközi jogi védelme a második világháborút követő jogfejlődés eredményének tekinthető, ám kiemelendő, hogy bizonyos lényegi alapvetések a természetjogi iskola, illetőleg a felvilágosodás nézetrendszerében is fellelhetőek voltak.³

¹ KLEMENCICS Andrea: Az Emberi Jogok Európai Bírósága által előidézett változások a magyar jogrendszerben. *Pro Futuro* 2015/2., 109–122. <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2015/2/5389>; HUNGLER Sára: Nemzeti érdekek és szociális integráció az Európai Unióban – az európai jogok szociális pillérének kísérlete az integrációra. *Állam- és Jogtudomány* LIX. évfolyam, 2018/2., 36.

² KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011, 179–180.

³ KOVÁCS: i. m. 180.

1. Szociális jogok és a szociális biztonság megteremtésének fundamentumai

A szociális biztonság nemzetközi vetületeinek vizsgálatakor a szociális jogok biztosítják az alapvető kiindulási pontot. A szociális biztonság megteremtésének vonatkozásában kulcsfontosságú szerepe van az állami intézkedéseknek: tipikusan biztosítási típusú, segélyezési típusú, állampolgári jogon járó ellátások, illetve ezek kombinációjával kerül megvalósításra egy konkrét államon belül a szociális biztonság feltételeinek megteremtése. Vagyis többnyire vegyes rendszerként működő szociális ellátórendszer keretén belül törekszik arra a szóban forgó állam, hogy a szociális biztonság feltételeit a lehető legteljesebb mértékben biztosítsa állampolgárai számára.⁴

A szociális jogok, illetve a szociális biztonsághoz való jog a második generációs alapjogok körébe tartoznak, amelyek jelentős eltéréseket mutatnak alapvető vonásaikat tekintve az első generációs alapvető jogoktól, így például az élethez, emberi méltósághoz, törvény előtti egyenlőséghez való jogosultságoktól.⁵ Míg az első generációs jogok esetében ugyanis az állam elsődlegesen tartózkodásra, ön-maga korlátozására köteles, addig a második generációs jogok vonatkozásában már az állam aktív szerepvállalása a megkövetelt, ám bizonyos esetekben a jogok egyes aspektusai hasonlóan tartózkodási kötelezettséget jelentenek az állam számára, mint ahogy ez megfigyelhető például a művelődéshez való jog kapcsán.⁶ Az állami

⁴ JAKAB Nóra – MÉLYPATAKI Gábor – SZEKERES Bernadett: *A szociális biztonság nemzetközi kérdései*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2016, 9.

⁵ „Az emberi jogok ún. generációin a következőket értjük: az első generációba tartoznak az angol forradalom, az amerikai függetlenségi háború és a francia forradalom idején megjelent jogok, azaz alapvetően a polgári és politikai jogok, szabadságjogok. A második generáció a bismarcki szociális törvényhozáshoz, a mexikói alkotmányhoz és az oroszországi bolsevik forradalom jogalkotásához kötődik, azaz végső soron az ún. gazdasági és szociális jogok tartoznak ide. A harmadik generáció az ezredfordulón alakult ki, a másik kettőnél jóval bizonytalanabb tartalommal jelent meg, rendszerint a fejlődéshez való jogot, a békéhez, az egészséges környezethez való jogot értik alatta. A kialakulás időpontja szerinti osztályozás azonban inkább csak didaktikai szempontból bír jelentőséggel, jóval több a gyakorlati jelentősége a jogok tartalma szerinti csoportosításnak.” KOVÁCS: i. m. 180. Továbbá lásd még: KLEMENCICS: i. m. 109.

⁶ Alexy nézete szerint, az egyes alapjogok többszörösen tagolhatók attól függően, hogy az állam és az egyén relációjában milyen kapcsolat kialakítására törekednek. Alexy felosztásában az alapjogok klasszikus „alapstruktúrája”, a valamihez való jog – Rechte auf etwas – két vonatkozásban értelmezhető röviden összefoglalva. E jogok egy része arra irányul, hogy az állam tartózkodjon valamilyen magatartástól, amely kifejeződhet az egyén cselekvési szabadságának biztosításában és nem akadályozásában, valamely, egyénhez köthető tulajdonság vagy adott helyzet esetében a hátrányos befolyásolástól való tartózkodásban, továbbá egy adott jogállás, jogi helyzet tőrésében, elismerésében, illetve nem felszámolásában. Ezen jogokat Alexy – gyűjtőfogalomként – *Abwehrrechte*-nek nevezi. A jogok másik csoportja ezzel ellentétben már aktív magatartást, fellépést követel az állam részéről, amelyeknek egy része tényleges, másik része normatív beavatkozást takar. Ezeket a jogokat Alexy *Leistungsrechte* kifejezéssel illeti. Lásd erről

beavatkozás célja alapvetően kettős jellegű: egyrészt a kiegyenlítést hivatott megteremteni a gyengébb fél javára, másrészt egyéb, meghatározott kritériumokra tekintettel anyagi eszközöket biztosít.⁷ Fontosnak vélem kiemelni azonban, hogy az államok a gazdasági és szociális jogok esetében nem készek elfogadni ugyanazt a szigorú számonkérési rendszert, mint az első generációs jogok esetében,⁸ hanem csupán rendszeres beszámolási kötelezettséget vállalnak magukra nézve arról, hogy a kitűzött célok elérése érdekében milyen mértékű erőfeszítéseket tettek egy adott időszakban.

A nemzetközi jogalkotás eredményei is hasonló követelményeket fogalmaznak meg, melyek a kutatásom későbbi pontjain részletesen kerülnek elemzésre. Ezen körbe sorolható az egyetemes jogosultságokat felvonultató Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a *Gazdasági, Szociális, Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* (kihirdette az 1976. évi 9. törvényerejű rendelet), amely az államok részéről ugyancsak elsődlegesen programjellegű kötelezettségvállalást tartalmaz. Továbbá, külön említést érdemel az ugyancsak jelentős rendelkezéseket tartalmazó 1961. október 18-án Torinóban kelt *Európai Szociális Karta*, amely preambulumban kifejezett utalást tesz az 1950-es Emberi Jogok Európai Egyezményére. Deklarálja, hogy az abban nevesített alapvető polgári, politikai jogok, illetőleg szabadságjogok érvényesítésével összhangban került sor a Karta megalkotására.⁹ Jelentősége azonban a munkajog területéhez kötődően is megmutatkozik, mivel első tíz cikkében – kiterjesztő értelmezés szerint – a munkához való jogot egyes részterületeire fókuszálva határozza körül. Az Európai Szociális Karta már egy rendkívül komplex követelményrendszert állít fel. A Karta I. részében olyan szociális jogok szerepelnek, amelyekkel kapcsolatban az államok azt fogadták el, hogy minden lehetséges – akár nemzeti, akár nemzetközi jellegű – eszközzel arra fognak törekedni, hogy olyan feltételek álljanak elő, melyek elősegítik a jogok és alapelvek legteljesebb mértékű érvényre juttatását. A II. rész cikkekre tagolt, amelyek közül a részes államoknak hét meghatározott cikkből legalább ötöt kötelező elfogadniuk.

---

bővebben: Robert ALEXYS: *Theorie der Grundrechte*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1996, 171–228.

⁷ „A polgári és politikai jogok, a szabadságjogok (például kínzás tilalma, jogképességhez való jog, egyenlőség, vallásszabadság, magánélet tiszteletben tartása, sajtó- és véleménynyilvánítási szabadság) alapvetően ugyanis az állam részéről nemtevési kötelezettséget jelentenek. Így tehát e jogok biztosítása vagy ingyenes, vagy szerény költségvetési háttérű. A gazdasági és szociális jogok (munkához való jog, méltányos életszínvonalhoz való jog, anyaság védelme, művelődéshez való jog) biztosítása viszont az állam részéről komoly anyagi háttérrel feltételez: munkahelyek létesítését vagy annak ösztönzését, munkanélküli- és szociális segélyezést, családi pótlékokat, iskolahálózat fenntartását.” KOVÁCS: i. m. 180. Továbbá lásd még: KLEMENSICS: i. m. 109.

⁸ Az első generációs jogok esetében a sértett individualizálódik, mely lehetővé teszi a számonkérés és az esetlegesen szükséges reparáció intézményének megfelelő szintű kiépítését és működtetését. Lásd erről bővebben: KOVÁCS: i. m. 180–181.

⁹ 1999. évi C. törvény, az Európai Szociális Karta kihirdetéséről preambuluma [Európai Szociális Karta (Torino, 1961. október 18.)].

A kötelező cikkek a következők: a munkához való jog, a szervezkedési jog, a béralkuhoz való jog, a társadalombiztosításhoz való jog, a szociális és egészségügyi segítségre való jog, a család joga a szociális, jogi és gazdasági védelemhez, és a migráns dolgozók és családjaik védelemhez és segítséghez való joga.¹⁰

Az *Európai Szociális Karta* rendelkezései pedig teljes mértékben körülhatárolják azon jogosultságok összességét, melyek lefedik a szociális biztonsághoz való jog tartalmát, s erre tekintettel rávilágítanak a nemzetközi jogi és az európai uniós szabályozás fókuszára és céljára. Ezen jogosultságok tehát a következők:

- a társadalombiztosításhoz való jog,
- a szociális és egészségügyi segítségre való jog,
- a család joga a szociális, jogi és gazdasági védelemhez, és
- a migráns dolgozók és családjaik védelemhez és segítséghez való joga.¹¹

2. A nemzetközi jogi normák kapcsolata a magyar jogrendszerrel

A vizsgálatom tárgyát képező terület minél részletesebb feltérképezése érdekében elengedhetetlennek vélem a kutatásom jelen pontjához érve – a bevezetésben felvonultatott gondolatokhoz kapcsolódóan –, hogy görcső alá vegyem a nemzetközi jog és a belső jog egymáshoz való viszonyának alakulását, mintegy megalapozva a következő fejezetben kifejtésre kerülő alkotmánybíróági gyakorlat bemutatását a szociális biztonsághoz való jog érvényesítése kapcsán.

A nemzetközi jogi normák adott államon belüli érvényesítése megköveteli, hogy a nemzeti jog és a nemzetközi jog kapcsolata tisztázott legyen. A nemzetközi jogtudomány művelői visszatérően azzal a kérdéssel szembesülnek, hogy az államok, ill. a nemzetközi jog alanyai pontosan milyen alapon kötelesek betartani, magukra nézve kötelező erejűnek elismerni a nemzetközi jog szabályait, azon túlmenően, hogy az államok közössége – mint társadalmi jelenség – önmagában feltételezi a jogi normák meglétét az egymás közti kapcsolat rendezése érdekében. A kérdés megválaszolására két irányzat eltérő alapokon nyugvó indokolása nyújt eligazodást.¹²

Az egyik fő irányzat képviselői alapvetően a nemzetközi jog szabályainak formális, alaki megközelítésére helyezik a hangsúlyt, míg a konkuráló iskola elsődlegesen a tartalmi elemeket látva vetve igazolja elméletét.¹³

¹⁰ KOVÁCS: i. m. 182–190.; JAKAB – MÉLYPATAKI – SZEKERES: i. m. 9–10.; lásd még JAKAB – MÉLYPATAKI – SZEKERES: *A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század társadalmi kihívásainak tükrében*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2017, 11–19.

¹¹ JAKAB – MÉLYPATAKI – SZEKERES: *A szociális...*, 10.

¹² KOVÁCS: i. m. 25.

¹³ A nemzetközi jog kötelező erejének igazolásához kapcsolódóan az alaki megközelítés két jellemző aliskolája a voluntarista és a normativista iskola. A *Windscheid* nevéhez köthető akaratemélet (*Willenstheorie*) koncepciójának alapja arra a feltevésre épül, hogy a jogban a legmeghatározóbb az állami akarat. A teóriát tovább gondolva, a szuverenitás elmélettel összhangban *Jellinek* szerint a nemzetközi jogban az államok önkorlátozása érhető tetten. Ezzel szemben *Triepel* elmélete szerint a nemzetközi jog kötelező

Mindezek mentén, két nagy elméleti irányzat különböztethető meg a belső jog és a nemzetközi jog viszonyát tekintve: a monizmus és a dualizmus irányzata.

A monista elméletek a jogrendszer egységének elvéből indulnak ki, így számukra a nemzetközi jog és a belső jog együtt képezi az egységes jogrendszer integráns részét egy adott államon belül, vagyis jogi természetüket tekintve nem lehet jelentős különbségeket tenni köztük. Ezen megközelítés viszont szükségképpen felveti a primátus kérdését a vonatkozásukban. A dualizmus irányzatának alapvető feltevése azon koncepcióra épül, mely szerint nem vonható párhuzam a belső jog és a nemzetközi jog között, mert lényegi és minőségi jellegű eltérések jellemzik a jogok természetét, azaz egymástól elkülönült, független jogrendszerekként kell tekinteni rájuk.¹⁴

Hazánk vonatkozásában az Alkotmánybíróságnak tulajdonítható kiemelt szerep a belső jog és a nemzetközi jog kapcsolata tisztázásának tekintetében, ám egészen a rendszerváltásig nem született a kérdés rendezésében kifejezett alkotmányos rendelkezés. A Magyar Köztársaság Alkotmányának 7. § (1) bekezdése tartalmazott elsőként konkrét rendelkezést ennek tárgyában. Az 1989. évi XXXI. törvénnyel beiktatott, 1989. október 23. és 2011. december 31. napja között hatályos előírás kimondta: „A Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját.”¹⁵

A rendelkezés értelmezésében az Alkotmánybíróság az 53/1993. (X. 13.) AB határozatában a dualista berendezkedést vezette le a szöveg alapján. A testület álláspontja szerint a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait leszámítva, a nemzetközi szerződések magyar jogrendszerbe történő beépítése egyenként, speciális transzformáció útján történhet meg csupán. Fontos továbbá az állami szervek

---

ereje az állami akaratok egybeolvadásával magyarázható (*Vereinbarungstheorie*), mely hallgatólagos formában jelenik meg a nemzetközi szokásjogban. A normativista iskolához kapcsolódóan a *Kelsen* nevéhez köthető normapiramis elmélet értelmezésének alapján, a nemzetközi jog kötelező ereje már azon a ponton realizálódik, ahol elfogadjuk a nemzetközi jog jogi természetét. A természetjogi iskola képviselői szerint a nemzetközi jog szabályai bizonyos isteni vagy természeti eredetű szükségszerűségeket fejeznek ki, s az anarchia elkerülése érdekében az államok szükségszerűen kötelezőként kell, hogy elfogadják őket. Valamint szükséges kiemelni a tisztán materialista iskola képviselői közül a *Georges Scelle*-hez köthető szociológiai iskola elméletét, melynek lényege azon elképzelésben rejlik, hogy ahol van együtt élő közösség, ott szükségképpen megjelennek és rögzítésre kerülnek az együttélés szabályai. Lásd erről bővebben: KOVÁCS: i. m. 25–26.

¹⁴ KOVÁCS: i. m. 27–28. Továbbá lásd erről: SÜLYOK Gábor: *A nemzetközi jog és a belső jog viszonyának alaptörvényi szabályozása*. 2012, 17., <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2012/1/sulyok.pdf>, 2020. augusztus 29.

¹⁵ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról, 7. § (1) bekezdés. Lásd. 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról. [*Magyar Közlöny* 1989/74. szám (1989. október 23.), 1219.]

kiemelt szerepe is a nemzetközi kötelezettségek és a belső jog összhangjának megteremtése érdekében.¹⁶

Az alkotmányos rendelkezésnek azonban szembe kellett néznie a hazai jogtudomány képviselőinek bírálataival a 7. § (1) bekezdése kapcsán, sürgetve a módosítások megtételét. Ennek nyomán, az Alaptörvény Q) cikkének 2012. január 1. napjától hatályos rendelkezései közé került a napjainkban is érvényesítendő nemzetközi jogi klauzula,¹⁷ melynek legjelentősebb – szerkezeti jellegű – változtatása, hogy egyetlen cikkben került szabályozásra a magyar állam nemzetközi kapcsolataival és a nemzetközi joghoz fűződő viszonyát érintő valamennyi alkotmányos rendelkezés. Az Alaptörvény Q) cikk (2) bekezdése kapcsán megemlítendő, hogy a jogalkotó a kötelezettségek alanyaként a nemzetközi jog és a belső jog összhangjának biztosítása kapcsán „Magyarországot” jelöli meg, szemben az előzőleg hatályos alkotmányi rendelkezésben szereplő fordulattal, mely ezen kötelezettséget a „Magyar Köztársaság jogrendszerére” telepítette.¹⁸

3. A magyar Alkotmánybíróság gyakorlata a szociális biztonsághoz való jog érvényesülése kapcsán

A magyar Alkotmánybíróság a szociális biztonsághoz való jogosultság kérdéskörét számos alkalommal értelmezte, s elemezte. Alapvetően egyetérttek a testület azon általános megállapításaival, amelyek értelmében a szociális biztonság nem jelent sem biztosított, garantált jövedelmet, sem pedig azt, hogy adott esetben a gazdasági viszonyok kedvezőtlen alakulásának eredményeként ne csökkenhetne az állampolgárok korábbiakban elért életszínvonala. Az államot terhelő kötelezettségeket az alkotmányos rendelkezések általános jelleggel nevesítik a polgárai szociális biztonságához kapcsolódóan.¹⁹

¹⁶ SÜLYOK: i. m. 18–19.

¹⁷ „(1) Magyarország a béke és a biztonság megteremtése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával. (2) Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját. (3) Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.” Lásd Magyarország Alaptörvénye, Q) cikk. [*Magyar Közlöny* 2011/43. szám (2011. április 25.), 10656.]

¹⁸ SÜLYOK: i. m. 19–23.

¹⁹ Az Alkotmány 7. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját. Az Alkotmánybíróság utal arra, hogy a nemzetközi jog ugyan a pacta sunt servanda vagyis a szerződések tiszteletben tartásának elvére épül, de ismeri az előzőekben már többször idézett rebus sic stantibus clausulát is abban az értelemben, hogy a szerződéskötéskor fennálló körülményekben utóbb bekövetkező olyan jelentős változások, amelyek a felek jogainak és kötelezettségeinek arányát lényegesen megváltoztatják, jogalapot adnak a szerződés módosítására. Lásd erről bővebben: 32/1991. (VI. 6.) AB határozat.

Az első generációs, klasszikus szerkezetű jogok és a szociális jogok közötti különbség kapcsán az Alkotmánybíróság a következő megállapításokkal élt. A szociális biztonsághoz való jog esetében az alapjogi viszony az egyén javára az államot tevésre, pozitív cselekvésre kötelező igényt fogalmaz meg meghatározott körülmények bekövetkezte esetén. Más szóval az állam köteles arra, hogy az egyén magánszférájába hatoljon, hiszen éppen ebben rejlik a pozitív, aktív magatartást előíró kötelezettség lényege. Az állam tehát fogalmilag nem hatolhat be alapjogkorlátozás címén – és a hagyományos alapjogok esetében kidolgozott módszertan szerint²⁰ – az egyén cselekvési szabadságába, mivel fogalmilag már eleve jelen van. Így pedig a szociális biztonsághoz való alapjognak az állam behatolása révén történő korlátozása elvileg és fogalmilag egyaránt elképzelhetetlen, gyakorlatilag pedig értelmezhetetlen. Az alkotmányossági vizsgálat kizárólag arra vonatkozhat, hogy az alkotmányos rendszerek működnek-e az államban, azaz hogy a megfelelő alrendszerek, intézményrendszer létrehozása megtörtént-e, illetőleg megfelelően működtetik-e azokat. Kívül esik az alkotmányos szabályokon, hogy az állam milyen további szociális rendszereket működtet és abba mely esetsoportokat vonja be. Továbbá nem tartozik a szociális biztonság jogának keretei közé annak megítélése sem, hogy Magyarország korábbi Alkotmányának 70/E. § szerinti rendszereket és alrendszereket részleteiben, konkrétan, milyen eszközökkel, milyen módon, mely szolgáltatásokkal és milyen mértékű szolgáltatásokkal valósítja meg.²¹

Magyarország Alaptörvénye a korábbi Alkotmány²² szabályaihoz képest új fogalmakat teremtett az egyes szociális jogokat illetően. Véleményem szerint a legjelentősebb fordulatként az állami szerepvállalás *törekvésként* való megfogalmazása emelhető ki, a „*megélhetéshez szükséges ellátásra való jogosultság*” helyett, amelynek alapján a rászorulóknak minősülő személyek támogatásra jogosultak. Mindez lehetővé teszi, hogy egyes szociális intézkedéseket arra tekintettel tegyék meg, hogy az igénybe vevők végeznek-e a közösség számára hasznos tevékenységet. Az időskori ellátás tekintetében a szövegezés átveszi azon korábbi alkotmánybírósági döntésekben megfogalmazott álláspontot, amely szerint *a nyugellátás egyik elve és alapja a társadalmi szolidaritás, amely esetben a nemek között különbség tehető és a nőkre nézve kedvezőbb szabályokat állapíthatnak meg.*²³

4. A nemzetközi jogi szabályozás

A II. világháborút követő időszakban megfigyelhető nemzetközi jogi jogfejlődés, s ezzel összefüggésben egyes intézmények eddig nem látott megjelenése világvi-

²⁰ KISS György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*. Justis Bt., Pécs, 2010, 3–11.

²¹ 56/1995. (IX. 15.) AB határozat.

²² Az 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról [átfogóan módosította: 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról. *Magyar Közlöny* 1989/74. szám (1989. október 23.)], 1219.

²³ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) Szabadság és felelősség. XIX. cikk. Lásd még: JAKAB – MÉLYPATAKI – SZEKERES: *A szociális...*, 11–12.

szonylatban kulcsfontosságú szerepet játszott az alapjogok univerzalitásának erősödésében.

Az ENSZ – vagyis az Egyesült Nemzetek Szervezete – megalakulása a II. világháborút követően történt meg, megalapozva az emberi jogok univerzalitásának erősítését, egyúttal a nemzetközi jog fejlődését globális viszonylatokban. Alapokmánya 1945. október 24-én lépett hatályba, hazánk pedig tíz évvel később, 1955-ben lett a tagja. Az ENSZ égisze alatt számos emberi jogi tárgyú szerződés született. Idesorolhatók az olyan általános kereteket lefektető szerződések – melyek az előző fejezetben említésre kerültek –, mint

- az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948),
- a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (Magyarországon kihirdette: 1976. évi 8. tvr.),
- a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (kihirdette: 1976. évi 9. tvr.).²⁴

Az emberi jogok fontossága már az előkészítő munkálatok során megjelent: az 1941. augusztus 14-i Atlanti Charta rendelkezései jelentettek azon esszenciális alapot, melyből az emberi jogok nemzetközi intézményrendszere kialakult, fókuszban a béke megteremtésének kívánalmával. Az ENSZ Alapokmánya több ponton – preambulum, 1. cikk (3) bek., 55. cikk, 62. cikk (2) bek., 68. és 76. cikk – kifejezett utalást tesz az emberi jogokra, de inkább csak általánosan, nevesítve közülük az egyenlőséget és ezzel összefüggésben a fajra, nemre, vallásra való különbségtétel tilalmát. Több helyen megfogalmazza továbbá a szociális haladásra és az életfeltételek javítására vonatkozó eszméjét az Alapokmány, viszont azt a kérdést nyitva hagyja, hogy konkrétan mely jogosultságokat részesíti védelemben.²⁵

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata külön kiemelés érdemel az emberi jogok univerzalitásának megalapozásának tekintetében. A legtöbbször megjelenő formula a dokumentum szövegében a „mindenkinek joga van...” vagy a „senkit sem lehet...” fordulatok, melyek kifejezett hangsúlyt helyeznek a nyilatkozatban megjelenő jogosultságok egyetemes mivoltára.²⁶ Álláspontom szerint, noha meg-

²⁴ JAKAB – MÉLYPATAKI – SZEKERES: A szociális..., 9–10.

²⁵ KOVÁCS: i. m. 182.

²⁶ Ezen a ponton figyelemfelkeltőnek vélem megemlíteni Hayek elméletét az egyetemes jogok koncepcióját érintő ellentmondás tekintetében. A Nyilatkozat 24. cikkelyének tartalmával összefüggésben – amelynek értelmében minden személynek joga van a pihenéshez, a szabadidőhöz, nevezetesen a munka időtartamának észszerű korlátozásához, valamint az időszakonkénti fizetett szabadsághoz – azzal a kérdésfeltevéssel él, hogy vajon ez miként értelmezhető példának okáért a bennszülött eszközök vonatkozásában, ám mindez feltételezhetően észszerűtlen lenne a szöveg szigorú értelmezésének keretei között. A téma szempontjából azonban Hayek egy olyan általános és súlyos kritika megfogalmazásával élt mindezzel összefüggésben, mely nem csupán a szóban forgó nyilatkozatra, hanem bármely hasonló tartalmú dokumentum, bármely hasonló tartalmú megfogalmazására vonatkoztatható. Álláspontjának fókuszába azon felvetést helyezte, mely alapjaiban kérdőjelezi meg az általánosan megfogalmazott egyetemes jogosultságok deklarációját. A koncepció értelmében a Nyilatkozat szerzőinek nem lett volna sza-

osznak a vélemények a nemzetközi dokumentumokban deklarált egyetemes jogok szerepe s kikényszeríthetősége kapcsán,²⁷ mégis elvitathatatlan a jelentőségük többek között a szociális jogok alapjogi minőségének garantálásában, törekedve ezáltal a szociális biztonság legszélesebb körű megteremtésére.

Vizsgálódásom jelen pontjához érve, eddigi megállapításaim fényében kétséget kizáróan körvonalazódik, hogy a nemzetközi szabályozás fejlődése, az emberi jogok koncepciójának formálódásához, univerzalizálásának erősödéséhez kapcsolódóan elért eredmények kulcsfontosságú alappillért jelentenek a munkajogi szabályozás egészére tekintettel. Az alapjogok éreztetik hatásukat a munkajogi szabályozást illetően, melyből adódóan megállapítható, hogy a klasszikus értelemben vett munkajogi védelem túlterjeszkedik a munkajogi jogviszony sajátosságain, s ettől jelentősen tágabb kontextusban is elhelyezhető. Hiszen, a munkajogi védelem olyan alkotmányos elveken nyugszik, mint az élethez való jog, az emberi méltóság, egyenlőség, a munkához és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a szociális biztonsághoz való jog.²⁸

---

bad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a dokumentumban minimális követelményekként megfogalmazott egyetemes jogok (universal rights) csupán elérhetetlen kívánalmak a jelenben s a belátható jövőben egyaránt. Ebből eredően pedig csupán egyfajta felelőtlen játék mindez a joggal, mely a legkevésbé sem összeegyeztethető a jog általános rendeltetésével, mi több, mindez leginkább negatív tartalommal tölti meg a jogot. A Nyilatkozat preambulumaát illetően is él konkrét kritikai megjegyzésekkel Hayek. Azon kitélt, mely szerint minden személy és a társadalom minden szerve – a jelen nyilatkozat állandó szem előtt tartásával – az oktatás és a nevelés útján előmozdítja a jogok és szabadságjogok tiszteletben tartását, pusztán egy megkapó fordulatként értékeli. Lásd erről: Friedrick August HAYEK: *Law legislation and liberty*. Routledge and Keegan Paul, London, 1976, 104–105.

²⁷ A nemzetközi dokumentumokban deklarált egyetemes jogok kikényszeríthetőségéhez kapcsolódóan Kiss György több tekintetben osztja Hayek álláspontját, s több, későbbiekben keletkező nemzetközi dokumentum hatástalanságát. Azonban kiemeli, hogy mindemellett megkérdőjelezhetetlen ezen ünnepélyes nyilatkozatok szerepe az alapjogok általánossá tételében, illetve az e jogok tartalmára vonatkozó széles körű megegyezés sikerében, összességében mérföldkövet jelentve az alapjogok szabályozásához kapcsolódóan. Lásd erről: KISS: i. m. 84.

²⁸ A munkajog kihívásairól lásd: H. COLLINS – K. D. EWING – A. MCCOLGAN (2012): *Labour Law*. Cambridge University Press, Cambridge, 2012, 38–44. Lásd még: Ralf ROGOWSKI – Robert SALAIS – Noel WHITESIDE: *Transforming European Employment Policy – Labour Market Transitions and the Promotion of Capability*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2011, 229–242.; Rosemary OWENS: The Future of the Law of Work, A Review Essay of Labour Law in an Era of Globalization: Transformative Practices and Possibilities. *Adelaide Law Review* 2002, 23, 345–373. Az antidiszkriminációs jogalkotás célcsoport-integrációra gyakorolt hatásáról lásd: Simon DEAKIN: *Equality, Non-discrimination and the Labour Market*. Civitas: Institute for the Study of Civil Society. London, 2002, 41–56.; Anne GRAY: *Flexicurity: Solution or Illusion?* In: Michael Gold: *Employment Policy in the European Union*. Origins, Themes, Prospects. Palgrave Macmillan, New York, 2009, 45–65.

4.1. A nemzetközi jog természete a szociális biztonsághoz való jog érvényesítése során

Kutatásom eddigi megállapításainak fényében álláspontom szerint megállapítható, hogy a nemzetközi jogi jogalkotás eredményei kiemelkedő jelentőséggel bírtak a minden embert megillető, egyetemes jogok koncepciójának kimunkálása és garantálása tekintetében. S nincs ez másként a szociális biztonság megteremtésének kapcsán sem.

Az első generációs alapjogok közül a szociális biztonsághoz való joghoz szervesen kapcsolódik az előzőekben említésre kerülő emberi méltósághoz való jog, továbbá a gazdasági jogok közül a megfelelő életszínvonalon való élethez, a munkához való emberi jogok is. A szociális biztonság, a munka és a megfelelő életszínvonal megteremtése egyfajta vállalatot fejez ki az államok részéről. Az egyes államok egymás viszonylatában tiszteletben kell, hogy tartsák az adott állam erre vonatkozóan kialakított intézményrendszerét, továbbá védik és kölcsönösen segítik ezen jogok érvényesítését. Kiemelten releváns azonban annak meghatározása, hogy milyen konkrét intézkedéseket vezet be egy állam a jogok biztosítása és érvényre juttatása érdekében. Mert bár az kizárólag a szóban forgó állam hatáskörébe tartozik, a nemzetközi jogból eredő kötelezettségekre tekintettel viszont hatással bír más államokra, s állampolgárookra egyaránt.

Annak indoka, hogy miért az adott állam határoz a megvalósítás módjáról, alapvetően arra a tényre vezethető vissza, hogy az adott ország teljesítő- és teherbíró képességére más államnak nincs ráhatása, amelyet a gazdasági környezet jelentősen befolyásol.²⁹A szociális biztonsághoz és munkához való jog biztosítása például

---

²⁹ Ezen a ponton érdekesnek vélem megemlíteni Schmidt Péter gondolatait, aki számos munkájában vizsgálta a szociális jogok jogi természetét. Megállapításai szerint „a szociális biztonságra vonatkozó előírások az emberi jogok részévé válnak akkor, amikor azok már nem egyszerűen állami célok, feladatok, hanem a jog eszközeivel kikényszeríthető alanyi jogok még akkor is, ha nem az államhatalmat korlátozzák, hanem pozitív állami kötelezettségvállalást jelentenek”. Ebből eredően az alkotmányban helye van példának okáért a munkanélküli-segélyhez, a családi pótlékhoz, a társadalombiztosításhoz való jogra vonatkozó rendelkezéseknek is. Kiemeli ugyanakkor, hogy „ebben a formában nem állampolgári jog a művelődéshez való jog, a munkához való jog, a munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazásához való jog stb., mert ezekben keverednek a jogilag releváns, kikényszeríthető jogok és az állami célkitűzések”. Ettől függetlenül szilárd meggyőződése, hogy ez utóbbiakat „még ezekben a formájukban” sem lehet az alkotmányból kiiktatni. Tekintettel arra, hogy az állami szerepvállalás kifejezetten igényli az alanyi joggá nem változtatható előírások alkotmányba foglalását, mert ennek hiányában, pusztán a jogpozitivizmus eszközeivel az állam társadalmi szerepének meghatározása nem lenne elképzelhető. Lásd erről bővebben: SCHMIDT Péter: A gazdasági, szociális, kulturális jogok természetéről. *Jogtudományi Közöny* 1979/11., 705–712.; továbbá: SCHMIDT Péter: Még egyszer a szociális jogok természetéről. *Acta Humana* 1994/14., 3–9.

ennek körében kifejezetten olyan jogosultságok, melyek jelentős hatással bírnak a nemzetgazdaság stabilitására, a munkaerőpiac alakítására.³⁰

Mindezen körülményekre tekintettel, a közösségi szociális jogban fokozottan érvényesül a *szubszidiaritás elve*, amely szerint mindaddig, amíg egy adott szociális kérdés tagállami szinten megoldható, addig nem kerül a Közösség hatáskörébe. Valamennyi esetben, különösen szociális kérdésekben, az Európai Unió csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben hatékonyabban tud fellépni, mint a tagállamok. Hasonló helyzettel találkozhatunk a nemzetközi szerződések vonatkozásában is, amelyek kapcsán az államok szuverenitásának tiszteletben tartása az elsődleges célkitűzés, amelyek betartása a *pacta sunt servanda* elvén és az államok önkéntes jogkövetésén alapul.

A gazdasági és szociális jogok nemzetközi szintű védelme mindig beleütközött abba a problémába, hogy a demokratikus jogállamok rögzíteni kívánták a jogok katalógusát, ám nem elhanyagolható tényezőként árnyalja a helyzetet, hogy tiszteletben tartásuk az előbb említett önkéntes jogkövetésen alapul. Mindez magában hordozza azon problematikus helyzetet, hogyha egy állam például nem biztosítja a szociális biztonsághoz való jogot, azaz nem alakítja ki jogrendjében azokat a feltételeket, amelyek a szociális biztonságot a lehető legmagasabb szinten biztosítják az állampolgárok számára, akkor sem kerül sor jogi szankció alkalmazására. A szankció hiányának két fő oka:

- a szociális biztonsághoz, munkához és megfelelő életszínvonalon való élethez való jogok tartalmának bizonytalan volta, továbbá az, hogy a megvalósítás, – mint fentebb említésre került – az adott állam rendelkezésre álló forrásainak függvénye, valamint
- az államok szuverenitása és autonómiája a szociálpolitikai kérdésekben.

A gazdasági és szociális jogok természete az eddigiek fényében előrevetíti a nemzetközi jog mozgásterét ezen jogok megvalósításának ellenőrzése, és a jogok kikényszeríthetősége terén.

A szociális biztonsághoz való jog közvetlenül nem kényszeríthető ki a bíróság előtt, vagyis nem lehet ezen jog megsértésére közvetlenül hivatkozni egy bírósági perben, ilyen formában nem beszélhetünk alanyi jogról ennek kapcsán. Tehát, amennyiben az egyén úgy érzi, hogy a magyar állam nem biztosította számára a szociális biztonsághoz való jogosultságot, pusztán ezen jog sérelmére hivatkozva nem érvényesítheti ezen jogát eredményesen egy bírósági eljárás során, hiszen ez a jog önmagában nem kérhető számon egy államon. Nem érvényesítheti ilyen módon, mivel az állam a szociális biztonság rendszerét kialakította és működteti, mindenki számára elérhetően. Felvetődik azonban a kérdés, hogy mire van akkor lehetősége az egyénnek. A szociális biztonsághoz, a megfelelő életszínvonalon való élethez és munkához való jog egyéni jogosultságként való érvényesítését segítik az ún. *szatellita jogok*. Mit is jelent ez? Ennek kapcsán érdemes példának okáért megvizsgálni a munkához való jogosultságot, amelyhez szatellita jogként kapcsolódik a szakképzéshez való jog. A szakképzéshez való jog sokkal inkább egy lehetséges

³⁰ JAKAB – MÉLYPATAKI – SZEKERES: A szociális..., 15–16.

állapot megvalósításáról szól, mint amit a munkához való jog hordoz magában, ami nem más, mint a teljes foglalkoztatottság megvalósítása. Az egyén sikeresebben érvényesítheti jogait ebben az esetben a szakképzéshez való jog sérelmére hivatkozással, mintha a munkához való jog sérelmére hivatkozna az eljárás során. A szociális biztonsághoz való joghoz, mint szatellita jog kapcsolódhat például a tulajdonhoz való jog. Erre tekintettel a nyugellátások mértékének drasztikus csökkentése esetén például a tulajdonhoz való jog sérelmére hivatkozással eredményesebben lehet érvényesíteni a szerzett jogokat.³¹

A téma vonatkozásában folytatott kutatás eredményeként kijelenthető a nemzetközi jog természetének kapcsán, hogy az államok mindenekfelett tiszteletben tartják egymás szuverenitását a gazdasági és szociális jogok, szociális biztonsághoz, megfelelő életszínvonalon való élethez és munkához való jog kérdésében. Ez az államok közötti nemzetközi kapcsolat egyik elve, a belügyekbe való beavatkozás tilalma, az erőszak alkalmazásának tilalma, a viták békés rendezésének elve, az államok együttműködésének elve és a nemzetközi kötelezettségek jóhiszemű teljesítésének elve mellett.³²

Okkal tehető fel kérdés, hogy mi értelme a gazdasági és szociális jogi nemzetközi normaalkotásnak szankció nélkül. Hangsúlyozni kell, hogy a fent kifejtettek alapján a gazdasági és szociális jogok esetében nincs szankció, ám a politikai és polgári jogok vonatkozásában – mint például a kínzás tilalma, véleménynyilvánítás szabadsága - sor kerül szankció alkalmazására. A gazdasági és szociális jogok, így a szociális biztonsághoz, munkához való jog kiegészítik például az emberi méltósághoz, élethez, törvény előtti egyenlőséghez való jogot, amely utóbbiak polgári és politikai jogok csoportjába tartoznak. Ebből látható, hogy a kettő nem létezhet egymás nélkül, egymást erősítve fejtik ki erejüket. A gazdasági és szociális jogok nemzetközi és uniós szintű szabályozása a folyamatos gazdasági és politikai fejlődés eredményeképpen jelentkezett a II. világháborút követően.

Fenti megállapításokra tekintettel megítélésem szerint egyfajta anomália figyelhető meg az egyén – állam – nemzetközi közösség viszonylatában. Habár az egyénnek joga van a szociális biztonsághoz, az államtól közvetlenül mégsem kényszeríthető ki annak megvalósítása. Viszont az állam kötelességeként jelenik meg ennek biztosítása, amelyet a nemzetközi közösség el is vár tőle, ám a közösség sem szoríthatja rá semmilyen konkrét intézkedésre. Csupán a kijelölt irányok mentén van némi mozgásteret a szóban forgó jog biztosítására a szociális ellátórendszer kiépítésével és működtetésével. Tehát a jogi harc szankció nélkül zajlik.

³¹ Az ún. szatellita jogosítványokról lásd bővebben: KARDOS Gábor: A szociális jogok jogi kikényszeríthetőségének lehetőségei. *Esély* 1996/6., 21–22.; Az államok közötti nemzetközi kapcsolatok elveiről lásd bővebben: KOVÁCS: i. m. 232–252.

³² KOVÁCS: i. m. 232–252.

5. Úton a legteljesebb körű szociális biztonság megteremtéséhez?

Fentiek tükrében értelmet nyer, hogy az államok éppen ezért csupán nemzeti jelentések tételére vállalkoznak az adott jogosultág megvalósításáról, érvényesülésének módjáról egy meghatározott időszakban, konkrétumot azonban nem vállalnak. Konkrét vállalásnak tekinthetnénk, ha az államok úgy nyilatkoznának, hogy példának okáért a szociális biztonsághoz való jogot oly módon garantálják, hogy mindenki számára biztosítanak egy meghatározott összegű alapjövédelmet. Ilyen tárgyú vállalás megtételére az államok részéről pedig a fenti okok miatt nem kerül sor.

Kiemelném azonban a napjainkban ismételten megjelenő és erősödő igényt az Európai Unióban a feltétel nélküli alapjövédlem bevezetését szorgalmazva. A koncepció nem új keletű, elsőként *Martin Luther King* tett említést a garantált jövédlemről, mint a szegénység felszámolásának legegyszerűbb és leghatásosabb eszközéről egy 1968-as beszédében, valamint az ő nevéhez köthető a jövédlembiztonság fogalmának bevezetése is a köztudatba.³³ A feltétel nélküli alapjövédlem koncepciójának részletes elemzésétől jelen vizsgálódásom során eltekintenek, ám nélkülözhetetlennek vélem ezen elképzelés lényegének rövid és tömör felvázolását a szociális biztonsághoz való jog biztosítása kapcsán.³⁴ A feltétel nélküli alapjövédlem bevezetése mellett érvelők meggyőződése szerint egy olyan, mindenkinek alanyi jogon járó jövédlemforrás, mely nem kötődik semmilyen kritériumhoz, megfelelő megoldást jelenthet az egyének jövédelmi és vagyoni különbségeik mérséklésére, a mélyszegénység csökkentésére, a kiszolgáltatott rétegek, szegregált csoportok elérésére, s nem utolsósorban jelentős gazdaságélénkítő hatással bírna, az így megszerzett jövédlem elköltésén keresztül. Ilyen módon nem egy célzott támogatás, hanem univerzális, s minden

³³ „The solution to poverty is to abolish it directly by a now widely discussed measure: the guaranteed income.” Martin LUTHER KING JR.: *Where Do We Go from Here: Chaos or Community*, 1967, Part 5, Chapter 5, <https://medium.com/basic-income/martin-luther-king-jr-on-the-record-for-a-guaranteed-income-b47b58b41e93>, 2021. január 9.

³⁴ Ezen a ponton kiemelném azon aktuális polgári kezdeményezést, mely a feltétel nélküli alapjövédlem bevezetését célozza az Európai Unióban. A kezdeményezés nyilvántartásba vételére 2020. május 15-én került sor. A kezdeményezés alapvető tárgya, hogy a feltétel nélküli alapjövédelmek bevezetésre kerüljenek az EU egészében, amely a gazdaságpolitika részeként mindenki számára biztosítaná az anyagi biztonságot és a társadalomban való részvétel lehetőségét. Kiemelik továbbá, hogy ezen célt úgy kell elérni, hogy közben ne kerüljön sor a Szerződések által az EU-ra ruházott hatáskörök átlépésére. A pontos célkitűzés szövegéről lásd bővebben: „*A feltétel nélküli alapjövédlem bevezetése az EU egészében*” elnevezésű javasolt európai polgári kezdeményezésről. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32020D0674>; Lásd erről továbbá: MÉLYPATAKI Gábor Minimálbér – minimáljövédlem – feltétel nélküli alapjövédlem? In: *Erdélyi Jogélet* (szerk. Vallasek Magdolna) (4), Scientia Kiadó, 2021, 95–109., <https://doi.org/10.47745/ERJOG.2020.04.08>.

egyéb szociális juttatást kiváltó eszköz lehetne napjainkban.³⁵ Véleményem szerint, tekintettel arra, hogy alanyi jogon illetné meg a társadalom tagjait – rászorultságtól és munkavállalási hajlandóságtól függetlenül – számos veszélyt hordozna magában, s jelentős változtatások nélkül nem feltétlenül váltaná be maradéktalanul a hozzá fűzött reményeket. Egyrészt fennállna annak a kockázata, hogy az egyéneket inkább inaktivitásra ösztönözzé, másrészt pedig mindez rendkívüli mértékű anyagi források összpontosítását igényelné, amelyek kapcsán az állami kiadások drasztikus emeléséből fakadóan feltételezhetően adóemelések nyomán lehetne megfelelő mennyiségű forrást biztosítani. Mindezek mentén nézetem szerint a felvázolt elképzeléseknek megfelelő megvalósítás számos kockázati tényezőt rejt magában, melyek alapjaiban megkérdőjelezhetővé tennék a megvalósítás és a kitűzött célok tényleges elérését, s hosszú távú biztosíthatóságát. Ezzel szemben álláspontom szerint szükséges élesen elkülöníteni azokat a speciális helyzeteket, amelyek alapjaiban rendítik meg a társadalom és a gazdaság működésének egészét; ilyennek tekinthető a napjainkat is jelentősen befolyásoló koronavírus-világjárvány.³⁶

A vírus gyors terjedésének megfékezése érdekében egyre nagyobb szerepet kaptak az újfajta munkavégzési viszonyok azon tevékenységek esetében, melyek kapcsán megoldható – tipikusan az irodai munkák esetében –, hogy a munkavállalók a szerződésük szerinti munkavégzési helytől eltérően, otthonról végezzék el feladataikat. Hazánkban a vírushelyzet beköszönte előtt viszonylag ritkábban éltek a felek az otthoni munkavégzés lehetőségével, azonban a karantén időszaka alatt tömegessé és sokak számára népszerűvé vált, mivel így időt, a munkaadók pedig az utazás finanszírozásából eredő költségeket tudták csökkenteni, nem mellesleg pedig természetesen a személyes munkavégzés mellőzése tekinthető a leghatékonyabb megoldásnak a foglalkoztatottak és a foglalkoztatók egészségének megőrzésében. Azonban, sajnálatosan minden iparágra kiterjedően az otthoni munkavégzés, valamint a távmunkavégzés lehetősége nem képzelhető el, melynek eredményeként a vírushelyzet következtében a gazdaság számos iparágának működése teljes mértékben ellehetetlenült, – gondoljunk ebben a körben példának okáért a szolgáltatóipar vagy az előadó-művészet területére – súlyos foglalkoztatási válsághelyzetet eredményezve. Legnehezebb helyzetbe ennek következtében azok kerültek, akik, állásuk elvesztését követően az ellátórendszer sem tudott megfelelő segítséget nyújtani, mert adott esetben akár egyáltalán nem voltak jogosultak munkanélküli

³⁵ Feltétel nélküli alapjövedelem. Országgyűlés Hivatala, Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság, 2017/52., 2017. június 7. https://www.parlament.hu/documents/10181/1202209/Infojegyzet_2017_52_feltetel_nelkuli_alapjovedelem.pdf/.

³⁶ A világjárvány kialakulását megelőzően az új típusú megbetegedés első mozzanata jól körülírható. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) kínai irodájához 2019. december 31-én érkezett bejelentések alapján a közép-kínai Hubei tartományának székhelyén, Wuhanban ismeretlen eredetű tüdőgyulladásos megbetegedéseket regisztráltak, amelyek okozójaként a kínai hatóságok 2020. január 7-én új típusú koronavírus (SARS-CoV-2) azonosítottak. Lásd: *Tájékoztató az új koronavírus (COVID-19) megbetegedésekkel kapcsolatban*. <https://konzuliszolgalat.kormany.hu/koronavirus>, 2020. szeptember 27.

ellátásra. A szociális biztonsághoz való jog megfelelő szintű érvényesítése véleményem szerint az állam elsődleges feladatai között kell, hogy szerepeljen pandémia idején, hiszen az emberi élet védelmén túlmenően kiemelten fontos, hogy a járvány következtében a legkiszolgáltatottabb helyzetbe kerülő tömegek hatékony állami segítségben részesüljenek a létfenntartás érdekében. Okkal vetődik fel a kérdés; vajon a feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése ilyen időszakokban megfelelő megoldást jelenthet-e a foglalkoztatási válsághelyzetek kezelésére. S amennyiben igen, adott esetben a hátrányosabb helyzetbe kerülő rétegek, vagy a társadalom egészének vonatkozásában?

Az alapjövedelem lényegi vonásainak feltérképezése érdekében szükséges különbséget tenni minimálbér és alapjövedelem között. Egyetértek Mélypataki Gábor álláspontjával, amely szerint a meghatározott munkavégzés fejében járó minimálbérhez képest az alapjövedelem egy jóval tágabb kategóriát képez az adójogi és szociális jogi rendelkezések fényében.³⁷

Az alapjövedelem koncepciójának megvalósíthatósága kérdésében véleményem szerint az alanyi jogi szinten történő elismerés kérdésében való döntés bír kiemelt szereppel. Nézetem szerint, különösen veszélyhelyzeti időkben kulcsfontosságú adott államon belül a szociális biztonsági rendszerek megfelelő szintű működtetése, melynek érdekében a központi források megfelelő átcsoportosítása is elképzelhető lehet, törekedve ezáltal a munkaerőpiac legkiszolgáltatottabb rétegeinek megóvására. Ezen túlmenően, a konstrukció bevezetése, a gazdasági versenyképesség fenntartásához hozzájárulva biztosíthatná, hogy az alapjövedelemben részesülők is bár korlátozottabban, de mégis vásárlóerőt képezzenek az országban. Számos európai államban születtek kísérletek a feltétel nélküli alapjövedelem konstrukciójának bevezetésére és fenntartására, s napjaink járványhelyzetére tekintettel feltehetőleg egyre több és jobban kidolgozott koncepcióval ismerkedhetünk meg.

Összegző gondolatok

Jelen tanulmányban a szociális biztonsághoz való jog egyes aspektusait vizsgáltam, a hazai szabályozás keretein túllépve, feltérképezve a nemzetközi vonatkozások bizonyos kérdéseit.

Vizsgálódásom során, kiemelkedő jelentőségűnek vélem a szociális biztonsághoz való jog – összességében a gazdasági és szociális jogok – szabályozási háttérének formálódását. Mérföldkövet jelentett ennek kapcsán a II. világháborút követő időszak, mely megalapozta és elősegítette az emberi jogok koncepciójának és védelmének kialakulását, fundamentális alapokat lefektetve ezáltal jelen korunk jogalkotási környezetének.

---

³⁷ „Fontos azt látnunk, hogy míg a minimálbér a munkajogi, foglalkoztatáspolitikai eszközön keresztül próbálja megoldani a problémát, addig a minimál- vagy garantált jövedelem ösztársadalmi szinten a társadalomban meghatározott minimális életszínvonalhoz kapcsolódóan.” Ld. MÉLYPATAKI: i. m. 103.

Véleményem szerint, a nemzetközi jogi szabályozási háttér megfelelő kereteket fektet le, ám hosszú távon a siker kulcsa a hatékony és gyors alkalmazkodóképesség az államok részéről és a nemzetközi jogalkotásban, tekintettel a globalizációs folyamatok megállíthatatlan térnyerésére. Álláspontom szerint a szociális biztonsághoz való jog a 21. század folytonosan változó gazdasági és társadalmi környezetében egy olyan jogosultságot takar, mely valójában jóval sokrétűbb és összetettebb fogalmat fed le a megváltozott globális környezetre tekintettel. Ebből adódóan, lényegesen nagyobb feladatot jelent ezen jogosultság minden aspektusra kiterjedő elemzése. Ám, az kétséget kizáróan rögzíthető, hogy a társadalmi és gazdasági meghatározottság globális viszonylatban megkerülhetetlen kiindulási alapot jelent a minél szélesebb körű vizsgálat és megértés érdekében. Mindez tetten érhető az egyes államok és egyének szintjén egyaránt, folyamatosan éreztetve hatásukat. Hiszen az egyes államok gazdasági stabilitása képezi a kiindulási alapot az adott országban kialakításra kerülő szociális ellátórendszer milyensége, hatékonysága kapcsán, amely az alapvető kereteit jelenti annak, hogy az egyének ténylegesen milyen módon kapnak lehetőséget majd arra, hogy az őket megillető szociális biztonsághoz való jog érvényesüljön a vonatkozásukban. Egy jól működő államban pedig a kiépített szociális ellátórendszer működése megfelelő képet adhat arról, hogy a szóban forgó állam – nemzetközi viszonylatban is – a gazdasági stabilitás mely lépcsőfokán áll, valós képet adva ezen alapvető jog egyének szintjén való érvényesüléséről egyaránt.

Felhasznált irodalom

- [1] A bizottság (EU) 2020/674 végrehajtási határozata (2020. május 15.). *A feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése az EU egészében* elnevezésű javasolt európai polgári kezdeményezéséről. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:32020D0674>.
- [2] *Feltétel nélküli alapjövedelem*. Országgyűlés Hivatala, Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóság, 2017/52., 2017. június 7. https://www.parlament.hu/documents/10181/1202209/Infojegyzet_2017_52_feltetel_nelkuli_a_lapjovedelem.pdf/, 2020. december 28.
- [3] Friedrich August HAYEK: *Law legislation and liberty*. Routledge and Keegan Paul, London, 1976.
- [4] HUNGLER Sára: Nemzeti érdekek és szociális integráció az Európai Unióban – az európai jogok szociális pillérének kísérlete az integrációra. *Állam- és Jogtudomány*, LIX. évfolyam, 2018/2., 36–52.
- [5] JAKAB Nóra – MÉLYPATAKI Gábor – SZEKERES Bernadett: *A szociális biztonság nemzetközi kérdései*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2016.

-
- [6] JAKAB Nóra – MÉLYPATAKI Gábor – SZEKERES Bernadett: *A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század társadalmi kihívásainak tükrében*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017.
- [7] KARDOS Gábor: A szociális jogok jogi kikényszeríthetőségének lehetőségei. *Esély* 1996/6., 21–32.
- [8] KISS György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*. Justis Bt., Pécs, 2010.
- [9] KLEMENCICSICS Andrea: Az Emberi Jogok Európai Bírósága által előidézett változások a magyarjogrendszerben. *Pro Futuro* 2015/2., 109–122, <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2015/2/5389>.
- [10] KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.
- [11] Martin LUTHER KING JR.: *Where Do We Go from Here: Chaos or Community*. 1967, Part 5, Chapter 5, <https://medium.com/basic-income/martin-luther-king-jr-on-the-record-for-a-guaranteed-income-b47b58b41e93>, 2021. január 9.
- [12] MÉLYPATAKI Gábor: Minimálbér – minimáljövedelem – feltétel nélküli alapjövedelem? *Erdélyi Jogélet* (szerk. Vallasek Magdolna) (4), Scientia Kiadó, 2021, 95–109., <https://doi.org/10.47745/ERJOG.2020.04.08>.
- [13] Preambulum: Európai Szociális Karta (Torino, 1961. október 18.), 1999. évi C. törvény az Európai Szociális Karta kihirdetéséről.
- [14] ROBERT ALEXY: *Theorie der Grundrechte*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1996.
- [15] SCHMIDT Péter: A gazdasági, szociális, kulturális jogok természetéről. *Jogtudományi Közlöny* 1979/11., 705–712.
- [16] SCHMIDT Péter: Még egyszer a szociális jogok természetéről. *Acta Humana* 1994/14., 3–9.
- [17] SÜLYOK Gábor: *A nemzetközi jog és a belső jog viszonyának alaptörvényi szabályozása*. 2012, 17–60., <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2012/1/sulyok.pdf>, 2020. augusztus 29.
- [18] *Tájékoztató az új koronavírus (COVID-19) megbetegedésekkel kapcsolatban*. <https://konzuliszolgalat.kormany.hu/koronavirus>, 2020. szeptember 27.
- [19] 56/1995. (IX. 15.) AB határozat.

MARITIME DELIMITATION DILEMMAS OVER HANS ISLAND BETWEEN CANADA AND DENMARK

A Hans-sziget kapcsán felmerülő delimitációs kérdések Kanada és Dánia között

FRANCISKA JECS*

Abstract: Hans Island is situated in the Arctic region, in the centre of the Kennedy Channel of Nares Strait, which separates Canadian Ellesmere Island from Greenland and connects Baffin Bay with the Lincoln Sea. This tiny land has been causing long-lasting tensions between Canada and Greenland (an autonomous territory of the Kingdom of Denmark). The main problem is the sovereignty over the island. However, a number of other maritime law issues also arise due to the location of Hans Island.

Keywords: *sovereignty, law of the sea, continental shelf, maritime boundary, territorial dispute, international law, Canada, Greenland, Lincoln Sea*

Absztrakt: Hans-sziget az északi-sarki régióban található a Nares-szoros Kennedy-csatornájának közepén, amely elválasztja a kanadai Ellesmere-szigetet Grönlandtól, és összeköti a Baffin-öblöt a Lincoln-tengerrel. Ez az apró sziget hosszú ideje fennálló feszültséget szít Kanada és Grönland (Dán Királyság) között. Fő problémát a sziget feletti szuverenitás jelenti. Azonban további számos tengerjogi kérdés is felmerül a Hans-sziget elhelyezkedéséből adódóan.

Kulcsszavak: *szuverenitás, tengerjog, kontinentális talapzat, tengeri határ, területi vita, nemzetközi jog, Kanada, Grönland, Lincoln-tenger*

Introduction

As global warming continues to raise the temperature of the Arctic Seas, more of the Arctic will be free from ice on the long run. The possibilities for exploitation of natural resources and for control over Northern shipping lanes have renewed countries' interest in their completing claims to the region. Canada and Greenland –

---

* FRANCISKA JECS DR.
2nd year full time doctoral student
Department of European Law and International Private Law
Institute of European and International Law
Faculty of Law
University of Miskolc
3515 Miskolc-Egyetemváros
jogjecs@uni-miskolc.hu

which is an autonomous part of the Kingdom of Denmark, just like the Faeroe Islands – have confronted their claims to a small rock known as Hans Island, which is situated in the Arctic region. No one can regard this tiny land as unimportant, it has been causing long-lasting tensions and disputes between Canada and Denmark.

The Hans Island itself is a bleak uninhabited and uninhabitable island measuring 1.3 km² in the centre of the Kennedy Channel of Nares Strait, which separates Canada's Ellesmere Island from northern Greenland and connects Baffin Bay with the Lincoln Sea.¹(*Annex I and II*) The Lincoln Sea is a body of water, which borders the Arctic Ocean, north of Ellesmere Island and Greenland, where there is also uncertainty around the maritime boundary.²

The aim of the current study is to examine the maritime dispute around Hans Island. Secondly, covering the 1973 Delimitation Treaty of the Continental Shelf, which established a boundary between Canada and Greenland – incompletely. It is needed to be highlighted that the treaty was signed before the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) in 1982. Finally, the author would like to finish off by searching for the equitable solution of the Hans Island border dispute.

Annex I³
The location of Hans Island

- ¹ Christopher STEVENSON: Hans Off!: The Struggle for Hans Island and the Potential Ramifications for International Border Dispute Resolution. *Boston College International & Comparative Law Review* 30 (2007), 263.
- ² Jacques HARTMANN: *Canada and Denmark reach agreement on the Lincoln Sea Boundary*. <https://www.ejiltalk.org/canada-and-denmark-reach-agreement-on-the-lincoln-sea-boundary/>, 12 October 2020.
- ³ Source of Annex I: Jeremy LUEDI: *Hans Island – Property Of Canada Or Denmark?* <https://www.worldatlas.com/articles/hans-island-dispute.html>, 17 April 2021.

Annex II⁴
The extension of Lincoln Sea

1. Historical background

The history of possession of Hans Island is long and interesting. From the 13th century, the island was used for hunting and to monitor ice floes in the Kennedy Channel. In 1871, an American explorer Charles Francis Hall was on an expedition to the North Pole. He hired a Greenlander by the name of Hans Hendrik as his hunter and guide. Hall named the island 'Hans Island' after his guide.

⁴ Source of Annex II: Jonathan AMOS: *Climate change: Weakened 'ice arches' speed loss of Arctic floes*. <https://www.bbc.com/news/science-environment-55594585>, 17 April 2021.

In a 1933 decision of the Permanent Court of International Justice (*PCIJ*)⁵ declared Greenland to be part of the Kingdom of Denmark⁶ and has maintained it as a semi-autonomous possession ever since.⁷ The status of Hans Island, however, was not addressed in the ruling. Denmark claimed that Hans was part of the same geological formation as Greenland, therefore it was Danish soil.

Moreover, Denmark also argued that the island is closer to Greenland than it is to the Canadian Ellesmere Island. Canada first claimed sovereignty over Hans Island in 1971 during negotiations with the Danes over the maritime boundary between the two countries. A treaty that delimits the Continental Shelf between the two States was signed in 1973, but no boundary was drawn over or around Hans Island.

2. The 1973 delimitation treaty

The boundary negotiations peak was, when the two States signed an agreement⁸ on the delimitation of the Continental Shelf on 17 December 1973.⁹ The treaty bordered the continental shelf, covering:

*“The dividing line in the area between Greenland and the Canadian Arctic Islands, established for the purpose of each Party’s exploration and exploitation of the natural resources of that part of the continental shelf...”*¹⁰

The treaty draws the borderline between Canada and Greenland by connecting the midpoints of 127 straight baselines assessed between the coasts of the two States by the Canadian Hydrographic Service in 1964 and 1972.¹¹

The line is unbroken except for a circa one kilometre gap between point 122 and 123 in Nares Strait¹² (*Annex III*). The reason for the gap is Hans Island. Sover-

⁵ The establishment of the Permanent Court of International Justice (*abbreviation: PCIJ*), was provided for in the Covenant of the League of Nations. It held its first sitting in 1922 and was dissolved in 1946. It was the predecessor of the International Court of Justice.

⁶ See *Legal Status of the South-Eastern Territory of Greenland (Norway. v. Denmark)*, Judgement No. 55, 11 May 1933 P.C.I.J. (ser. A/B), https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_AB/AB_55/Sud-Est_Groenland_Ordonnance_19330511.pdf, 25 May 2021.

⁷ STEVENSON: op. cit. 265.

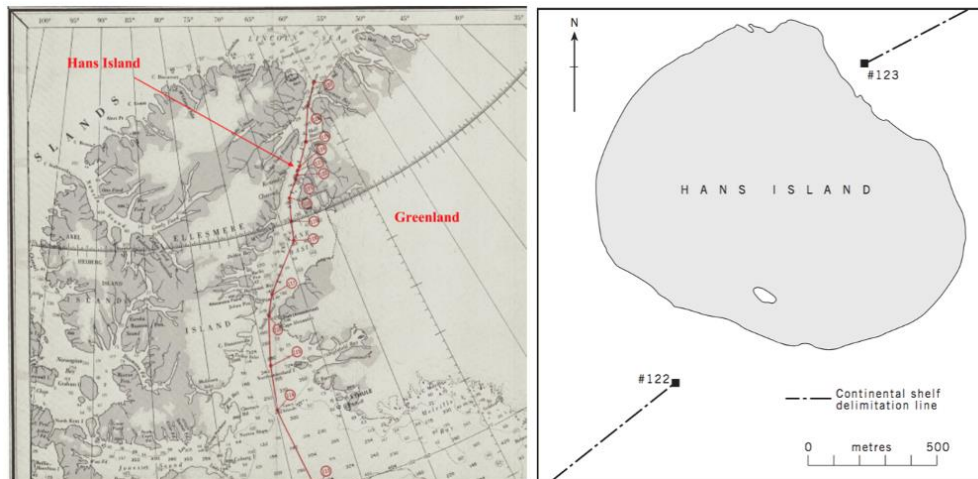
⁸ STEVENSON: op. cit. 266.

⁹ Agreement relating to the delimitation of the continental shelf between Greenland and Canada, Ottawa, 17 December 1973, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20950/volume-950-I-13550-English.pdf> (*hereinafter: Delimitation Treaty*) 25 May 2021.

¹⁰ Article I Delimitation Treaty, 1973.

¹¹ Article II Delimitation Treaty, 1973.

eighty over the island has long been disputed and the two countries simply decided to stop the delimitation line on one side of the low-water mark of the island and restart it again at the low-water mark on the opposite side.

Annex III¹³

The Continental shelf borderline between Canada and Greenland by connecting the midpoints of 127 straight baselines (left) – Gap between point 122 and 123 of the Continental shelf delimitation line in Nares Strait around Hans Island (right)

I have to notice that while Hans Island has no known deposits of oil, natural gas, gold, or other minerals, there are other reasons why it is so important for the countries to own the island.

There is speculation that the seafloor under the surrounding waters could contain such natural resources. As global warming has melted the Arctic seas, the waterways between Canada and Greenland, the Northwest Passage¹⁴ have become navigable throughout more of the year.¹⁵

This could happen as the Arctic has started to melt drastically in recent years, with average temperatures here rising twice as fast as anywhere else on Earth. Fur-

¹² Yoshifumi TANAKA: Reflections on Arctic Maritime Delimitations: A Comparative Analysis between the Case Law and State Practice. *Nordic Journal of International Law* 80 (2011), 461.

¹³ *Source of Annex III*: Raphaël ROMAN: *Settling Sovereignty Claims over the Hans Island*. <https://www.pubpoli.com/posts/arctic-sovereignty>, 17 April 2021.

¹⁴ Pete EVANS: Arctic thaw heats up Northwest Passage dreams. *CBC News* 13 September 2012. <https://www.cbc.ca/news/business/arctic-thaw-heats-up-north-west-passage-dreams-1.1230437>, 5 November 2020.

¹⁵ Anna MCLLROY: *Hans off my island*. <https://www.theguardian.com/world/2005/aug/30/arctic>, 13 November 2020.

thermore, the snow-covered ice sheet reflects 85–90% of the sun's radiation, while the open water surface reflects only 10%. Thus, more and more water, the absorbed solar radiation, further enhances the melting of the ice, which raises the water surface. Consequently, climate change means more than just weather change in this area.¹⁶

If the waterways between the two states, the Northwest Passage will become navigable for a longer period of time, the amount of shipping through the Arctic would increase dramatically and could mean a lucrative revenue source for whichever State regulates passage.¹⁷ Hans Island is situated right in the middle of a potentially important sea route, which is known as the gate to the Northwest Passage.¹⁸ However, there are other aspects. According to Hartmann *“as the agreed delimitation line seemingly leaves the island without any territorial waters, sovereignty over the island has no effect on the legal control of navigation in the strait. Thus it is difficult to find a rational explanation for the longstanding dispute over the island, other than national pride.”*¹⁹

As the Delimitation Treaty left the issue of Hans' unclear, both Canada and Denmark started their own expeditions to the island in the following years. On 28 July 1984, *Tom Høyem*, Denmark's minister of Greenlandic Affairs, visited Hans. The minister reportedly planted a Danish flag on the island. The Canadian government started to protest. The Danish military returned to the island in 1988, 1995, 2002, and 2003. Each time, they planted a new Danish flag.²⁰

Except for these occasional expeditions, the island was largely unheard until July 20, 2005, when Bill Graham the Canadian Minister of Defence, set the Canadian flag on the island. This resulted in also as an official protest²¹ from the Danish Government and the expeditions continued²². These expeditions are often referred to as the *'battle of the bottles'* as Canadian and Danish visitors left bottles of their traditional alcohol²³ when they removed the other sides' flag and raised their own flag with the same text *'Welcome'* on the island. These activities were carried out by the national forces of both parties.²⁴

¹⁶ CSATLÓS Erzsébet: *Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete*. PhD-értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2011, 23.

¹⁷ STEVENSON: op. cit. 268.

¹⁸ CSATLÓS: *Az Arktisz*...42.

¹⁹ HARTMANN: op. cit.

²⁰ See Timeline of Hans Island: <https://web.archive.org/web/20130105210943/http://www.canadiangeographic.ca/hansIsland/time.asp>, 10 December 2020.

²¹ See Canada island visit angers Danes: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4715245.stm>, 10 December 2020.

²² See Timeline of Hans Island.

²³ According to the sources Canadians left whisky (Canadian Club), Danish left Schnapps on the island.

²⁴ HARTMANN: op. cit.

3. How would the ICJ analyze Hans Island's situation?

Stevenson share and display a relatively predictable pattern about how the International Court of Justice (ICJ)²⁵ would analyse the case of Hans Island. The above noted activities will make sense and significance.

The ICJ would first look for treaty evidence establishing the border between Canada and Denmark. The court attaches the greatest weight to territorial claims that are supported by a contract. The only treaty, which the ICJ could rely is the 1973 Delimitation Treaty. However, this treaty is not established border around Hans Island. Thus, the agreement would not be viewed as dispositive or applicable by the court. The next opportunity or rationale would be the adaption of the *uti possidetis* principle.²⁶ This is an international law principle, which most often played a role in connection with the border issues of the newly independent states, first in the case of Brazil, which excelled from the Spanish colonies, in the 19th century but have now become a general principle. Its application does not mean that inherited borders will prevail, only that they should be treated as a starting point that can only be changed in accordance with international law,²⁷ as stated by the ICJ in the *El Salvador v. Honduras case*²⁸. The principle of *uti possidetis* is closely connected with the principle of historical delimitation, which in the course of history means the delimitation of boundaries in accordance with the established custom.²⁹ The *uti possidetis* would require from one party or the other to show that the area including Northern Greenland, Hans Island, and Ellesmere Island was once controlled by a single state and that state employed administrative boundaries that could translate into current international borders.

The Canadian Arctic islands were British possessions that were transferred to Canada in 1880 on the basis of the British Adjacent Territories Order.³⁰ It is unclear whether Hans Island was part of that transfer. Greenland, however, was clearly not part of the British possession at that time because its Southern areas were controlled by Denmark and the Northern area around Hans Island was claimed by the United States until 1917, when the US relinquished these claims as part of a

---

²⁵ International Court of Justice (*abbreviation: ICJ*) was established in June 1945 by the Charter of the United Nations and began work in April 1946.

²⁶ STEVENSON: op. cit. 269.

²⁷ CSATLÓS Erzsébet: Térség és terület a nemzetközi jogban. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Nemzetközi jog rovat, 2017, [9], <https://ijoten.hu/szocikk/terseg-es-terulet-a-nemzetkozi-jogban>, 26. May 2021.

²⁸ See: *Case concerning the Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening.)*. Judgement of 11 September 1992, I.C.J.

²⁹ CSATLÓS: Térség... [9]

³⁰ See Adjacent Territories Order (July 31st, 1880), (U.K.), reprinted in R.S.C. 1985, App. II, No. 14.

transfer agreement to purchase the Danish West Indies³¹ from Denmark.³² Hence, the entire area was never under a single country's control and therefore, no colonial boundaries exist. Thus, the *uti possidetis* is not applicable.

When there is no basis for decision under either treaty or the principle of *uti possidetis*, the ICJ's examination would turn to effective control. The question here is how much effective control will be found to be sufficient to base a claim of sovereignty over an Arctic island. The ICJ may well find that periodic military visits and siting of stone markers are sufficient exercises of control for an uninhabited and largely inaccessible rock in the middle of the Arctic.³³ Such a decision would have disastrous consequences for both countries, Canada and Denmark and for their attempts to assert sovereignty in other parts of the Arctic.³⁴

4. Lincoln Sea boundary resolution

In the following I will analyse the 1973 Delimitation Treaty established most of the boundary between Canada and Greenland. Although the treaty officially concerned the continental shelf, both states have used the delimitation line to define fishing zones. Thus it has become a maritime boundary by usage.

The treaty lists 127 points from the Davis Strait in the south to the Nares Strait in the north. The latter is a narrow strait of water between the northernmost part of Ellesmere Island and Greenland. That treaty established a boundary of nearly 1,500 nautical miles. At the time, it was the longest shelf boundary ever negotiated. The new agreement extends the boundary to more than 1,600 nautical miles.

Most of the boundary follows a median line extending 200 nautical miles from the respective coasts. This was not possible in the Nares Strait, at the northernmost part of the boundary, due to the nearness of Ellesmere Island to Greenland. In fact, when Canada extended its territorial sea from 3 to 12 nautical miles in 1972, the two islands are so close to each other, that territorial sea boundary went beyond the median line with Greenland. Therefore, the northernmost part of the delimitation line was settled by negotiation.

---

³¹ Now the United States Virgin Islands. See: *Purchase of the United States Virgin Islands*. 1917, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/wwi/107293.htm>, 25 May 2021.

³² *Treaty on Cession of Danish West Indies (United States-Denmark)*. New York, August 4 1916, 39 Stat. 1706. <https://www.doi.gov/sites/doi.gov/files/uploads/vitreaty.pdf>, 10 December 2020.

³³ See e.g., *Case concerning Sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipadan (Indonesia v. Malaysia)*, Judgement of 17 December 2002, 2002 I.C.J. 625, 684, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/102/102-20021217-JUD-01-00-EN.pdf>, 30 October 2020.

³⁴ STEVENSON: op. cit. 268., 269., 272., 273.

However, no agreement was reached with regard to the Lincoln Sea. Instead, the 1973 Delimitation Treaty stated that³⁵ *‘for the time being the Parties have not deemed it necessary to draw the dividing line further north than point No. 127’*³⁶. It was later agreed that an equidistance line should be the boundary in the Lincoln Sea, but there was disagreement on technical aspects of how the line should be drawn. Amendments were already made in 2004³⁷ and in 2009 further technical adjustments occurred to the southern part of the boundary in Baffin Bay and Davis Strait.

More recently, experts have completed work on the Nares Strait. Experts from both countries have also been working together on data collection to extend the continental shelf boundary beyond 200 nautical miles.

Annex IV³⁸

Geographical main points between Canada and Greenland

*‘This graphic is for illustrative purposes only. The solid black line is the boundary agreed in the 1973 treaty. The broken black line is the boundary agreed ad referendum. The broken blue lines indicate 200-nautical-mile zones. 1) Lincoln Sea; 2) Nares Strait; 3) Baffin Bay 4) Davis Strait; 5) Labrador Sea’*³⁹

³⁵ HARTMANN: op. cit.

³⁶ Article IV Delimitation Treaty, 1973.

³⁷ Exchange of Notes Constituting an Agreement to Amend the Agreement Between the Government of Canada and the Government of the Kingdom of Denmark Relating to the Delimitation of the Continental Shelf Between Greenland and Canada. Done at Ottawa on 17 December 1973, View Treaty – Canada.ca (treaty-accord.gc.ca) 25 May 2021.

³⁸ Source of Annex IV: HARTMANN: op. cit.

³⁹ HARTMANN: op. cit.

On 28 November last year Canada and the Kingdom of Denmark announced that they had reached a tentative agreement on the maritime boundary in the Lincoln Sea. The new agreement settles these technical aspects and solves a disagreement that has existed since the 1973 relating to a small area of about 65 square nautical miles. According to the information provided, the new agreement will provide an opportunity to modernize the provisions in the 1973 treaty and to complete a process of technical adjustments to the coordinates of the existing boundary.

Although neither Canada nor Denmark has yet made a submission to the Commission on the Limits of the Continental Shelf related to the Arctic Ocean. It is likely that they will do so in the near future—for Canada the deadline is November 2013 and Denmark November 2014. Assuming that the Commission accepts that each has a continental shelf beyond 200 nautical miles in the Arctic, the delimitation of a boundary between the continental shelves will be necessary.⁴⁰

Closing remarks

The author's research encompassed the recent history of Hans Island and the origins of the competing sea law claims between Canada and Denmark. The relevant 1973 Delimitation Treaty and its missing rules was examined. After drawing up Stevenson's pattern according to which the ICJ may decide maritime border disputes like Hans Island, and which can be applied to the case.

A decision granting either party sovereignty over Hans Island would hide a dangerous message itself for other countries, whose seeking to gain possession of remote territories. Essentially, it would send the message that uninhabited areas are available for that country, which can make the most visits there. The following land rush will be particularly noticeable in the Arctic. As a number of countries with competing claims in the region have become increasingly interested in enforcing those claims while global warming has made the area more accessible. If ever there were a case for the ICJ to decide in equity, it would be this one.

In 2005, Canada and Denmark seemed to realize that the best result may be working together when they announced that they would be cooperating in a new geographical study of the area.⁴¹ Negotiations in 2012 between Canada and Denmark, have not yet concluded, call for either a condominium or splitting the disputed island's sovereignty in half.⁴² If the island was split by a boundary, it would create a second land neighbour for Canada and Denmark. On 23 May 2018, Canada and Denmark have announced the creation of a Joint Task Force to determine the

---

⁴⁰ HARTMANN: op. cit.

⁴¹ STEVENSON: op. cit. 275.

⁴² Bob WEBER: *Canada, Denmark should turn Hans Island into a condominium: academics*. <https://www.cbc.ca/news/canada/north/canada-denmark-should-turn-hans-island-into-a-condominium-academics-1.3315640>, 20 December 2020.

boundary between Canada and Greenland, including the fate of Hans Island.⁴³ The author shares Stevenson's thoughts that "[h]opefully cooperation will prevail and lead to an agreeable solution and settle international tensions in this increasingly important part of the world".⁴⁴

Bibliography

- [1] *Adjacent Territories Order* (July 31st, 1880). (U.K.), reprinted in R.S.C. 1985, App. II, No. 14.
- [2] *Agreement relating to the delimitation of the continental shelf between Greenland and Canada*. Ottawa, 17 December 1973, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20950/volume-950-I-13550-English.pdf> (hereinafter: Delimitation Treaty) 25 May 2021.
- [3] Anna MCILROY: *Hans off my island*. <https://www.theguardian.com/world/2005/aug/30/arctic>, 13 November 2020.
- [4] Article from the page of Global Affairs Canada with following the title: *Canada and the Kingdom of Denmark (with Greenland) announce the establishment of a Joint Task Force on Boundary Issues*. <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2018/05/canada-and-the-kingdom-of-denmark-with-greenland-announce-the-establishment-of-a-joint-task-force-on-boundary-issues.html>, 21 December 2020.
- [5] Bob WEBER: *Canada, Denmark should turn Hans Island into a condominium: academics*, <https://www.cbc.ca/news/canada/north/canada-denmark-should-turn-hans-island-into-a-condominium-academics-1.3315640>, 20 December 2020.
- [6] *Canada island visit angers Danes*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4715245.stm>, 10 December 2020.
- [7] *Case concerning the Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening)*. Judgement of 11 September 1992, I.C.J.

---

⁴³ This article is from the page of Global Affairs Canada with following the title: *Canada and the Kingdom of Denmark (with Greenland) announce the establishment of a Joint Task Force on Boundary Issues*. <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2018/05/canada-and-the-kingdom-of-denmark-with-greenland-announce-the-establishment-of-a-joint-task-force-on-boundary-issues.html>, 21 December 2020.

⁴⁴ STEVENSON: op. cit. 275.

-
- [8] *Case concerning Sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipadan (Indonesia v. Malaysia)*. Judgement of 17 December 2002, 2002 I.C.J. 625,684, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/102/102-20021217-JUD-01-00-EN.pdf>, 30 October 2020.
- [9] Christopher STEVENSON: Hans Off!: The Struggle for Hans Island and the Potential Ramifications for International Border Dispute Resolution. *Boston College International & Comparative Law Review* 30 (2007), 263–275.
- [10] CSATLÓS Erzsébet: *Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete*. PhD-értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2011, 23, 42.
- [11] CSATLÓS Erzsébet: Térség és terület a nemzetközi jogban. In: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Nemzetközi jog rovat, 2017, [9], <https://ijoten.hu/szocikk/terseg-es-terulet-a-nemzetkozi-jogban>, 26 May 2021.
- [12] *Exchange of Notes Constituting an Agreement to Amend the Agreement Between the Government of Canada and the Government of the Kingdom of Denmark Relating to the Delimitation of the Continental Shelf Between Greenland and Canada*. Done at Ottawa on 17 December 1973, View Treaty – Canada.ca (treaty-accord.gc.ca), 25 May 2021.
- [13] Jacques HARTMANN: *Canada and Denmark reach agreement on the Lincoln Sea Boundary*. <https://www.ejiltalk.org/canada-and-denmark-reach-agreement-on-the-lincoln-sea-boundary/>, 12 October 2020.
- [14] *Legal Status of the South-Eastern Territory of Greenland (Norway. v. Denmark)*. Judgement No. 55, 11 May 1933 P.C.I.J. (ser. A/B), https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_AB/AB_55/Sud-Est_Groenland_Ordonnance_19330511.pdf, 25 May 2021.
- [15] *Legal Status of the South-Eastern Territory of Greenland (Norway. v. Denmark)*. Judgement No. 55, 11 May 1933 P.C.I.J. (ser. A/B), https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-of-international-justice/serie_AB/AB_55/Sud-Est_Groenland_Ordonnance_19330511.pdf, 25 May 2021.
- [16] Pete EVANS: Arctic thaw heats up Northwest Passage dreams. *CBC News* 13 September 2012 Who Owns the Arctic?: Arctic thaw heats up Northwest Passage dreams (typepad.com), 5 November 2020.
- [17] Purchase of the United States Virgin Islands, 1917, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/wwi/107293.htm>, 25 May 2021.
- [18] Timeline of Hans Island: <https://web.archive.org/web/20130105210943/http://www.canadiangeographic.ca/hansIsland/time.asp>, 10 December 2020.

- [19] *Treaty on Cession of Danish West Indies (United States–Denmark)*. New York, August 4 1916, 39 Stat. 1706. <https://www.doi.gov/sites/doi.gov/files/uploads/vitreaty.pdf>, 10 December 2020.
- [20] Yoshifumi TANAKA: Reflections on Arctic Maritime Delimitations: A Comparative Analysis between the Case Law and State Practice. *Nordic Journal of International Law* 80 (2011), 461.

II.

**CIVILISZTIKAI TUDOMÁNYOK KÖRÉBE
TARTOZÓ TANULMÁNYOK**

A MUNKAVISZONY LÉTESÍTÉSÉT MEGELŐZŐ ELJÁRÁS ADATKEZELÉSI KÉRDÉSEI A MAGYAR, A SZLOVÁK ÉS A CSEH MUNKAJOGI RENDELKEZÉSEK TÜKRÉBEN

**Data processing issues related to the establishment of an employment
relationship in the light of the Hungarian, Slovak and Czech labor law**

ČERTICKY MÁRIO*

Absztrakt: Az Európai Unió általános adatvédelmi rendeletének köszönhetően a személyes adatok védelmére vonatkozó szabályozás egy új védelmi szintre lépett, amely szigorú követelményeket ír elő az adatkezelők részére. A személyes adatok kezelésének témakörében az egyik legalapvetőbb, mégis nagyon izgalmas és egyben érzékeny területnek a munkaviszony-nyal összefüggésben végzett adatkezelési folyamatok minősülnek. Kevés figyelmet kapnak azonban az adatkezelők által a munkaviszony létesítését megelőzően végzett adatkezelési folyamatok, amelyre természetesen szintén alkalmazni kell a GDPR rendelkezéseit. A tanulmány célja, hogy elméleti és gyakorlati útmutatásként szolgáljon az adatkezelők részére a munkaviszony létesítését megelőzően végzett adatkezelésekre vonatkozó követelményeknek való megfeleléséhez. A tanulmányban elsősorban általános jelleggel vizsgálom a munkaviszonyt megelőző adatkezelést a GDPR tükrében, de az egyes vitás kérdések megvilágítása érdekében igyekszem a szlovák, a cseh és a magyar jog előírásaiból példákat meríteni.

Kulcsszavak: *munkaviszony, GDPR, munkahelyi adatkezelés, GDPR és munkajog, munkaviszonyt megelőző adatkezelés*

Abstract: Thanks to the European Union's General Data Protection Regulation [GDPR], the rules on the protection of personal data have entered a new level of protection, which imposes strict requirements on data controllers. One of the most basic, yet very exciting and sensitive areas in the field of personal data processing is the processing of personal data related to employment. However, little attention is paid to the data processes carried out by data controllers prior to the establishment of the employment relationship, to which, of course, the provisions of the GDPR also apply. The purpose of this study is to provide theoretical and practical guidance to data controllers on how to comply with the requirements for pre-employment data processing. In the study, I mainly examine pre-

---

* DR. ČERTICKY MÁRIO, LL.M.
egyetemi tanársegéd
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Kereskedelmi Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
civmario@uni-miskolc.hu

employment data management in a general way in the light of the GDPR, but in order to shed light on the individual issues in dispute, I try to draw examples from the provisions of Slovak, Czech and Hungarian law.

Keywords: *employment relationship, GDPR, data processing and employment, GDPR and labor law, pre-employment data processing*

Bevezetés

A gazdasági élet szereplői, függetlenül attól, hogy a gazdaság mely szektorában működnek, jellemzően természetes személyek közvetlen módon¹ történő foglalkoztatásával végzik tevékenységüket, így szükségszerűen kezelnek személyes adatokat. E foglalkoztatással összefüggő adatkezelési folyamatot meg kell, hogy előzze a munkaviszony létesítésére irányuló folyamat, amellyel összefüggésben szintén szükségszerű az adatkezelés. Ezen eljárás lefolytatásának számos módja van, s bármelyiket is választja az adatkezelő, meg kell felelnie az adatvédelmi előírásoknak. E folyamat körében az adott állást megpályázó természetes személyek adatkezelési szempontból érintettek, s az állást hirdető személyek adatkezelőnek minősülnek.

Az Európai Unió adatvédelmi reformja keretében egy hosszan tartó jogalkotási folyamat eredményeként² megalkotásra került az általános adatvédelmi rendelet³ (a továbbiakban: Rendelet vagy GDPR), amelyet a hatálya alá tartozó adatkezelések esetén, a személyi hatálya alá tartozó adatkezelőknek 2018. május 25. napjától⁴ alkalmazniuk kell.⁵ A Rendelet szabályai közvetlenül alkalmazandóak valamennyi

¹ A közvetlen foglalkoztatás alatt azt az esetet értem, amikor a munkáltató a természetes személlyel köti meg a foglalkoztatásra irányuló szerződést. Ez alapján tehát a közvetett módon történő foglalkoztatás alatt azt az esetet értem, amikor két jogi személy köt valamely feladat elvégzésére – jellemzően polgári jogi – jogviszonyt, amelyet végső soron természetes személyek teljesítenek. Gyakori, hogy a feladatot teljesítő természetes személyek személyes adatai tekintetében mindkét fél megjelenik adatkezelőként (pl. egy épületbe történő belépésre való jogosultság biztosítása érdekében stb.), amely adatkezelés azonban (mind céljában, mind jogalapjában) különbözik a tanulmányban tárgyalt adatkezelési folyamattól.

² BENDIK Tamás: A GDPR szabályozási környezete. In: *Magyarázat a GDPR-ról* (szerk.: Péterfalvi Attila – Révész Balázs – Buzás Péter). Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 25–36.; továbbá Chris Jay HOOFNAGLE – Bart VAN DER SLOOT – Frederik ZUIDERVEEN BORGESIOUS: The European Union general data protection regulation: what it is and what it means. *Information & Communications Technology Law* 28:1, 71–72, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3254511>.

³ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).

⁴ Lásd: GDPR 99. cikk (2) bekezdés.

⁵ A GDPR hatályának vizsgálata meghaladná a tanulmány kereteit, ezért e helyütt mellőzöm. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a GDPR személyi és tárgyi hatálya is rendkívül széles, főképpen az extraterritoriális hatályának köszönhetően.

tagállamban, helyesebben az EGT államaiban. A GDPR IX. fejezete tartalmazza az adatkezelés különös eseteihez tartozó területeket, amelyekben a nemzeti jogalkotó részére jogalkotási jogosultságot biztosít. Ilyen esetnek minősül a 88. cikk alapján a foglalkoztatással összefüggésben végzett adatkezelés is, amely szerint a „[a] tagállamok jogszabályban vagy kollektív szerződésekben pontosabban meghatározott szabályokat állapíthatnak meg annak érdekében, hogy biztosítsák a jogok és szabadságok védelmét a munkavállalók személyes adatainak a foglalkoztatással összefüggő kezelése tekintetében (...)”.⁶ A rendelkezés alapján jogalkotási lehetőséggel nem kizárólag a tagállami jogalkotók rendelkeznek, hanem a munkáltatók és a munkavállalók érdekképviselője közösen, kollektív szerződésben az adott szervezet tekintetében megfogalmazhatják a foglalkoztatással összefüggésben végzett adatkezelésre vonatkozó szabályokat. A rendelet meghatározza a foglalkoztatás területeit is, amelyben e jogalkotási jogosultság fennáll, amelyek között a jelen tanulmány témáját képező munkaerő-felvétel is szerepel. A Rendelet alapján a jogalkotásra jogosultak „pontosabban meghatározott szabályokat állapíthatnak meg”, amely tehát azt jelenti, hogy a GDPR szabályait – a szabályozott terület jellegére, sajátosságaira tekintettel – kiegészítő, egyedi szabályokat alkothatnak, viszont a GDPR alapvető rendelkezéseitől eltérő szabályt nem hozhatnak. Ez azonban a nemzeti jogok diverzitását, s így a munkavállalók jogainak nemzetenként eltérő megítélését eredményezi.⁷

A tanulmány célja, hogy feltérképezze a munkaviszony létesítésére irányuló eljárás során végzett adatkezelésekre vonatkozó előírásokat, mindezzel mankót nyújtva az adatkezelők részére ezen adatkezelési folyamat jogszabálynak megfelelő kialakításához. Ennek érdekében a tanulmány második fejezetében a téma tükrében megvizsgálom az adatkezelésre vonatkozó általános követelményeket. Ennek keretében a célhoz kötöttség elvének érvényesülését és az adatkezelés jogszerűségének követelményét vizsgálom meg, majd a tanulmány harmadik fejezetében a témához kapcsolódó konkrét adatkezelési folyamatokat elemzem. A téma kifejtése során figyelembe veszem és összehasonlítom a magyar, a szlovák és a cseh jog vonatkozó előírásait.

1. Az adatkezelés jogszerű célja és jogalapja

Ha egy adatkezelőnél felmerül az igény valamely személyes adatok kezelésével járó folyamat bevezetésére, úgy az adatkezelő elsődleges és alapvető kötelezettsége, hogy meghatározza az adatkezelés jogszerű célját, amellyel összhangban pontosan meg kell határozni azokat a személyes adatokat, amelyek annak eléréséhez szükségesek, s az adatkezelést ezen személyes adatokra kell korlátoznia. Ez utóbbi

⁶ Vö. GDPR 88. cikk (1) bekezdés.

⁷ Jakub VOJTKO: Automatizované rozhodovanie a profilovanie v pracovnoprávných vzťahoch podľa Všeobecného nariadenia o ochrane údajov. *Časopis pro právní vědu a praxi* XXV. 2017/2., 259–260., <https://doi.org/10.5817/CPVP2017-2-5>, ugyanígy Claudia OGRISEG: GDPR and Personal Data Protection in the Employment Context. *Labour & Law Issues* Vol. 3, 2017/2., 4.

követelmény az adattakarékosság elvéből ered, amely egy önállóan nevesített, de a célhoz kötöttség elvétől gyakorlatilag elválaszthatatlan alapelvnek minősül.⁸ A célhoz kötöttség elvének való megfelelés előfeltétele az adatkezelésnek, amely az adatkezelés teljes folyamatát végigkíséri, annak minden fázisában meg kell felelni.⁹ Az adatkezelési folyamatban jellemzően két célt azonosíthatunk: i) az adatkezelési folyamat tágabb célját; ii) az egyes személyes adatok kezelésének önálló célját. E két cél rész-egész kapcsolatban vannak, s ez utóbbinak nyilvánvalóan összhangban kell lennie az adatkezelési folyamat céljával, hiszen annak egy rész-célját képezi. Az adatkezelőtől elvárt továbbá az is, hogy az általa meghatározott adatkezelési folyamat során kizárólag olyan adatkezelési műveletet végezzen, amely az adatkezelés céljával összefügg, annak eléréséhez szükséges. A jelen fejezet első részében a munkaviszony létesítésére irányuló eljárással, mint tágabb értelemben vett adatkezelési céllal összefüggő egyes kérdéseket vizsgálom meg, amelynek során a cseh, a magyar és a szlovák jog rendelkezéseit is figyelembe veszem.

Az adatkezelés jogszerű céljának meghatározása mellett a másik fontos követelmény, hogy az adatkezelés jogszerűségét a GDPR 6. cikk (1) bekezdésében foglalt valamely jogalaphoz kell biztosítani. A jelen fejezet második részében megvizsgálom azokat a jogalapokat, amelyek a munkaviszony létesítésére irányuló eljárással összefüggésben végzett adatkezelés, helyesebben az egyes személyes adatok kezelésének jogszerűségét biztosíthatja.

1.1. Az adatkezelés jogszerű célja

Az adatkezelési folyamat kialakítása során elsődleges követelmény, hogy az adatkezelő meghatározza az adatkezelés jogszerű célját. A munkaviszony létesítésére irányuló eljárás célja, hogy az adatkezelőnél lévő üres pozíció betöltéséhez a számára legmegfelelőbb személyt megtalálja. Az adatkezelés célja tekintetében a magyar jogban a munka törvénykönyve¹⁰ 10. § (1) bekezdésében találunk rendelkezést, amely szerint „[a] munkáltató a munkavállalótól olyan nyilatkozat megtételét vagy személyes adat közlését követelheti, amely a munkaviszony létesítése, (...) szempontjából lényeges”. A magyar szabályozás tehát egyrésztől meghatározza az adatkezelés célját, másrésztől az adatkezelést a lényeges adatok kezelésére szűkíti, amellyel az adattakarékosság elvét deklarálja. Ezzel összhangban megemlíthető az Mt. 6. § (4) bekezdésében foglalt a munkaviszony létesítésének folyamatában is fennálló a leendő munkavállalót és munkáltatót terhelő kölcsönös tájékoztatási kötelezettség, amely szerint „kötelesek egymást minden olyan tényről, adatról, körülményről vagy ezek változásáról tájékoztatni, amely a munkaviszony létesítése, (...) szempontjából lényeges”. E szabály egyrésztől megerősíti azt, hogy a leendő

⁸ JÓRI András: Az adatvédelem alapelvei. In: *A GDPR magyarázata* (szerk.: Jóri András). HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018, 194.

⁹ RÉVÉSZ Balázs: Az adatkezelés alapelvei. In: *Magyarázat a GDPR-ról* (szerk.: Péterfalvi Attila – Révész Balázs – Buzás Péter). Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 96.

¹⁰ A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény.

munkáltató kizárólag a munkaviszony létesítése szempontjából releváns tény, adat, körülmény közlését kérheti a leendő munkavállalótól, másrésztől a következő fejezetben kifejtésre kerülő, a munkaviszony létesítését megelőző eljárás jogalapjának meghatározását is jelentősen befolyásolja.

Megfigyelhető, hogy e rendelkezés a munkaviszony létesítése céljából végzett adatkezelés tekintetében is a „munkáltató” és a „munkavállaló” terminus technikusokat használja, amely nyilvánvalóan hibás, hiszen a munkaviszony létesítését megelőzően a munkaviszony létesítésére irányuló eljárásban részt vevő személyek nem ilyen minőségben vesznek részt a tárgyalásokban. Kérdésként felmerül, hogy vajon az Mt. rendelkezése kizárólag – így szűk értelmezés alapján – a munkaviszony létesítését közvetlenül megelőző eljárásra terjed ki, vagy tágabb értelemben a teljes foglalkoztatást létesítő eljárásra. Előbbi elfogadása esetén kizárólag a foglalkoztatásra irányuló eljárás végét követő azon időszakra vonatkozna, amikor a leendő munkavállaló kiválasztása megtörtént és a munkaszerződés megkötése hiányzik. Természetesen a gyakorlatban nagyon gyakran összemosódik ez a két esemény, s így nehéz megtalálni e kettő közötti határt. Mi több, a potenciális munkáltatók már a kiválasztási eljárás során törekszenek arra, hogy minden személyes adatot beszerezzenek, amely a későbbiekben kifejtett okok miatt nyilvánvalóan hibás eljárás.

A szlovák munka törvénykönyve¹¹ „Általános rész” második fejezetében a jogalkotó elkülöníti a munkaszerződés megkötését megelőző jogviszonyt, illetve a munkaszerződés megkötését követő munkaviszonyt. A törvény 41. § (5) bekezdése alapján „[a] munkáltató azon természetes személytől, aki első alkalommal munkára jelentkezik kizárólag olyan információkat kérhet, amely összefügg az általa végzendő munkával. A munkáltató attól a természetes személytől, aki már volt foglalkoztatva kérheti az előző munkaviszonyára vonatkozó munkáltatói értékelést.”¹² E szabályozásban is részben fennáll a fogalmi diszkrépancia, hiszen még nem beszélhetünk munkáltatóról, viszont ez a rendelkezés nem a munkavállaló, hanem a „munkára jelentkező természetes személy” fogalmat használja. Megfigyelhető, hogy a szlovák jogalkotó sem különíti el a munkaviszony létrejöttét közvetlenül megelőző és a pályázattal összefüggő eljárást. A rendelkezés azonban szintén a célhoz kötöttség elvét tartja szem előtt, amelyből az adattakarékosság elvét is következtethetjük, így csak olyan adatok kezelhetők, amelyek a végzendő munkával összefüggenek. A kérdés a szlovák szabályozás körében is feltehető: vajon a rendelkezést a teljes pályázattal eljárássra alkalmazni kell?

Álláspontom szerint mind a magyar, mind a szlovák szabályozás idézett rendelkezését tágan kell értelmezni, így azt a leendő munkáltatónak attól kezdve alkalmaznia kell, hogy a foglalkoztatásra irányuló jogviszony kereteit, így többek között ezen célból végzett adatkezelési folyamatot is meghatározza.

¹¹ Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce.

¹² A munkavállaló értékelése tekintetében rögzíteni kell, hogy a szlovák munka törvénykönyve 75. § (2) bekezdése kötelezővé teszi, hogy a munkáltató a munkaviszony megszűnését megelőzően munkaértékelést adjon a munkavállalója részére.

A legkifinomultabb megoldást álláspontom szerint a cseh munka törvénykönyvében¹³ találhatjuk, amely a munkaviszony létesítését megelőző eljárást és közvetlenül a munkaszerződés aláírását megelőző eljárást elkülönülten szabályozza, ezzel is elismerve e két eljárás, s így ezen eljárásokkal összefüggésben végzett adatkezelés speciális és egymástól jól elkülöníthető jellegét. A cseh munka törvénykönyve 30. § (1) bekezdése tartalmazza a munkaviszony létesítésére irányuló eljárásra vonatkozó követelményt, miszerint „[a]z állásra pályázó természetes személy kiválasztása körében a képzettség, az állás betöltéséhez szükséges követelmények vagy egyéb különleges képességek meghatározására a munkáltató jogosult, ha más jogszabály eltérő követelményt nem támaszt. Ez a rendelkezés nem érinti a természetes személyre, mint munkavállalóra vonatkozó más jogszabály által támasztott követelményeket.” Megfigyelhető, hogy a szabályozás szóhasználata csak részben van figyelemmel e két eljárás különbözőségére. Egyrészt helyesen az „állásra pályázó természetes személy” fogalmat használja, de másrészt e jogszabály is a „munkáltató” fogalmat alkalmazza az állást meghirdető potenciális munkáltató tekintetében. A rendelkezés tartalmi szempontból a szlovák szabályozáshoz hasonló, mivel az álláshirdető által kezelhető személyes adatok minőségét határozza meg, s ebből következtethetünk az adatkezelés céljára. A rendelkezés explicit módon határozza meg azt, hogy a potenciális munkáltató – hacsak jogszabály eltérő követelményt nem támaszt – saját hatáskörében meghatározhatja azokat a követelményeket, amelyeket az álláshely betöltéséhez támaszt. Az állásra pályázó személytől e követelmények tükrében kérheti a személyes adatok szolgáltatását. Látható, hogy e szabályból az adattakarékosság elvét és a célhoz kötöttség elvét is levonhatjuk, valamint megállapíthatjuk, hogy a rendelkezés egyúttal megfogalmazza azt a követelményt is, hogy az álláshirdető tervezze meg az állás betöltésére vonatkozó eljárásának folyamatát. A cseh munka törvénykönyve 30. § (2) bekezdése a munkaszerződés aláírását megelőző folyamat tekintetében előírja, hogy a „[m]unkáltató a munkaviszony létesítését megelőző tárgyalások során kizárólag olyan adatok közlését kérheti a hozzá jelentkező természetes személytől vagy más személytől, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a munkaszerződés megkötéséhez”. E rendelkezésben tehát a cseh jogalkotó a közvetlenül a munkaszerződés megkötésére irányuló eljárásban kezelhető személyes adatok szabályait határozza meg. E rendelkezés által hangsúlyozva van az a tény, hogy számos olyan személyes adat van, amelyek kiválasztási eljárás keretében történő közlésére nincs szükség (pl. a jelentkező személyazonosító adatai közül a születési hely, egyes igazolványok számai, illetve egyéb azonosító számok), azonban ezen személyes adatokra a munkaszerződés megkötése során már szükség van.

Munkajogi szempontból az adatkezelés tágabb célját a foglalkoztatásra irányuló jogviszony létesítésére irányuló eljárás lefolytatásában fogalmazhatjuk meg, míg az egyes személyes adatok kezelésének a céljai e folyamat céljának eléréséhez szükséges részcéloknak minősülnek.

---

¹³ Zákon č. 262/2006 Sb. zákoník práce.

1.2. Az adatkezelés jogalapja

Általánosan az adatkezelés jogszerűségéhez a GDPR 6. cikk (1) bekezdés a)–f) pontjaiban foglalt valamely jogalap fennállására van szükség. A munkaviszony létesítésére irányuló eljárás jogalapjának vizsgálata során több jogalap alkalmazhatósága is felmerülhet, illetve a gyakorlati tapasztalataim szerint az adatkezelők gyakran eltérő jogalapokban határozzák meg az adatkezelésük jogszerűségét. A jelen alfejezetben ezeket a jogalapokat szeretném megvizsgálni, illetve állást foglalni abban, hogy melyiket találok ténylegesen alkalmazhatónak. Előljáróban azonban meg kell állapítani egy fontos tételt. Nevezetesen, hogy az adatkezelés jogszerűségét megalapozó jogalap fennállásának szükségessége nem az adatkezelési folyamatra, hanem az adatkezelési folyamat keretében kezelt egyes személyes adatok kezelésének jogszerűségére vonatkozó követelmény. Erre tekintettel előfordulhat, hogy az adatkezelő egy adatkezelési folyamat keretében azonos cél érdekében eltérő jogalapon kezeli valamely személyes adatot.

Az első – s a gyakorlatban gyakran hivatkozott¹⁴ – jogalap, amely a tárgyalt adatkezelés körében felmerülhet az a GDPR 6. cikk (1) bekezdés a) pontjában foglalt érintett hozzájárulása. A GDPR 4. cikk 11. pontja alapján az érintett hozzájárulása „*az érintett akaratának önkéntes, konkrét és megfelelő tájékoztatáson alapuló és egyértelmű kinyilvánítása, amellyel az érintett nyilatkozat vagy a megerősítést félreérthetetlenül kifejező cselekedet útján jelzi, hogy beleegyezését adja az őt érintő személyes adatok kezeléséhez*”. E jogalapra történő hivatkozást az alapozza meg – legalábbis gyakran erre hivatkoznak az adatkezelők –, hogy a meghirdetett állásra történő jelentkezés önkéntes, az a pályázó szabad akaratán múlik, így a pályázat beadásával, de jellemzően egy nyilatkozat kitöltésével is, a jelentkező hozzájárulását adja az adatkezeléshez. Nos, álláspontom szerint ez a felfogás téves, ugyanis a hozzájárulás érvényességének több konjunktív feltétele van, amelyeknek a hozzájárulás érvényességéhez fenn kell állnia. Álláspontom szerint azért nem helyes az állítás, mert az önkéntesség megállapításához sokkal mélyebb vizsgálatra van szükség, mint az, hogy az érintett nyújtotta be a pályázatát.¹⁵ A hozzájárulás önkéntessége akkor állhat fenn, ha az érintett valódi és szabad döntési joggal rendelkezik a hozzájárulás megadására és visszavonására tekintetében. Ha ez nem állapítható meg, a hozzájárulás nem lehet önkéntes.¹⁶ Az Európai Adatvédelmi Testület a hozzájárú-

¹⁴ Tereza KLADIVOVÁ: *GDPR v podnicích a související poradenství. Diplomová práce.* Brno, 2019, 29., https://is.muni.cz/th/qmg63/Diplomova_prace_Tereza_Kladivova.pdf, 2020. december 28.

¹⁵ Egy alapvetően más tárgyú döntésben, de a hozzájárulással kapcsolatos kérdéskörben rögzítette a magyar hatóság, hogy az önkéntesség fennállásához nem elegendő az, hogy a pályázat benyújtása önkéntes, hanem az szükséges, hogy az érintett szabadon eldönthesse, milyen személyes adatok kezeléséhez járul hozzá. Lásd a NAIH/2020/54/4. számú döntést.

¹⁶ OSZTOPÁNI Krisztián: *Jogalapok.* In: *Magyarázat a GDPR-ról* (szerk.: Péterfalvi Attila – Révész Balázs – Buzás Péter). Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 114.

lás tekintetében kibocsátott 5/2020. számú iránymutatásában¹⁷ is kifejtette, hogy az önkéntesség nem állapítható meg függőségi viszonyokban, így a munkáltató és a munkavállaló vagy a jövőbeli munkavállaló viszonyában, mivel az érintett nincs abban a helyzetben, hogy szabadon rendelkezzen az adatai fölött. A munkaviszony létesítésére irányuló eljárásban is fennáll a függőségi viszony, mivel az adatkezelési folyamat minden körülményét az állást hirdető adatkezelő határozza meg. E tekintetben az önrendelkezési jog – s ezáltal a hozzájárulás terjedelmének – legjelentősebb korlátját az képezi, hogy az érintett nem döntheti el, hogy mely személyes adatok kezeléséhez járul hozzá, hanem a személyes adatok körét az adatkezelő határozza meg. Az adatkezelés céljával kapcsolatosan utaltunk a magyar Mt. 6. § (4) bekezdésében foglalt tájékoztatási kötelezettségére vonatkozó szabályra, amelynek hatálya a leendő munkavállalóra is kiterjed a munkaviszony létesítése során. Ez alapján a leendő munkavállaló köteles minden adatot, tényt, körülményt, amely a munkaviszony létesítése szempontjából lényeges a leendő munkáltató rendelkezésére bocsátani. A jogszabály értelmezése alapján tehát kötelezettség terheli a leendő munkavállalót, amely miatt egyértelműen megállapítható az, hogy a munkavállaló nem rendelkezik szabad, döntési jogosultsággal a tekintetben, hogy közli-e a leendő munkáltató által kért adatokat. Megjegyezzük, hogy a munkáltatót terheli az a felelősség, hogy az általa kért adatok a vonatkozó jogszabálynak megfelelnek.

Tekintettel arra, hogy a hozzájárulás érvényességének egyik feltétele hiányzik, ezért az nem alapozhatja meg az adatkezelés jogszerűségét.¹⁸

A GDPR 6. cikk (1) bekezdés b) pontjában foglaltak szerint az adatkezelés jogszerű, ha „*olyan szerződés teljesítéséhez szükséges, amelyben az érintett az egyik fél, vagy az a szerződés megkötését megelőzően az érintett kérésére történő lépések megtételéhez szükséges*”. Ez a rendelkezés alkalmazandó abban az esetben, ha a felek között szerződéses jogviszony van, amely alatt nemcsak a polgári jogi értelemben vett, mellérendelt felek közötti jogviszonyt kell érteni, hanem az alá-fölé rendeltséget teremtő munkaszerződést is. Megfigyelhető, hogy az idézett rendelkezés valójában két adatkezelési folyamatot különít el, így i) a már fennálló szerződés teljesítésével összefüggésben végzett adatkezelést, illetve ii) a szerződés megkötését megelőzően végzett adatkezelést. Kérdésként merül fel, hogy a ii) pont szerinti jogalap alkalmazható-e a kiválasztási eljárás lefolytatása körében végzett adatkezelésre, vagy csupán a tanulmány tárgyát képező folyamat utolsó fázisára, azaz a munkaszerződést közvetlenül megelőző eljárásra. E kérdés megválaszolásához a

¹⁷ European Data Protection Board: Guidelines 05/2020 on consent under Regulation 2016/679, https://edpb.europa.eu/sites/edpb/files/files/file1/edpb_guidelines_202005consent_en.pdf.

¹⁸ Ennek ellenére találunk jogi előírást arra vonatkozóan, hogy foglalkoztatásra irányuló jogviszony létesítésekor a jogalkotó írja elő a hozzájárulás szükségességét, így pl. a magyar jog tekintetében a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Kjt.) 20/A. § (5) bekezdés alapján a pályázathoz csatolni kell a pályázó hozzájárulását. Nyilvánvalóan ez a GDPR hatálybalépése előtti időszakból maradt fenn, amely jogalkotói beavatkozást igényel.

kiválasztási eljárás célját kell megvizsgálni. Álláspontom szerint az eljárás célja tág értelemben a munkaszerződés megkötésére, szűk értelemben véve pedig az állás-hely betöltésére alkalmas személy kiválasztására irányul, amelyek nem azonosak, de előbbi utóbbi nélkül nem léteznek. Tekintettel arra, hogy a GDPR 6. cikk (1) bekezdés b) pontja csak szűken értelmezhető, így alapvetően a munkaszerződés megkötését közvetlenül megelőző eljárásra lenne alkalmazható. Ez az állítás sem problémamentes, hiszen nehezen értelmezhető e jogalap alkalmazásának azon feltétele, hogy a szerződés megkötését megelőző lépések megtételét az érintett kezdeményezi. A munkaszerződés megkötésére irányuló eljárást nem az érintett kezdeményezi, hanem a kiválasztási eljárást követően az adatkezelő. Mi több, az adatkezelőnek lehetősége van olyan döntést hozni, hogy egyik jelentkezővel sem köt munkaszerződést. Természetesen a kiválasztott jelentkező akarata is szükséges a munkaviszony létesítéséhez, a munkaszerződés létrejöttéhez, hiszen bármikor dönthet úgy, hogy mégsem fogadja el az ajánlatot, nem írja alá a munkaszerződést. Kérdés azonban, hogy az állásra történő jelentkezés értelmezhető-e úgy, hogy azt az érintett kezdeményezi. Ez csak abban az esetben fogadható el, ha a 6. cikk (1) bekezdés b) pontját tágan értelmezzük, hiszen a jelentkezés a kiválasztási eljárás keretében történik. Álláspontom szerint a GDPR 6. cikk (1) bekezdés b) pontjának tág értelmezése lenne helyes, hiszen az álláspályázat célja végső soron a munkaszerződés megkötése.

Előfordul, hogy bizonyos tevékenységek esetén jogszabály speciális követelményt ír elő, amely miatt az adatkezelőnek kötelezően kezelnie kell a jogszabályban meghatározott személyes adatot. Ebben az esetben az adatkezelő oldalán nem áll fenn döntési szabadság az adatkezelés megkezdése, illetve annak körülményei tekintetében, mivel a jogi kötelezettséget teljesítenie kell.¹⁹ Ezekben az esetekben az adatkezelés jogalapja a GDPR 6. cikk (1) bekezdés c) pontja lesz. Érdekes kérdés lehet annak a vizsgálata, hogy vajon a magyar Mt. 44/A. §-ban vagy a Kjt. 20. §-ban foglalt büntetett előélet vizsgálatára vonatkozó kötelezettség, így a GDPR 6. cikk (1) bekezdés c) pontján alapuló adatkezelés, a munkaviszony létesítésének melyik fázisában terheli a leendő munkáltatót. A büntetett előéletre vonatkozó személyes adat – az erkölcsi bizonyítvány, mint hatósági bizonyítvány – jogszerű kezelése szempontjából ugyanis nem mindegy, hogy az adatkezelő álláshirdető már az állásra történő jelentkezéshez kéri a büntetlen előélet igazolására szolgáló dokumentum csatolását, vagy e nélkül bonyolítja le az álláspályázatot és viseli annak a kockázatát, hogy a munkaszerződés megkötésekor kiderül a büntetett előéletre vonatkozó adat, amely miatt a munkaszerződés nem köthető meg. Az Mt. 44/A. § (3) bekezdés a) pontja alapján, miszerint „a munkaviszony létrejötte előtt” kérheti az erkölcsi bizonyítványt, nem egyértelmű, hogy azt a leendő munkáltató már a munkaviszony létesítését megelőző eljárásban is, vagy csak közvetlenül a munkaszerződés aláírását megelőzően kérheti. Tekintettel arra, hogy „a munkaviszony létrejötte előtt” fordulatának tágabb értelmezését fogadtuk el, így álláspont-

¹⁹ JÓRI András: Az adatkezelés jogalapjai. In: *A GDPR magyarázata* (szerk.: Jóri András). HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018, 151–152.

tunk szerint a munkáltatónak már a pályázati eljárás keretében kezelnie kell a jelentkező bűnügyi személyes adatát. Erre utal álláspontunk szerint a Kjt. 20. § (4) bekezdésében foglalt azon mondatrész is, hogy a büntetlen előéletet „*a jogviszonyt létesíteni szándékozó személy*” igazolja. Bár úgy véljük, ez a mondatrész is értelmezhető akképpen, hogy azon jelentkezőre (értsd: kiválasztottra) vonatkozik, aki a leendő munkáltató előtt megjelent a közalkalmazotti jogviszony létesítése céljából, mégis úgy gondoljuk, hogy a rendelkezés helyes értelmezése a pályázatot benyújtó jelentkezőre vonatkozik.

Számos esetben előfordul, hogy valamely személyes adat kezelése nem szükséges a munkaszerződés megkötéséhez és annak kezelését jogszabály sem írja elő, de annak kezelését az adatkezelő érdeke indokolja. Ebben az esetben az adatkezelés jogalapja a GDPR 6. cikk (1) bekezdés f) pontjában foglalt jogos érdek lesz.²⁰ Ennek feltétele, hogy az adatkezelő érdekmérlegelési tesztet végezzen el, amelyben mérlegeli, hogy vajon az érdeke elsőbbséget élvez-e az érintett szabadságaival és jogaival szemben, s az adatkezelés a kitűzött cél eléréséhez szükséges-e és egyúttal azzal arányos. Álláspontom szerint a jogos érdek kategóriába kell sorolni a kiválasztási eljárás során történő adatkezelést abban az esetben, ha a GDPR 6. cikk (1) bekezdés b) pontját szűken értelmezzük. Ebben az esetben a kiválasztási eljárás során végzett adatkezelés jogszerűségét az adatkezelő azon jogos érdeke alapozza meg, amely az általa meghirdetett álláshely betöltéséhez fűződik.

Az adatkezelés jogszerűsége körében meg kell említeni a személyes adatok különleges kategóriájába tartozó adatok kezelését is. Az álláshely betöltésére irányuló eljárás keretében az álláshirdetők gyakran kezelnek egészségügyi adatokat, amely jellemzően a jelentkező alapvető testi egészségére terjed ki, de sokkal gyakoribb az érintett pszichikai állapotára vonatkozó adatok kezelése is.²¹ A szenzitív adatok kezelése tekintetében a GDPR szigorú követelményeket ír elő, s főszabályként a különleges adatok kezelésének tilalmát állapítja meg.²² A különleges adatok kezelésére azonban lehetőség van akkor, ha az adatkezelés jogalapja mellett a GDPR 9. cikk (2) bekezdésében foglalt tíz többletfeltétel közül valamelyik fennáll. A munkaviszony létesítésére irányuló eljárásban gyakori a 9. cikk (2) bekezdés b) pontjának alkalmazása, amely szerint a különleges adat kezelése „*az érintettnek a foglalkoztatást, valamint a szociális biztonságot és szociális védelmet szabályozó jogi előírásokból fakadó kötelezettségei teljesítése és konkrét jogai gyakorlása érdeké-*

²⁰ A jogos érdek megfogalmazásában tükröződik a legjobban a GDPR (4) preambulumbekkezdésében megfogalmazott cél, miszerint „*[a] személyes adatok védelméhez való jog nem abszolút jog, azt az arányosság elvével összhangban, a társadalomban betöltött szerepének függvényében kell figyelembe venni, egyensúlyban más alapvető jogokkal*”. A GDPR ezen alapvető jogok közül példalózó jelleggel felsorol többet, amelyek között a vállalkozás szabadságát is megtalálhatjuk. A vállalkozás szabadsága mint alapvető jog tartalmát az is képezi, hogy „*a munkavállalók személyiségi jogainak védelme nem élvezhet feltétlen elsőbbséget a munkáltató érdekeivel szemben*”. OGRISEG, i. m. 4.

²¹ Vö. GDPR 4. cikk 15. pont.

²² Vö. GDPR 9. cikk (1) bekezdés.

ben szükséges”. Ebben az esetben lennie kell egy olyan az adatkezelőre vonatkozó kötelező előírásnak, amely megalapozza az adatkezelést. Ebben az esetben tehát az adatkezelő nem rendelkezik döntési szabadsággal az adatkezelés tekintetében.

Meg kell említeni továbbá a leendő munkavállaló munkára való alkalmasságának vizsgálata körében végzett adatkezelést is, amely a jogszabályi követelmény mellett kétségkívül a leendő munkáltató érdeke is.²³ Ennek jogszerűségét a GDPR 9. cikk (2) bekezdés h) pontja biztosíthatja. E szerint „*az adatkezelés megelőző egészségügyi vagy munkahelyi egészségügyi célokból, a munkavállaló munkavégzési képességének felmérése, (...) érdekében szükséges, uniós vagy tagállami jog alapján vagy egészségügyi szakemberrel kötött szerződés értelmében, (...)*”. E rendelkezés alkalmazását a 9. cikk (3) bekezdése további feltételhez köti, amely szerint az adatkezelés kizárólag „*olyan szakember által vagy olyan szakember felelőssége mellett történik, aki uniós vagy tagállami jogban, illetve az arra hatáskörrel rendelkező tagállami szervek által megállapított szabályokban meghatározott szakmai titoktartási kötelezettség hatálya alatt áll, illetve olyan más személy által, aki szintén uniós vagy tagállami jogban, illetve az arra hatáskörrel rendelkező tagállami szervek által megállapított szabályokban meghatározott titoktartási kötelezettség hatálya alatt áll*”. Ilyen szakembernek az egészségügyi szolgáltatás nyújtására jogosult személyek minősülnek, akik orvosi titoktartási kötelezettség alatt állnak. Fontos hangsúlyozni, hogy ezen adatkezelést nem a munkáltató végzi, hanem az általa megbízott egészségügyi szakember. A munkáltató e tekintetben mindösszesen azt az információt kezelheti, hogy a leendő munkavállalója alkalmas-e az adott munkakör betöltésére, a munkavégzésre vagy sem. Ezzel összhangban van a magyar munka törvénykönyve 10. § (4) bekezdésében²⁴, a cseh munka törvénykönyve 32. §-ban²⁵ és a szlovák munka törvénykönyve 41. § (2) bekezdésében²⁶ foglalt rendelkezések. Mindhárom előírás tekintetében meg kell jegyezni, hogy – a GDPR 88. cikk (1) bekezdés és a 9. cikk (2) bekezdés b) pontjában foglaltakkal összhangban²⁷ – a munkaviszonyra vonatkozó szabály, így e kötelezettséget előíró norma kollektív szerződés is lehet.

²³ JAKAB Nóra – VASZILY Gréta – BERÉNYI Laura: A foglalkoztatással összefüggő adatkezelés gyakorlati kérdései – német kitekintéssel. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica XXXVII*, 2020/2., 322.

²⁴ Eszerint „*a munkavállalóval szemben olyan alkalmassági vizsgálat alkalmazható, amelyet munkaviszonyra vonatkozó szabály ír elő, vagy amely munkaviszonyra vonatkozó szabályban meghatározott jog gyakorlása, kötelezettség teljesítése érdekében szükséges*”.

²⁵ Eszerint „*a külön jogi előírás esetén a munkáltató köteles meggyőződni arról, hogy a természetes személy a munkaviszony keletkezését megelőzően részt vett a kötelező orvosi kivizsgáláson*”.

²⁶ Eszerint „*[a]mennyiben jogszabály a munkavégzés tekintetében egészségügyi, pszichikai vagy egyéb alkalmasságot ír elő, a munkáltató kizárólag az egészségügyileg, pszichikailag alkalmas vagy az egyéb alkalmassági feltételnek megfelelő természetes személlyel kötheti meg a munkaszerződést*”.

²⁷ Ezt a GDPR (155) preambulumbekkezdése is megerősíti.

A GDPR 9. cikk (3) bekezdés és az idézett valamennyi ország munka törvénykönyvében foglalt előírással összefüggésben felmerül egy jelentős probléma. A GDPR 9. cikk (3) bekezdés ugyanis előírja, hogy az egészségügyi adatokat kizárólag a munkáltatóval szerződő egészségügyi szakember kezelheti, a munkáltató nem. Ehhez képest a munka törvénykönyvek idézett rendelkezései a munkáltató részére kötelezettségként írják elő, hogy vizsgálják a munkakör betöltésére való alkalmasságot. A leendő munkavállalónak ehhez be kell mutatnia az egészségügyi szakembertől kapott igazolást arról, hogy egészségügyileg vagy más módon alkalmas-e a munkára vagy sem. Tekintettel arra, hogy egészségügyi adatnak minősül minden olyan adat, amely az érintett egészségére vagy pszichikai állapotára vonatkozik, így a munkára való alkalmasság, illetve alkalmatlanság, mint az érintette vonatkozó adat egyértelműen az egészségügyi vagy pszichikai állapotára vonatkozó adatnak minősül.²⁸ A GDPR ugyanis nem a konkrét egészségügyi adat kezelését tiltja meg a munkáltató részére, hanem általában véve azon adatokat, amelyek a munkavállaló, jelen esetben a jelentkező egészségügyi adatának minősülnek. Álláspontunk szerint ezen adat kezelésének jogszerűségét a kötelező jellegére tekintettel a GDPR 6. cikk (1) bekezdés c) pontja, valamint a különleges adat jellegére tekintettel a GDPR 9. cikk (2) bekezdés b) pontjában foglalt többletfeltétel alapozza meg, mivel az az érintettnek a foglalkoztatást szabályozó jogi előírásokból fakadó kötelezettségei teljesítése és konkrét jogai gyakorlása érdekében szükséges.

2. Az egyes adatkezelési folyamatokkal kapcsolatos kérdések

A munkaviszony létesítésére irányuló eljárásoknak számos formája van, amelyeket az álláshirdetők külön-külön, de jellemzően azokat együttesen alkalmaznak. Az álláskereső természetes személy és az álláshellyel rendelkező adatkezelő kapcsolatát az álláshely létéről történő tájékoztatás előzi meg, amelynek legtipikusabb formája az álláshirdetés közzététele. Ez az adatkezelési folyamat azon fázisa, amelyben még nem történik adatkezelés, de az adatkezelési folyamat részét képezi, mivel az adatkezelés e nélkül nem valósulhatna meg, ezért az adatkezelésre vonatkozó szabályokat alkalmazni kell. Az érintett az adatkezelővel az álláshirdetés alapján kerül kapcsolatba, jellemzően a személyes adatait tartalmazó dokumentumnak (ez elsősorban, de nem kizárólagosan az érintett önéletrajzát jelenti) az adatkezelő részére történő elküldésével.²⁹ Ezt követően az adatkezelő e dokumentum tartalma alapján előszűrést végez, amely alapján az álláshely betöltésére vonatkozó általa meghatározott kritériumoknak leginkább megfelelő személyt, vagy személyeket kiválasztja. Az adatkezelők az adatkezelési folyamat ezen fázisát előszűrésként alkalmazzák és e folyamat eredményeként kiválasztott személyekkel személyes találkozót, ún. interjú folytatnak le. Az állásinterjú során is számos

²⁸ J. ŽUŠOVÁ – M. ŠVEC – A. MADLEŇÁK: Personality aspects of the employee and their exploration from the GDPR perspective. *Central European Journal of Labour Law and Personnel Management* 2018/1., 71–72., <https://doi.org/10.33382/cejllpm.2018.01.05>.

²⁹ ŽUŠOVÁ – ŠVEC: i. m. 78.

olyan módszert alkalmaznak, amely személyes adatok kezelésével jár, így pl. kérdéseket tesznek fel, amelyre adott válasz alapján értékelik az érintettet, de gyakran előfordul, hogy elméleti, szakmai írásbeli teszt kitöltésére kérik az érintettet, amely szintén személyes adatnak minősül. A jelen alfejezetben ezen adatkezelési részfolyamatok szabályait vizsgálom meg.

2.1. Az álláshirdetéssel összefüggő adatkezelés

A fentiekben hangsúlyoztam, hogy az adatkezelőnek az álláspályázat teljes folyamatát előre, pontosan meg kell terveznie. Az álláshirdetés tekintetében meg kell határozni, hogy az álláshely betöltéséhez milyen személyes adatok szolgáltatására van szükség. E körben nem elegendő annak a meghatározása, hogy a jelentkező egy önéletrajz benyújtására köteles, hanem pontosan rögzítenie kell azt, hogy az önéletrajzban milyen személyes adatokat kell szolgáltatnia. A célhoz kötöttség elvének való megfelelés céljából csak olyan személyes adatokat kezelhet, amely az álláshely betöltésére alkalmas személy kiválasztásához szükséges. A személyes adatok körét rendkívül szűken kell értelmeznie, s ténylegesen csak a szükséges személyes adatokra korlátozódhatnak, így pl. álláspontom szerint nincs szükség a jelentkező arcképére,³⁰ családi állapotára, nemzetiségére vagy állampolgárságára³¹ stb. vonatkozó adatra, sőt úgy gondolom, hogy a személyi azonosításra alkalmas adatok közül is kizárólag azon adatokra van szükség, amelyből egyértelműen meg tudja állapítani, hogy a jelentkező valós, létező személy. A szlovák munka törvénykönyve 41. § (6) bekezdése e tekintetben kifejezetten tartalmazza azokat az adatköröket, amelyek szolgáltatását az állást hirdető nem kérheti az állásra jelentkező természetes személytől, így a terhességre, a családi állapotra, a büntetlen előéletre vonatkozó adat, kivéve, ha külön jogszabály ezt előírja, vagy a munkakör jellege megkívánja a büntetlen előélet létét,³² valamint nem kérhető a természetes személytől politikai és vallási nézeteire, valamint szakszervezeti tagságra vonatko-

³⁰ Megjegyzem, a legtöbb álláshirdetés fényképes önéletrajz benyújtását kéri, álláspontom szerint helytelenül. A fényképen szereplő arcképnek, mint személyes adatnak az álláshely betöltésére ugyanis valójában nem lehet befolyása, legalábbis nehéz elképzelni olyan helyzetet, amikor lényeges a jelentkező arcképe. Ilyenek lehetnek esetleg azok az állások, amelyek kifejezetten az arckép felhasználását kívánják meg.

³¹ Természetesen ez nem érinti azokat az álláshelyeket, amelyeknél törvényi előírás valamely állampolgárság megléte.

³² E körben a magyar munka törvénykönyv 11. § (3) bekezdés kifejezetten meghatározza, hogy a munkavállaló büntügyi személyes adata csak a törvényben meghatározott esetben kezelhető, illetve akkor, ha a munkakör jellege alapján a munkáltató ilyen korlátozó vagy kizáró feltételt határoz meg. Ez utóbbira azonban a munkáltatónak csak akkor van lehetősége, ha az adott munkakörben az érintett személy foglalkoztatása a) a munkáltató jelentős vagyoni érdeke, b) törvény által védett titok, vagy c) a 11. § (2) bekezdés b)–d) pontja szerinti törvény által védett érdek sérelmének veszélyével járna.

A munkavállaló büntügyi személyes adatának kezelésével kapcsolatosan megjegyzem, hogy álláspontom szerint az ilyen adat kezelése abszolút irreleváns bármely munka tekintetében.

zó információ. Hasonló szabályozást tartalmaz a cseh munka törvénykönyve 316. § (4) bekezdése, amely szerint „*a munkáltató nem kérheti a munkavállalótól olyan adat szolgáltatását, amely nem függ össze közvetlenül a munkavégzéssel*”, így nem kérhető a terhességre, szexuális beállítottságra, származásra, vallási vagy egyéb szervezeti tagságra vonatkozó információ. Annak ellenére, hogy a rendelkezés a munkáltató-munkavállaló relációjában van megállapítva, azt kiterjesztően kell értelmezni, s a felsorolt személyes adatokat az adatkezelő a munkaviszony létesítését megelőző eljárásban sem kezelheti.³³ Hasonló korlátozó rendelkezést találunk a cseh foglalkoztatásról szóló 435/2004. törvény³⁴ 12. § (2) bekezdésében, amely szerint „*a munkáltató a munkavállaló kiválasztása során nem kérheti a nemzetiiségre, faji vagy etnikai hovatartozásra, politikai és vallási véleményre, szexuális beállítottságra, illetve szakmai szervezetben való tagságra stb. vonatkozó információkat*”.

Álláspontom szerint a legmegfelelőbb eljárás az lenne, ha az álláshirdető, leendő munkáltató nemcsak azon személyes adatokat jelölné meg az álláshirdetésében, amelyek szolgáltatását kéri, hanem kifejezetten azokat is, amelyeket nem. Ezzel részben elkerülhető az a probléma, hogy a jelentkező többletinformációkat is szolgáltat, s ezen adatokat is kezeli majd az álláshirdető. Nyilvánvalóan csak részben kerülhető el a probléma, mivel, ha a jelentkező ennek ellenére is szolgáltatja az adatokat, úgy akaratlanul is adatkezelőjévé válik az álláshirdető. Abban az esetben, ha a jelentkező mégis szolgáltat ilyen adatot, az adatkezelőnek minden szükséges intézkedést meg kell tennie annak érdekében, hogy az ilyen adatok kezelését megszüntesse, pl. anonimizálás útján.³⁵ Jó megoldás lehet például az, ha az adatkezelő saját honlapot működtet, amelyen keresztül az álláspályázatok befogadja pl. egy űrlap kitöltésével, amelyen kizárólag azokat az adatokat szolgáltathatja a jelentkező, amelyeket az álláshirdető előre meghatározott.³⁶

Az álláshirdetés fontos eleme, hogy a jelentkezőt tájékoztatni kell az álláspályázattal összefüggésben végzett adatkezelésre vonatkozó információkról. E kötelezettségének a GDPR 12. és 13. cikkének megfelelően kell eleget tennie. Ez tehát azt is jelenti, hogy az adatkezelőnek pontosan tájékoztatnia kell az érintettet az adatkezelő adatairól és elérhetőségéről,³⁷ valamint az adatkezelésre vonatkozó egyes információkról.³⁸ Nem tekinthető tehát jogszerűnek az az álláshirdetés, amely egy e-mail-címet tartalmaz abból a célból, hogy a jelentkezők arra küldjék el

³³ Adéla POTYKOVÁ: *Ochrana osobních údajů v pracovněprávních vztazích. Diplomová práce*. Brno, 2019, 45., https://is.muni.cz/th/jg4u2/Diplomova_prace_Potykova.pdf, 2020. december 28., valamint Jakub MORÁVEK: *Ochrana osobních údajů při vzniku pracovního poměru. Rigorózní práce*. Univerzita Karlova v Praze, Praha, Právnická fakulta, 2011, 124., <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/33217>, 2020. december 28.

³⁴ Zákon č. 435/2004 Sb. Zákon o zaměstnanosti.

³⁵ ŽUJOVÁ – ŠVEC: i. m. 78–79.

³⁶ ŽUJOVÁ – ŠVEC: i. m. 78.

³⁷ Erre tekintettel nem jogszerű az olyan álláshirdetés, amelyben nincs konkrétan megjelölve az adatkezelő személye és elérhetősége.

³⁸ Vö. GDPR 13. cikk (1) bekezdés a) pont.

az önéletrajzukat. A tájékoztatási kötelezettség több módon is teljesíthető, így pl. közvetlenül az álláshirdetésben történő elhelyezésével vagy az álláshirdetésben annak elérhetőségéről való tájékoztatással. Utóbbi esetben további követelmény, hogy az adatkezelési tájékoztatónak az adatkezelés teljes időtartama alatt folyamatosan elérhetőnek kell lennie.³⁹ Hangsúlyozni kell, hogy tekintettel a GDPR 12. cikk (1) bekezdésében foglalt, az adatkezelési tájékoztatóra vonatkozó általános követelményekre, az adatkezelési tájékoztatónak a konkrét adatkezelésre kell vonatkoznia. Nem megfelelő tehát az a gyakorlat, hogy az adatkezelő készít egy adatkezelési tájékoztatót, amelyben általános jelleggel tájékoztatja az érintettet az adatkezeléseiről vagy szűk értelemben az álláspályázatásával kapcsolatos adatkezelésekről. Ez utóbbi alól kivételt jelent természetesen, ha kizárólag egyfajta munkakör és azonos feltételek mentén történik minden álláspályázat meghirdetése és elbírálása.

2.2. Az álláspályázat elbírálásával kapcsolatos kérdések

A benyújtott pályázatok elbírálása tekintetében adatvédelmi szempontból a legfontosabb követelmény, hogy az adatkezelő előre meghatározza azt a személyi kört, aki az álláspályázat során benyújtott személyes adatok megismerésére jogosult. Ez magában foglalja azt a követelményt is, hogy csak azok a személyek ismerjék meg a benyújtott álláspályázatokat, akik az ezzel kapcsolatos döntés meghozatalára jogosultak. E követelményt a GDPR 32. cikk (2) bekezdésében foglalt adatbiztonsági követelményből vonhatjuk le, mint az adatok védelmét szolgáló megfelelő szervezési intézkedést.

Ezen adatkezelési folyamat körébe tartozik az érintetteknek az eljárás eredményéről történő tájékoztatása, amelynek körében fontos hangsúlyozni, hogy annak minden esetben személyre szabottan kell megtörténnie, az nem történhet csoportosan.

További fontos kérdés annak a meghatározása, hogy mi lesz a személyes adatok sorsa az álláspályázat elbírálását követően. E körben el kell különíteni a sikeres és a sikertelen eredménnyel elbírált álláspályázatokat. Előbbi esetében az adatkezelés folytatása indokolt, hiszen e jelentkezők közül kerül majd ki az a személy, akivel az adatkezelő munkaszerződést köt. Ezzel szemben azokat az álláspályázatokat, amelyek eredménye negatív lett, tehát a jelentkező nem nyerte el az állást, meg kell semmisíteni, mivel az adatkezelés célja abban a pillanatban megszűnik, hogy az

---

³⁹ Az előbbi esetre azért nem vonatkozik a folyamatos elérhetővé tétel, mivel az adatkezelésről történő tájékoztatást legkésőbb az adatkezelés megkezdésekor kell megadnia az adatkezelőnek, amely az álláshirdetésben való közzététellel megvalósul, hiszen a jelentkező a személyes adatait tartalmazó dokumentumokat az álláshirdetés megismerését követően küldi el, s így lehetősége van a tájékoztatás megismerésére is. Az adatkezelés megkezdését követően az érintett a GDPR 15. cikke alapján tájékoztatást kérhet az adatai kezeléséről és annak körülményeiről. E mellett természetesen az adatkezelő átláthatóságát és megbízhatóságát erősíti, ha a kötelezettség fennállása nélkül is az adatkezelés teljes időtartama alatt folyamatosan hozzáférhetővé teszi az adatkezelésre vonatkozó tájékoztatóját.

álláspályázat eredménye megállapításra került. Viszont érdekes lehet annak a vizsgálata, hogy fennáll-e az adatkezelő oldalán valamilyen jogos érdek, amely miatt a benyújtott dokumentumok továbbtárolása indokolt lehet. Ilyen lehet esetlegesen azon érdeke, hogy megfelelően kialakíthassa a védekezési stratégiáját arra az esetre, ha vele szemben igényt terjesztenek elő arra hivatkozással, hogy az álláspályázat elbírálása során nem felelt meg az egyenlő bánásmód követelményének, tehát az eljárása diszkriminatív volt.⁴⁰ Ehhez természetesen a megfelelő érdekmérlegelési teszt elvégzése szükséges, amellyel igazolható lesz az adatkezelés jogszerűsége. E tekintetben azonban további fontos követelmény, hogy az adatkezelő meghatározza az adatkezelés időtartamát, amely azon igények elévülési idejéhez kell, hogy igazodjon, amelyek megalapozzák a jogos érdekét,⁴¹ valamint azt, hogy mely személyes adatok kezelését alapozza meg az adatkezelő jogos érdeke. Álláspontunk szerint ugyanis az adatkezelő jogos érdeke nem indokolhatja valamennyi az álláspályázat során kezelt személyes adat további kezelését, hanem az adatkezelőnek az érdekmérlegelés során meg kell határoznia azon személyes adatokat is, amelyek szükségessége a vele szemben potenciálisan előterjesztett igényekkel összefüggésben felmerülhet.

Rendkívül gyakori, hogy az álláshirdető az állásra jelentkezők közösségi – jellemzően a Facebook és az Instagram – oldalán található személyes profilját megtekinti abból a célból, hogy a jelentkezőről az ott tanúsított magatartásai, feltöltött képei stb. alapján következtetéseket, információkat vonjon le. A közösségi oldalakon végzett tevékenységével a személyek a privát szférájukba engednek betekintést azzal, hogy rájuk vonatkozó adatokat nyilvánosságra hoznak. Tekintettel arra, hogy az álláshirdető adatkezelésének eredeti célja a megfelelő személy adott munkakörre történő kiválasztása, amelynek függetlennek kell lennie az adott személy magán-szférájától,⁴² ezért az adatkezelőnek el kell döntenie, hogy a közösségi oldal megtekintése szükséges és arányos-e az adatkezelés céljának elérésével. Amennyiben az adatkezelő valamely érdeke indokolja, úgy a megfelelő érdekmérlegelési teszt elvégzésével és annak eredménye alapján megtekintheti a jelentkező közösségi oldalán lévő személyes profilját. Ehhez azonban olyan érdek szükséges, amely indokolja az adatkezelést, s az adatkezelés céljának eléréséhez szükséges és azzal

⁴⁰ Ezzel összefüggésben figyelemre méltó, hogy a szlovák munka törvénykönyv 41. § (8) bekezdése kifejezetten a munkaviszony létesítését megelőző eljárás tekintetében is tartalmazza annak a követelményét, hogy a munkáltató nem sértheti a 13. § (1) és (2) bekezdés szerinti egyenlő bánásmód követelményét.

⁴¹ Jakub MORÁVEK: *Ochrana osobních údajů při vzniku pracovního poměru. Rigorózní práce*. Univerzita Karlova v Praze, Praha, Právnická Fakulta, 2011, 122.; <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/33217>, 2020. december 28.

⁴² A munkavállalói magán-szféra és a munkáltatói érdekszféra elhatárolása tekintetében lásd magyar nyelven: ARANY-TÓTH Mariann: A magánélet védelméhez való jog újraszabályozásának hatása a munkaviszonyban a magánélet védelméről szóló törvény alapján (1. rész). *Munkajog* 2019/2., 39–45., továbbá cseh nyelven: Jan KARLEC: *Ochrana soukromí zaměstnanců. Rigorózní práce*. Univerzita Karlova v Praze, Praha, Právnická Fakulta, 2016, <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/165076/>, 2020. december 28.

arányos is, mindeközben az érintett jogai és szabadságai – jelen esetben különösen az érintett magánélethez való joga és a személyes adatok védelméhez való joga – nem élvezhetnek elsőbbséget. Álláspontom szerint csak szűk körben fordulhat elő és indokolható az ilyen adatkezelés. Nem megfelelő – az egyébként a gyakorlatban legtöbbször említett – indok, amely szerint az érintett önként hozta nyilvánosságra az adatait, mivel az adatok nyilvánosságra hozatalának nem az a célja, hogy egy adott adatkezelő részére információt szolgáltatasson egy álláshely betöltésének kérdése tükrében.⁴³ Amennyiben az adatkezelő mégis indokoltnak tartja az adatkezelést, erről is tájékoztatnia kell az érintettet legkésőbb az adatkezelés megkezdése előtt. Ezzel szemben a jelentkező által a közösségi oldalak zárt csoportjaiban történő megnyilvánulásai tekintetében már semmiképpen sem indokolható az adatkezelés, hiszen azt az érintett az adott zárt közösség részére hozta nyilvánosságra, s különösen nem az adatkezelő részére.

E mellett meg kell említeni a kifejezetten az álláskeresési célból létrehozott személyiségi profilokat, illetve ezek megtekintését, így pl. a LinkedIn elnevezésű portált, amelynek a megtekintése abszolút indokolható, hiszen e közösségi oldalon való jelenlét is kvázi álláskeresési célból történik. Hangsúlyozom, az álláskeresők tájékoztatása az ilyen adatkezelésről ez esetben sem maradhat el.

Nagyon gyakran fordul elő a gyakorlatban, hogy a leendő munkáltatók – de belső ellenőrzés keretében a munkáltatók is – ellenőrizni szeretnék a hozzá jelentkezők képzettségére vonatkozó adatok hitelességét. Ennek érdekében gyakori, hogy a középfokú vagy felsőfokú oktatást végző intézmények adatszolgáltatásra irányuló megkeresést kapnak az egyes adatkezelőktől, amelyben kéri igazolni a hozzájuk jelentkező személy képzettségére vonatkozó adatok hitelességét, valódiságát. Tapasztalataim szerint az adatkezelők mindezt úgy teszik, hogy arról a jelentkezőket előzetesen nem tájékoztatják. Adatvédelmi szempontból az ilyen gyakorlat aggályos, ugyanis az oktatási intézmények nem szolgáltathatnak közvetlenül adatot a tanulóikról, illetve hallgatóikról, tekintettel arra, hogy az adattovábbításnak nincs megfelelő jogalapja. Erre tekintettel a megfelelő gyakorlat az lenne, ha az álláspályázatban már előre tájékoztatásra kerülne a jelentkező arról, hogy az álláspályázat elbírálása keretében a pályázató ellenőrizni szeretné a képzettségre vonatkozó adatokat, s ehhez ad1. kéri a jelentkező kifejezett hozzájárulását, amelyet az adatszolgáltatással együtt megküld az oktatási intézmény részére, amely alapján az teljesíthető; ad2. kéri, hogy az érintett kérjen igazolást az oktatási intézménytől, amelyben igazolja az adatok hitelességét és ezt az igazolást csatolja az álláspályázatához. A felvázolt két módszer közül álláspontom szerint a második a helyes(ebb), ugyanis az első megoldás esetén a hozzájárulás érvényességével – annak önkéntességével – kapcsolatosan felmerülnek aggályok. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy bármelyik módszert is alkalmazza az adatkezelő, minden esetben tájékoztatnia kell az érintettet az adatkezelésről és annak körülményeiről.

---

⁴³ ŽUJOVÁ – ŠVEC: i. m. 75.

2.3. Az állásinterjú történeti adatkezelés egyes kérdései

Az állást meghirdető adatkezelő jellemzően egy személyes⁴⁴ állásinterjú lebonyolítása keretében dönti el, hogy ténylegesen melyik jelentkezőt választja ki az állás-hely betöltésére. Az interjú általánosan kétféle adatkezelés történik. Egyik, hogy az adatkezelő képviselőjében eljáró személy szóban kérdéseket tesz fel az érintett részére, míg sok esetben az álláshirdetők különböző kompetenciafelmérő feladatok kitöltésével mérik fel a jelentkezők szakmai tudását, sőt sok esetben még ezt az eljárást is követi egy személyes elbeszélgetés. Mindkettő esetében nagyon fontos, hogy azok előre meghatározott kérdések legyenek, amelynek célja kizárólag a jelentkező munkára való alkalmasságának vizsgálata lehet.

Az első esetben kérdésként felmerül, hogy a szóban elhangzó válaszok mint személyes adatok tekintetében adatkezelésről beszélünk-e kifejezetten abban az esetben, ha a válaszok nem kerülnek rögzítésre. Vajon manuális adatkezelésnek, sőt nyilvántartásnak tekinthető-e az adatkezelő képviselőjének elméjében történő adatrögzítés? Kétségtelen, hogy a kérdésekre adott válaszokat az adatkezelő képviselője felhasználja az álláspályázat bírálata során, de kérdéses, hogy a felhasználás a GDPR szerinti adatkezelésnek minősül-e. Álláspontom szerint az adatkezelési műveletek tartalmát tágan kell értelmezni, s az ilyen módon végzett adatrögzítés is a GDPR hatálya alá tartozó adatkezelési műveletnek kell tekinteni. Abban az esetben, ha a kérdésekre adott válaszok bármilyen módon rögzítésre kerülnek, úgy nem merül fel kérdés az adatkezelési szabályok alkalmazásának szükségessége tekintetében. A rögzítés módja tekintetében megjegyzem, hogy álláspontom szerint az interjúról kép- és hangfelvétel vagy kizárólag hangfelvétel rögzítését semmi nem indokolja.

Az írásbeli teszt kitöltése is adatkezelésnek minősül, így annak kezelése is kizárólag addig történhet, amíg az álláspályázat elbírálásra nem kerül. A teszt tartalmával kapcsolatosan fontos követelmény, hogy csak olyan kérdéseket tartalmazhat, amely az állás-hely betöltésével kapcsolatos, azzal összefüggésben van, a jelentkező szakmai kompetenciáira, felkészültségére vonatkozik.

---

⁴⁴ A személyes jelenlét nem feltétlenül jelent közvetlen fizikai jelenlétet, az megvalósulhat pl. valamely élőképfelvételezésre alkalmas elektronikus rendszeren keresztül. A jelen sorok írásakor a koronavírus elnevezésű világjárvány idejét éljük, amely az online módon megtartott állásinterjúk előtérbe helyezését is eredményezte. Az online módon megvalósított állásinterjú tekintetében adatvédelmi szempontból újabb követelmények merülnek fel, így pl. fontos, hogy az adatkezelő biztonságos kommunikációs csatornát válasszon ki az interjúk lefolytatására. Esetlegesen felmerülhet az álláshirdetőkben az állásinterjúk rögzítésének igénye, amely álláspontom szerint csak rendkívül kivételes esetben történhet, hiszen az alapvető cél eléréséhez ilyen adatkezelés nem, vagy csak nagyon nehezen indokolható. Az ilyen adatkezelés jogalapja az adatkezelő, esetleg harmadik személy jogos érdeke lehet, amelynek jogszerűségét megfelelő érdekmérlegelési teszttel kell alátámasztani.

2.4. Egy speciális adatkezelés esete – az önéletrajz-nyilvántartás

A gyakorlatban nagyon gyakran előfordul, hogy az adatkezelők a hozzájuk beérkezett önéletrajzokat egy külön nyilvántartásban őrzik azzal a céllal, hogy amennyiben a jövőben felmerül egy álláshely betöltésének a lehetősége, úgy az álláshely meghirdetését megelőzően az önéletrajz-nyilvántartásban lévő személyekkel – amennyiben az álláshely betöltésére vonatkozó feltételeknek megfelelnek – felvegyék a kapcsolatot az álláshely esetleges betöltésének érdekében.⁴⁵ Meg kell vizsgálni, hogy ezen adatkezelés jogszerűségét a GDPR 6. cikk (1) bekezdésében foglalt jogalapok közül melyik biztosíthatja. Álláspontom szerint az ilyen adatkezelést az érintett hozzájárulása alapozhatja meg. Ebben az esetben a fentiekben kifejtett önkéntességgel kapcsolatos probléma azért nem áll fenn, mert ebben az esetben az érintett ahhoz adja a hozzájárulását, hogy az adatkezelő felvegye vele a kapcsolatot az álláshely betöltésével összefüggésben, s nem egy konkrét álláshelyre történő jelentkezéssel függ össze. A hozzájárulás beszerzésével kapcsolatosan két irányban indulhatunk el: i) a hozzájárulás beszerzésére egyrésztől sor kerülhet úgy, hogy az érintett egy meghatározott álláspályázatra jelentkezik, de azon nem ő kerül kiválasztásra, viszont az adatkezelő felhívja a figyelmét arra a lehetőségre, hogy hozzájárulása esetén az önéletrajz-nyilvántartásba bekerülhet; ii) a másik lehetőség, hogy az adatkezelő folyamatosan – álláshely meghirdetésétől függetlenül – fenntartja annak a lehetőségét, hogy hozzá önéletrajzokat nyújtsanak be az érintettek, amelyet különböző módszerek (pl. ebből a célból kialakított informatikai rendszer) igénybevételevel oldhat meg. Előbbi tekintetében van olyan álláspont is, amely szerint az álláspályázat sikertelensége esetén az adatkezelő jogos érdeke is megalapozhatja a további adatkezelést.⁴⁶ Tekintettel arra, hogy az adatkezelés eredeti célja egy adott álláshely betöltése, tehát a személyes adatok egy meghatározott álláspályázattal összefüggésben történő kezelése, ezért a GDPR 6. cikk (4) bekezdéssel összhangban az eredeti céltől eltérő adatkezelés elsődleges jogalapja az érintett hozzájárulása lehet, így a szóban forgó célból történő adatkezelés kizárólag az érintett rendelkezése alapján történhet. Nem fogadható el e rendelkezés olyan a gyakorlatban sokszor előforduló értelmezése, amely szerint, ha a jelentkező kifejezetten nem tiltakozik az ilyen célú adatkezeléssel szemben, úgy azt a hozzájárulásának kell tekinteni. A hozzájárulás ugyanis feltételez valamilyen kifejezett cselekményt (lásd a hozzájárulás fentiekben ismertetett fogalmát), amelynek félreérthetetlennek kell lennie, tehát egyértelműen arra kell vonatkoznia, hogy az akarata kiterjed arra, hogy a későbbiekben történő megkereséséhez beleegyezését adja.

Mindkettő esetén nagyon fontos, hogy az adatkezelő eleget tegyen a GDPR 12. és 13. cikkének megfelelő előzetes tájékoztatási kötelezettségének, különösen arra

⁴⁵ KLADIVOVÁ: i. m. 29.

⁴⁶ Lásd: Jaroslav DAVID: Jak by měl zaměstnavatel naložit s osobními údaji neúspěšných, ale přesto potenciálně zajímavých uchazečů o zaměstnání? *Právní prostor* <https://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/jak-by-mel-zamestnavatel-nalozit-s-osobnimi-udaji-neuspesnych-ale-presto-potencialne-zajimavych-uchazecu-o-zamestnani>, 2020. december 28.

tekintettel, hogy a hozzájárulás érvényességének egyik feltétele annak előzetes tájékoztatáson alapuló megítése.

Az adatkezelőnek kötelezettsége továbbá, hogy az általa kezelt személyes adatok pontosak és naprakészek legyenek,⁴⁷ így tehát az önéletrajzok kezelése során is törekednie kell arra, hogy azok pontosak legyenek. Erre tekintettel elsősorban meg kell határozni egy időtartamot, ameddig az önéletrajzokat kezelni szeretné. Van olyan álláspont, amely szerint az adatkezelés időtartamaként arányosnak 6 hónap és 1 év közötti időtartam fogadható el.⁴⁸ Álláspontom szerint ez rendkívül rövid időtartam lenne, így a naprakészség és a pontosság elvének való megfelelés más módon való biztosítása mellett tovább is kezelhetőek az adatok. Lehetősége van az adatkezelőnek bizonyos időközönként emlékeztetni az érintettet az adatkezelésre, megjelölve a kezelt személyes adatait, és lehetőséget biztosítani arra, hogy egyrészről pontosítsa, kiegészítse azokat vagy kérésére az adatkezelő törölje az adatokat, megszüntesse az adatkezelést. Ebben az esetben az adatkezelés tovább folytatódhat, s az adatkezelés időtartamaként az érintett hozzájárulásának visszavonása is megadható.

Összegzés

Megállapítható, hogy a munkavégzésre irányuló jogviszonyt megelőzően végzett adatkezelés egy különálló, önálló céllal és eszközökkel rendelkező adatkezelési folyamat, amelyet a vonatkozó adatvédelmi előírásoknak megfelelően kell felépíteni. Ennek keretében az adatkezelőnek előre, pontosan meg kell határozni az adatkezelés teljes folyamatát. Ezen belül az adatkezelőnek elsősorban a célhoz kötöttség és az adattakarékosság elvének megfelelően pontosan meg kell határozni azokat a személyes adatokat, amelyek szükségesek az adatkezelés céljának eléréséhez, azaz a jelentkezők közül a megfelelő személy kiválasztásához. Ez magában foglalja azt is, hogy az adatkezelő pontosan meghatározza, hogy milyen adatkörök szolgáltatását kéri az érintettől, mely adatok szükségesek a kiválasztási eljárás lebonyolításához. A folyamat tervezéséhez tartozik a kiválasztási eljárás pontos menetének meghatározása megjelölve azokat a személyeket, akik jogosultak az érintett személyes adatainak a megismerésére és az alapján történő döntés meghozatalára.

Az adatkezelőnek – a jogszerűség, tisztességesség és célhoz kötöttség elvének megfelelően – meg kell határozni azokat a további adatkezelési folyamatokat, amelyeket esetlegesen végezni szeretne a kiválasztási eljárás során. E tekintetben a leggyakoribb adatkezelési folyamat az érintett közösségi médiában végzett egyes tevékenységeinek, megnyilvánulásainak az ellenőrzése, amely nehéz kérdéseket vet fel az érintett magánéletének védelme és a munkaviszony létesítéséhez szükséges személyes adatok meghatározásának kérdéskörében.

⁴⁷ E kötelezettséget a GDPR 5. cikk (1) bekezdés d) pontja írja elő.

⁴⁸ ŽUCOVÁ – ŠVEC: i. m. 79.

Számos esetben előfordul, hogy az adatkezelők különleges adatot, különösen egészségügyi adatot (pl. egészségügyi vagy pszichológiai vizsgálat során), illetve az érintett büntetett előéletére vonatkozó személyes adat szolgáltatását kéri a munkaviszony létesítését megelőzően. Ilyen adatok kezelésére csak megfelelő jogalap fennállása esetén kerülhet sor, amelynek alternatívái a tanulmányban ismertetésre kerültek.

Fontos követelmény, hogy az adatkezelőnek az adatkezelést megelőzően tájékoztatnia kell az érintettet az adatkezelésről és azzal összefüggő minden információról, amelyet a GDPR 13–14. cikkei előírnak. E kötelezettségének úgy tud eleget tenni, ha a munkaviszony létesítésére vonatkozó felhívásban e tájékoztatást megadja vagy olyan módon valósítja meg, hogy az adatkezelés megkezdése előtt az érintettnek lehetősége legyen tájékozódni (pl. az adatkezelő honlapján történő közzététel és ennek elérhetőségére való utalással, így például QR-kód vagy link segítségével) az adatkezelésről.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy az adatkezelőnek meg kell határoznia e folyamat során kezelt adatok további sorsát. Gyakori, hogy az adatkezelők tovább tárolják azzal a céllal, hogy a jövőben esetlegesen felmerülő álláshelyek betöltése érdekében felvegye a kapcsolatot az érintettel. Tekintettel arra, hogy ezen adatkezelési folyamat célja eltér az eredeti céltől, ezért az ilyen adatkezelési folyamat csak abban az esetben minősül jogszerűnek, ha ahhoz az érintett hozzájárulását adta. Ilyen hozzájárulás hiányában az adatokat törölni kell, az adathordozókat pedig meg kell semmisíteni (esetleg az érintett részére visszajuttatni), amelynek eljárási szabályait – az önszabályozás keretében – az adatkezelőnek kell meghatároznia, s erről az érintettet előzetesen tájékoztatnia kell. A tanulmányban felvetettük annak a lehetőségét is, hogy az adatkezelő a munkaviszony létesítését megelőző eljárás során kezelt egyes személyes adatokat az eljárást követően a jogos érdeke alapján kezelje, amelyet a vele szemben potenciálisan előterjeszhető jogi igényekkel szembeni védekezéshez fűződő érdeke alapozhat meg, amelynek időtartamát az igény elévülési idejéhez javasolt igazítani.

Végző soron meg kell említeni, hogy a GDPR 88. cikk alapján a jogalkotó felhatalmazással rendelkezik arra, hogy a munkaviszony létesítését megelőző kérdéseket saját hatáskörben szabályozza. Ahogy kifejtésre került, a magyar jogalkotó a munkaviszony létesítését megelőző eljárás tekintetében nem állapított meg speciális szabályokat, azonban a GDPR alkalmazandóvá válását követően a magyar munka törvénykönyve 10. § (1) bekezdését általános jelleggel módosította, valamint számos más rendelkezést is módosított (pl. munkavállaló ellenőrzése, biometrikus adat kezelése stb.). Arra vonatkozóan azonban nincs információ, hogy a magyar jogalkotó eleget tett-e a GDPR 88. cikk (3) bekezdésében foglalt, az Európai Bizottság felé fennálló bejelentési kötelezettségének. Ezzel szemben a szlovák és a cseh jogalkotó a munka törvénykönyvek hatálybalépését követően nüansznyi változásokkal, de közel azonos módon szabályozza a munkaviszonyt megelőzően felmerülő adatkezelési kérdéseket.

Összességében megállapítható, hogy a munkavégzésre irányuló jogviszony létesítésére irányuló eljárással összefüggésben végzett adatkezelés tekintetében a tete-

les jogi normák komplex alkalmazása szükséges, amelyek komoly szakértelmet igényelnek. Bár a tanulmányban ezen eljárás során figyelembe venni szükséges szabályokra összpontosítottam, fontos hangsúlyozni, hogy az adatvédelmi előírásokba ütköző adatkezelések esetén egy hatósági ellenőrzés eredményeképpen akár komoly bírságra is számíthatnak az adatkezelők.

Felhasznált irodalom

- [1] ARANY-TÓTH Mariann: A magánélet védelméhez való jog újraszabályozásának hatása a munkaviszonyban a magánélet védelméről szóló törvény alapján (1. rész). *Munkajog* 2019/2., 39–45.
- [2] BENDIK Tamás: A GDPR szabályozási környezete. In: *Magyarázat a GDPR-ról. Budapest* (szerk.: Péterfalvi Attila – Révész Balázs – Buzás Péter), Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 25–36.
- [3] BÖLCSKEI Krisztián: *GDPR Kézikönyv 2.0*. Vezinfó Kiadó és Tanácsadó Kft., Budapest, 2019.
- [4] Jaroslav DAVID: Jak by měl zaměstnavatel naložit s osobními údaji neúspěšných, ale přesto potenciálně zajímavých uchazečů o zaměstnání? *Právní prostor* <https://www.pravniprostor.cz/clanky/ostatni-pravo/jak-by-mel-zamestnavatel-nalozit-s-osobnimi-udaji-neuspesnych-ale-presto-potencialne-zajima-vych-uchazecu-o-zamestnani>, 2020. december 28.
- [5] Chris Jay HOOFNAGLE – Bart VAN DER SLOOT – Frederik ZUIDERVEEN BORGESIOUS: The European Union general data protection regulation: what it is and what it means. *Information & Communications Technology Law* 28:1, 65–98., <https://doi.org/10.1080/13600834.2019.1573501>.
- [6] JAKAB Nóra – VASZILY Gréta – BERÉNYI Laura: A foglalkoztatással összefüggő adatkezelés gyakorlati kérdései – német kitekintéssel. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica* XXXVII, 2020/2., 318–345.
- [7] JÓRI András: *A GDPR magyarázata*. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018.
- [8] Jan KARLEC: *Ochrana soukromí zaměstnanců. Rigorózní práce*. Univerzita Karlova v Praze, Praha, Právnická fakulta, 2016, <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/165076/>, 2020. december 28.
- [9] Tereza KLADIVOVÁ: *GDPR v podnicích a související poradenství. Diplomová práce*. Brno 2019, https://is.muni.cz/th/qmg63/Diplomova_prace_Tereza_Kladivova.pdf, 2020. december 28.
- [10] Jakub MORÁVEK: *Ochrana osobních údajů při vzniku pracovního poměru. Rigorózní práce*. Univerzita Karlova v Praze, Praha, Právnická fakulta, 2011., <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/33217>, 2020. december 28.

-
- [11] Claudia OGRISEG: GDPR and Personal Data Protection in the Employment Context. *Labour & Law Issues* Vol. 3, 2017/2., 1–24.
- [12] OSZTOPÁNI Krisztián: Jogalapok. In: *Magyarázat a GDPR-ról* (szerk.: Péterfalvi Attila – Révész Balázs – Buzás Péter), Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 111–148.
- [13] Adéla POTYKOVÁ: *Ochrana osobních údajů v pracovněprávních vztazích. Diplomová práce*. Brno, 2019, https://is.muni.cz/th/jg4u2/Diplomova_prace_Potykova.pdf, 2020. december 28.
- [14] RÉVÉSZ Balázs: Az adatkezelés alapelvei. In: *Magyarázat a GDPR-ról* (szerk.: Péterfalvi Attila – Révész Balázs – Buzás Péter), Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 95–110.
- [15] Jakub VOJTKO: Automatizované rozhodovanie a profilovanie v pracovnoprávných vzťahoch podľa Všeobecného nariadenia o ochrane údajov. *Časopis pro právní vědu a praxi XXV*, 2017/2., 255–274., <https://doi.org/10.5817/CPVP2017-2-5>.
- [16] J. ŽUĚOVÁ – M. ŠVEC – A. MADLEŇÁK: Personality aspects of the employee and their exploration from the GDPR perspective. *Central European Journal of Labour Law and Personnel Management* 2018/1., 68–77. <https://doi.org/10.33382/cejllpm.2018.01.05>.
- [17] J. ŽUĚOVÁ – M. ŠVEC: *GDPR a ochrana záujmov zamestnanca*. Friedrich Ebert Stiftung, Bratislava, 2018.

PILLANATKÉP A KÖZÉLETI SZEREPLŐK SZEMÉLYISÉGI JOGVÉDELMEÉRŐL*

Snapshot of the protection of personal rights of public actors

HALÁSZ CSENGE**

Absztrakt: A közéleti szereplők személyiségi jogainak oltalmával kapcsolatos kérdések rendkívül aktuálisnak tekinthetők. Ezt egyrészt indokolja magának a személyi körnek a szükségképpen lezáratlansága, másrészt érdemes megvizsgálni azt is, hogy a hatályos hazai szabályozásban hogyan érvényesül a klasszikusan rájuk vonatkozó többlettűrési kötelezettség. Tanulmányomban a közéleti szereplők személyiségi jogaival kapcsolatban felmerülő legfontosabb kihívásokat vizsgálom, külön figyelmet szentelve az internet térhódításával kapcsolatos jogi kérdéseknek is.

Kulcsszavak: *személyiségi jogok, közéleti szereplők, tűrés küszöb, véleménynyilvánítás szabadsága, közösségi média*

Abstract: The most current issues related to the protection of the personal rights of public actors can be considered. This is also justified by the fact that the circle of public actors is not closed. On the other hand, it is also worth examining how the obligation of tolerance is exceeded for them in the current domestic regulations. In my study, I examine important challenges related to the privacy rights of public actors, with particular reference to legal issues related to the spread of the Internet.

Keywords: *personality rights, public figures, obligation of tolerance, freedom of expression, social media*

---

* Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

** DR. HALÁSZ CSENGE
IV. évf. nappali tagozatos PhD-hallgató
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Polgári Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
halasz.csenge@uni-miskolc.hu

Bevezető gondolatok

A közéletben részt vállaló jogalanyok köre és a jogvédelmük kihívásaira történő reflexió az adott jogrendszer fontos rajzolatát adja. A szocialista államberendezkedés időszakában nem volt lehetőség a közéleti szerepet vállaló jogalanyokkal szembeni nyílt bírálat megfogalmazására. Az esetlegesen kritikát is magukban foglaló sajtóközlemények nem léptek túl az udvarias, baráti hangvétellű „dorgálás” határain, így nyilvánvalóan nem segítették a demokratikus diskurzus kialakulását sem.¹

Az 1990-ben bekövetkezett demokratikus fordulatot követően a közéletben szerepet vállaló jogalanyok bírálhatóságával kapcsolatban fontos változás következett be, hiszen az állami élet szereplőiről nyíltan megfogalmazott vélemények a politikai erőviszonyok alakítóivá is váltak. A közéletben szerepet vállaló jogalanyokkal szemben – más demokratikus berendezkedésű államokhoz hasonlóan – hazánkban is többlettűrési kötelezettség fogalmazódott meg. Ezt jól példázza az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) AB határozata, amely szerint „a szabad véleménynyilvánításhoz való jog által alkotmányosan védett véleménynyilvánítás köre a közhatalmat gyakorló személyekkel és intézményekkel, valamint a közszereplő politikusokkal kapcsolatos véleménynyilvánítást tekintve tágabb legyen, mint más személyeknél”.² Az Alkotmánybíróságnak ez a határozata szűkre szabta a közéleti szereplők körét, mégis fontos jelentőséggel bírt e személyi kör bírálhatóságának a kialakítására vonatkozóan, lényegében lefektette annak alapjait.

A mai modern demokratikus jogrendszerekben egyértelmű tézisnek mutatkozik tehát, hogy a közélet szereplőinek többet kell tűrniük, mint az ilyen szerepet nem vállaló jogalanyoknak. Ezen kijelentés azonban két fontos, megválaszolendő kérdést is magában rejt: egyrészt, hogy pontosan mely személyek tartoznak a közéleti szereplők körébe, másrészt, hogy ez a többlet-tűrési kötelezettség meddig terjed pontosan a jelenleg hatályos szabályok között.

Jelen tanulmányban ezekre a kérdésekre igyekszünk választ adni, és azt vizsgáljuk, hogy a közéleti szereplők lehetséges köre milyen változásokon ment át az utóbbi időszakban, illetve, hogy a tűrési kötelezettség hogyan érvényesül a hatályos hazai jogrendszerben. Vizsgálatunk során, szót ejtünk az internet világának nóvumairól is, amelyek szintén erőteljes hatással vannak a közéleti szereplők személyiségi jogainak oltalmára, hiszen a jogsértéseknek rendkívül gyakran már nem a materiális valóság, hanem az online világ ad helyet.

Minderre tekintettel, tanulmányunkban a legfontosabb jogi kérdések felvázolása után előremutató következtetések levonására törekszünk.

1. Dogmatikai alapvetés, avagy kísérletek a közéleti szereplők körének meghatározására

Előljáróban rögzíthető, hogy a közéleti szereplőkre vonatkozóan egzakt, általános megfogalmazás nem adható meg, illetve kiemelendő az is, hogy e személyi kör nem

¹ TATTAY Levente: A közszereplők magánjogi személyiségvédelme. *Magyar Jog* 2006/4., 228.

² 36/1994. (VI. 24.) AB határozat.

alkot homogén csoportot. A stilisztikai szempontokra is figyelemmel, fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy az előző Ptk. égisze alatt született fogalmi megközelítések az akkori szabályozáshoz hasonlóan a „közszerelő” terminológiáját használták, míg a hatályos szabályozás a „közéleti szereplő” kifejezést vezette be. A két kifejezést gyakorta használják szinonimaként mind a jogirodalomban, mind a bírósági esetjogban, mivel tartalmukat tekintve eltérés nem mutatkozik a kettő között.

A Legfelsőbb Bíróság bírájaként *Törő Károly* már 1990-ben veszélyeztetettnek ítélte meg a közéleti szereplők jogi helyzetét. Úgy vélte, egyesek sem szóban, sem írásban, sem sajtóközlemények tekintetében nem ismernek határt, és lelkiismeret nélkül megsértik mások hírnevét és emberi méltóságát.³

A közszerelők fogalmi meghatározását érintően, említhető *Petrik Ferenc* meghatározása, aki 1992-ben megjelent művében úgy fogalmazott, hogy a közszerelés befolyásolja a szűkebb vagy tágabb társadalom életét, illetve a helyi vagy az országos viszonyok alakulását. Véleménye szerint, a társadalom részéről igény jelentkezik arra, hogy figyelemmel kísérjék a közéletben szerepet vállaló jogalanyok tevékenységét, ezért a közszerelés elválaszthatatlan a nyilvánosságtól.⁴

Tattay Levente nézete hasonló a Petrik által kifejtettekhez. Az általa kifejtettek szerint, „közszerelőnek minősülnek azok a természetes és jogi személyek, akik tevékenységükkel vagy nyilvános fellépésükkel befolyásolják a szűkebben vagy tágabban értelmezett társadalom életét, helyi vagy országos viszonyok alakulását, továbbá azok, akik közéleti kérdésekben érintettként szerepelnek”.⁵ Ez alapján az jelenti a közéleti szereplői körbe tartozás „kulcsát”, hogy az érintett személy képes-e befolyásolni a társadalom valamely rétegének az életét, illetve érintett-e bizonyos közéleti kérdésekben. Ezen nézettel párhuzamba állítható a *Pécsi Ítéltábla* egyik eseti döntésében megfogalmazott megállapítás, amely szerint „*azt a kérdést, hogy valaki közszerelőnek minősül-e, nem az adott személy pozíciója, hivatali beosztása, státusza, vagy bármely okból fennálló szélesebb körű ismertsége, hanem a jogi megítélés szempontjából lényeges, konkrét élethelyzet alapján kell megítélni*”. Ezen megfogalmazás – *Tattay* álláspontjához hasonlóan – szintén funkcionális megközelítést tükröz, és kifejezi, hogy a bíróságoknak esetről esetre kell eldönteniük azt, hogy az érintett személy közéleti szereplőnek minősül-e vagy sem, tehát lényegében a közszerelés tényéből kell kiindulni az adott jogkérdés megítélésénél.

Szintén hasonló nézőpont tükröződik az Alkotmánybíróság 2018-as döntésében, amelyben az AB pontosította a közéleti szereplővé minősítés szempontrendszerét. Eszerint „*a közéleti kérdések megvitatásának ténye – a konkrét vita erejéig – az a szempont, amely jellemzően meghatározza az érintettek személyi minőségét. A közszerelői minőség ezért a közéleti kérdések megvitatásával együttjáró közszerelés tényéhez kötött, amelyet mindig a konkrét helyzetben szükséges értékelni.*”⁶ Az Al-

³ TATTAY Levente: A közszerelők magánjogi személyiségvédelme. *Magyar Jog* 2006/4., 228.

⁴ PETRIK Ferenc: *A személyiség jogi védelme*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 136.

⁵ TATTAY Levente: A közszerelők magánjogi személyiségvédelme. *Magyar Jog* 2006/4., 230.

⁶ 145/2018. (V. 7.) AB határozat, 41. pont.

kormánybíróság e határozata szerint, a közéleti szereplővé minősítés során az alábbi szempontoknak van kiemelt jelentősége:

- a véleményt kifejező nyilvános közlésben közérdekű vitában kifejtett álláspont tükröződik-e,
- a nyilvános közlés közszereplést érint-e,
- a nyilvános közlés tényállítást vagy értékítéletet foglal-e magában,
- illetve a nyilvános közlés sérti-e az érintett személy emberi méltóságát, illetve a jó hírnevét, vagy becsületét.⁷

Szintén kiemelést érdemel az ezen alkotmánybíróági határozathoz fűzött – *Schanda Balázs* – tollából született párhuzamos indokolás is, amelyben kifejtésre került, hogy „arra pedig már a strasbourgi gyakorlat iránymutatása világít rá, hogy a sajátos mércék alkalmazásához adott esetben semmilyen, az érintetteket legalább ad hoc önkéntes közszereplővé minősítő körülmény azonosítására nincs szükség: az ominózus eset egyszeri norvég fókavadászainak például eszük ágában sem volt, hogy önkéntesen »közszereplést« vállaljanak, vagy közvita érintettjévé váljanak – a fókavadászat kegyetlenségeiről legitim módon folyó társadalmi vitában személyiségvédelmük mégis korlátozottabbá vált”.⁸ A magunk részéről határozottan egyet tudunk érteni ezen nézettel, amely következetesen érvényesül az Emberi Jogok Európai Bíróságának a gyakorlatában is.⁹ A „fókavadászok ügyéhez” hasonló jogeset egyébként megtalálható a hazai judikatúrában is. A Legfelsőbb Bíróság 1997-ben hozott egy döntést, amelynek tárgya a Horthy Miklós újratemetésén díszmagyarba öltözött személyekről szóló képmás közzététele volt. A bíróság indokolása szerint a kormányzó újratemetésére díszmagyarba öltözött felperes azzal, hogy „a mai divat szerint már nem használatos, figyelemkeltő öltözékben jelent meg”, önkéntes közszereplést vállalt. A fényképek egyébként olyan rovatban jelentek meg, amely az olvasók megnevettetésére szolgált. A bíróság nézete szerint, azonban ez sem tekinthető olyan ténynek, amely a jogsértést megalapozza, így a díszöltözet felöltésével a felperes lényegében közéleti szerepet vállalt.¹⁰ Kérdésként merül fel ugyanakkor, hogy egy temetési öltözet miatt válhat-e valaki közszereplővé. Nézetünk szerint abban az esetben, ha egy közlés a közügyek szabad vitájának a körébe tartozik és elősegíti a demokratikus diskurzust, az alapot nyújthat az érintett sze-

⁷ Lásd hozzá bővebben: 145/2018. (V. 7.) AB határozat.

⁸ SCHANDA Balázs 145/2018. (V. 7.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolása.

⁹ Lásd hozzá részletesen: KOLTAY András: *A közügyek vitáinak szabadsága, a közéleti szereplők személyiségi jogainak védelme és a polgári jogi személyiségvédelem*. Háttéranyag joghallgatók részére.

[https://jak.ppke.hu/uploads/articles/307183/file/B14_A%20k%C3%B6z%C3%A9leti%20szerepl%C5%91k...%20\(h%C3%A1tt%C3%A9ranyag\).pdf](https://jak.ppke.hu/uploads/articles/307183/file/B14_A%20k%C3%B6z%C3%A9leti%20szerepl%C5%91k...%20(h%C3%A1tt%C3%A9ranyag).pdf), 2021. április 8. A közéleti szereplők EJEB gyakorlatában történő becsületvédelemhez lásd példaként: TÓTH J. Zoltán: A közéleti szereplők elleni rágalmozás és becsületsértés megítélése az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában. *In Medias Res* 2017/2., 386–414.

¹⁰ BH. 1997.578. sz. eseti döntés.

mély személyiségi jogainak bizonyos fokú korlátozhatóságára, amelyre a szükségesség-arányosság mércéjének a figyelembevételével kerülhet sor. Csupán egy díszes, magyaros viselet felöltése azonban álláspontunk szerint nem alapozhatja meg a közszereplői minőség megállapítását.

A fókavadászok példájánál maradva, egyértelmű, hogy az orvvadászok nem a nyilvános közszereplés igényével léptek fel, azonban az általuk elkövetett cselekedet egyértelműen közérdeklődésre tartott számot, így ebben a metszetben többet kellett túrniuk, mint egy „*magánembernek*”.¹¹

Léteznek tehát olyan egyének, akik határozottan a közszereplés igényével lépnek fel, míg mások valamilyen „*véletlen*” folytán lesznek részesei közérdeklődésre számot tartó ügynek. A rendszerváltozás óta mindkét esetre bőven akadt példa. A hazai judikatúrát alapul véve, léteznek olyan egyértelműen elkülöníthető személyi csoportok, amelyek tipikusan és általánosan közéleti szereplőnek minősülnek, mivel önkéntesen lépnek fel a közszereplés igényével.¹²

A hazai bírói gyakorlat alapján ebbe a kategóriába a közhatalommal rendelkező személyek sorolhatók, akik a közéletet jelentősen befolyásolják. E körbe sorolhatóak a politikai életben és döntésekben szerepet vállaló személyek, és a közhivatalt viselő állami méltóságok. A második kategóriába tartoznak azok a személyek, akik közhatalommal nem rendelkeznek, de a nyilvánosságot önként választják, mint a különböző hírességek, például színészek, műsorvezetők, médiaszereplők és sportolók.¹³

Az utóbbi időszakban a „*celebritások*” sajátos csoportját jelentik az ún. influenszerek, vagyis azok a tartalomgyártók, akik valamely közösségimédia-felületen tesznek közzé különböző képeket és bejegyzéseket a gyakran több százezer főre nőtt

¹¹ Lásd hozzá részletesen: Az EJEB *Bladet Tromsø és Stensaas kontra Norvégia* (21980/93), 1999. május 20. sz. ítéletét.

¹² A teljesség igényére törekedve megjegyezzük, hogy nemcsak a bírói gyakorlatban, hanem a jogszabályi környezetben is található két olyan jogszabály, amely rendelkezik a közéleti szereplő fogalmáról. Az egyik a 2003. évi III. törvény az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról, amelynek az 1. § 13. pontja kimondja, hogy *közszereplő*: az a személy, aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja vagy alakította. A másik jogszabály a pénzmosás és terrorizmus finanszírozása megelőzéséről szóló 2007. évi CXXXVI. törvény, amely értelmezési rendelkezései között rögzíti a „*kiemelt közéleti szereplő*” fogalmát, amelynek körébe az egyes állami tisztséget betöltő személyeket sorolja.

¹³ MENYHÁRD Attila: A magánélethez való jog elméleti alapjai. *In Medias Res* 2014/2., 398. Megjegyzést érdemel, hogy létezik olyan megközelítés is, amely szerint a közéleti szereplők köre aszerint csoportosítható, hogy az érintett jogalanyok önként vagy születsüktől fogva váltak-e közéleti szereplőkké. Ezen felosztásra vonatkozóan megjegyzést érdemel az is, hogy a német jogirodalom és bírói gyakorlat különbséget tesz az abszolút és relatív közszereplők köre között. Míg Spanyolországban a közszereplők hármass felosztása a jellemző, közéleti funkciót betöltő személyek, közismert személyek, illetve celebritások között differenciál a spanyol alkotmánybíróság. Lásd hozzá bővebben: KOLTAY András: *A közéleti szereplők hírnév és becsületvédelme Európában*. Áttekintő vázlat. 327.

követőtáboruknak. A „to influence” angol kifejezés, jelentése szerint, hatást gyakorló, befolyásoló, amely jól megragadja a jelenség lényegét. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság által alkalmazott definíció szerint „influenster, bárki, aki rendelkezik azon képességgel, hogy hatással legyen mások vásárlási döntéseire, szokásaira, mégpedig (vélt vagy valós) szakértelme, tudása, pozíciója vagy kapcsolatai alapján”.¹⁴ A közösségi médiában szerepet vállaló online véleményvezérek köre meglehetősen széles, hiszen az olyan személyek mellett, akik kizárólag e minőségben nyertek ismertséget, idetartoznak a különböző médiaszemélyiségek, sportolók, színészek, énekesek, akik a saját közösségi médiaprofiljukat szintén erőteljes marketing eszközként használják követőtáboruk gyarapítása érdekében, illetve az általuk reklámozott termékek minél szélesebb körben történő ismertetéséig.

Az influenszerek többféleképpen sorolhatóak csoportokba, például az alapján, hogy milyen tartalmat gyártanak, honnan ismertek, illetve a követők száma alapján is. Országoként változnak a számok, Magyarországon körülbelül így néz ki a felosztás:

- Nanoinfluenszer – 1000–10 000 követő
- Mikroinfluenszer – 10 000–100 000 követő
- Influenszer – 100 000–300 000 követő
- Makroinfluenszer – 300 000+ követő¹⁵

Nézetünk szerint mind a négy kategóriába sorolt véleményvezérek befolyással bírnak a társadalom széles rétegére. Ezen személyek nap mint nap osztanak meg személyes profiloldalukon szponzorált tartalmakat, gyakorlatilag a saját életstílusuk és családi kapcsolataik nyilvánosság elé tárásával elérve a meghatározott marketingcélokat. A jelenség rendkívüli elterjedtségét igazolja az is, hogy a Gazdasági Versenyhivatal 2019-ben¹⁶ kiadott egy olyan iránymutatást, amely kifejezetten az influenszermarketingről szól. Kiemelendő az a körülmény is, hogy ezek az internetes hírességek rengeteg fiatal számára példaképpül szolgálnak és számos alkalommal tanácsokat, edukatív tartalmakat és személyes történetet osztanak meg a követőikkel. Álláspontunk szerint az influenszereknek a személyiségüket oltalmazó hatályos jogszabályi garanciák mellett túrniük kell az online tevékenységükkel kapcsolatosan megfogalmazott nyílt bírálatokat, arra tekintettel is, hogy rendkívül gyakran foglalnak állást olyan kérdésekben, amelyek közügynek tekinthetők.

A hazai judikatúrában – túllépve az influenszerek által felvetett, jövőben megválaszolandó kérdéseken – bizonyos személyi köröket érintően okozott már nehézséget annak eldöntése, hogy az az érintett jogalany a közéleti szereplők alanyi körébe tartozik-e vagy sem. Erre jellegzetes példát nyújt a rendőrök képmásával kapcsolatos, az Alkotmánybíróság és a Legfelsőbb Bíróság között évekig elhúzódó

¹⁴ Influencerek, kik ők és honnan jöttek? *NMHH* https://nmhh.hu/cikk/195715/Influencerek_kik_ok_es_honnan_jottek, 2021. április 4.

¹⁵ *Kik az influencerek, mi az influencer marketing?* A WP kurzus edukatív anyaga. <https://wpkurzus.hu/kik-az-influencerek-mi-az-influencer-marketing/>, 2021. április 4.

¹⁶ Gazdasági Versenyhivatal. *Az Influencer marketing kérdései*. https://www.gvh.hu/sajto-szoba/tajekoztato_anyagok/influencer-marketing-kerdesei, 2021. április 4.

polémia, amelynek a végkövetkeztetése szerint az eljáró rendőrök nem közéleti szereplők, viszont ha egy sajtócikk a jelenkor eseményeiről (pl. egy demonstrációról) szóló tudósítás, akkor jogszerű lehet az eljáró rendőrök képmásának az érintett hozzájárulása nélküli nyilvánosságra hozatala.¹⁷

További fontos körülményt jelent, hogy a hazai bírói gyakorlatban bizonyos esetekben elismerésre került a helyi közszereplői minőség is. Ez azt jelenti, hogy néhány személynek, a meghatározott tevékenységükre vonatkozóan túrniuk kell az érintett közösség tágabb körű véleménynyilvánítását is. Erre jó példát nyújt az a 2010-es bírósági döntés, amelyben kifejtésre került, hogy a társasház tisztségviselője „*egyfajta helyi közszereplőnek minősül*”, aki a társasház tevékenységével és mindennapi ügyintézésével kapcsolatos ellentétes álláspontokat is viselni köteles.¹⁸

Összességében, nézetünk szerint – az Alkotmánybíróság által kifejtettekhez hasonlóan – nem a közszereplői minőség, mint személyi minőség a döntő, hanem a közszereplés ténye, az érintett közügy szolgálhat alapul annak megállapításához, hogy egy jogalany közéleti szerepet vállalt-e az adott ügyben.

2. A közéleti szereplőkre vonatkozó jogszabályi környezet és a tūrési küszöb kérdései

A fentiek alapján a közügyekben történő szerepvállalást jelöltük meg a közéleti szereplői minőség megállapíthatóságának a legfontosabb pillérévé. Az Alkotmánybíróság¹⁹, illetve az EJEB²⁰ által kifejtett ítélkezési gyakorlat alapján az a következtetés vonható le, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának az anyajoga rendkívül gyakran kerül polémiába az érintett közszereplők személyiségi jogival, amely a törvényi garanciák mellett, erőteljesebben kerülhet korlátozásra az efféle szerepet nem vállaló jogalanyok személyiségi jogainál, tehát magasabb tūrési küszöb vonat-

¹⁷ A polémiáról lásd bővebben: A Pécsi Ítélőtábla Pf.I.20.360/2011/6. számú ítélete, Fővárosi Törvényszék 19. P.23.475/2011/4. számú ítélete, a Fővárosi Ítélőtábla 2.Pf.20.656/2012/7. számú ítélete, A Kúria 1/2012. számú BKMPJE határozata, az Alkotmánybíróság 28/2014. (IX. 29.) AB határozata, a Kúria 1/2015. számú BKMPJE határozata, a Kúria 1/2015. számú BKMPJE határozata, az Alkotmánybíróság 16/2016. (X. 20.) AB határozata. A jogirodalom is széleskörűen foglalkozott a témával. Ehhez lásd példaként: ZAKARIÁS Kinga: A képmáshoz való alapjog. A bírói döntések alkotmánybírósági felülvizsgálatának terjedelme a rendőrképmás ügyekben. *Alkotmánybírósági Szemle* 2017/2., 108–114.; SOMODY Bernadette: A rendőrképmás-ügy, mint az alapjogi ítélkezés próbája. *Fundamentum* 2016/1., 103–111.; TÓTH J. Zoltán: Rendőrképmás: sajtószabadság és képmáshoz való jog a polgári jogi és az alapjogi jogosultságok keresztútján. *PRO FUTURO – A Jövő Nemzedékek Joga* 2017/2., 110–128.

¹⁸ BH.2010.1.13. sz. ítélet.

¹⁹ Lásd hozzá példaként: 3145/2018 (V. 7.). AB határozat, 13/2014 (IV. 18.) AB határozat, 26/2019 (VII. 23.) AB határozat, 7/2014. (III. 7.) AB határozat.

²⁰ Lásd hozzá példaként: *Cumpana and Mazare v. Romania* (application no. 33348/96), 2004. december 17-i ítélet; *Alitha Publishing and Constantinides v. Cyprus* (application no. 17550/03), 2008. május 22-i ítélet, *Cengiz v. Turkey* (application no.48226/10), 2015. december 1-jei ítélet.

kozik rájuk. Ezen túrési mérték hatályos hazai helyzetét a rendszertani alapvetés körében vizsgáljuk.

A rendszertani áttekintés első lépcsőfokát az Alaptörvény vonatkozó szabályanyaga jelenti, amely hatálybalépése óta deklarálja a magán- és családi élet oltalmát. Az Alaptörvény vonatkozó passzusa 2018. június 29-én, az Alaptörvény hetedik módosítása során megváltoztatásra került, összhangban a 2018. augusztus 1-jén hatályba lépett magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvénnyel. Az Alaptörvény VI. cikke immár kimondja, hogy mindenkit megillet az a jogosultság, hogy a magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartásák. A véleménynyilvánításhoz való jog és a gyülekezési jog szabadsága nem járhat mások magán- és családi életének, valamint otthonának a sérelmével (Alaptörvény VI. cikk). Az alaptörvény-módosítási javaslat szerint a rendelkezés a magánszféra fokozott védelmét hivatott biztosítani, illetve a véleménynyilvánítás szabadsága, és a gyülekezési jog, valamint a magánszféra közötti kollízió feloldását igyekszik megkönnyíteni annak rögzítésével, hogy az előbbi két alapvető jognak a korlátját jelenti a magánélethez való jog. Ezen rendelkezések esszenciális jelentőségűek a közéleti szereplőkkel kapcsolatos jogviták eldöntése szempontjából, hiszen e személyi kör vonatkozásában rendkívül gyakori a véleménynyilvánítási szabadság és az érintettek magánszférába tartozó jogainak az összeütközése.²¹

Szintén ezen szemlélet mentén került sor a Polgári Törvénykönyv (röviden: Ptk.) közéleti szereplőkre vonatkozó rendelkezésének módosítására. A Ptk. kimondja, hogy a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása a közéleti szereplő személyiségi jogainak védelmét szükséges és arányos mértékben, az emberi méltóság sérelme nélkül korlátozhatja. Ez nem járhat a magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével. A közéleti szereplőt a közügyek szabad vitatásának körén kívül eső közléssel vagy magatartással szemben a nem közéleti szereplővel azonos védelem illeti meg. A közéleti szereplő magán- vagy családi életével kapcsolatos tevékenység, illetve adat nem minősül közügynek [Ptk. 2:42. § (1) bek.–(3) bek.]. A Ptk. e rendelkezése gyakorlatilag megegyezik a magánélet védelméről szóló törvény (röviden: Mavétv.) vonatkozó szabályával.²²

Az új szabályozás fontos üzenetet hordoz: ha a közéleti szereplő magán- és családi életével kapcsolatos tevékenység vagy adat bemutatása soha nem minősíthető közügynek, akkor ebben a tekintetben a közéleti szereplőt minden esetben a nem közéleti szereplővel azonos szintű védelem illeti meg, tehát nem áll fenn többlet-túrési kötelezettség. A törvény szigorú szabályozása ellentétben állónak látszik az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban röviden: EJEB vagy Bíróság) által kialakított azon jogértelmezéssel, ami szerint a közéleti szereplést vállaló személynek számolnia kell azzal, hogy bizonyos tekintetben a magánéletéhez tartozó események is közérdeklődésre tarthatnak számot. Erre jó példát jelent az EJEB elé került *Couderc és Hachette Filipacchi Associés Franciaország*

²¹ T/332.számú javaslat Magyarország Alaptörvényének Hetedik Módosításáról, 4. cikk.

²² Vesd össze: Mavétv. Preambulum 2. bekezdés.

elleni ügye,²³ amelyben a bíróság kimondta, hogy Albert monacói herceg, feltételezett, házasságon kívül született gyermekéről közölt cikk közzététele jogszerű volt. A Bíróság úgy vélekedett, hogy bár a születés intim természetű esemény, az nem kizárólag az érintett személyek magánszférájába tartozik, hanem nyilvános vetülete is van, mivel hivatalos nyilatkozattal (anyakönyv), valamint a szülő és a gyermek között jogi kapcsolat létesítésével jár. Egy születésről szóló tudósítás tehát nem feltétlenül mások magánéletének felfedését jelenti, illetve pusztán a közönség kíváncsiságának kielégítését szolgálja. Tekintettel a Monacói Hercegség berendezkedésének sajátosságaira, tagadhatatlan közérdekű értéke volt – legalábbis a hercegség alattvalói számára – annak a hírnek, hogy Albert hercegnek – akit akkoriban egyedülállónak és gyermektelenként ismert a közvélemény – van egy fia. Ennek a fejleménynek trónutódlási és költségvetési következményei is lehettek volna: házasság révén – még ha ez valószínűtlen is volt – a legitimáció kérdése is felmerülhetett volna.

A cikk néhány sorban kitért az örökösödésre vonatkozó következményekre is, a Bíróság szerint pedig ahhoz, hogy egy sajtóközlemény hozzájáruljon egy közérdekű vitához, nem szükséges teljes egészében egy közérdekű ügyről szólnia: elég lehet, ha csak érinti az ügyet.

A hatályos magyar szabályozás szerint efféle döntés meghozatalára azonban nem lenne lehetőség, a közéleti szerepet vállaló jogalanyok magánéletére vonatkozó információ közzélése nem tekinthető jogszerűnek. A bíróságok számára segítséget nyújthat a szigorúbb értelmezés lehetősége arra vonatkozóan, hogy például egy képmással, hangfelvétellel, személyes adattal történő visszaélés vagy pedig a becsület és a jó hírnév sérelme mikor minősül egyben a magánülethez való jog megsértésének is, hiszen a közéleti tevékenységek nyílt bírálata a demokratikus diskurzus egyik alapkövét jelenti.²⁴

3. A közéleti szereplőkkel kapcsolatos judikatúra néhány új kihívásának a margójára

A fentiek alapján is jól látható, hogy a közéleti szereplők bírálhatóságát jelentő határok és a személyiségi jogaiknak az oltalma szempontjából kiemelt szerep hárul az esetjogi bíráskodásra. A hazai bírói gyakorlatot érintően az első kiemelendő szempontot az jelenti, hogy arra rendkívüli mértékben hatással van az Emberi Jogok Európai Bírósága által kifejtett gyakorlat, amellyel a hazai szabályozás jelenleg konkurálni látszik. A közéleti szereplők személyiségi jogaival kapcsolatosan felmerülő jogvitákban az EJEB alapvetően az Emberi jogok európai egyezményének a 8. és a 10. cikkeit alkalmazza. A 8. cikk deklarálja a magánélet tiszteletben tartásához való jogot, míg a 10. cikk a véleménynyilvánítás szabadságát rendezzi.²⁵

²³ *Couderc és Hachette Filipacchi Associés Franciaország elleni ügye*. http://epa.oszk.hu/02300/02334/00070/pdf/EPA02334_fundamentum_2016_01_115-131.pdf, 2021. március 12.

²⁴ BARZÓ Tímea: *A közéleti szereplők és a magánülethez való jog*. https://www.uni-miskolc.hu/~microcad/publikaciok/2018/e/E_Barzo_Timea.pdf, 2021. április 3.

²⁵ Lásd hozzá: Emberi jogok európai egyezményének 8. és 10. Cikkeit. https://www.echr.coe.int/documents/convention_hun.pdf, (2021. április 2.).

A közéleti szereplőkkel kapcsolatos ítélkezési gyakorlat kiindulási alapjaként gyakorta kerülnek idézésre a *von Hannover* ügyek²⁶. *Caroline von Hannover*²⁷ monacói hercegnő három eljárást indított a bíróság előtt, amelyek mindegyikében azt kérte, hogy a fórum tiltsa el az érintett sajtóorgánumokat a róla készült fényképek közléséről. A sérelmezett újságcikkekben olyan fotók közlésére került sor, amelyek a hercegnő privát, családi életével összefüggésben készültek, mint például, hogy egy étterem kerthelyiségében egy színésszel vacsorázva vagy a gyermekei társaságában ábrázolták őt, tehát teljesen hétköznapi tevékenységek végzése közben. A Bíróság álláspontja szerint, a véleménynyilvánítás szabadsága magában foglalja a képek közlésére vonatkozó jogosultságot is, a kérdés ez esetben abban rejlett, hogy a közölt fotók elősegítik-e a közügyek szabad vitatását és a társadalom demokratikus működését. A Bíróság kimondta, hogy ezeknek a képeknek az egyetlen célja a bulvártartalomra éhes társadalmi réteg kíváncsiságának a kielégítése volt, és nem járult hozzá közérdekű vitához. Így a hercegnő jogosan hivatkozott a személyiségi jogának megsértésére. A hercegnő által kezdeményezett későbbi ügyekben a bíróság továbbfejlesztette érveit és újabb szempontokat állított fel a véleménynyilvánítási szabadság és a magánélethez való jog egymással szembeni mérlegeléséhez. Az egyik legfontosabb szempontot az jelenti, hogy a közölt felvételek mennyiben járulnak hozzá egy közérdekű vitához, valamint mérlegelendő az érintett személy közismertsége és a közlés tárgya is. Vizsgálni kell a felvételek elkészítésének a körülményeit, és hogy az érintett személy korábban milyen magatartás tanúsított, valamint azt is, hogy az adott fotó szerepelt-e már korábban valamely sajtóorgánumban. Ez a funkcionális modellkövető mérlegelési rendszer következetesen érvényesül az EJEB gyakorlatában (és ehhez igazodva a hazai AB gyakorlatában is)²⁸, viszont ahogy fentebb megjegyzésre került, kérdéses, hogy ezen elvek hogy nyerhetnek teret a Mavétv. által meghonosított szabályozásban.

A *von Hannover* ügyek lefektették tehát a közéleti szereplők személyiségi jogával kapcsolatos mérlegelési alapokat, a társadalmi és technológia környezet azonban jelentősen átalakult a meghozott döntések óta. A közéleti szereplőket is érintő személyiségi jogi jogsértés „helyét” immár rendkívül gyakran valamelyik online

²⁶ *Von Hannover v Germany*, no. 59320/00., 2004.június 24-i ítélet, *Von Hannover v Germany* (no. 2), no. 40660/08. és 60641/08., 2012. február 7-i ítélet, *Von Hannover v Germany* (no. 3), no. 8772/10., 2013. szeptember 19-i ítéletek.

²⁷ A *Von Hannover* ügyekhez kapcsolódva megjegyezhető a Marlene Dietrich színésznővel kapcsolatban, 1968-ban született jogeset, amelyben a színésznő lánya egy olyan német társaságot perelt be, amely kizárólagos jogot szerzett a „*Marlene*” szövedjegy használatára vonatkozóan. A döntésnek kiemelkedő a szerepe a közéleti szereplők személyiségi jogainak a vonatkozásában, mivel megállapította, hogy az általános személyiségi joghoz vagyoni érdekek is fűződhetnek. Lásd bővebben: SCHULTZ Márton: A személyiségi jog vagyoni vonatkozásainak fejlődése Németországban. A joggyakorlat kritikája. *Jogelméleti Szemle* 2019/3., 72–97.

²⁸ Lásd hozzá példaként: *Krone Verlag GmbH & Co. KG Betéti v. Ausztria*, no. 34316/96., 2002. február 26-i ítéletet és a *Karhuvaara v. Finland*, no. 53678/00 (2005) 41 EHRR 51. sz. ügyet.

felület jelenti. Míg néhány évtizeddel ezelőttig a pletykalapok karikatúrái és pikírt cikkei miatt indíthattak eljárást az egyes politikusok vagy művészek, napjainkra ez szinte teljesen megváltozott. Rendkívül gyakorinak tekinthetőek a közösségi oldalakon²⁹ történő személyiségi jogi jogsértések, amelyek megvalósulhatnak magán a közösségi oldal felületén, illetve az ott közzétett tartalomhoz kapcsolódva egyéb platformokon is. Erre jó példát nyújtanak az olyan esetek, amelyek a közéleti szereplő által a saját közösségi profiloldalán közzétett tartalom felhasználásával kapcsolatosak. Ez utóbbi történt abban a 2016-os hazai jogesetben, amelyben a bíróságra hárult az a feladat,³⁰ hogy egy *facebookos* bejegyzéssel kapcsolatban értelmezze a közéleti szereplők privát szférájának a kereteit. Az alperes által kiadott újságban megjelent a felperesre mint közéleti szereplőre vonatkozóan az *Egy férfival él kapcsolatban* című újságcikk. Az íráshoz fényképek is mellékelésre kerültek, az egyik a felperes és párja voltak láthatóak, amelyet a felperes párja osztott meg a saját Facebook-oldalán, feltüntetve a bejegyzésében, hogy kapcsolatban állnak egymással. Az újságcikk és a fotók közzététele után a felperes a magánélethez való jogának megsértése miatt indított eljárást az alperes ellen. A peres eljárás egyik fő kérdését az jelentette, hogy a felperes párja által közzétett tartalom nyilvánosan került-e közlésre vagy sem. A felperes álláspontja szerint a cikk a hozzájárulása nélkül került széles olvasóközönség elé, amely eredményeképpen egy széles réteg előtt feltárult a párkapcsolati státusza és homoszexuális irányultsága, holott szándékuk szerint csak egy 300-400 fős ismerősi körrel kívánták ezen információkat megosztani.

A bíróság a felperes keresetét elutasította, egyrészt arra hivatkozással, hogy az érintett Facebook-bejegyzés nyilvánosan jelent meg a profiloldalon, tehát bárki számára hozzáférhető volt, valamint a Facebook-portál Jogi és Felelősségi Nyilatkozatának 4. pontja szerint abban az esetben, ha nyilvános beállítás használatával a felhasználó tartalmat vagy információt tesz közzé, azzal bárkit képessé tesz arra, hogy hozzáférjen az adott információhoz és azt felhasználja, valamint felhasználóhoz társítsa.

Összességében megállapítható, hogy a 300-400 fős ismerősi kör nem tekinthető szűk körű nyilvánosságnak, az efféle közzététel esetén nem zárható ki, hogy akár mentéssel, továbbküldéssel ne kerüljön ki e meghatározott körből a tartalom.

A közösségi platformok hatásához kapcsolódóan kiemelést érdemel egy közéleti szereplő képmásával kapcsolatban tavaly született eseti döntés is.³¹ Az elsőfokú bíróság által megállapított tényállás szerint a felperes K.-i lakos, egy politikai párt egyik helyi szervezetének alelnöke, az S. Megyei Közgyűlésben a párt képviselője, tehát közszereplőnek minősül. Az alperes televízió-szolgáltatással, folyóirat, időszaki kiadvány kiadásával, film-, videó-televízióműsor gyártásával és televízió-

²⁹ A közösségi médiára vonatkozóan egzakt, általános fogalom nem adható meg, a magunk részéről olyan online felületeknek tekintjük őket, amelyeket az oldal használói töltenek ki folyamatosan változó tartalommal.

³⁰ Fővárosi Ítéletábrla Pf. 21.053/2016/5. számú határozata.

³¹ BDT.2020.4126. sz. ítélet.

program-terjesztéssel, hírügynökségi tevékenységgel, médiareklámmal foglalkozó nonprofit gazdasági társaság, a K. online magazin kiadója. 2018. április 12-én az alperes weboldalán cikk jelent meg a felperesről *Bíró: felperes mondjon le!* címmel, mely az S. Megyei Közgyűlés elnöke által a felpereshez intézett politikai tartalmú közleményt és annak előzményét, a felperes internetes közösségi oldalán, a Facebookon a 2018. évi parlamenti választásokkal kapcsolatban közzétett hozzászólását elemezte. A cikk idézte a felperes hozzászólását, amelynek során a felperesi hozzászólásokat a cikkbe befényképezve, a felperes Facebook-profilját is közzétette. A fényképen a felperes magánéleti szituációban a házastársával együtt egy nyaralás során volt látható. A képmáshoz való jog megsértése szempontjából nincs különbség a Facebook-oldalon található fénykép és a bármely más forrásból származó felvétel felhasználásának feltételei és megítélése között. Az helyálló hivatkozás, hogy az alkotmánybírósági határozatok, illetve az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata a közügyek szabad megtárgyalhatósága érdekében tágabb körben teszi lehetővé az érintett hozzájárulása nélküli képmás közlését közszereplő esetében. A mérlegelés során kiemelkedő szempont, hogy mi a közlés témája és azzal mennyiben függ össze az adott közszereplő képmása. A felvétel közzététele a jogosult képmáshoz fűződő törvény által védett rendelkezési jogát ugyanis csak a közügyek megtárgyalhatósága érdekében szükséges mértékben, azzal arányosan korlátozhatja.

A közösségi oldalakra vonatkozóan összességében rögzíthető, hogy a nyilvánosság újfajta tereként természetüknél fogva magukban hordozzák a személyiségi jogok megsértésének számos, rendkívül egyszerű módozatát, és a felületükön közzétett vélemények rendkívül gyakran érintik a közéletben szerepet vállaló jogalanyok tevékenységét.

A közösségimédia-platformjaink térhódításán túlmenően is léteznek olyan digitális novumok, amelyek hatással vannak a közéleti szereplők jogvédelmére. Ehhez kapcsolódóan érdemes említeni az ún. *deepfake* videók kérdéskörét, amelyek gyakorta érintik a közéleti szereplők személyiségi jogait. Ezen eszközök olyan technika algoritmusként írhatóak le, amelyekkel a mozgóképeken szereplő személy arc képét élethűen másvalakire lehet cserélni, akár a film többi részének változatlanul hagyásával, tehát gyakorlatilag lehetetlenné válik a különbségtétel az eredeti és a manipulált felvételek között.

A hazai judikatúrában ez idáig nem született *deepfake* manipulációra vonatkozó döntés, e videók térhódításának és problematikájának igazolására azonban számos külföldi példa hozható. A *deepfake* videók „*elszenvedői*” leggyakrabban hírességek és politikusok, amely tényt alátámasztja az is, hogy a 2017-ben megjelent első *deepfake* felvételen egy híresség arcát montírozták egy erotikus filmekben játszó színész testéhez, amely egyértelműen, megállapítható személyiségi jogsértést eredményezett.³² Azóta az interneten több ezer olyan *deepfake* felvétel lelhető fel, amelyek politikusokat és hírességeket érintenek, amely körülményre tekintettel a

³² *Deep Learning for Deepfakes Creation and Detection: A Survey*. <https://arxiv.org/pdf/1909.11573.pdf>, 2021. március 4.

legnagyobb közösségi oldalak olyan algoritmusokat fejlesztettek, amelyek képesek szűrni ezeket a felvételeket.

A manipulált videókkal kapcsolatban az jelenti a legnagyobb problémát, hogy a technológiai fejlődésnek köszönhetően egyre valóságosabbak és gyakorlatilag szinte lehetetlen megkülönböztetni, hogy eredeti vagy *deepfake* felvételtől van-e szó. Ezen kérdéskörre vonatkozóan ez idáig nem született egzakt jogi válasz, technológiai akadályozásuk és jogi eszközökkel történő tilalmuk azonban elengedhetetlen.

Záró gondolatok

Nézetünk szerint a közéleti szereplőkkel kapcsolatos személyiségi jogi jogsértések számos aktuális, vizsgálandó kérdést vetnek fel. Ezen személyi körre vonatkozóan fontos elemet jelent, hogy a közéleti szereplők köre nem zárt, az bővülni tud, akár egyetlen ügyre vonatkozóan is közéleti szereplővé válhat egy jogalany.

A közszereplők tekintetében az egyik legfontosabb kérdést az jelenti, hogy hogyan érvényesülhet a többlettűrési kötelezettségük más jogalanyokhoz viszonyítva. A hatályos hazai szabályozás keresztmetszetében a közéleti szereplők tűrési kötelezettsége szűkre szabottnak tekinthető, hiszen az csak és kizárólag olyan ügyekre vonatkozóan áll fenn, amelyek nem tartoznak a magán- és családi élet köréhez. Nézetünk szerint felmerülhetnek olyan esetek, amikor a közéleti szereplő magánéletével kapcsolatos információ nyilvánosságra kerülése a közérdeket szolgálhatja, illetve bizonyos ügyekben nehezen választhatóak el egymástól a közérdekű és magánjellegű információk. Ezen ügyekkel kapcsolatosan a bíróságoknak kell megtalálniuk az érzékeny egyensúlyt a Mavétv.-ben megfogalmazott követelmények és a közérdekű vitát előmozdító véleménynyilvánítási szabadság között.

A közéleti szereplők személyiségi jogait érintő „veszélyek” közül kiemelés érdemelnek a különböző online felületeken megvalósított személyiségi jogi jogsértések, hiszen a különböző közösségi oldalakon megvalósított jogsértő magatartások rendkívül gyakran érintik a közéleti szereplőket. Ezek a platformok gyakorlatilag a nyilvánosság új felületét hozták el, amelyek számos pozitív hatásuk mellett, magukban rejtik a személyiségi jogok minden eddiginél könnyebb és gyorsabb megvalósításának a lehetőségét is.

Felhasznált források

- [1] MENYHÁRD Attila: A magánélethez való jog elméleti alapjai. *In Medias Res* 2014/2., 384–406.
- [2] KOLTAY András: *A közéleti szereplők hírnév és becsületvédelme Európában.* Áttekintő vázlat. 309–351.
- [3] SCHULTZ Márton: A személyiségi jog vagyoni vonatkozásainak fejlődése Németországban. A joggyakorlat kritikája. *Jogelméleti Szemle* 2019/3., 72–97.
- [4] TATTAY Levente: A közszereplők magánjogi személyiségvédelme. *Magyar Jog* 2006/4., 228–236.

- [5] TÓTH J. Zoltán: A közéleti szereplők elleni rágalmazás és becsületsértés megítélése az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában. *In Medias Res* 2017/2., 386–414.

Felhasznált joganyagok

- [6] Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), VI. cikk.
- [7] A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.
- [8] A magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény.
- [9] 2007. évi CXXXVI. törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról.
- [10] 2003. évi III. törvény az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról.
- [11] Emberi jogok európai egyezménye.

Internetes források

- [12] BARZÓ Tímea: *A közéleti szereplők és a magánélethez való jog*. https://www.uni-miskolc.hu/~microcad/publikaciok/2018/e/E_Barzo_Timea.pdf, 2021. április 3.
- [13] *Deep Learning for Deepfakes Creation and Detection: A Survey*. <https://arxiv.org/pdf/1909.11573.pdf>, 2021. március 4.
- [14] KOLTAY András: *A közügyek vitáinak szabadsága, a közéleti szereplők személyiségi jogainak védelme és a polgári jogi személyiségvédelem*. Háttéranyag joghallgatók részére. [https://jak.ppke.hu/uploads/articles/307183/file/B14_A%20k%C3%B6z%C3%A9leti%20szerepl%C5%91k...%20\(h%C3%A1tt%C3%A9ranyag\).pdf](https://jak.ppke.hu/uploads/articles/307183/file/B14_A%20k%C3%B6z%C3%A9leti%20szerepl%C5%91k...%20(h%C3%A1tt%C3%A9ranyag).pdf), 2021. április 8.
- [15] *Influencerek, kik ők és honnan jöttek? NMHH* https://nmhh.hu/cikk/195715/Influencerek_kik_ok_es_honnan_jottek, 2021. április 4.
- [16] *Kik az influencerek, mi az influencer marketing? A WP kurzus edukatív anyaga*. <https://wpkurzus.hu/kik-az-influencerek-mi-az-influencer-marketing/> 2021. április 4.
- [17] *Az Influencer marketing kérdései. Gazdasági Versenyhivatal* https://www.gvh.hu/sajtoszoba/tajekoztato_anyagok/influencer-marketing-kerdesei, 2021. április 4.
- [18] *Deep Learning for Deepfakes Creation and Detection: A Survey*. <https://arxiv.org/pdf/1909.11573.pdf>, 2021. március 4.

Alkotmánybírósági határozatok és bírósági döntések

- [19] 3145/2018. (V. 7.) AB határozat.
- [20] 13/2014. (IV. 18.) AB határozat.
- [21] 26/2019. (VII. 23.) AB határozat.
- [22] 7/2014. (III. 7.) AB határozat.
- [23] 36/1994. (VI. 24.) AB határozat.
- [24] 145/2018. (V. 7.) AB határozat.
- [25] 16/2016. (X. 20.) AB határozat.
- [26] Pécsi Ítéltábla Pf.I.20.360/2011/6. számú ítélete.
- [27] Fővárosi Törvényszék 19. P.23.475/2011/4. számú ítélete.
- [28] Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.656/2012/7. számú ítélete.
- [29] Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.053/2016/5. számú határozata.
- [30] Kúria 1/2012. számú BKMPJE határozata.
- [31] Kúria 1/2015. számú BKMPJE határozata.
- [32] BH.2010.1.13. sz. ítélet.
- [33] BDT.2020.4126. sz. ítélet.
- [34] *Von Hannover v Germany*, no. 59320/00., 2004. június 24-i ítélet, *Von Hannover v Germany* (no. 2), no. 40660/08. és 60641/08., 2012. február 7-i ítélet, *Von Hannover v Germany* (no. 3), no. 8772/10., 2013. szeptember 19-i ítéletek.
- [35] *Bladet Tromsø és Stensaas kontra Norvégia*, no. 21980/93, 1999. május 20-i ítélet.
- [36] *Karhuvaara v. Finland*, no. 53678/00 (2005) 41 EHRR 51. sz. ítélet.
- [37] *Krone Verlag GmbH & Co. KG Betéti v. Ausztria*, no. 34316/96., 2002. február 26-i ítélet.
- [38] *Cumpana and Mazare v. Romania* (application no. 33348/96), 2004. december 17-i ítélet.
- [39] *Alitha Publishing and Constantinides v. Cyprus* (application no. 17550/03).
- [40] 2008. május 22-i ítélet, *Cengiz v. Turkey* (application no. 48226/10), 2015. december 1-i ítélet.

A CSALÁD ÖTVEN ÁRNYALATA – A CSALÁDI JOGVISZONYOK SOKSZÍNŰSÉGE A HAZAI MAGÁNJOGBAN*

Fifty shades of family – The complexity of family legal relations
in hungarian private law

KRISTON EDIT** – MÉLYPATAKI GÁBOR***

*„Várj, azt hiszem nem értem, hogy mivan,
A nyolc láb benne van a pakliban,
Ez a társas mégis páratlan.”*
(Carson Coma)

Absztrakt: A család és a családi kapcsolatok rendszere mindig is komplex rendszert alkotott mind a hétköznapi értelmében, mind jogi értelemben egyaránt. A családi jogviszonyokhoz kapcsolódó joghatások nagyon sokfélék lehetnek és mind a magánjog, mind a közjog területéhez erőteljesen kapcsolódnak. Az állam a családon belüli jogviszonyok rendezése során igyekszik teret engedni az érintetteknek annak érdekében, hogy maguk rendezhessék esetleges jogvitáikat, jogviszonyaikat és csupán akkor avatkozik be, ha a gyengébb fél érdekében szükséges. A családi jogviszonyok szabályozásának bázisa kétségkívül a Ptk. Negyedik Könyve, ugyanakkor a családok helyzetét még számos jogszabály érinti, így például a szociális jog területe. Ha összehasonlítjuk ezeket a szabályokat azt tapasztalhat-

---

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból, a K-124797 számú projekt keretében valósult meg. / Project no. K124797 has been implemented with the support provided from the National Research, Development and Innovation Fund of Hungary, financed under the K17 funding scheme.

** DR. KRISTON EDIT
PhD tudományos segédmunkatárs
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Polgári Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
jogedit@uni-miskolc.hu

*** DR. MÉLYPATAKI GÁBOR
PhD egyetemi adjunktus
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
jogmega@uni-miskolc.hu

jük, hogy nem feltétlenül egységesen kezelik a család, családi jogviszony fogalmát. A tanulmány célja ezen ambivalens megközelítések feltárása és elemzése.

Kulcsszavak: család, családi jogviszony, magánjog, polgári jog, szociális jog

Abstract: Family relationships have always a complex system both in the ordinary and the legal sense also. The legal effect of family relations can be diverse, and they have a strong connection with private law and public law. The State tries not to interfere in the legal relations of family members, it gives the same space for the parties that they could solve the legal problems in their own way, and it intervenes only if it is necessary for the weaker party. The basic regulation of family law can be contained in the Civil Law Book (Book 4), but there are more regulations for family members in different acts also – for example, the field of social law. If we compare these rules, we can see that they handled differently the definition of family. The purpose of this study is to analyse these ambivalent approaches.

Keywords: family, family relationship, private law, civil law, social law

Bevezetés – történeti előzmények

A család emberi közösség, amely a társadalom legalapvetőbb egységét képezi. Éppen ezért amióta léteznek társadalmak, azóta létezik a család intézménye is. A társadalmak felépítését többféle tényező is alakította, mint például az adott állam vallása vagy annak berendezkedése. Az ókori társadalmak rendkívül különbözőek voltak és ez jellemezte a családról alkotott felfogásukat is. Az akkori társadalmi szemlélet a nagycsalád eszméjét tartotta követendőnek. A családi viszonyok két legfontosabb eleme ekkor a vérségi kapcsolat és a családtagok feletti jogi hatalom gyakorlása volt. Szinte minden kultúrában a (törvényes) házassági kapcsolat – azon belül is kiemelten a monogám házasság – dominált a partnerkapcsolatok vonatkozásában, a szülő-gyermek viszony tekintetében pedig elsősorban a biológiai kapcsolatra helyeződött a hangsúly, ugyanakkor számos kultúrában elismerésre került az örökbefogadott személy státusza is. Ugyanakkor a család szerepe a korabeli népesedési politikában is fontos szerepet játszott. Voltak olyan kultúrák, ahol minden egyes gyermekkel növekedett az adott család részére adományozott föld nagysága. Hogy mennyire volt erős a családok ilyen módon való támogatása, befolyásolta a földrajzi környezet is.¹ A több gyermek vállalása és támogatása ott volt inkább opció, ahol rengeteg termelésre alkalmas terület állt rendelkezésre. Ahol kevesebb volt, ott inkább a kevesebb gyermek vállalását ösztönözte az állam, vagy egyéb módokon oldotta meg a helyzetet. Ilyen példa a görögöknél és rómaiknál is ismert gyermekítétel intézménye, vagy az inkább az emberáldozatok bemutatása az isteneknek.²

¹ KOVÁCS János: *Társadalompolitika – Szociálpolitika*. Agroinform Kiadó, Budapest 2006, 36.

² MÉLYPATAKI Gábor: A család, mint szociálpolitikai fogalom. In: *A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század kihívásainak tükrében* (szerk.: Jakab Nóra – Mélypataki Gábor – Szekeres Bernadett). Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017, 103–119.

A történeti fejlődés következő szakaszát a középkori feudális társadalmi rend kialakulása képezi, amelynek legmarkánsabb jellemzője a személyek különböző társadalmi rendekbe való besorolása volt, ami ebben a korszakban sokkal súlyozottabban jelentkezett, mint a korábbi korokban, és természetesen hatást gyakorolt a korabeli családszerkezet alakulására is.³ A középkori élet egyik legjellemzőbb vonása volt, hogy a vallási dogmák a mindennapok valamennyi színterét áthatották és nagymértékben alakították az akkori emberek gondolkodásmódját. Ami a családról alkotott társadalmi megítélést illeti, a középkor első szakaszában továbbra is a nagycsalád eszméje dominált, amelynek középpontjában a vérségi kötelék és a házasság intézményének primátusa állt. Kezdetben a családtagok hatalom (*mundium*) alatt állásának eszméi maradtak fenn,⁴ ami a katolikus hit és a kánonjog térhódításának köszönhetően elsősorban egyházjogi kérdéssé vált. A feudalizmus hosszú időre meghatározó tényezője volt a társadalmi berendezkedésnek, a középkor végén azonban bekövetkezett a természetes gondolkodás felszámolása és helyébe az áruteremelés és a pénzgazdálkodás lépett. Ez a folyamat szükségszerűen magával hozta a városokban élő polgárság színre lépését, ami jelentős folyamatokat indított el az adott korban. A polgárosodás folyamatában azonban az egyház továbbra is nagyon sokáig fenntartotta dominanciáját, ugyanakkor a jogterületek kialakulásával, elkülönülésével, valamint a hozzájuk kapcsolódó egyedi – és elsősorban – állami normák kialakulásával komoly lépés következett be a modern jogrendszerek kialakulása felé. Ezt követte az államhatárok túllépésének mozzanata. Az államok közötti szövetségek létrejöttének szükségszerű velejárója, hogy közös elvek és normák mentén igyekeznek egy egységes rendszer kiépítésére. A *családi élethez való jog*, mint alapvető jogosultság a magánélethez való jogból kinőve magát foglalta el helyét az alapjogok rendszerében. A nemzetközi jogban az idők folyamán számos olyan államközi megállapodás született, amelyek ezen alapjog védelmét hivatottak biztosítani, és ezek értelmezése a mai korban igencsak sokszínű képet mutat. Nem kell azonban ennyire messzire mennünk a sokszínűség tekintetében, hiszen, ha a hatályos magyar szabályozást vizsgáljuk, hasonló következtetésre juthatunk. A tanulmány célja az, hogy megfelelő módon reprezentálja a család, családi jogviszonyok fogalmának sokszínűségét és azt, hogy akár a fogalmi meghatározásban, akár a joghatások tekintetében milyen progresszív és regresszív megoldások jelennek meg a hatályos jogszabályi környezetben, elsősorban a magánjogi jogviszonyokban. Szerzőpárosként kutatásaink egyesítéséből elsősorban a polgári jog és a szociális jog aspektusainak elemzésére vállalkozunk, és fel kívánjuk térképezni, hogy mely jogviszonyokat tekinti maga a jogalkotás is a leginkább privát szférába tartozó családi jogviszonynak, milyen közös definicionális elemei lehetnek ennek, és a társadalmi innováció hatásai mennyire képeződnek le a család jogi megítélését illetően.

³ BOTH – CSIZMADIA – HAJDU – HORVÁTH – NAGYNÉ: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984, 73–75.

⁴ KISTELEKY – LÖVÉTEI – SZEGVÁRI – RÁCZ – SCHWEITZER – TÓTH: *Egyetemes állam- és jogtörténet; ókor-feudális kor*. HVG-Orac, Budapest, 1998, 239–241. és 245–248.

1. A család alaptörvényi szintű védelme: a jogilag elismert párkapcsolati formák problematikája

Hazánk a nemzetközi elvárásoknak megfelelően az 1949-es Alkotmányban⁵ már rendelkezett – és természetesen a jelenleg hatályos Alaptörvényben szintén rendelkezik – a családi értékek védelméről, sőt intézményvédelmi kötelezettségének egyik legfontosabb eleméről beszélhetünk. Az 1949-es Alkotmány rendkívül szűkszavúan fogalmazott,⁶ amikor kimondta, hogy „a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét”.⁷ A korabeli megfogalmazás kizárólag az állam intézményvédelmi kötelezettségét emelte ki, ugyanakkor a családok védelmének alapjogként történő megítélése és elismerése hiányzott.⁸ További nehézségeket vetett fel, hogy a magánszféra ezen területei elsősorban szociológiai, mintsem jogi téren formálódtak, így a jogi környezet kialakítása és naprakészen tartása komoly kihívások elé állította a jogalkotót.⁹ Az alapjogként való elismerésben nagy szerepe volt az Alkotmánybíróságnak (a továbbiakban: AB), ami működése (jogértelmezése) során tartalommal töltötte meg a fentebb idézett szakaszt. 1995-ben született meg az az alkotmánybírói határozat¹⁰, melynek döntő jelentősége volt a házasság dominanciájának megtörése kapcsán. Az Alkotmánybíróság ugyanis ebben az esetben az azonos nemű személyek együttélésével kapcsolatosan vizsgálta az említett cikk tartalmát és azt, hogy vajon diszkriminációt valósít-e meg az, hogy kizárólag a különemű személyek számára biztosít jogilag védett párkapcsolati formát a jogalkotás. Az indítványozók kifejezetten az azonos nemű személyek házasságkötésének hiányát kifogásolták, így az Alkotmánybíróság elsősorban erre a kérdéskörre reflektált. Megállapította, hogy a házasság hagyományosan egy férfi és egy nő életközösségének tekinthető, amelyet az állam elsősorban arra tekintettel részesít alkotmányos védelemben, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ennek megfelelően az alkotmány a jogalkotó számára csupán azt a követelményt támasztotta, hogy a különeműek közötti házasságkötés feltételeit szabályozza egyenlően, viszont nem foglalta magában azt, hogy az azonos neműek házasodásához is azonos feltételeket biztosítson. Kiemelte azonban, hogy az élettársi kapcsolat intézménye, mint két személy tartós életközössége, megvalósíthat olyan értékeket, amely az érintettek emberi méltóságának egyenlő figyelembevételével, az együtt élő személyek nemétől függetlenül jogi elismerésre tarthat igényt.¹¹ Ezzel a megállapítással azonban – ahogy azt Schanda

⁵ 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya (a továbbiakban: 1949-es Alkotmány).

⁶ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Szent István Kiadó, Budapest, 2013, 76.

⁷ 1949-es Alkotmány 15. §.

⁸ SÁRI János – SOMODY Bernadette: *Alapjogok – Alkotmánytan II.* Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 310.

⁹ DRINÓCZI Tímea – ZELLER Judit: A házasság és a család alkotmányjogi helyzete. *Jura* 2006/1., 16.

¹⁰ 14/1995. (III. 13.) AB határozat.

¹¹ SÁRI – SOMODY: i. m. 311.

Balázs is kiemeli – nem a homoszexualitást, hanem a felek együttélését ismerte el védendő értéknek az Alkotmánybíróság.¹² A döntéssel szemben mind a jogirodalomban, mind a joggyakorlatban merültek fel kritikák. A *Drinóczi – Zeller* szerzőpáros álláspontja szerint a házastársak különmeműsége mindenképpen hagyományos követelmény, ami a házasság eredeti és tipikus rendeltetésével, a gyermeknemzéssel és a gyermekneveléssel összhangban áll. Mindazonáltal a gyermek mint követelmény sohasem volt fogalmi eleme a házasságnak, amiből az következik, hogy a különmeműség kérdése abszolút módon megkérdőjelezhető.¹³ *Szeibert Orsolya* szerint az AB határozat kizárólagosan a vitatott rendelkezések diszkriminatív jellegére koncentrált, azon belül is, hogy megengedhetőek-e az azonos nemű párok hasonló kapcsolatai. Felhívja a figyelmet, hogy ezen párkapcsolatok „önálló megközelítést igényelnek”, hiszen a cél a közel azonos jogi védelem megteremtése lenne, szemben a de facto élettársak helyzetével.¹⁴ A joggyakorlat oldaláról a kritikák abban mutatkoztak meg, hogy az Alkotmánybíróság újra és újra foglalkozni kényszerült a kérdéssel, rábírva a jogalkotást arra, hogy lépéseket tegyen.¹⁵ Jogfejlesztő tevékenységének eredményeként megszületett a 2009. évi XXIX. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról (a továbbiakban: Bék. II. tv), amely – néhány fontos kivétel mellett¹⁶ természetesen, de – a házassággal azonos joghatásokat társít a bejegyzett élettársi kapcsolathoz. Mindezt utaló szabály útján rögzíti a jogalkotó, mely szerint, ha a Bék. II. tv. kivételt nem tesz, minden jogszabályban, ahol házastársak jogviszonyait rendezi a jogszabály, oda bele kell érteni a bejegyzett élettársakat is. Ennek megfelelően nemcsak a Ptk. házastársakra vonatkozó családjogi joghatásai, hanem pl. az öröklési jog, de akár a tanulmány témáját képező szociális jogi tárgyú jogviszonyok tekintetében is teljes körű az elismerés és egyezés.

A párkapcsolati formák vonatkozásában azonban nem csak a bejegyzett élettársakról kell szót ejteni, hiszen már meglehetősen régóta jelen van a jogi szabályozásban a de facto élettársi kapcsolat jogintézménye is, bár a jogalkotási megoldásokból levonható következtetések – és ezáltal a kapcsolat családjogi jellegéről való vélekedés – mai napig megosztják a jogásztársadalmat. A bírói gyakorlatban már egészen korán megjelent a de facto élettársak egymással szembeni vagyoni igénye-

¹² SCHANDA Balázs: A házasság intézményének védelme a magyar alkotmányjogban. *Iustum Aequum Salutare* 2008/3., 71.

¹³ DRINÓCZI Tímea – ZELLER Judit: A házasság és a család – alkotmányjogi értelemben. *Acta Humana* 2005/4., 77–78.

¹⁴ SZEIBERT Orsolya: Házasság-házasságon kívüli partnerkapcsolat-család a nemzetközi emberi jogi egyezmények, az Alkotmány és az alkotmánybírósági gyakorlat tükrében. In: *Alkotmányosság a magánjogban* (szerk: Sajó András). Complex Kiadó, Budapest, 2006, 258.

¹⁵ Lásd ehhez részletesen KRISTON Edit: A család megítélése Európában, különös tekintettel az azonos nemű párok helyzetére. *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium (Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai)* 2019/1., 85–96.

¹⁶ Bék. II. tv. 3. §.

inek rendezése, amelyet akkoriban a polgári jogi társaság szabályaiból vezettek le, majd a *PK. 94. számú állásfoglalásban* rögzítésre is került.¹⁷ Jogszabályi szinten azonban elsőként az *1977. évi IV. törvény*¹⁸ rendezte az élettársak közötti vagyoni viszonyok szabályozását. Ez volt az első jelentős lépés, hiszen elismerték ezáltal, hogy az élettársi kapcsolat létező jogintézmény, ugyanakkor a szabályozás negatívuma volt, hogy a jogalkotó nem tekintette családjogi viszonyznak, ha valaki házasságon kívüli együttélési formát választott. Elhelyezését tekintve a de facto élettársi kapcsolat az 1959-es Ptk. *kötelmi jogi* szabályai közé került, szerződéses jogviszonynak titulálva a felek kapcsolatát. Mindeközben megkezdődött a Ptk. kodifikációja, amely során a jogalkotó kiemelt figyelmet szentelt az élettársi kapcsolatok részletesebb szabályozásának. A de facto élettársi kapcsolatokat *teljes jogú és létező családjogi intézményként kívánta elismerni*¹⁹ a Polgári Törvénykönyv koncepciója, hivatkozva arra, hogy az élettársak társadalmi megítélése jelentős változáson ment keresztül, és a felnövekvő fiatalabb generációk előnyben részesítik az élettársként történő együttélést mint a házasság kínálta lehetőségeket. A szakértői munka során hamar egyértelművé vált, hogy a korábbi szűkszavú szabályozás nem felel meg sem a de facto élettársi kapcsolat tartalmának, sem a társadalmi elfogadottságának. A kapcsolat lényege ugyanis abban áll, hogy a de facto élettársak a házastársakhoz hasonlóan, rendszerint gyermekeikkel együtt családot alkotva élnek, ugyanakkor mindezt a házassághoz képest kisebb kötöttségek között kívánják megélni. Ennek megfelelően a 2003-ban közzétett Ptk. koncepció amellett foglalt állást, hogy a kibővített szabályanyag a CsJK-ban kerüljön elhelyezésre.²⁰ A tervezet két fontos tényezőt értékelt a kapcsolat vonatkozásában, méghozzá a tényleges együttélés időtartamát, valamint a közös gyermek létét, és ezek legalább egyikének megléte esetén biztosította a megfelelő joghatásokat.

2012-ben az Alkotmánybíróság is erösíteni kívánta ezt a jogalkotói szándékot, döntésében ugyanis – melyben a családok védelméről szóló törvény²¹ 7. §-ában található család definíciót vizsgálta – úgy foglalt állást, hogy a család, mint fogalom tartalmát nem határozhatja meg kizárólag a házasság intézménye, hiszen a változó társadalmi konvenciók egyre inkább az alternatív társas együttélési formák felé fordulnak. A fiatalok számára már nem a házasság intézménye és velejárói jelentik az összetartozás és a biztonság alapját. Egyre inkább teret hódít a szocioló-

¹⁷ HEGEDŰS Andrea: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010, 20.

¹⁸ 1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről.

¹⁹ HEGEDŰS Andrea: Az élettárs fogalma és a kifejezés tartalmi vonatkozásai. *Családi jog* 2006/4., 11–12.

²⁰ KÖRÖS András: A családjog jövője: Az új Ptk. Családjogi könyve – a 2013. évi V. törvény és a Szakértői Javaslat összevetése. Első rész: Alapelvek, Házasság, Élettársi kapcsolat. *Családi Jog* 2013/3., 6.

²¹ 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről (a továbbiakban Csvt.).

giai értelemben vett családfelfogás²², amelyre az AB is számos alkalommal hivatkozott határozatában. Ezt ugyanis nemcsak az együtt élő felek vonatkozásában, hanem az általuk nevelt gyermekekkel összefüggésben is rögzítette. Kimondta, hogy az alaptörvényi védelemnek ki kell terjednie azokra a „tartós jellegű kapcsolatokra”²³ is, amelyben közös gyermek található, ugyanis ilyen esetekben az intézményvédelmi kötelezettség azon része kerül előtérbe, amely a kapcsolatból eredő új életet oltalmazza, függetlenül attól, hogy a gyermek milyen jogszabályi szinten származó együttélési formából született.

Mindez sokáig összhangban állt az Alkotmányt váltó Alaptörvény L) cikkében foglaltakkal is, mely 2011-ben, a hatálybalépésekor az alábbiak szerint fogalmazott: „Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját.”²⁴ Ez a megfogalmazás álláspontunk szerint összhangban áll az Alkotmánybíróság korábban említett gyakorlatával is, hiszen a házasság intézményvédelmi kötelezettségét továbbra is deklarálja, ugyanakkor nem teszi kizárólagossá a jogintézményt a párkapcsolatban élők számára. Az Alaptörvény negyedik módosítása, mely 2013. április 1-jétől hatályos, jelentős változást indukált az említett cikk tekintetében. Kiegészült ugyanis az (1) bekezdés az alábbiakkal: „A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.”²⁵ Ezzel a kiegészítéssel a jogalkotó a 2012-ben az AB által megsemmisített család fogalmát pótolta és az Alaptörvény szintjére emelte, melynek kedvező és kevésbé kedvező hatásai egyaránt megfigyelhetők a családjogi jogviszonyok tekintetében. A szülő-gyermek viszony ilyesfajta kiemelése ugyanis az intézményvédelmi kötelezettséget a tipikus és atipikusnak²⁶ mondható családjogi jogviszonyokra egyaránt kiterjeszti, legalábbis álláspontunk szerint valamennyi relációban értelmezhető, a párkapcsolatok terén azonban jelentős korlátozást eszközöl. Azzal ugyanis, hogy a családi kapcsolat alapjaként kizárólag a házasságot nevezi meg, a tartós együttélés más formáinak elismerése – így az intézményvédelmi kötelezettség biztosítása – álláspontunk szerint már nem egyértelmű. Pedig az Alkotmánybíróság már az 1995-ben született határozatában is arra hívta fel a figyelmet, hogy az emberi méltóságból nem a házasság alapjogi védelme, hanem a szabad és befolyásmentes párválasztás lehetősége következik, így jogosnak érezzük a kérdést, hogy ez miért ne vonatkozhatna a jogilag szabályozott egyéb párkapcsolati formákra. Megjegyezzük, hogy a Bék. II. tv. 3. §-a felveti azt a további kapcsolódó kérdést, hogy ha minden jogszabály esetében, ahol a jogalkotó a házasság intézményét említi, ott bele kell értenünk a bejegyzett élettársakat is, akkor ez vonatkozik-e az Alap-

²² KRISTON Edit: A család és ami mögötte van – A szociológia válasza a fogalomalkotás tükrében. In: *Doktoranduszok Fóruma, A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa* (szerk.: Prof. dr. Szabó Miklós). Miskolc, 2018, 63–67.

²³ 43/2012. (XII. 20.) AB határozat.

²⁴ Alaptörvény L) cikk (1) bekezdés – közlönyállapot.

²⁵ Alaptörvény L) cikk – 2013. április 1. utáni állapot.

²⁶ A tipikus és atipikus családi jogviszony részleteit lásd a következő fejezetben.

törvény L) cikkére is. Álláspontunk szerint azzal, hogy a jogalkotó az univerzális alkalmazhatóság és kompatibilitás elvét juttatja érvényre a 2009-es jogszabályban – hangsúlyozva természetesen továbbra is az érintett 3. § további bekezdésében foglalt kivételek jelentőségét –, így irányadó lehet az Alaptörvény vonatkozásában is. A de facto élettársak helyzete és megítélése ugyanakkor mindenképpen kérdéses marad.

2020-ban a jogalkotás kilencedik alkalommal módosította az Alaptörvényt. A megjelenő modifikáció az L) cikket ismételten érintette, aminek első bekezdése újabb mondattal bővült. Eszerint „*az anya nő, az apa férfi*”²⁷. E mondat biológiai szempontból megkérdőjelezhetetlen álláspontunk szerint, így a származás ténykérdésének szempontjából vitathatatlan. Maga a Ptk. Családjogi Könyve is a származással összefüggő szülői státuszokra vonatkozó normaanyagában következetesen igazolja ezt, hiszen az anyaságot magát a jogalkotás eddig is ténykérdésként kezelte²⁸, az apaságot pedig – bár vélelmek útján állapítja meg – mégis minden esetben férfi személyéhez köti. Az indokolás szerint „*az emberi közösségek típusaira és összetételére vonatkozó természeti törvényszerűségek, az azokkal harmonizáló és a közösségek fennmaradását biztosító, a teremtés rendjéből fakadó fogalmak jelentésének folyamatos fenyegetettsége, adott esetben azoknak az eredetivel ellentétes tartalmú megfogalmazására történő törekvés kétségeket támasztanak azzal kapcsolatban, hogy megvédhető-e az eljövendő generációk érdekei, jogai és jóléte az Alaptörvény értékrendje mentén. Az alkotmányozónak ezért világosan rögzítenie kell egyes tényeket, mint az anya nőként, az apa férfiként való teremtettsége, és le kell fektetnie azokat az alapvető garanciákat, amelyek a gyermekeket és az eljövendő generációk jogait hivatottak védeni, így különösen a gyermek születési nemének megfelelő önazonossághoz való, valamint azon joga, hogy Magyarország alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelésben részesüljön.*”²⁹ Ebben maga a jogalkotó is elismeri, hogy ténykérdés rögzítése történt meg az Alaptörvényben, ugyanakkor felveti a kérdést, hogy az anya és az apa jogi státusza kizárólagosan csak ezen személyekhez köthető-e. A származás ténye alapján mindenképpen, ugyanakkor az általunk vizsgált és a következő fejezetben bemutatott atipikus családformák – családi jogviszonyok – esetében már vitatható a kérdés.

2. A családi jogviszony rendszere a Ptk. alapján

A családi jogviszonyok az évek során rendkívül dinamikusán változtak a különböző jogszabályok fényében. Ahogy a történeti fejlődést bemutató bevezetőben is utaltunk rá, korábban a származás és a házasság azon kizárólagos tények közé tartoztak, melyek jelentősen meghatározták a családi jogviszonyok rendszerét is.

²⁷ Alaptörvény L) cikk (1) bekezdés 2021. április 14-i állapot.

²⁸ „*A gyermek anyja az a nő, aki megszülte.*” – 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.) 4:115. § (1) bekezdés.

²⁹ Alaptörvény kilencedik módosításának indokolása.

Ezt már nagyon korán kiegészítette az örökbefogadás jogintézménye, mely már korai jogunkban is a származással sokszor egyenrangú családi kapcsolatot eredményezett. A magyar családjogi szabályozás is igencsak komoly régmúltra tekint vissza. 1953. január 1-jén lépett hatályba a házasságról, családról és gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (a továbbiakban: Csjt.), amely a jelenleg hatályos Ptk. hatálybalépéséig majdhogynem egységesen szabályozta a családjogi viszonyokat. Ezt egészítette ki később a Bét II. tv. A Csjt. a tradicionalitás mezejében haladva határozta meg a családi jogviszonyok személyi és vagyoni joghatásait, elsősorban a származáson, örökbefogadáson és házasságon alapuló családi jogviszonyok formájában. Ezen családi jogviszonyok azok, melyet a vizsgált kérdéskör szempontjából *tipikus családformának* – ezzel együtt *tipikus családi jogviszonynak* titulálunk. Részletesebben megvizsgálva a joganyagot azonban láthatjuk, hogy ezen tényhelyzetek jogviszonnyal való párosításának kizárólagossága már ekkoriban is megkérdőjelezhető volt.³⁰ Az atipikus családformák megjelenése ezzel szemben a Ptk. hatálybelépésével kezdődött, ami által a családi jogviszonyok köre igencsak kibővült és ma már nem csak olyan kapcsolatrendszeret foglalnak magukban, amelyek a tipikus formák esetében fennálló tényhelyzeteknek eleget tesznek. A párkapcsolati formák vonatkozásában itt mindenképpen vizsgálat tárgyát kell, hogy képezze a házasság mellett jelentkező élettársi kapcsolatok helyzete. A bejegyzett élettársi kapcsolat ugyanis, ahogy az előző fejezetben bemutattuk, sok tekintetben azonos a házassággal, így mindenképpen a családi jogviszonyok egyik formájának kell, hogy tekintsük. Megjegyzendő azonban, hogy a kapcsolathoz fűződő korlátozásokat, kiemelten a közös örökbefogadás lehetőségének kizárását sokszor kifogásolják az érintettek, ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy esetükben ne valósulhatott volna meg a teljes családban éléshez való jog elérése, hiszen arra még nyitva állt a lehetőség számukra is, hogy egyikük megindítsa az örökbefogadási eljárást³¹, és annak sikeressége esetén a gyermek szülői státuszába kerüljön, míg a másik esetében a mostoha- és mostohaszülői státusz következett ebből a helyzetből. Ez azonban a szülői felügyeletet érintő jogok tekintetében jelentős differenciáltságot idézett elő, hiszen az kizárólagosan az örökbefogadó szülőt illette meg, míg a mostoha- és mostohaszülő részéről nem tette lehetővé az egyébként közösen nevelt gyermeket érintő kérdésekbe való beleszólást. A múlt idő használatát a Ptk. legutóbbi módosítása indokolja, amely az örökbefogadás normáit érintette. 2021. március 1-jétől ugyanis főszabállyá vált a házastársak örökbefogadása³² és csak különös méltánylást érdemlő esetben – miniszteri engedélyhez kötötten – teszi lehetővé az egyedülálló személyek örökbefo-

³⁰ Az apasági vélelmek szabályozása során már a Csjt. is többféle apasági vélelmet rögzített, megvizsgálva azonban ezek keletkezésének jogszabályi feltételeit, láthatjuk, hogy az apaság bírói megállapításának kivételével a jogalkotó sehol sem teszi jogi kötelezettséggé a származás tényének igazolását. – Vö. Csjt. 35–40. §.

³¹ Megjegyzendő azonban, hogy a jogalkotó már ekkor a házastársak örökbefogadását preferálta. (Ptk. 4:120. § és 4:121. § 2021. március 1. előtti állapota).

³² 4:121. § (1) bekezdés 2021. március 1. utáni állapota.

gadasát.³³ Nos jelen pillanatban ez utóbbi rendelkezésnek a gyakorlati megvalósulását és alkalmazását még csak találgathatjuk, de mindenképpen elgondolkodtató, hogy mennyiben egyeztethető mindez össze az örökbefogadás céljával, azzal, hogy a gyermek családi környezetében nevelkedjen.

A de facto élettársak helyzete még inkább kétséges a családi jogviszonyok rendszerében, hiszen az előző fejezetben a történeti elemzésben addig jutottunk, hogy a Ptk. kodifikációja során a cél a családjogban való teljes körű elhelyezése volt a jogintézménynek. Ez az elképzelés azonban nem valósult meg, a törvényjavaslattal szemben ugyanis az utolsó pillanatban módosító indítványt nyújtottak be, melynek elfogadásával a Ptk.-ban egy elég sajátos jogi megoldás született. A módosító indítvány magyarázata szerint a de facto élettársak között „*magánjogi jogviszony*” áll fenn, aminek alapja „*a felek szerződése, amelyben mindenre kiterjedően rendezhetik kapcsolatukat*”.³⁴ Az indokolás legvitathatóbb kijelentése azonban az, hogy aki élettársi kapcsolatot létesít, az nem kívánja magára nézve érvényesíteni a házasság és a család belső jogi rendjét, ezért e kapcsolatokhoz nem fűződhetnek családjogi joghatások.³⁵ A módosító indítvány kapcsán a jogalkotó rendkívül éles szemléletváltása figyelhető meg, ugyanis a koncepció készítése kapcsán teljesen más magyarázattal szolgált a de facto élettársak szabályozását illetően. A Szakértői Javaslattal indokolása ugyanis arra hívta fel a figyelmet, hogy a de facto élettársak jogviszonyát rendező szabályanyag Családjogi Könyvben történő elhelyezése *azt juttatja kifejezésre – az európai államok többségéhez hasonlóan –, hogy családjogi kapcsolatnak tekinti azt annak ellenére, hogy elismertsége és támogatottsága nem azonos a házasságéval*. A javaslat azt is figyelembe vette, hogy aki de facto élettársi kapcsolatot akar létesíteni, az jogi szempontból kötetlenebbül kívánja e társas kapcsolatát alakítani, így a jogalkotás is csupán keretszabályokkal, de a korábbiakhoz képest részletesebben kívánta rendezni a de facto élettársak jogviszonyát.³⁶ A Szakértői Javaslattól jelentősen eltérő jogalkotás oka minden bizonnyal abból eredhet, hogy a de facto élettársak jogainak erősítése a család és a házasság intézményeinek további gyengítéséhez vezethet, ami által a családjog hosszú időkre visszanyúló és tradicionális alapokon nyugvó rendszere megrendülhet. Mindazonáltal egyre többen választják nemcsak hazánkban, hanem világszerte az alternatív párkapcsolati formákat, aminek eredményeképpen olyan társadalmi tendencia alakult ki, amit a jogalkotás nem hagyhat figyelmen kívül.³⁷ A jogalkotót azonban

³³ 4:121. § (4) bekezdés.

³⁴ T/7971/106 számú módosító javaslat indokolása. <https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0106.pdf>, 2021. április 14.

³⁵ T/7971/106 számú módosító javaslat indokolása. <https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971-0106.pdf>, 2021. április 14.

³⁶ A Ptk. Szakértői Javaslatainak magyarázata. Lásd még: HEGEDŰS: Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében... i. m. 68–69.

³⁷ KÖRÖS András: Szerkesztőbizottsági javaslat: Harmadik rész – Az élettársi jogviszony. *Polgári Jogi Kodifikáció 2006/2.*, 3.

mégsem sikerült meggyőzni, hiszen az élettársakra vonatkozó normák nagy része³⁸ a kötelmi jog szabályai között maradt, vitathatóvá téve a családjogi jogviszony jellegét a jogintézménynek. Akadnak azonban, akik a kapcsolat családi jogviszonyként történő elismerése mellett teszik le voksukat³⁹, sőt a joggyakorlat is meglepő módon ebbe az irányba tett lépéseket. A BH 2021.11. számú eseti döntésében a Kúria a Ptk. rendszertani értelmezésén túllépve jelentőséget tulajdonított a felek tartós együttélésének, amelyből az a következtetés vonható le, hogy a szabályanyag elhelyezése ellenére két személy tartós együttélése alapot adhat a családi jogviszonyként történő elismerésre. Az említett esetben egy közel 28 évig tartó érzelmi és gazdasági közösség állt fenn a felek között, akiknek közös gyermekeik is születtek, ugyanakkor a kapcsolat megszűnésekor már minden gyermek nagykorú volt, önálló életet élt. A Kúria úgy foglalt állást, hogy a Ptk. az élettársi kapcsolatot, ugyan, mint kötelmi jogviszonyt a Kötelmi Jog szabályait tartalmazó Hatodik Könyvben rendezi, ugyanakkor vannak családjogi hatásai is, a családjog szabályait összefoglaló Negyedik Könyvben rendezett élettársi tartás és az adott ügy tárgya, az élettársak lakáshasználata. Ebből pedig az következik, hogy az élettársi kapcsolatnak a Családjogi Könyvben szabályozott hatásaira is kiterjednek a családjog önálló alapelvei⁴⁰, legfőképpen a méltányosság és gyengébb fél védelme. Megállapította, hogy az alapelvbe ütközne, ha 28 évi együttélés és három gyermek felneve-

³⁸ A kötelmi jogban találjuk az élettársak definícióját, a törvényes vagyoni jogi rendszerük és vagyoni jogi szerződésük normáit és a lakáshasználat szerződéssel történő rendezését. Ptk. 6:514. §–6:517. §.

³⁹ Lásd SZEIBERT Orsolya: *Az élettársak és vagyoni viszonyaik: különös tekintettel a magyar ítélkezési gyakorlatra és a házasságon kívüli partnerkapcsolatok szabályozási megoldásaira Európában*. HVG-Orac, Budapest, 2010.; KÖRÖS András: *Szerkesztői zottsági javaslat: Harmadik rész – Az élettársi jogviszony. Polgári Jogi Kodifikáció 2006/2.*, 3–10.; HEGEDŰS: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében...* i. m.; KRISTON Edit: *A de facto élettársi kapcsolat és törvényen alapuló vagyoni viszonyaik. Ügyvédek Lapja 2019/9–10.*, 28–32.

⁴⁰ Megjegyzést érdemel a CsJK alapelveinek vizsgálata is, hiszen a szabályanyag elejére helyezve, generális jelleggel rendeli ezek alkalmazását jogalkotásunk. Ez azt jelenti, hogy valamennyi a CsJK-ban szabályozott jogviszonyra irányadóak, ugyanakkor kérdést vetett fel a Kúria említett, 2021-es határozatáig, hogy a család védelme mint alapelv, vagy akár a gyermek érdekének elsődlegessége mennyiben hatottak ki az élettársi kapcsolatokra, főképp azokra, ahol nem volt gyermek vagy nem közös gyermeket neveltek a felek. A jogirodalomban különböző álláspontok jelentek meg, ahol inkább differenciáló tényezőnek értékelték a CsJK ezen megoldását, álláspontunk szerint azonban a Kúria döntése megnyitotta az utat a de facto élettársi kapcsolat valamennyi formájának családi jogviszonyként történő elismeréséhez.

Az alapelvek megítéléséhez lásd részletesebben: BARZÓ Tímea: *A családjog alapelvei és érvényesülésük nehézségei. Miskolci Jogi Szemle XII. évfolyam, 2017, Különszám, 37–58.*; BARZÓ Tímea: *A gyermek érdekének védelmét erősítő családjogi alapelv érvényesülésében felmerülő ellentmondások. Opuscula Civilia 2017/2.*, http://archiv.akk.uninke.hu/uploads/media_items/2017_-evi-8_-szam_opuscula-civilia.original.pdf, 2021. március 2.

lése után az együttélés alatt szerzett közös lakásban az alperes önkénye miatt a gazdálkodásból kizárt felperest még használati jog sem illetné meg.⁴¹ A döntésből tehát egyértelműen látszik, hogy a Kúria nem a tartós együttélés és a gyermeknevelés feltételeinek konjunktív alkalmazását hangsúlyozza a kapcsolat családjogi jogviszonynak minősítése során.

Az atipikus családformák másik részét a rokonság körében megjelenő és a Ptk. szabályrendszere alapján rendszertani szempontból is családi jogviszonynak minősített élethelyzetek képezik. A rokonság fogalmi meghatározását illetően konkrétumokkal nem találkozunk a Ptk.-ban, egységes definíciót nem tartalmaz arra nézve, hogy ki minősül rokonnak és ezáltal ki lehet családi jogviszony alanya. A 4:96–97. § foglalkozik a rokoni kapcsolatokkal, amely a Ptk. szerint elsősorban a leszármazáson vagy örökbefogadáson alapulhat.⁴² Amennyiben azonban a felek között megvalósul a származás vagy az örökbefogadás, az szülő-gyermek viszonyt eredményez és – ahogyan a jogszabály is folytatja – a gyermek a szülő minden egyenesági és oldalági rokonával rokoni kapcsolatba kerül.⁴³ E két kritérium az, amely számunkra tipikussá tehet egy családi kapcsolatot, ennek megfelelően az atipikus formák közé azok a kapcsolatrendszerek sorolhatóak, melyek nem a származáson vagy örökbefogadáson, mint tradicionális élethelyzeteken alapulnak, hanem más körülmény alapozza meg a felek között létrejövő családi jogviszonyt. Ezek közül néhány szintén nem újdonság a Ptk. rendszerében, hiszen pl. a mostohaszülő-mostohagyermek közötti jogviszony jogi védelme a Csjt. hatálya alatt is létezett. Már a Csjt. 60–62. §-aiban foglalt rendelkezések lehetővé tették azt, hogy a mostohagyermek igényt formáljon a vérszerinti szülő házastársától vagy bejegyzett élettársától tartás teljesítésére, feltéve, hogy a mostohaszülő beleegyezett abba, hogy a vér szerinti szülő behozza a gyermeket a közös háztartásba. Ennek egyfajta hozadéka lett, hogy viszonyossági alapon a mostohaszülő is tartást igényelhetett a mostohagyermektől, amennyiben eltartásáról hosszabb időn át gondoskodott.⁴⁴ E szabály a Ptk.-ban is továbbélt a 4:198. § és 4:199. § (1) bekezdésekben. Ami azonban a jogalkotás szintjén újdonság, az a korábbi bírói gyakorlat megjelenése, és ezáltal egy újabb atipikus családformának a jogi védelme a 4:199. § (2) bekezdésében. Ez a szakasz a nevelőszülő tartási igényét biztosítja, még hozzá akkor, ha a nevelőszülő a nevelt gyermeket hosszabb időn át ellenszolgáltatás nélkül gondozta. Ahogy utaltunk rá korábban is a jogviszony a bírói gyakorlatban már ismert volt, hiszen a hatályon kívül helyezett, de a tartási jogvitákban sokszor mégis irányadó szempontrendszer összefoglaló 8. számú irányelv már korábban is elismerte e kapcsolat jelentőségét.⁴⁵ Ez az, ami magában a Ptk. rendszerében is megje-

⁴¹ BH 2021.11.

⁴² Ptk. 4:97. § (1) bekezdés.

⁴³ Ptk. 4:97. § (2) bekezdés.

⁴⁴ Csjt. 62. §.

⁴⁵ Lásd részletesen: A Legfelsőbb Bíróság 8. számú irányelve. BENCZE Lászlóné: A rokonok eltartása. In: *A családjog kézikönyve* (szerk: Kőrös András). HVG-Orac Kiadó, Budapest, 1995, 444.

lent, elismerve ezzel, hogy a gyermeket nevelő, ugyanakkor a gyermekkel vérségi kapcsolatban nem álló személyek ugyancsak lehetnek családi jogviszony alanyai. Fontos ugyanis kiemelni annak a jelentőségét, hogy a 4:199. § (2) bekezdés nem csupán a nem vér szerinti élettárs szülő helyzetét rendezi, hanem például azon személyekét is, akiknél a gyermek elhelyezésre került és mint harmadik személy gondoskodik a gyermekről.⁴⁶

A másik ilyen neuralgikus kérdés, ami az atipikusnak mondható családi kapcsolatok körét bővíti, a kapcsolattartás szabályanyagában fedezhető fel. A kapcsolattartás célja ugyanis egyértelműen az, hogy a gyermektől különülő személyek – családtagok, vagy ahogy maga a Ptk. is említi, a hozzátartozók – jelen lehessenek a gyermek életében. A 4:179. § számos személyt nevesít a gyermekkel való kapcsolattartás jogosultjaként, többek között a távolabbi rokonokat, mint gyermek szülőjének testvérét vagy akár a mostohaszülőt, nevelőszülőt is, de további atipikus formákkal is találkozhatunk, mint a gyám vagy az a férfi, akinek apasági vélelmét megdöntötték.⁴⁷

3. A családi jogviszonyok sokszínűsége (?) a szociális jog szemszögéből

A családi élet, mint meghatározó tény már csak azért is fontos, mert a szociális törvénykezés egyik fontos feladata, hogy a családi élet nehézségein vagy a család valamely funkciózavarán segítsen. Éppen ezért fontos a címben megjelölt fogalom tisztázása, mivel meglátásunk szerint a Ptk. és az Alaptörvény szerinti értelmezés a szociális jogintézmények alkalmazásánál nem mindig visz előre. Sőt álláspontunk szerint ellentét húzódik meg az egyes jogszabályok családértelmezései között. Ezt az ellentétet a gyermek érdekének védelme mentén oldhatjuk fel. Ezért érdemes megvizsgálni, hogy a szociálpolitika területén hol, milyen jogszabályokban találkozunk a család fogalmával. Szociális területen a dolgozat szempontjából lényeges a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (a továbbiakban: Szociális törvény) és a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény (a továbbiakban: Cst.).

3.1. A Szociális törvény és a Cst. fogalmi készlete

Meglátásunk szerint a Ptk.-hoz kidolgozott jogtudományi megfogalmazás nem alkalmazható a szociális területekre általános jelleggel, ezért megvizsgáljuk a Szociális törvény fogalomhasználatát.⁴⁸ A Szociális törvény alapján a *család egy la-*

⁴⁶ Itt kell azonban megjegyezni, hogy a Ptk. szóhasználatában nevelőszülőnek az érinteteket hívja, ugyanakkor ez az alanyi kör élesen elválik a gyermeket nevelőszülői tevékenység, mint a gyermekvédelmi ellátások egyik speciális formájaként nevesített jogviszony keretében gondozó személyektől. Ez utóbbit maga a Ptk. is gyermekvédelmi nevelőszülőnek nevezi. – Vö. Ptk. 4:122. § (2) bekezdés, valamint az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 5. § ny) pontja.

⁴⁷ Ptk. 4:179. §.

⁴⁸ Nóra JAKAB: The maze around a social benefit. In: *A Szociális segély csökkentésének hatásai a vidéki Magyarországon. 2012: interdiszciplináris dokumentáció* (szerk: Nagy Katalin). Pro Cserhát Egyesület, Budapest, 2013, 1–43.

*kásban, vagy személyes gondoskodást nyújtó bentlakásos szociális, gyermekvédelmi intézményben együtt lakó, ott bejelentett lakóhellyel vagy tartózkodási hellyel rendelkező közeli hozzátartozók közössége.*⁴⁹

Ebből a meghatározásból is látszik, hogy a szociális ellátások közege egy sokkal neutrálisabb megfogalmazást tesz szükségessé. A családnak ez a fogalma egy sokkal praktikusabb meghatározás, ugyanakkor eltér a korábbiakban kifejtettektől. A gyakorlatban abban jelentkezik, hogy közeli hozzátartozók közösségéről beszél. A család több fajtája is beleillik a fogalomba a klasszikus családtól a csonka családig. A közeli hozzátartozó fogalom, amin a család meghatározása alapul:

- *a házastárs, az élettárs,*
- *a húszévesnél fiatalabb, önálló keresettel nem rendelkező; a huszonhárom évesnél fiatalabb, önálló keresettel nem rendelkező, nappali oktatás munkarendje szerint tanulmányokat folytató; a huszonöt évesnél fiatalabb, önálló keresettel nem rendelkező, felsőoktatási intézmény nappali tagozatán tanulmányokat folytató vér szerinti, örökbe fogadott, illetve nevelt gyermek,*
- *korhatárra való tekintet nélkül a tartósan beteg, az autista, illetve a testi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékos vér szerinti, örökbe fogadott, illetve nevelt gyermek, amennyiben ez az állapot a gyermek 25. életévének betöltését megelőzően is fennállt (a továbbiakban: fogyatékos gyermek),*
- *a 18. életévét be nem töltött gyermek vonatkozásában a vér szerinti és az örökbe fogadó szülő, illetve a szülő házastársa vagy élettársa.*⁵⁰

A közeli hozzátartozó fogalma sokkal szélesebb ebben az esetben, mint a Ptk.-beli meghatározás. A közeli hozzátartozók meghatározása maga is neutrális, hiszen megemlíti az élettársat, mely személy akár azonos nemű is lehet. Így szociális szempontból akár egy azonos nemű pár is családnak minősíthető, és részesülhet a családokat érintő jogi védelemben. Mindezen széles értelmezési lehetőség mellett speciális esetekről is beszélhetünk, mint a fogyatékos gyermek családban maradása 25. év fölött, illetve a „mostoha” szülő kérdésköre. Fontos megemlítenünk azt is, hogy a család fogalmát jelen helyzetben el kell különítenünk a háztartás fogalmától. A háztartás fogalmának a szakirodalmi meghatározása szerint az egy lakásban együtt lakó, ott bejelentett lakóhellyel vagy tartózkodási hellyel rendelkező személyek közössége.⁵¹

A háztartás és a család fogalma a gyakorlatban fedik egymást sokszor, hiszen egy háztartás tagjait a család tagjai adják. De lehetőséget adnak olyan értelmezésre is, mely alapján együtt lakó rokon kapcsolatokkal nem rendelkező személyek csoportját egységként kezeljük. Sokszor azonban egy-egy támogatás alapját jelenti a háztartásban lévők száma, és/vagy keresete. Ebben az esetben, jogi értelemben a

⁴⁹ Szociális tv. 4. § (1) bekezdés c) pont.

⁵⁰ Szociális tv. 4. § (1) bekezdés d) pont.

⁵¹ SZÜCS Zoltán: *A háztartás és család fogalma*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2006, 11.

családdal magával azonosítható a háztartás meghatározása, éppúgy, mint az egyes képletekben használatos fogyasztási egység kifejezés.

A fentiekből is kitűnik, hogy a szociális törvény sok helyen támaszkodik erre a fogalomra, és talán ennek köszönhetően sikerült az értelmező rendelkezésekben a lehető legsemlegesebben meghatározni. Felmerül azonban kérdésként, hogy a szociális törvény fogalmát tekinthetjük-e lex specialisnak az Alaptörvény L) cikkéhez képest, illetve az időbeliség is egy fontos kérdés. Meglátásunk szerint attól, hogy a jogalkotó megváltoztatta az alapdefiníciót az Alaptörvény L) cikkében, az magára a Szociális törvény fogalmi készletére nincs hatással. Mivel nem azonos szintű jogszabályokról van szó, továbbra is betölti lex specialis szerepét. Az igazi ellentét ott látjuk, hogy az új alkotmányos és egyéb végrehajtási rendelkezések az új kapcsolatrendszerek kialakulásának a gátjai lesznek, így egyes értelmezési tartományok kiüresedhetnek. Emellett az élettársi kapcsolatok családként való elismerése fog feszültséget generálni, ami az örökbefogadás szabályainak megváltozása miatt is keletkezett. Érdekes és fontos kérdés, hogy mondjuk egy élettársi kapcsolatot a szociális ellátások kapcsán családnak is tekinthetünk, addig az új örökbefogadási szabályok alapján, ahogy azt írtuk is, nem. Ugyanazt a kapcsolatrendszert másképp értelmezik a jogszabályok a szociális ellátások területén, mint a gyermekvédelem területén. A kérdés vizsgálata külön érdekes, ha becsatornázzuk a Cst. fogalmi készletét is. A Cst. a családi támogatásoknak az alanyi jogon járó körét szabályozza:

- családi pótlék
- gyermekgondozást segítő ellátás
- gyermeknevelési támogatás
- anyasági támogatás.⁵²

Ahogy említettük is a Cst. nem határozza meg a családot, mint fogalmat. A családot egy adott dologként kezeli. Ez annyit tesz, hogy implicit módon találunk rá a család ismérveire, melyek egyrészt fakadnak az értelmező rendelkezésekből és az egyes ellátások jogosulti körének meghatározásánál. Az értelmező rendelkezések között megtaláljuk az egyedülálló fogalmát, mely akár a család negatív meghatározása is lehetne. Egyedülálló személy az, aki hajadon, nőtlen, özvegy, elvált, házastársától külön él és nincs élettársa.⁵³ Ez a fogalom jelen témánk szempontjából kiindulópont lehet, még akkor is, ha vannak úgynevezett nehéz jogi esetek. Nehéz jogi esetek alatt azokat a helyzeteket értjük, mikor a fennálló főleg élettársi kapcsolat eltitkolásra kerül a magasabb összegű ellátás érdekében.⁵⁴

A Cst. sajátosságaiból kiindulva az ellátásra jogosultak körével jellemezhető. Természetesen ez sokkal tágabb, mint amit a család, mint mikroklíma fogalmá-

⁵² HUNGLER Sára – KENDE Ágnes: Nők a család- és foglalkoztatáspolitikai keresztútján. *Pro Futuro* 2019/2., 100–117., <https://doi.org/10.26521/Profuturo/1/2019/3881>.

⁵³ Cst. 4. § a) pont.

⁵⁴ ORBÁN Zsófia – PAPP Andrea Krisztina: *Családtámogatási kézikönyv*. Complex Kiadó, Budapest, 2012, 24.

ba tartozónak vélnénk. Ez azonban nem véletlen, hiszen a támogatás azoknak is jár, akiknek család nélkül kell felnőniük. Elmondhatjuk, hogy a családot, mint fogalmat jelen esetben a törvény céljából kell kiolvasnunk. A család egy olyan közösség, mely az ellátandó gyermekre tekintettel ellátásban részesül. Így az értelmezés a lehető legszélesebb spektrumon mozog, hiszen a támogatás szempontjából család a gyermeket egyedül nevelő személy, de átvitt értelemben az a szociális intézmény is, ahol ellátják a gyermeket. A fogalommal párhuzamosan még egy dolgot meg kell vizsgálnunk, ez pedig nem más, mint az érzelmi kötődési skála. Az említett skálára a törvény juttatási rendszere nincs tekintettel, illetve csak az extrém esetekre. Ilyen extrém eset, mikor a gyermek saját maga válik az ellátás jogosultjává.⁵⁵

A Cst. esetében meg kell azt is jegyeznünk, hogy az általa szabályozott ellátások sokáig a Szociális törvény hatálya alá tartoztak. Ebből levonható az, hogy amennyiben szükséges egy fogalom alkalmazása, analógia útján a Szociális törvény definíciója érvényesülhet, mint ultima ratio. A család meghatározásának nem elsősorban direkt, hanem indirekt szerepe van.

Ezek az ellátások a társadalombiztosítási szempontból biztosítottak nem tekintett szülőknek is járnak. Mivel a jogszabály a családot adott dolognak tekinti, ezért a jogosultságok további vizsgálata nem jelenik meg. Ebből a szempontból inkább nevezhetnénk gyermekekre tekintettel adott ellátásnak, ha szeretnénk igazítani az aktuálpolitikai megfogalmazáshoz. Ezeket az ellátásokat a gyermek családba érkezésének a ténye keletkezteti, illetve az anyasági ellátás esetében a megfelelő számú terhesgondozáson való részvétel. Nem a családhoz, mint jogintézményhez kapcsolódik az ellátás. A családi kapcsolatokat feltételezi, de ezen jogi keretek hiánya sem eredményezi az ellátás elvételét. Mondhatjuk inkább, hogy a jogszabály elnevezése felett kicsit talán eljárt az idő, bár megalkotásakor is voltak olyan életközösségek, ahol nem a család klasszikus jogi keretei között nevelkedett a gyermek. A Cst. általános indoklása szerint „[a] törvényjavaslat a támogatások állampolgári joggá tételével a gyermekes családokat kedvezőbb helyzetbe hozza és ezáltal javítja a gyermekvállalás és gyermeknevelés feltételeit”. Ez az indoklás olvasata, amely vizsgálja a mondat teljes szövegekörnyezetét és a kialakult gyakorlatot is. A jogalkotó a Cst. megalkotásakor automatikusan családnak tekintett minden olyan életközösséget, amelyben gyermek neveltek. Ma sincs ez másképp. Mivel a jogosultságok alanyi jogon járnak a gyermekre tekintettel, az ellátások függetlenek attól, hogy a családi jogállása milyen. Ahogy korábban említettük is, a gyermek érdeke mentén történik az ellátások biztosítása. Ilyen szempontból a család fogalmába vonhatjuk az élettársi kapcsolatokat, de az egyszülős családokat is akár, mivel a gyermek jogán családtámogatásokra jogosult.

Ilyen szempontból a dilemmánk is hasonló a Szociális törvényhez kapcsolódóan. Egy élettársi kapcsolatot, amelyből származik legalább egy gyermek, akár örökbefogadás útján is, az a Cst. szerint család, hiszen a gyermekre tekintettel családi támogatásban részesülnek a szülők. Ugyanez a képlet a gyermeket egyedül

⁵⁵ *Tájékoztató a gyermekek után járó ellátásokról.* Emberi Erőforrások Minisztériuma Központi Ügyfélszolgálati Iroda, 2020, 9.

nevelő szülő esetében. Az örökbefogadás új szabályai szerint ezen személycsoportok, akik élettársként vagy egyedül szeretnének gyermeket vállalni, el sem juthatnak addig, hogy a választott életformájukban a családi élethez való jogukat gyakorolják, csak ahogy a Ptk. 4:121. § (4) bekezdés mondja – különös méltánylást érdemlő esetben – miniszteri engedélyhez kötöttek.

3.2. A biztosítási alapon járó családtámogatások kérdése

A fenti kérdések vizsgálatát nem elegendő azonban csak az alanyi jogon és a rászorultsági alapon járó ellátások keretében megvizsgálni. Ennek az indoka, hogy az egészségbiztosítás pénzbeli ellátásai a táppénz kivételével kizárólag a gyermekvállaláshoz kapcsolódnak. A kötelező egészségbiztosításról szóló 1997. évi LXXXIII. tv. (továbbiakban Ebtv.) törvény pénzbeli ellátásai között találjuk a csecsemőgondozási díjat, a gyermekgondozási díjat és 2020. január 1-jétől az örökbefogadói díjat. Mindhárom ellátás jellemzője, hogy feltételezi, hogy az igénybe vevő biztosítottnak minősül, de legalábbis rendelkezik a szükséges előzetes biztosítási idővel. A jogszabály ezekre az ellátásokra nem családi támogatásként tekint, hanem mint a gyermekvállalás okán fellépő keresőképtelenség kompenzálására.⁵⁶ Ez az ellátás átmenetet képez a társadalombiztosítási és családi támogatások között. Hasonlóan a korábbiakhoz, a család itt is adott fogalomnak tekintendő, mely külön magyarázatot nem kap. Ami viszont ennél fontosabb, hogy ki rendelkezik szülői vagy törvényes képviselői jogosultságokkal. Ugyan családi ellátásnak tekinthetjük, de nem a családban élés, és nem is a házasságon alapuló életközösség a feltétele, hanem az egyén keresőképtelen mivolta és az, hogy az Alaptörvény XIX. cikkében megfogalmazott többletkötelezettséget vállal gyermekvállalás formájában. Ezek az ellátások az örökbefogadás esetén is járnak. Itt szintén ugyanabba ütközünk, hogy mivel az örökbefogadási jog korlátozásra került, így az igénylők köre is lecsökkent. Csak annak az egyedülálló szülőnek és élettársaknak járnak ezek az ellátások, akik saját gyermekük után veszik igénybe az ellátást, vagy engedélyezték számukra az örökbefogadást.

Az örökbefogadói díj igénybevétele pedig teljesen leszűkül, mivel ezt az ellátást érinti a leginkább az örökbefogadási szabályok szűkítése.

3.3. Babaváró támogatás és a családok otthonteremtési kedvezménye (CSOK), mint szociális ellátás?

Ez a két különleges támogatási forma a Családvédelmi Akcióterv elemeként jelent meg 2019-ben. Sokakban felmerült a kérdés, hogy az ilyen jellegű ellátási formákat hová soroljuk. Nem a szociális jogban megszokott formában nyújtott ellátás, hanem kölcsön formájában biztosított juttatás. Jogos lehet a kérdés, hogy akkor miért foglalkozunk a kérdéssel jelen tanulmány keretei között. Ennek az egyik oka, hogy maga a Szociális törvény is ismerte segélyszerű juttatásnak kölcsön formájában

⁵⁶ HOFFMAN István: *Bevezetés a társadalombiztosítási és szociális jogba*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020, 193–194.

nyújtását. Az önkormányzati segély volt ilyen ellátás.⁵⁷ A két ellátási forma célját vizsgálva azonban a klasszikus értelemben vett szociális jelleg nem mutatkozik meg. Fontos szociálpolitikai célt emel ki mindkét eszköz. A lakhatási problémák enyhítésére törekszik. Anélkül, hogy a részleteiben belemennénk megállapítható, hogy nem a társadalom széles rétegeihez szólnak ezek az ellátások. Ezek kifejtését egy következő tanulmányban terveznénk a jelenlegi szűkös keretek okán. A tanulmányunk szempontjából nagyon érdekes a fogalomhasználat. A CSOK ugyanis alapfeltételként írja elő a házastársak vagy az élettársak által közösen benyújtott kérelmet, a babaváró támogatás esetében viszont csak a házastársak közösen benyújtott kérelme alapján indul meg az eljárás. Ugyanazon a programon belül a család két jogszabályi értelmezésével találkozhatunk, mely szerint nem mindig egyformán elismerendő az élettársi kapcsolatban vállalt gyermek státusza a házasságon alapuló gyermekvállalással.

Összegzés és következtetések

Mindezek alapján jogosan merül fel a kérdés, hogy hogyan definiálható mindennek fényében a család fogalma. A család jogi fogalmának meghatározása – álláspontunk szerint – még mindig komoly nehézségekbe ütközik, ugyanakkor úgy véljük, vannak olyan közös pontok, közös jellemzők ezen kapcsolatrendszerekben, amivel ezek a jogviszonyok elkülöníthetők a magánjog más jogviszonyaitól. A szociális jog keretében meghatározott családfogalom azonban sokszor nincs átfedésben a Ptk.-beli és az Alaptörvényben található szabályokkal. Sokkal szélesebb és neutrálisabb fogalomként értékelhetjük, ami illeszkedik a szociális ellátások célrendszeréhez. A legtöbb ellátásnál nem is maga a család az alapdefiníció, hanem a szülői jogállás, mely nem utal vissza a család fogalmára. Ennek megfelelően még szükségesebbé válik az, hogy egységes terminológiával közelítsünk a kérdéshez. Közös jellemzőket szükséges találni, mely valamennyi szabályozási területen képesek átfogni azt az alanyi kört, akiket hétköznapi értelemben is családtagnak nevezünk. Ezek a jellemzők lesznek azok, amelyek központi elemét képezik a családi jogviszony fogalmának, éppen ezért kísérletet teszünk ezen fogalom alapjainak lefedtetésére. A fentebb kifejtettek fényében egyértelmű, hogy a származás vagy az örökbefogadás már nem képezheti kizárólagosan az alapját a családi kapcsolatoknak, hanem olyan neutrális definicionális elemekre van szükség, amelyek az atipikusnak mondható élethelyzeteket is képesek lefedni. Álláspontunk szerint az egyik ilyen elem a felek között fennálló érzelmi közösség, hiszen az kétségtelen, hogy ennek léte az, ami igazán megkülönbözteti a családi jogviszonyokat más jogviszonyoktól. Mindazonáltal azt is szükséges hangsúlyozni – és ez elsősorban a rokontartás kapcsán mutatkozik meg, hogy a felek személyes viszonyán túl a köztük fennálló gaz-

⁵⁷ TÁRCZY Edit Zsuzsanna: Az önkormányzati segély szabályozásának problémái Szabolcs-Szatmár-Bereg megye önkormányzati rendeleteiben. In: *Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa* (szerk.: Szabó Miklós). Miskolc, 2015, 293–297.

dasági kapcsolat – a vagyoni értéket magában hordozó tartási jog és kötelezettség – az, ami szintén közös pont lehet valamennyi tipikus és atipikus családi kapcsolatban. Ráadásul a gazdasági jelleg a szociális jog területén is nyomon követhető, hiszen az ellátások szignifikáns része a felek gazdasági értelemben vett vagyoni helyzetének javítását, jobbítását is szolgálja. Ennek megfelelően a családi jogviszony fogalma akképpen határozható meg, mint természetes személyek között létrejövő olyan jogviszony, amelynek alapja a felek között fennálló érzelmi közösség és a gazdasági kapcsolat.

Felhasznált irodalom

- [1] BARZÓ Tímea: A családjog alapelvei és érvényesülésük nehézségei. *Miskolci Jogi Szemle* XII. évfolyam, 2017, Különszám, 37–58.
- [2] BARZÓ Tímea: A gyermek érdekének védelmét erősítő családjogi alapelv érvényesülésében felmerülő ellentmondások. *Opuscula Civilia* 2017/2., http://archiv.akk.uni-nke.hu/uploads/media_items/2017_-evi-8_-szam_opuscula-civilia.original.pdf.
- [3] BENCZE Lászlóné: A rokonok eltartása. In: *A családjog kézikönyve* (szerk: Kőrös András). HVG-Orac Kiadó, Budapest, 1995, 435–495.
- [4] BOTH – CSIZMADIA – HAJDU – HORVÁTH – NAGYNÉ: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.
- [5] DRINÓCZI Tímea – ZELLER Judit: A házasság és a család – alkotmányjogi értelemben. *Acta Humana* 2005/4., 71–93.
- [6] DRINÓCZI Tímea – ZELLER Judit: A házasság és a család alkotmányjogi helyzete. *Jura* 2006/1., 16–23.
- [7] HEGEDŰS Andrea: Az élettárs fogalma és a kifejezés tartalmi vonatkozásai. *Családi jog* 2006/4., 10–15.
- [8] HEGEDŰS Andrea: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2010.
- [9] HOFFMAN István: *Bevezetés a társadalombiztosítási és szociális jogba*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020.
- [10] HUNGLER Sára – KENDE Ágnes: Nők a család- és foglalkoztatáspolitikai keresztútján. *Pro Futuro* 2019/2., 100–117. <https://10.26521/Profuturo/1/2019/3881>.
- [11] Nóra JAKAB: The maze around a social benefit. In: *A Szociális segély csökkentésének hatásai a vidéki Magyarországon. 2012: interdiszciplináris dokumentáció* (szerk: Nagy Katalin). Pro Cserehát Egyesület, Budapest, 2013, 1–43.

-
- [12] KISTELEKY – LÖVÉTEI – SZEGVÁRI – RÁCZ – SCHWEITZER – TÓTH: *Egyetemes állam- és jogtörténet; ókor-feudális kor*. HVG-Orac, Budapest, 1998.
- [13] KOVÁCS János: *Társadalompolitika – Szociálpolitika*. Agroinform Kiadó, Budapest, 2006.
- [14] KÖRÖS András: A családjog jövője: Az új Ptk. Családjogi könyve – a 2013. évi V. törvény és a Szakértői Javaslat összevetése; Első rész: Alapelvek, Házasság, Élettársi kapcsolat. *Családi Jog* 2013/3., 1–8.
- [15] KÖRÖS András: Szerkesztőbizottsági javaslat: Harmadik rész – Az élettársi jogviszony. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2006/2., 3–10.
- [16] KRISTON Edit: A család és ami mögötte van – A szociológia válasza a fogalomalkotás tükrében. In: *Doktoranduszok Fóruma*. A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa (szerk.: Prof. dr. Szabó Miklós), Miskolc, 2018, 63–67.
- [17] KRISTON Edit: A család megítélése Európában, különös tekintettel az azonos nemű párok helyzetére. *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolcien-sium (Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai)* 2019/1., 85–96.
- [18] KRISTON Edit: A de facto élettársi kapcsolat és törvényen alapuló vagyoni viszonyaik. *Ügyvédek Lapja* 2019/9–10., 28–32.
- [19] LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Szent István Kiadó, Budapest, 2013.
- [20] MÉLYPATAKI Gábor: A család, mint szociálpolitikai fogalom. In: *A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század kihívásainak tükrében* (szerk.: Jakab Nóra – Mélypataki Gábor – Szekeres Bernadett). Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017, 103–119.
- [21] SÁRI János – SOMODY Bernadette: *Alapjogok – Alkotmánytan II*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
- [22] ORBÁN Zsófia – PAPP Andrea Krisztina: *Családtámogatási kézikönyv*. Complex Kiadó, Budapest, 2012.
- [23] SCHANDA Balázs: A házasság intézményének védelme a magyar alkotmányjogban. *Iustum Aequum Salutare* 2008/3., 65–73.
- [24] SZEIBERT Orsolya: *Az élettársak és vagyoni viszonyaik: különös tekintettel a magyar ítélkezési gyakorlatra és a házasságon kívüli partnerkapcsolatok szabályozási megoldásaira Európában*. HVG-Orac, Budapest, 2010.
- [25] SZEIBERT Orsolya: Házasság-házasságon kívüli partnerkapcsolat-család a nemzetközi emberi jogi egyezmények, az Alkotmány és az alkotmánybírósági gyakorlat tükrében. In: *Alkotmányosság a magánjogban* (szerk: Sajó András). Complex Kiadó, Budapest, 2006, 245–265.

- [26] SZŰCS Zoltán: *A háztartás és család fogalma*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2006.
- [27] TÁRCZY Edit Zsuzsanna: Az önkormányzati segély szabályozásának problémái Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye önkormányzati rendeleteiben. In: *Doktoranduszok Fóruma: Állam- és Jogtudományi Kar Szekciókiadványa* (szerk.: Szabó Miklós). Miskolc, 2015, 293–297.

A CSALÁD VÉDELME NEK ALKOTMÁNYOS ALAPJA – I. RÉSZ: ELMÉLETI ÉS TÖRTÉNETI ALAPOK

Constitutional basis of family protection – Part I: Theoretical and historical funds

LENKOVICS BARNABÁS*

Absztrakt: A tanulmány a család jogi védelmének alkotmányos alapjait vizsgálja. Mivel a házasság és a család válságának számos, együtt ható oka van, a tanulmány ezekre is kitér. Hasznosítja számos más tudományterület (biológia, etológia, demográfia, pszichológia, szociológia, történettudomány, közgazdaságtan) kutatási eredményeit. Vizsgálja a válság történeti gyökereit, máig ható utórezgéseit, a keleti kollektívizmus és a nyugati individualizmus azonos negatív hatásait. Kitér az általános értékrelativizmus problémájára, a házasság és a család, mint alapvető értékek társadalomvédelmi funkciójára. Érinti a családvédelem komplex eszköztárát és a jogi védelem dilemmáit.

Kulcsszavak: házasság és család, emberi jogok, alapvető értékek, védelem és támogatás

Abstract: The study examines the constitutional foundations of the legal protection of family. As there are many interrelated causes of the marriage and family crisis, the study overviews them as well. It utilizes the research results of many other disciplines (biology, ethology, demography, psychology, sociology, history, economics). It examines the historical roots of the crisis, the still existing aftershocks, the same negative effects of Eastern collectivism and Western individualism. It addresses the problem of general value relativism, the social protection function of marriage and the family as foundation values. It touches on the complex toolbox of family protection and the dilemmas of legal protection.

Keywords: marriage and family, human rights, fundamental values, protection and support

1. A téma kiterjedése és lehatárolása

A Kelet-európai Professzori Hálózat egyik közös kutatási témája A család védelme a jogban. Ez a kutatási témamegjelölés már önmagában egy lehatárolás: mintha csak a jogi védelem indokaira és optimális eszközeire utalna. Ha azonban elhagy-

---

* PROF. EM. DR. LENKOVICS BARNABÁS
CSc. professor emeritus
Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék
9026 Győr, Áldozat utca 12.
barnabas.lenkovics@gmail.com

juk ezt a jogra szűkítést (*A család védelme*), azonnal érzékelhető, mennyivel tágabb kutatási területtel állunk szemben. A család védelme időben az emberré válás kezdetéig (a prehisztorikus időkig), eszköztára az államot és a jogot messze megelőző természeti törvényekig nyúlik vissza. Ez a tág kutatási terület a jogon túl sok más tudományterületnek (biológia, humánétológia, pszichológia, szociológia, antropológia) is a kutatási témája. Közöttük nemcsak társadalomtudományi, de természet-tudományi területek is vannak. Ezek valamennyien „a tudomány” részterületei, közös nevezőjük pedig az, hogy az emberről szólnak, „embertudományok”. Végso lényegét tekintve „minden emberi ismeretszerzés célja: az ember jobb önismerete”.¹ Célszerű és hasznos tehát, ha ezek a kutatási eredményeket kölcsönösen hasznosítjuk. A jogtudomány gondolkodási bázisát ilyen értelemben, ebben a komplex témában megpróbálom kiszélesíteni, a jogtudományt „társadalomtudományosítani”, sőt még általánosabban „tudományosítani”, és ezzel a belterjesség, a „csőlátás” vádját elkerülni.² Nehéz terep és szokatlan módszertani kísérlet ez, szerteágazó komplexitása miatt. Például „az etológia az emberi viselkedést egy adott rendszer működésének függvényeként tárgyalja. ...Annak a szerves rendszernek az elemzése, amely az ember szociális viselkedésének az alapja, a legnehezebb és egyben a legmerészebb feladat, mert ez a rendszer messze a legbonyolultabb a Földön”.³ Az „öko közgazdaságtan” és a „viselkedés közgazdaságtan” élenjáró példái viszont azt bizonyítják, hogy a feladat teljesítése nem lehetetlen. Az ember *természeti és társadalmi* rendszerben, ezek alrendszerében él, házasodik, alapít családot, okoz válságokat, és kerül válságba maga, és vele a házassága és a családja is.

Ezen vezető gondolatok után megállapítható, hogy „a család védelme” az egyik legősibb természeti és morális törvény, a „jogos önvédelem” kiterjesztése az utódokra, a szülőtársra, a még tágabb családi közösségre, sőt a családok alkotta emberi közösség egészére is (függetlenül attól, hogy mekkora volt ez a közösség, és hogyan neveztük: nemzetség, törzs, törzsszövetség, nép, nemzet). Az önvédelem, utódvédelem, családvédelem, közösségvédelem egyaránt a biológiai értelemben vett életöszön megnyilvánulásai. Ennek alapján az embernek – mint általában minden más élőlénynek – életben kell maradnia, és mivel halandó, génjeit át kell örökítenie, hogy az élete az utódai – majd azok utódai – életében folytatódjon. Ezért létesít az ember heteroszexuális párkapcsolatot, ezért alapít családot, próbál annak biztonságot teremteni, ezért védelmezi meg a családját akár a támadó élete árán, szélső esetben akár a saját élete árán is. És ha megmaradnak a családok, akkor reprodukálódnak a szülők, és reprodukálódik a tágabb közösség is. „Bár ostobának tűnhet hangsúlyozni valamit, ami ennyire nyilvánvaló, a társadalmi tőke nem létezhet emberek nélkül, és a nyugati társadalmak egyszerűen nem hoznak létre a saját fenntartásukhoz elegendő embert.”⁴ Ezért, ha kell, a teljes közösségnek is

¹ Konrad LORENZ: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. IKVA Kiadó, Sopron, 1988, 93.

² POKOL Béla: A jogtudomány társadalomtudományosodása (és így perspektivikus létrejötte). *Jogelméleti Szemle* 2015/2., 126–127.

³ LORENZ: i. m. 11–12.

⁴ Francis FUKUYAMA: *A Nagy Szétbomlás*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000, 62.

védelmesnie kell minden egyes tagját és minden családját is, hiszen ezek a közösség alkotó részei, alapvető, természetes egységei. Mindez valóban annyira természetes (a jog nyelvén: evidencia), hogy nem is kellene foglalkozni vele. Ez akkor volna igaz, ha a házasság és a család ezzel a természetességgel működne is. Csak-hogy Európában, illetve a tágabb nyugati civilizációban nem működik, illetőleg a házasság is és a család is súlyos válságban van. Európa, mint kontinens és civilizáció az egyetlen, ahol fogy és elöregszik a népesség.⁵ A házasságkötési hajlandóság csökken, a megkötött házasságok nagy arányban felbomlanak, a házaspárok nem vállalnak gyermeket vagy nem képesek a gyermekvállalásra, kevesebb gyermeket vállalnak ténylegesen, mint ahányat terveztek. A népességfogyás következtében a fehér (nyugati, európai, keresztény kultúrkörbe tartozó) embert belátható időn belül a kihalás veszélye fenyegeti. (Az ugyanilyen veszélynek kitett növény- és állatfajokat az ember fokozott védelem alá helyezi!) A házasság és a család önvédelmi reflexei nem működnek, illetve nem elegendők. A házasság és a család felbomlása – a bűnözés és a bizalomvesztés mellett – a „Nagy Szétbomlás”-nak az egyik, a legfontosabb okozója.⁶ Tudatos és akaratlagos beavatkozásra van tehát szükség a társadalmi reprodukció, a házasság és a család védelme érdekében, mind az állam, azaz a jog, mind a társadalom részéről. Mivel azonban a jog – végső lényegét tekintve – emberi magatartásszabály, ami mögött az állam kényszerítő közhatalma áll, ez a beavatkozás számos nehéz kérdést is felvet. Mikor, milyen okokból, milyen célokkal, milyen eszközökkel szabad beavatkozni? A helyes válaszokhoz tudományos alapossággal fel kell tárni a válság kiváltó okait, kitűzni a válság kezelésével elérni kívánt célokat, és kiválasztani a célok eléréséhez legmegfelelőbb és egyúttal elegendő jogi eszközöket. Ehhez kíván hozzájárulni ez a kutatás és ez a dolgozat is.

2. Emberi és jogi kiindulópont

Jogtudományi kutatómunkának a kiindulópontja nem lehet más, mint az ember, hiszen az ember létének, megmaradásának két természetes és nélkülözhetetlen intézménye – a házasság és a család – válságát kutatjuk, azokat akarjuk a jog eszközeivel is megvédeni, az ember érdekében. Itt is igaz, amit régóta vallok, hogy a jog van az emberért, nem pedig az ember a jogért. A legmagasabb rendű jogi fogalom párok – az „ember jogai”, az „emberi jogok”, az „emberi méltóság” – első tagjáról, magáról az emberről van tehát szó. A filozófusok általában megegyeznek abban, hogy az ember a „teremtés koronája”, akár Isten teremtménye, akár az evolúciós fejlődés eredményeként emelkedett ki az állatvilágból. Más élőlények véleményét ebben a kérdésben még nem ismerjük, bár különösen az ember, mint invazív faj által már kipusztított őshonos fajok véleménye nagyon figyelemre méltó lehetne, az azonban tény, hogy ma már egyes embercsoportokat is a kipusztulás

⁵ GALLAI Sándor: A családpolitika helye a demográfiai válsággal küzdő Európában. In: *Európai családpolitikai kitekintő*. KINCS Kiadvány, Budapest, 2019, 16.

⁶ FUKUYAMA: i. m. 59–72.

veszélye fenyegeti. A földi *élet természeti alapjainak* az ember általi pusztítása, a klímakatasztrófa veszélye szemszögéből nézve a kihalás veszélye a ma túlnépesedett emberfajokat is fenyegeti. A túlnépesedést Konrad Lorenz még mint a civilizált emberiség nyolc halálos bűnének egyikét az első helyen tárgyalja, mert az több más katasztrófaveszély okozója is (az élettér elpusztításának, az érzelmek fagyhalálának, a genetikai hanyatlásnak).⁷ A népességrobbanás ezért el is terelte egy ideig a figyelmet a másik végletről, a népességfogyásról. Mindezt elsősorban azért említem, hogy lássuk, nem elég egyes embercsoportok házasságának és családjának válságát kezelni, ezen intézményeket jogilag is védeni és támogatni, ezenkívül tudni kell, hogy az emberi életet más, még súlyosabb veszélyek is fenyegetik, amelyeket egyidejűleg (sürgősen és hatékonyan) kezelni kell. Másodsorban azért is említem, mert *az emberi élet természeti alapjaihoz* tartozónak ítélem a házasság és a család intézményeit is. Attól, hogy ezek bekerültek a jogi szabályozás rendszerébe (a jogrendszerbe) és ezáltal *jogintézményekké és társadalmi intézményekké* is váltak, nem szűntek meg természeti jelenségnek, természeti törvényszerűségnek lenni, akaratlagosan sem szakíthatók ki természeti alapjaikból. Ahogyan maga az ember is elsődlegesen természeti (biológiai, biofizikai, biokémiai, pszichoszomatikus stb.) lény, és mint ilyen alá van vetve a természet törvényeinek. Legsúlyosabb *emberi gondjaink* (pl. a klímakatasztrófa veszélye) többsége éppen abból fakad, hogy az ember túlzottan eltávolodott a természettől, el is szakadt tőle, sőt szembe is fordult vele, mert nem a természet részének, hanem urának képzele magát. „Az élő természettől való általános és gyors elidegenedés nagyban felelős a civilizált ember esztétikai és erkölcsi eldurvulásáért.”⁸ Már-már „istent” játszik („Homo Deus”, ahogy Y. N. Harari nevezi egyik könyvében⁹), saját emberi törvényeit akarja a természetre kényszeríteni, ahelyett, hogy ő alkalmazkodna (ahogy más élőlények) a természet törvényeihez (ld. evolúció). Napjaink *emberi törekvései* között ez a jelenség érinti a házasság és a család intézményeit is, egyesek ezeket is szeretnék „újraterepíteni”. Ez azért nem meglepő, mert „az ember” rendkívül összetett, bonyolult, komplex élőlény. Az evolúcióbíológus és történész szerzőpáros, Kai Michel és Carel van Schaik szerint az embernek *három természete* van. Az első a „természetes természetünk”. „Az első természet a velünk született érzéseinket, reakcióinkat és preferenciáinkat öleli fel. Ezek több százezer év alatt alakultak ki és bizonyították hatékonyságukat kis létszámú vadászó-gyűjtögető csoportok mindennapjaiban. (...) Olyan hajlamok tartoznak ehhez az első természethez, mint a szülők és gyermekeik közötti szeretet, az igazságérzet, az igazságtalanság és egyenlőtlenség miatti felháborodás, a másokkal szembeni kötelességérzet az ajándék vagy segítség elfogadása után...”¹⁰ A második természet a „kulturális természetünk”, amihez tartoznak az illendőség, az udvariasság és a jó modor, az erkölcsök és a szokások, a

⁷ LORENZ: i. m. 18–20.

⁸ LORENZ: i. m. 25.

⁹ Yuval Noah HARARI: *Homo Deus*. Animus Kiadó, Budapest, 2016.

¹⁰ Kai MICHEL – Carel VAN SCHAİK: *Az ember három természete*. Typotex Kiadó, Budapest, 2019, 28.

művészetek és a vallások, legtágabb értelemben a „civilizáltság” összetevői. „A *harmadik természetet* racionális természetnek nevezzük.” Idetartoznak az alapvető szabályok, gyakorlatok és intézmények, amelyekhez nagyon is tudatosan, értelmünkre támaszkodva igazodunk.¹¹ Az ember három természete egyidejűleg, egymással részleges átfedésben, optimális esetben együttesen és pozitív irányban hat, de olykor konfliktusba is keveredhet egymással. Az együttthatásra és átfedésre példa az a családjogi törvényi szabály (harmadik természet), mely szerint a szülők saját tartásuk rovására is kötelesek gyermekük tartásáról gondoskodni. Ezt követeli az erkölcs is (második természet), de ez a természet parancsa is (első természet). Konfliktust okoz, ha férfi és nő házasságával (első természet) egyező módon, jogszabály engedélyével, azonos nemű személyek is köthetnek házasságot (harmadik természet). Utóbbi esetben a második természet (az erkölcs és a kultúra) az első vagy a harmadik felé is billenhet. Előrebocsátott következtetésünk a házasság és a család jogi szabályozásával és védelmével kapcsolatosan az, hogy annak során az ember egyik természetét sem lehet figyelmen kívül hagyni, sem pedig túldimenzionálni. Így az önmagában zárt, belső ellentmondásoktól mentes, nagyon racionálisnak tűnő jogi szabályozást (harmadik természet) sem. Hasonló, az ember összetett és bonyolult komplexitását kifejező fejtegetést találunk a bioetikus-pszichológus Kovács Józsefnél. Szerinte az ember „*biopszichoszociális*” lény, *testi* (szomatikus, genetikai), *lelki* (mentális) és *közösségi* (társadalmi, szociális), adottságainak az eredője. „Az evolúciós szemléletű pszichológia és pszichopatológia abból indul ki, hogy az ember nem csak szomatikusan, hanem mentális működése tekintetében is a darwini természetes szelekció terméke: mentális jellemzőink alapvetően az alkalmazkodást szolgálták abban az ősi környezetben, amelyben az emberi evolúció 99%-a végbement.” Ma teljesen „más környezetben élünk, mint amilyenhez adaptálódtunk, vagyis nem is mi vagyunk mentálisan betegek, hanem mai környezetünk nem az ember pszichológiai igényei szerint megalkotott. (...) Az ember (...) jelenlegi környezetéhez maladaptált. Úgy is mondhatnánk, hogy az ember házasította saját magát, s egyfajta saját maga alkotta állatkertben él, mely az ősi környezethez képest kényelmes és biztonságos ugyan, nem teszi lehetővé azonban a faj természetes körülmények között tapasztalható teljes viselkedési repertoárját, s így a természetes körülmények között tapasztalható pszichés kielégülést, a boldogságot sem.”¹² Talán ezért vágyik egyre több ember egyre jobban vissza a természetbe, mert ott őshonos, ott érzi magát igazán boldognak? Talán ezért számolják újabban a GDP mutatószámai mellett/helyett a „boldogság-indexet”, melyben felértékelődnek a természeti értékek, a tiszta levegő és ivóvíz, az egészséges termőtalaj és élelmiszer, a csend és a nyugalom, a családi és a baráti kapcsolatok. „A tudósok mindössze néhány éve kezdték el a boldogság történetét kutatni és még mindig a kiinduló hipotéziseket alakítjuk ki és a megfelelő kutatási módszereket keressük. (...) Úgy vélem, ez a legnagyobb fehér folt történelmünk megítélésében. El kellene

¹¹ MICHEL – VAN SCHAİK: i. m. 29.

¹² KOVÁCS József: *Bioetikai kérdések*. Medicina Kiadó, Budapest, 2007, 121–122.

kezdeni kitölteni.”¹³ Evidencia, hogy a harmonikus házasság, a békés és biztonságos családi környezet nyújtja a legnagyobb boldogságot szülőknek, gyermekeknek egyaránt.¹⁴ Mégis mindkét intézmény válságban van, védelemre és támogatásra szorul. Annak ellenére, hogy ma már rengeteg joga van az embereknek („emberi jogok”), de mintha ettől nem lennének boldogabbak. Ellenkezőleg, inkább csökken a bizalmuk a jog iránt, amit meg kellene állítani, sőt helyre kellene állítani. Holott az sem biztos, hogy a jogban van a hiba. Nézzük meg közelebbről a kutatásunk, a család jogi védelme kiindulópontjául szolgáló egyetemes érvényű emberi jogi normákat.

Ezek az Egyesült Nemzetek Szervezete 1948-as *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában* olvashatók (a továbbiakban: EJENY). Előzetesen meg kell jegyezni, hogy az EJENY számára mintaként szolgáló francia 1789-es *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata* deklarálta ugyan, hogy „[m]inden ember szabadnak és jogokban egyenlőnek születik és marad” (I. cikk), továbbá hogy „[a] törvény egyformán törvény mindenki számára”, és hogy „a törvény előtt minden polgár egyenlő” (VI. cikk), de külön nem nevesítette a férfiak és nők egyenjogúságát, ezen belül a házastársak egyenjogúságát sem, és nem tett említést sem a házasságról, sem a családról. Az említett általános deklarációk azonban alkalmasak voltak arra, hogy emancipációs nőmozgalmak szerveződjenek külön a nők férfuralom alóli felszabadítására, a nők egyenjogúsítása érdekében (pl. az egyetemekre bejutás, hivatásrendekbe bekerülés, állami-közéleti szerepvállalás, szavazati jogok stb. terén). A munkásmozgalmak harca pedig – amit a tőke uralma ellen, a magasabb bérért, a szociális biztonságért, a társadalmi (materiális) egyenlőségért vívtak – kiterjedt a munkás családjának, különösen gyermekeinek a védelmére és a dolgozó nők egyenjogúsítására is. Ezeknek – az 1789-től számított több mint két évszázados küzdelmeknek – az eredményei már tükröződnek az EJENY szövegében (amiben az időközben kétpólusúvá vált világrendszernek is szerepe volt).

Az EJENY preambuluma 5. deklarációja szerint „az Egyesült Nemzetek népei újból hitet tettek az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők egyenjogúsága mellett, valamint kinyilvánították azt az elhatározásukat, hogy elősegítik a szociális haladást és nagyobb szabadság mellett jobb életfeltételeket valósítanak meg”. Ezt a deklarációt a 22. cikk bontja tovább, még mindig nagy általánosságban: „Minden személynek, mint a társadalom tagjának joga van a szociális biztonsághoz; minden személynek ugyancsak igénye van arra, hogy (...) a méltóságához és személyiségének szabadon való kifejlődéséhez szükséges gazdasági, szociális és kulturális jogait kielégíthesse.” (Ezt majd az ENSZ 1966-os Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya részletezi tovább.) A szöveg az egyes személyekről, mint a társadalom tagjairól beszél, tény azonban, hogy az emberek túlnyomó többsége családban él (különösen gyermekkorában), a szociális biztonsághoz való jog jellemzően a családhoz kapcsolható. Ilyen értelemben kell itt megemlíteni a 23. cikk (3) bekezdését is:

¹³ Yuval Noah HARARI: *Sapiens*. Animus Kiadó, Budapest, 2020, 352.

¹⁴ KOPP Mária – SKRABSKI Árpád: *A boldogságkeresés útjai és útvesztői*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020, 145–165.

„Mindenkinek, aki dolgozik, olyan méltányos és kielégítő fizetéshez van joga, amely számára és családja számára az emberi méltóságnak megfelelő létet biztosít, és amelyet megfelelő esetben a szociális védelem összes egyéb eszközei egészítenek ki.” Itt utalok arra is, hogy ez a gondolat már a *Rerum Novarum*, XIII. Leó pápa 1891-es enciklikájában is szerepelt: „A munkás, ha ésszel él, s ha fizetése elegendő arra, hogy magát, feleségét és gyermekeit tisztességgel eltarthassa, takarékoskodni fog, s eléri azt, amire maga a természet inti, hogy a szükséges kiadásokon túl valamije megmaradjon, amiből idővel szerény vagyonna tehet szert.”¹⁵ Köztudott azonban, hogy a munkabér mindig a munkaerőpiac törvényszerűségeihez igazodott inkább, mint a munkás családi körülményeihez (gyermekei számához, lakáskörülményeihez, szegénysége fokához). Ezért vált szükségessé a munkaviszonyhoz kapcsolva a „szociális jogalkotás”, a szociális védelem egyre bővülő eszköztára (egészség- és nyugdíjbiztosítás, családi pótlékok, ingyenes közoktatás, anyasági és gyermeknevelési támogatások, szociális segélyek stb.). Ezekről a 25. cikk (1) és (2) bekezdései rendelkeznek: „Minden személynek joga van saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, nevezetesen élelemhez, ruházathoz, lakáshoz, orvosi gondozáshoz, valamint a szükséges szociális szolgáltatásokhoz, joga van a munkanélküliség, betegség, rokkantság, özvegyiség, öregség esetére szóló, valamint mindazon más esetekre szóló biztosításhoz, amikor létfenntartási eszközeit akarától független körülmények miatt elveszti.” „Az anyaság és a gyermekkor különleges segítséghez és támogatáshoz adnak jogot. Minden gyermek, akár házasságból, akár házasságon kívül született, ugyanabban a szociális védelemben részesül.” Ezzel a háttérszabályozással, különösen, ha ezek a szabályok a gyakorlati életben ténylegesen érvényesülnek is, már lehet és érdemes is házasságot kötni, családot alapítani, gyermeket (gyermekeket) vállalni. Ezáltal válik érthetőbbé és értelmezhetőbbé a témánkhoz legszorosabban kapcsolható EJENY 16. cikk három bekezdése: „(1) Mind a férfinak, mind a nőnek a házasságra érett kor elérésétől kezdve joga van fajon, nemzetiségen vagy valláson alapuló korlátozás nélkül házasságot kötni és családot alapítani. A házasság tekintetében a férfinak és a nőnek mind a házasság tartama alatt, mind a házasság felbontása tekintetében egyenlő jogai vannak. (2) Házasságot csak a jövőbeni házastársak szabad és teljes beleegyezésével lehet kötni. (3) A család a társadalom természetes és alapvető alkotó eleme és joga van a társadalom, valamint az állam védelméhez.” Ezekből a normákból teljesen nyilvánvaló, hogy a házasság és a család egyetemes érvényű (univerzális) emberi jogi alapértékek, a házasságkötés, a párválasztás és a családalapítás (a gyermekvállalás) az alapvető szabadságok rangjára emelkedtek. Mindemellett – az ember első természetével összhangban – magától értetődő alapigazságok, természetes törvényszerűségek is kiolvashatók belőlük: a házassághoz és ugyanígy a családalapításhoz egy férfira és egy nőre van szükség; a házastársak egyenjogú és mellérendelt felek; a család mint „kis” közösség a társadalomnak mint „nagy” közösségnek „természetes” és „alapvető” alkotóeleme, közismert szinonimával a „sejtje”. Ha ez a sejt megbetegszik vagy elpusztul, vele

¹⁵ *Rerum Novarum* 35. pont.

betegszik vagy pusztul a társadalom is. Ezért kell szükség esetén megvédeni, azaz óvni az épségét és egészségét, gyógyítani és rehabilitálni, ha betegség- (válság-) tünetei vannak. A védelem elsősorban társadalmi ügy, de ha ez kevés, az állam is köteles a család védelmére, ha szükséges, akár közhatalmi eszközök, tilalmak alkalmazásával is.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát és az alapvető szabadságok és az emberi jogok azóta kibővült egész rendszerét sokan az emberi civilizáció fejlődésének csúcspontjaként értékelik. Mások ezt a rendszert, mint az alapvető jogok és jogi értékek rendszerét az egész emberiség egyetemes (univerzális, globális) alkotmányának tekintik. Fontos – ahogyan a 3. deklaráció mondja – hogy „az emberi jogokat a jog uralma védelmezze”. Ezért „a tagállamok kötelezték magukat arra, hogy (...) biztosítsák az emberi jogok és alapvető szabadságok általános és tényleges tiszteletben tartását”¹⁶, hogy „oktatás és nevelés útján” előmozdítják e tiszteletben tartás kifejlesztését, valamint a tagállami alkotmányok és jogszabályok útján az „általános és tényleges alkalmazását és elismerését”.¹⁷ Ezek után „csak” az a kérdés, hogy egy ilyen – már-már tökéletes – rendszer miért nem működik rendeltetésszerűen, miért küzd pl. a házasság és a család is válságtünetekkel. Nem ez sem az első, sem az egyetlen eset, amikor a jogilag eszményinek vélt megoldás és a társadalmi valóság között nagy fokú eltérés van. A cél éppen az, hogy a valóságot – amin mindig van mit javítani – az eszményi felé tereljük, ahhoz közelítsük. Az igazi probléma az, ha a valóság más irányba halad, mint a kitűzött cél, vagy közeledés helyett éppen távolodik attól. Ez a probléma a házassággal és a családdal is: más irányokban fejlődni látszanak (alternatív párkapcsolati formák, azonos neműek házassága), stabilitásuk és reprodukciós funkciójuk azonban romlik. Az okokat kereshetjük magában a jogban (annak irreális vagy irracionális elvárásaiban), a jogot determináló, azt körülvevő természeti és társadalmi-gazdasági-kulturális közegben (melyek folyton változnak, miközben a jog statikus és merev), és persze magában az emberben is, aki maga is természeti és társadalmi lény is egyben, emberségében még nem tökéletes, így konstruált szabályai és elvárásai sem azok. Mégis egy reménysugár a válságos világban az, ha az emberiség egyetemes alkotmányának emberi jogi alapértékeit a helyes út mérföldköveinek, iránytűknek tekintjük, olyan fix igazodási pontoknak, amelyek jelzik a helyes irányt és közelebb visznek az ideális megoldásokhoz. Ezekhez viszonyítva tudjuk mérni a válságokat, keresni azok okait és a megoldás eszközeit is.

3. A házasság és a család válságának történeti gyökerei

Szándékosan nem a házasság és a család válságának „kezdetéről” beszélek, mivel azt tudományos egzaktsággal meghatározni nem lehet. Már csak azért sem, mert azt sem tudjuk, hogy mikortól kezdve beszélhetünk egyáltalán egy férfi és egy nő közötti *házasságról*. „Az ember 2,5 millió évig élt növények gyűjtögetéséből és

¹⁶ 6. deklaráció.

¹⁷ 8. deklaráció.

állatok vadászatából, amelyek az ő beavatkozása nélkül éltek és szaporodtak.”¹⁸ Erről a történelem előtti (prehisztorikus) időről tényanyag nem áll a rendelkezésünkre. A tudományos igényű feltételezés azonban megengedhető. „A vadászó-gyűjtögető embereknél a férfi és nő közötti viszony nagyjából még egyensúlyban volt. Jóllehet bizonyos fokig a férfi dominált, ha a nő megelégtelte férje hatalmaszkodását, bármikor visszatérhetett a családjához, vagy férjet válthatott. A párkötődés még nem volt feltétlenül exkluzív. Előfordultak ugyan monogám kapcsolatok, de hogy egy nő egy életre odakötötte volna magát egy férfihoz, nem volt általános gyakorlat. Egy nőnek különböző partnerei lehettek egymás után, vagy akár egy időben is. Ez nem ütközött akadályokba, mert nem lehetett megállapítani az apasági viszonyokat. A több férfival való érintkezés a nő érdekeit szolgálta; ily módon hálózat épülhetett ki a potenciális apákból, akik valamennyien felelősnek érezték magukat partnerükért.”¹⁹ És persze – tegyük hozzá – a közösség valamennyi gyermekéért is. „Mindez megváltozott úgy 10 ezer évvel ezelőtt, amikor a sapiens elkezdte szinte minden idejét és energiáját arra fordítani, hogy néhány állat- és növényfaj életét manipulálja. (...) Forradalom volt ez az emberi életmódban – a mezőgazdasági forradalom.”²⁰ „A neolitik forradalom szakította az emberi együttélés egyik alapvető törvényével, amely sok ezer éven át irányadó volt a mindennapokban – azzal a szabállyal, hogy az élelmet meg kell osztani. A tulajdon újdonsült eszméje aláasta az ősember szolidaritását. Ami addig közös jószág volt – a természet adta élelem –, egy csapásra monopolizálódott. Ez volt az igazi botrány! Nem elég, hogy tiltott lesz egy mindennapos, életfontosságú tevékenység – a gyümölcs gyűjtése –, de még büntettként is kezelik. Máig érezzük e botrány utórezgéseit.”²¹ Az emberiség történetének ez a – talán a legnagyobb – *paradigmaváltása* átalakította magát az embert, a családot és az emberi társadalmat is. Az állat- és növényfajták szelekciója, háziasítása és termelése nagymértékben függetlenítette az embert a természet szeszélyeitől, képessé vált arra, hogy saját munkája révén megálljon a maga lábán. Addig a természet uralta az embert, most ez megfordulni látszott. Addig a társas kapcsolatokba kellett investálni, a kölcsönös segítségnyújtás, az együttműködés és a szolidaritás jelentette az életbiztosítást. Most „az emberek már nincsenek annyira egymásra utalva, jobban elhanyagolhatják a társas kapcsolataikat. Az út, amelyen elindultak, egyirányú út volt, s egy anyagilag egyre gazdagodó, szociális és érzelmi tekintetben viszont egyre szegényebb világba vezetett.” Miközben a közösségi kapcsolatok halványodtak, a családi kapcsolatok felértékelődtek, szorosabbá váltak. Az embernek, az élet továbbadása mellett a magántulajdonát is át kellett örökítenie. A fiúk folytatták a gazdaságot, ők maradtak apjuk mellett a családban, nekik kívülről kellett asszonyt hozni a házhoz, a lányokat viszont kiháziasították. „Az ekkor kialakuló patriarchátusban a nők kereskedelmi áruvá,

¹⁸ HARARI: Sapiens i. m. 81.

¹⁹ MICHEL – VAN SCHAİK: i. m. 64.

²⁰ HARARI: Sapiens i. m. 81.

²¹ MICHEL – VAN SCHAİK: i. m. 62.

tulajdonná válnak. (...) A váltás első áldozatai a nők voltak.”²² Ugyanakkor „ahol sikeres a tartalékgazdálkodás, ott megugrik a népességszám. Uralkodóvá válik a konkurenciaharc, nőnek a társadalmi különbségek. Hierarchiák, uralmi formák jönnek létre.”²³ Ez igaz a házasságon és a családon belüli viszonyokra is. A feleség a *férji*, a gyermekek az *atyai hatalom* alá kerülnek, felszabadításuk sok évszázados, sőt évezredes harc eredménye lesz, ha megtörtént már egyáltalán. Csak egy példát említek. „A patriarchális világ normává emeli a női hűséget. (...) Amikor a nők férfitulajdonba kerülnek, a hatalmukat vissza kell nyesni. Márpedig ez a hatalom főleg a szexuális vonzerón alapul. (...) A paradicsomból való kiűzetés után Évának fel kell öltöznie, hogy ruha alá rejtse bájait. ... a földművelő társadalmakban főleg a nőknek kell >erkölcsösen< öltözködniük.”²⁴ Ennek mai „utórezgése” a bevándorló muszlim nők öltözködése körüli vita számos nyugat-európai országban. Eszerint (a Biblia evolucionista olvasata szerint) az ősbűn nem volt más, mint a mezőgazdasági forradalom, evés a tudás fájának tiltott gyümölcséből, aminek büntetése a kiűzetés az Édenkertből, a természetes életformából. A három legfőbb következmény „a kinkeserves munka kérdése, aztán a tulajdon elfogadásának nehézségei, és végül a nők alárendeltségének zavarba ejtő ténye – három azok közül az égető problémák közül, amelyekkel az ember azóta viaskodik, hogy áttért a letelepedett életmódra. Ebből a szempontból tízezer év alatt sem sokat változott a helyzet.”²⁵ Még egy fontos körülményt – mai, napi aktualitása, és témánk szempontjából is – meg kell említeni. „Egy faj evolúciós sikerének mértéke is a DNS-e másolatainak száma. Ha nem marad több DNS-másolat, a faj kihal. (...) Ha a faj sok DNS-másolatot hoz létre, az siker, és a faj virágzik. Ez a mezőgazdasági forradalom lényege: a képesség, hogy rosszabb körülmények között is több ember maradjon fenn.” Ugyanakkor ez egy csapda is, mert „a népességnövekedés felégette a hidakat az emberiség mögött. (...) Nem volt visszaút. A csapda bezárult.”²⁶ Az Édenkertbe tehát nincs visszatérés. A tulajdon negatív hatásainak mérséklése és orvoslása azonban nem reménytelen. Egyik ilyen negatívum az ember „tulajdonosi lelkületének” kiterjedése „a barátokra, a szerelmi partnerre, egészségre, utazásra, műtárgyakra, Istenre és a saját énrre. (...) a legnagyobb élvezet talán nem is anyagi dolgok, hanem élőlények feletti uralomban van. A patriarchális társadalomban még maga a legszegényebb férfi is felesége, gyerekei és jószágai tulajdonosa volt, azok abszolút urának képzelhette magát. Erre a társadalomtípusra feltétlenül igaz: a sok utód az egyetlen útja annak, hogy embereket birtokolj anélkül, hogy kénytelen lennél dolgozni vagy tőkét befektetni ennek érdekében. Ha meggondoljuk, hogy mindennek a terhét a nőnek kell viselnie, aligha tagadható, hogy az utódok felnevelése a nők durva kizsákmányolásának folyamata. Azonban az anyának is van egyfajta tulajdona: a gyermeke, amikor az még kicsiny. Ördögi kör ez: a férfiak kizsákmányolják fele-

²² MICHEL – VAN SCHAİK: i. m. 63.

²³ U.o.

²⁴ MICHEL – VAN SCHAİK: i. m. 65.

²⁵ MICHEL – VAN SCHAİK: i. m. 71.

²⁶ HARARI: Sapiens i. m. 89.

ségüket, a nők kizsákmányolják gyerekeiket, a felnövekvő férfiak csatlakoznak apjukhoz és kizsákmányolják a nőket. A férfi uralma a patriarchális rendszerben mintegy hat-hét évezreden át tartott, s ha elkezdett is bomlani, korántsem tűnt el, különösképp a szegény országokban és a társadalom alsó osztályaiban nem.”²⁷

Gondolatmenetünket összefoglalva: azt kívántuk illusztrálni, hogy a házasság válságának eredete lényegileg egybeesik a mai értelemben vett monogám házasság kialakulásával, ami viszont a magántulajdon, a mezőgazdálkodás, a letelepedés és a patriarchális társadalom kialakulásának következménye volt. A hiba azonban nem a monogámiában volt és van, sőt! „Azok a társadalmak tudnak leginkább bővülni és virágozni, amelyek stabil családokra, monogámiára, hűségre és felelősségre épülnek. A szexuális értelemben megengedőbbek, a rövid kapcsolatokat, könnyű válást és családi viszonyokat elfogadók instabilabbak és hanyatlásra vannak ítélve.”²⁸ Az ember és az ő birtoklásán alapuló létezmódja, más emberek feletti uralmi vágya az igazi probléma, ami ma is számtalan házasság megromtója. Tekintjük át ezért nagyon röviden a tulajdoni-gazdasági rend változásait és hozzá kapcsolódóan a házasság és a család történelmi korokhoz kötődő jellegzetességeit. Utána térünk rá a 20. századi válságtünetekre, azok okaira és tendenciáira, az állam általi válságkezelésekre.

4. Vázlatos házassági és családi korszakok

„Bella gerant alii, tu felix Austria nube!” Háborúzzanak mások, te boldog Austria házasodj! A Habsburg-ház birodalomépítő és a birodalom fennmaradását célzó jelmondata nálunk és a Habsburg Birodalom utódállamban a történelemtanítás része. A történelmi jelmondat más európai uralkodóházakban is gyakorlat volt. Magyar királyok is lánygyermeküket más országok királyi családjába adták férjhez, fiaik külföldi uralkodók lányait vették feleségül. Mondhatjuk, hogy Európa uralkodóházai egyetlen nagy családot alkottak. A „vérrokonság” – éppúgy, mint a prehisztórikus időkben – erős köteléket jelentett, és ha nem is zárta ki, csökkentette a háborúk esélyeit. Az uralkodói rangú házasságok fő funkciója azonban az uralkodói státusz megszerzése és/vagy megtartása volt, a vele járó hatalommal, területek és emberek feletti uralommal. Ez a szemlélet áthatotta a teljes vertikális feudális hierarchiát. „Rangon alul” tilos volt házasodni, vagy csak a hűbérúr előzetes engedélyével volt lehetséges. Ez garantálta a hierarchia minden fokán az adott státusz megőrzését és a vele járó születési előjogokat és kiváltságokat, összességében a feudális társadalmi rend fenntartását. Ez még a jobbágysorban élőkre nézve is azt eredményezte, hogy abból – legalábbis házasság révén – szinte lehetetlen volt kitörni, felemelkedni. Mindez egyházi közreműködéssel, hiszen a „szent házasság” intézményét az egyház jog szabályozta. Amit Isten egybekötött, azt ember fel nem bonthatta (legfeljebb – nagyon bonyolult és nehézkes eljárással az egyház – érvényteleníthette). A hatalmi és vagyoni hierarchiához igazodó, megfelelő rendű és

²⁷ Erich FROMM: *Birtokolni vagy létezni?* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 74–75.

²⁸ FROMM: i. m. 74–75.

rangú házasságok gyakorlata mélyen beivódott az európai kultúrába – pedig itt nem volt „kaszttrendszer”. Bár a feudális születési előjogokat a nagy vagyonok átörökített kiváltságai (a „várurakat” a „gyárurak”) váltották fel, „rangon alul” a kapitalizmusban sem illett házasodni. „Tőke a tőkével”, „gyár a gyárral”, de még paraszti sorban is „föld a földdel” kötött házasságot, megőrizve és megerősítve a tulajdoni és gazdasági rendben elfoglalt vagyoni jogi státuszt.²⁹ A megkésett polgárosodás magyar „feudálkapitalista” sajátossága volt, ha az elszegényedett nemes (dzscentri) a gazdag gyáros lányát vette el, vagy ha – kevésbé kockázatos módon – a gazdag gyáros előbb „bároi rangot” vásárolt, hogy aztán a rangjának megfelelően házasodjon. Kivételesen fordulhatott elő – mint a mesében a királyfi, hófehér paripán –, hogy a bankigazgató jött „meseautón” megkérni a szegény gépirólány kezét. A polgári társadalom, a polgári tulajdon és a polgári házasság egymást erősítő intézményeit keményen bírálták és felszámolandónak tartották Marx és Engels már a Kommunista Kiáltványban. „Mi a jelenlegi, a polgári család alapja? A tőke, a magánszerzés. Teljesen kifejlett alakban ez a család csak a burzsoázia számára létezik; de kiegészítői a proletár kényszerű családtalansága és a nyilvános prostitúció. A burzsoá családja természetesen megszűnik e kiegészítőjének a megszűnésével és mindkettő eltűnik a tőke eltűnésével.”³⁰ De mi is jön helyette a termelési eszközök társadalmi tulajdonná változtatásával? „Eltűnik a bérmunka, a proletariátus is. A prostitúció eltűnik, a monogámia pedig, ahelyett, hogy letűnnék, végre valóssá válik – a férfiak számára is. A férfiak helyzete tehát mindenesetre nagyon megváltozik. De jelentős változáson megy át a nőké is, valamennyi nőé. A termelési eszközök köztulajdonba kerülésével a monogám család már nem gazdasági egysége a társadalomnak. A magánháztartás átváltozik társadalmi tevékenységgé. A gyermekek gondozása és nevelése közüggé válik.”³¹ Mivel a termelési eszközöknek nem a társadalom általi tulajdonba vétele, hanem az államosítása történt meg, a munkások a tőke bérrabszolgáiból „állami bérrabszolgává” váltak, nem szűnt meg sem a bérmunka, sem a proletariátus. Sőt a nők tömege is bérmunkás lett, hogy a „kétkeresős” családmódel a pusztá megélhetést biztosítsa. Az viszont igaz, hogy a monogám család nem volt többé gazdasági egysége a társadalomnak. Holott, ha az maradhatott volna, ugyanúgy csodákra lett volna képes, mint a nyugat-európai országokban. Az embereknek az a szakadatlan törekvése, hogy önmaguknak, a családjuknak, a gyermekeiknek és az unokáiknak nagyobb fokú megélhetési biztonságot és jólétet teremtsenek, hihetetlenül nagy hajtóerőt jelent, ami gyors és nagyarányú társadalmi-gazdasági fejlődést eredményez. A szocializmus kikapcsolta ezt a hajtóerőt, hiszen még a személyi (fogyasztási) tulajdon tárgyát körét és mértékét is korlátozta. Miközben álszent módon azt hirdette, hogy „a szocializmusban a legfőbb érték az ember”. Magyarországon „rendhagyó” szocializmus épült, amennyiben 1968-ban „új gazdasági mechanizmust” (szabályozott piac-

²⁹ KOPP – SKRABSKI: i. m. 12.

³⁰ MARX – ENGELS: *A kommunista kiáltvány*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1965, 63.

³¹ Friedrich ENGELS: *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. Marx és Engels Válogatott Művei III. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 1977, 497.

gazdaságot) vezetett be és a mezőgazdaságban teret engedett a „háztáji” családi gazdaságoknak, majd 1982-ben ezt kiterjesztette az ipar és a szolgáltatások területére is. Az ortodox kommunistáktól meg is kapta a „fridzsiderszocializmus” és a „gulyáskommunizmus” gúnyneveket. Ez volt az utolsó fellobbanása a privát autonómia jogának, a magánjognak, amelynek – Szladits Károly szerint – a „főtárgyai a *magángazdaság* és a *családi élet*, a magánjog lényegében *vagyonjog* és *családjog*”.³² A család és a családi gazdaság (ma a mikro-, kis- és középvállalkozás) a jövő generációk szocializálásának fő színtere: munkára, összefogásra, egymás támogatására, szolidaritásra, sőt önzetlen szeretetre nevel. Csupa társadalmilag is hasznos, a jogon túli alapvető érték tiszteletére. Ezt verte szét a maga tektonikus erejű rombolásaival a proletárdiktatúra totális állama. A társadalmi-gazdasági-tulajdoni viszonyok tudatos átalakítása (finoman szólva) nagyarányú „társadalmi mobilitást” eredményezett, ami szétszaggatta a házassági, családi, rokoni, faluközösségi, civiltársadalmi kötelékeket, a ma oly nagyra értékelt „szociális védőhálót”. Helyette, az öngondoskodás helyett, az állami paternalizmust vezette be. Akiről az állam gondoskodik, annak nincs szüksége családi gondoskodásra. Ez a fajta nagy kollektívizmus viszont éppen az egocentrikus önzést erősítette, ami lazítja a házassági köteleket és bomlasztja a családot. Történelmi kuriózum, hogy a házasságra és a családra ugyanilyen hatással volt az ipari (indusztriális) társadalom másik párhuzamos fejlődésvonala, a kapitalizmus fejlődése a szabadversenyes vadkapitalizmustól a szociális piacgazdaságig és a jóléti jogállamig bezárólag. A kétpólusú világrendszer gazdasági harcában a szocialista államok, mint „össznépi” (eszmei) töketelajdonosok³³ harcoltak a kapitalista nagytőkével és annak liberális államaival, közös lényegük azonban az volt, hogy mindkettőnek „szabad” (azaz szabadon kizsákmányolható) bérmunkások, proletárok tömegére volt szüksége. Ezért mindkettő elűzte földjeikről a parasztokat, csapást mért a kispolgárok, az emberléptékű családi gazdálkodók, kisvállalkozók tömegeire, iparvárosok „haszonember telepeire” költöztette és összezsúfolta a bérlakások bérmunkás tömegeit. Nem véletlenül nevezték ezeket „bérkaszárnnyáknak”, lakóit „ipari hadseregnek”, alacsony bérük miatt „bérabszolágoknak”. Konrad Lorenz írt a „haszonállattelepek” analógiájára „haszonembertelepekről”. „A ketreces csirkegyár joggal számít állatkínzásnak és kultúrbotránynak. Azt viszont, hogy hasonló dolgokat műveljenek emberekkel, teljes mértékben elfogadhatónak tekintik, jóllehet az ember az, aki az ilyen, a szó legigazibb értelmében embertelen bánásmódot a legkevésbé képes elviselni. Törzsfejlődése nem olyannak alkotta az embert, mint aki elviselhetné, hogy teljesen hasonló, névtelen és csereszabatos milliónyi egyedek egyike legyen. A haszonember-telep lakójának önmegbecsülése fenntartásához egyetlen járható út marad, nevezetesen az, hogy száműzze tudatából szenvedése sok hasonló társát, és merően elzárkózzék előlük.”³⁴ Vigasz gyanánt – a materiális szegénység leplezésére –

³² SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Magánjog*. I. kötet. Grill Kiadó, Budapest, 1941, 21.

³³ BIBÓ István: *Az európai társadalomfejlődés értelme*. Válogatott tanulmányok III. kötet, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, 67.

³⁴ LORENZ: i. m. 26–27.

a vilárendszer mindkét pólusán egyre hangoztatták minden ember jogegyenlőségét, a személyiség önrendelkezési szabadságát és az individuum méltóságát, az emberi jogok bőségét. Több port hintettek a szemekbe, több mézet kentek a madzagra. A hangsúlyeltolódás „túl jól” sikerült: bár lehet, hogy szándékon túli eredményként, de csapást mértek az egyén számára leginkább boldogságforrásként funkcionáló párkapcsolatra és kisközösségre, a házasságra és a családra is.³⁵ „Világosan kirajzolódik, hogy a családok szétverése súlyos demográfiai és egészségügyi helyzethez, a szociális védőháló megszűnéséhez vezet, és az egész társadalom létét fenyegeti. Napjainkban így azok teszik a legnagyobb szolgálatot az emberiségnek, azok védik az igazságot, akik a család intézményének védelméért fáradoznak.”³⁶

5. Az egyéni önzés és az önzés világa

A tudományos gondolkodás lényege, hogy megpróbálja fogalmakba tömöríteni a valóságot. Különösen igaz ez a társadalomtudományok (filozófia, etika, szociológia, közgazdaságtan, jogtudomány) esetében. Ha a fogalom és a valóság megegyeznek, akkor a fogalom igaz, ha eltérnek egymástól, akkor a fogalom hamis. Ráadásul a folyton változó valóság később is eltérhet az eredetileg igaz fogalomtól, így az hamissá válhat. Ilyenkor a (jogi) fogalmat hozzá kell igazítani a megváltozott valósághoz, hogy igaz maradjon. Csakhogy a jognak van egy nagyon fontos sajátossága: a jog egyetlen forrása ma már az állam, mint közhatalom; ezáltal a jog maga is hatalom: az államban érvényesülő kényszerszabályok összessége. Alkalmatlan arra, hogy a valóságot igazítsa a saját fogalmaihoz, így őrizve meg azok „igazságát”. A valóság ilyen alakítása megint kétféle lehet: megakadályozza, hogy a valóság rossz irányba változzon; vagy gátolja a jó irányú változást. Később ezeket a gondolatokat a házasság és a család fogalmaira is alkalmazni fogjuk, előbb azonban járjuk körül azt a kulcsfogalmat, ami mai világunk valóságát leginkább lefedi, ez pedig az *egyéni szabadság*. Ha a jelzett fogalom, a „szabadság”, és jelzője, az „egyéni” helyett is szinonimákat használunk, rögtön feltűnik a fogalom és a valóság eltérése: *individuális önzés*. A kettő közötti feszültség gyökere itt is a gazdasági és azon keresztül a társadalmi rend egészét döntően meghatározó magántulajdon fogalmában rejlik. A magántulajdon ugyanis egy önellentmondást hordozó, Janus-arcú fogalom (jogintézmény és gazdasági, társadalmi intézmény): egyfelől vagyongyarapító és személyiségfejlesztő, az egyéni szabadságot növelő hatása van, másfelől kizárólagos, kirekesztő jellegű jogi hatalmat biztosít a tulajdon tárgyai és – azok közvetítésével – más emberek felett, csökkentve és/vagy sértve ez által mások egyéni szabadságát. Ez a kettőssége az ember gazdálkodásával és letelepedésével, a „mezőgazdasági forradalommal” indult, az ipari forradalommal folytatódott és felerősödött, ma, a globális tőke és globális piac világában pedig szélsőségessé fajult. Nem csoda, hiszen minden ember szabadságra, ehhez *gazdagságra*, majd pedig *hatalomra* vágyik és egyiknek sincs felső határa. A jog „etizálása” és „szoci-

³⁵ KOPP – SKRABSKI: i. m. 145–165.

³⁶ KOPP – SKRABSKI: i. m. 165.

alizálása”, a tőke társadalmi felelősségre nevelése próbál ugyan határt szabni az uralmi törekvésnek, azonban mindeddig mérsékelt sikerrel. Különösen az ún. első generációs emberi jogok, az alapvető szabadságok ugyanis többségükben az egyént illetik meg, úgy is mint embert és úgy is mint polgárt. Az Európai Unió Alapjogi Chartája Preambulumában nyíltan ki is mondja, hogy az Unió „[t]evékenységei középpontjába az egyént állítja”. Csakhogy minden egyes egyén értéktartalma nagyon különböző lehet, kultúránként és civilizációnként jelentősen eltérhet. „Az Indiában, Japánban használt személyes -én fogalom *szociocentrikus*. Sokkal kevésbé individualizált, sokkal inkább család-orientált, (...) mint az észak-európai, protestáns személyes -én, mely viszont sokkal *egocentrikusabb* (kiemelések tőlem: L. B.). A keleti szociocentrikus személyes -én felfogás nézőpontjából a nyugati, egocentrikus személyes -én elidegenedett, antiszociális és naiv. A nyugati, egocentrikus személyes -én nézőpontjából viszont a keleti, szociocentrikus személyes -én nem individualizált, fejletlen, másoktól túlságosan függő, éretlen.”³⁷ Az, hogy a család, mint közösség szempontjából melyik a hasznosabb, nyilvánvaló, de közgazdaságilag vajon melyik a hatékonyabb? Ernst Schumacher ökoközgazdász idézi Keynes (1930-as) véleményét: „Még legalább száz évig el kell hitetnünk magunkkal és mindenkivel, hogy ami jó, az gonosz, és ami gonosz, az jó, mert a gonosz hasznos, a jó nem az. A kapzsiság, az uzsora és a gyanakvás legyenek még egy kis ideig az isteneink. Mert csak ők vezethetnek ki bennünket a gazdasági szükség alagútjából a napvilágra.”³⁸ Az irigység, a mohóság, a gátlástalan önzés, a tisztességtelenség rövid távon kétségtelenül nagy vagyoni előnyt, gazdasági fejlődést is hozhat. De ha, hosszabb távon és más összefüggésben, az egocentrikus, individuális önzés bomlasztja a házasságot és a családot, szétszaggatja a szociális bizalmi hálót, és mint napjainkban tapasztaljuk, a demográfiai összeroppanás szélére sodorja az egész „nyugati” civilizációt, akkor a mérleg a kártékonyság felé billen. „Az emberek azonban hamar észrevették, hogy komoly bajok vannak a féktelen individualizmus kultúrájával, amelyben – bizonyos értelemben – a szabályok áthágása marad az egyetlen szabály. (...) Egy olyan társadalom, amely eltökélten és következetesen irtja a normákat és szabályokat az egyéni szabadság fokozása nevében, egyre szervezetlenebbé, atomizáltabbá és elszigeteltebbé válik, és képtelen lesz közös célokat elérni, közös feladatokat végrehajtani.”³⁹ Freund Tamás agykutató szerint biológiai törvényszerűség, hogy a bizalom, a kölcsönösség és az együttműködés ma is és változatlanul a társadalmi lét alapja. Az önzés viszont evolúciós zsákutca, az önző egyedek és fajok kipusztulásra vannak ítélve. Ezért nagyon fontos, hogy az önzés ne maradjon rejtve, azt le kell leplezni. Ez nem túl nehéz, mert az egyéni önzésnek három látványos eleme van: a) én önmagamért vagyok; b) a világ értem van; c) Te is értem vagy! Az a házasság, az a család és az a társadalom, amelyben az egyéni önzés az úr, fenntarthatatlan. „A legfontosabb kiút talán a társadalmak/kultúrák újraépítése kisközösségekből.” Ezekben a bizalom, az együttműkö-

³⁷ KOVÁCS: i. m. 80.

³⁸ Ernst SCHUMACHER: *A kicsi szép*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991, 22.

³⁹ FUKUYAMA: i. m. 30–31.

dés, „a kölcsönösség folyamatosan monitorozható, a közösség tagjai ezáltal egymást léleekben nemesítik”. Ezért „tovább kell fejleszteni a családok mellett a munkahelyi, egyházi, szakmai közösségeket, egyéb civil szerveződések”.⁴⁰ Tegyük még hozzá, hogy „az önzés nem csupán embertársaink kihasználásában nyilvánul meg, hanem Földünk ökológiai tönkretételéhez is vezet. (...) A kisközösségeknek, a példaadó családoknak és a történelmi egyházaknak ma is kulcsszerepük van abban, hogy szellemi környezetünket aktívan alakítsák, és hogy az önzés helyett minél több szeretetet, és az együttműködő szellem erejét hozzák kisebb és nagyobb társadalmi közösségeinkbe.”⁴¹

6. Családvédelem – társadalomvédelem

Addig jutottunk gondolatban, hogy a társadalmi lét alapja nem lehet az individuális önzés, hanem csakis a társadalmi, a közösségi szolidaritás. Ez pedig itt Európában, a zsidó-keresztény kultúrkörben az egyik legfőbb bibliai parancsban, a felebaráti szeretetben gyökerezik. Csakhogy az erőltetett iparosítás és városiasodás, embertömegek összezsúfolóása a haszonembertelepeken és nagyvárosokban ennek is keresztbe tett. „Felebaráti szeretetünket a túl közeli felebarátok tömege olyannyira felhígította, hogy az végül már nyomokban sem mutatható ki.”⁴² Ettől még az Európai Unió a „szabadság, igazságosság, szolidaritás” alapvető elveit vallja. Zlinszky János erről így írt: „A kereszténység felebaráti szeretetnek hívja a szolidaritást.”⁴³ Mind a szeretet, mind a szolidaritás tanulásának (szocializálásának) elsődleges gyakorlóterepe pedig a társadalom természetes és alapvető alkotóeleme, a család. A társadalomnak tehát elemi érdeke, hogy védje a családot, de a családnak legalább ilyen mértékben érdeke, hogy védje a szolidáris (nem az önző) társadalmat. Ha az egyik megbetegszik, megbetegíti a másikat is. A család betegsége – mint azt eddig érzékeltetni próbáltuk – leginkább egyfajta „függőség”: a család épsége és egészsége az őt körülvevő társadalmi közeg milyenségétől, épségétől és egészségétől, életerejétől függ. A társadalmi-gazdasági működési zavarok földrendésszerű paradigmaváltások, nagyarányú változásokat indukálnak a házaspárok és a családok életében, belső viszonyaiban is. Stabil, harmonikus házasságokhoz és stabil, békés családokhoz harmonikus, stabil és békés társadalmi viszonyokra van/volna szükség. Az emberiség történetében eddig ilyen még nem volt, de törekedni lehet, sőt egyre inkább kell is rá. Ami most újdonság a házasság és a család válsága terén, az annak a mértéke, a társadalom demográfiai összeroppanásának belátható veszélye. Ehhez kell mérni és kialakítani a védelem eszköztárát is, amihez viszont ismernünk kell a nagymértékű válság okait. Én a legfőbb okot az eddigieken túl, az egész társadalmat átható *általános értékválságban* látom. Ez gyűrűzött be a házassági és családi belső viszonyokba, ez érinti súlyosan a két társadalmi

⁴⁰ FREUND Tamás: Az önzés és az elmagányosodott ember. *Magyar Szemle* 2004/3–4., o.n.

⁴¹ FREUND: i. m. o.n.

⁴² LORENZ: i. m. 19.

⁴³ ZLINSZKY János: *Közéleti és jogászai etika*. Szent István Társulat, Budapest, 2007, 20.

(sőt egyetemes) alapvető értéket, a házasságot és a családot is. A demográfiai özszeroppanás azonban elsősorban Európát fenyegeti, ami egy nagy civilizáció pusztulása, Douglas Murray könyvének címe szerint *Európa furcsa halála* volna. Ennek számos oka közül az egyik legfőbb ok egyfajta „történelmi fáradtság” (Geschichtsmüde), ami Európát jellemzi. A pszichológusok egyre gyakrabban diagnosztizálják és „kiégésnek” (burn out) nevezik. Már a felvilágosodás kora óta Európa sorozatban „gyártotta” az ember- és társadalommegváltó eszméket, amelyek forradalmakhoz, háborúkhoz, a 20. században két világháborúhoz vezettek, hatalmas pusztítással és szenvedéssel jártak, és súlyos csalódást, kiábrándulást, kifáradást okoztak. „A filozófiai és politikai ideák minél népszerűbbek, annál nagyobb pusztítást hagynak. (...) A fasiszta álom, csakúgy, mint unokatestvére, a kommunizmus, a kor komoly problémáira akart választ adni, (...) a maguk után hagyott pusztítás borzalmas volt.”⁴⁴ Mindkét eszme lerombolta Európa maradék hitét is, betetőzve a folyamatot, amit a szekularizáció elkezdett. Holott „századokon át a kontinens vallása szolgáltatta az egyik legfőbb – ha nem a legtöbb – energiát”.⁴⁵ A hit elvesztésével a fix értékek iránti bizalom is elveszett. „A lényeg, hogy mindent megkérdőjelezzünk, és soha ne jussunk el sehová; az eszmék elpusztítása talán éppen amiatt valósul meg, hogy félünk attól, ahová vezethetnek. (...) Ha maradt egyáltalán bármi eszme, akkor az épp az, hogy az eszmék jelentik a problémát. (...) Ha maradt még bizonyosság, akkor az a bizonyosságokkal szembeni kétely.”⁴⁶ Ezzel is gyakran szembesülnek ma a pszichológusok, ez az *anómia* jelensége és mentális betegsége: a társadalmi normák fellazulása, szétesése és az új normák hiánya miatt érzett reménytelenség, nem ritkán a teljes reményvesztettség állapota.⁴⁷ Nem csodálkozhatunk azon, ha ez az „emberi jogizmus” eszméjét is utolérte. „Az emberi jogok háború utáni kultúrája úgy tesz (illetve rajongói tesznek úgy), mintha maga is vallás lenne, s mint ilyen, a keresztény tudat szekularizált verzióját vezetné be. (...) Ám ez egy olyan vallás, ami soha nem biztos magában, hiszen nincsenek meg a biztos pontjai. A nyelv árulkodó. Ahogy az emberi jogok nyelvezete egyre grandiózusabbá vált, s egyre inkább önáltatóvá, úgy vált egyre inkább világossá, hogy ez a rendszer nem képes betölteni eredendő feladatát. Az ilyen jól látható bukás és a biztos pontok elvesztésének érzete mind az egyén, mind pedig a társadalom számára nemcsak aggodalmat okoz, hanem érzelmileg kimerítő is.”⁴⁸ Márpedig az érzelmi kimerülés, a fáradtság, szorongás, reményvesztettség, félelem, depresszió, pánikbetegség mind-mind az *anómia és burn out*, az értékvesztés és kiégés tünetegyüttese. Lehangelő pillanatfelvétel jelenünkről, és sötét jövőkép. Még Murray szerint is van azonban egy reménysugár. „Mégis sok ember keres valami bizonyosat az életében. A vallások, a politika és a személyes kapcsolatok azon kevés dolog közé tartoznak, amik valami szilárd dolgot képeznek a káosz-

⁴⁴ Douglas MURRAY: *Európa furcsa halála*. Alexandra Kiadó, Budapest, 2018, 214–216.

⁴⁵ MURRAY: i. m. 207.

⁴⁶ MURRAY: i. m. 221–222.

⁴⁷ KOPP – SKRABSKY: i. m. 125.

⁴⁸ MURRAY: i. m. 211.

ban.”⁴⁹ Egy hasonló gondolat a „nagy újjáépítés” reményéhez: „a vallásossághoz való visszatérés szelídebb, decentralizáltabb formát ölt, amelyben a vallásos hit nem annyira egy dogma kifejezése, mint a közösség meglévő normáinak és rend iránti vágyának tükröződése”.⁵⁰ Én – sokakkal együtt – ilyen, visszatérő fix értékeknek, bizonyosságnak tekintem az útkereső emberek életében a házasságot és a családot is. Az európai vallások, sőt, a legtöbb világvallás értékrendjében is, a házasság és a család szent dolgok, fix pontok. Az igazán szoros és fontos személyes kapcsolatok zöme is házassági, családi, rokoni kapcsolat, a bizalmi tőke része, boldogságforrás. Méltók a megmentésre és a védelemre, miként Európa lelke is, hiszen a házasság is, a család is az európai értékközösség közös kincse. Ahogy Robert Schuman fogalmazott, az Európai Közösség „nem maradhat csak közös gazdasági és technikai vállalkozás; lelket kell neki adni, történelme összefüggéseire, a jelen és a jövő iránti felelősségére, az emberi eszmét szolgáló politikára kell serkenteni. (...) Minden európai állam a keresztény civilizáció által formálódott azzá, ami. Pontosan ezt az európai lelket kell feltámasztani.”⁵¹ Lehetséges még ez? Igen, ha – egyetértve László Ervin öko-filozófussal – rádöbbenünk, hogy „jövönk ott volt a múltunkban, csak nem vettük észre és elmentünk mellette”. Mert igaz, hogy mai valóságunk nem azonos a tegnapi elképzelt holnapunkkal. Sok értékünk elveszett, sok eszményünk nem lett valósággá. Azonban gazdag örökségünkben maradtak még megmenthető értékeink. Ilyenek a házasság és a család is. Meg tudjuk változtatni a világot, meg tudjuk menteni értékeinket, ha önmagunkat megváltoztatjuk. „Ha részesei akarunk lenni annak a hatalmas árhullámnak, amely kiemeli a válságból az emberiséget, és egy pozitív jövő felé sodorja, akkor meg kell változtatni magunkat. Ebből minden más is következik. Nem lesz szükséges megmondani nekünk, hogyan gondolkozzunk és mit tegyünk: magunk is rájövünk erre. Érettebb és jobb egyénekké válunk.”⁵²

7. Értékek és fogalmak válsága

Ha alapvető értékeket átírunk a jogba, azért tesszük, hogy azok maradandó és követendő normává váljanak. Az átírás folytán az értékek jogi fogalmakká válnak. A jogi fogalmakat definiálni kell, meg kell mondani, hogy mi azok pontos és helyes tartalma, értelme. Ehhez a fogalmakat elemezni és értelmezni kell. Ezt végzi – egymást kiegészítve és segítve – a jogtudomány és a jogalkalmazás. A jogszabály értelmezésének jól ismert fajtái vannak: nyelvtani, logikai, történeti, rendszertani és „helyességi”. Ez utóbbi éppen a jog helyes tartalmának, azaz értéktartalmának feltárására irányul és a jogszabálynak a jog alapvető elveivel, legújabbban az emberi jogokkal és az alkotmányos alapjogokkal való egybevetését, azok értéktartalmával való egyeztetését célozza. Minél nagyobb általánosságban, azaz minél magasabb

⁴⁹ MURRAY: i. m. 222.

⁵⁰ FUKUYAMA: i. m. 371.

⁵¹ René LEJEUNE: *Politika és életszentség*. Máltai Könyvek, Budapest, 2015, 245., 249.

⁵² LÁSZLÓ Ervin: *Meg tudod változtatni a világot*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2002, 91.

absztrakciós szinten fogalmaz a jog, az adott jogi fogalomból annál többféle, egyaránt helyes, illetve helyesnek vélt tartalom olvasható ki. Súlyosítja a helyzetet az önző individualizmus, amely az egyesek egyéni értékprioritását favorizálja (ahány ember, annyiféle értelmezés), és vele szövetkezve az általános értékrelativizmus, amely az egyre többféle értelmezés szabadságára hivatkozva túlzottan kiterjeszti és ezzel szétfeszíti, elporlasztja a jogi fogalmak, mint alapvető értékek eredeti tartalmát. Ezt szeretném röviden illusztrálni a házasság, az anyaság és a család fogalmival. A *házasság* eredete a prehisztorikus idők homályába vész, de az megállapítható, hogy az utódok genetikai épsége és egészsége érdekében már az ősközösségi társadalmakban (kisközösségekben) elindult a promiszkuitásból a monogám párkapcsolat felé. Erre erősített rá, mint láttuk a letelepedés, a mezőgazdasági forradalom és a magántulajdon kialakulása. Felértékelődött a férj és apa szerepe, a saját génnek és a saját tulajdon átörökítése, ezzel együtt átértékelődött a feleség és anya, a nő addigi szerepe, az ő hátrányára. Feminista mozgalmak a *nők felszabadítására* azonban csak az ipari forradalmat követően szerveződtek, ezek a 20. század második felében teljesebben ki, elérve fontos céljaikat, mai harciasságuk indokoltága már erősen vitatott. Nők és férfiak ma már sorstársak, nem ellenfelek, pláne nem ellenségek. A tőke koncentrációja, centralizációja, majd társadalmasítása és államosítása, végül multinacionális és transznacionális privatizációja és globalizációja folytán a magángazdasági rend alapja, a családi gazdaság csaknem eltűnt, jelentősége, aránya lényegesen csökkent, a patriarchátus létalapja megszűnt, a család bérmunkás és fogyasztói közösséggé változott. A kétkeresős családmódelben idejét múlta a kérdés: „ki az úr a háznál?” – ami nem jelenti a rivalizálás végét, de a mérközés „kétesélyes”. Széles tömegek esetében az öröklés súlya is csökkent, a leszármazók genetikai azonossága sem annyira lényeges már (pl. a „mozaikcsaládokban”). Mindezekkel arányosan csökkent a monogám *házassági kötelék* ereje is. Illusztrálja ezt a jól ismert közvélekedés: a házasságkötés az „csak egy papír”, nincs rá szükség, lényeg az érzelmi közösség és a *de facto együttélés*. Ugyanakkor, paradox módon, a házassággal rivalizáló lazább, elköteleződés nélküli, *alternatív párkapcsolati formák* szinte kivétel nélkül a házasság státuszát, joghatóságait, különösen a vele járó előnyöket (jogosultságokat) követelik maguknak. Válás ez, vagy a házasság, mint jogintézmény evolúciós folyamatának a 21. századra elért fejlődési fázisa? A kérdésre még visszatérünk. Hasonló a helyzet az *anyaság* jogi fogalmával, jogintézményével is. A terhesség és az anyaság a jogban régóta elismert és nagyra értékelt állapot és jogi státusz, hozzájuk kapcsolt előnyökkel. Ugyanakkor az „anya csak egy van, annak személye biztos” jogelv már nem a régi, részben a gyakori (többszöri) válások és újraházasodások miatt, részben a humán reprodukciós eljárások növekvő száma miatt öt-hatféle anyáról is beszélhetünk. Ugyanakkor – paradox módon – a nők (feleségek, élettársak) egyre nagyobb hányada nem képes (biológiai okokból), vagy tudatosan nem akar (mentális vagy racionális megfontolásból) gyermeket vállalni. Az anyaság társadalmi és jogi értéke lehanyaglott. Ebben nagy szerepe van a női egyenjogúságot kiterjesztve értelmező harcok mozgalmak olyan jelszavainak, mint hogy „a nő nem háztartási alkalmazott”, „a nő nem a saját gyerekének rabszolgája”, „a nő nem tenyészállat”, nem

„szülőgép” stb. „Az a nagyon is méltányolható törekvés, hogy a férfinak alávetett asszony egyenlőségét létrehozzuk, evolúciós zsákutcába vezette az európai civilizációt, és a biológiai alapjai semmisülnek meg felgyorsuló ütemben. (...) A demográfiai összeroppanás fő oka a női szerep megváltozása és az anyaszerep háttérbe szorítása, mely az utóbbi évtizedekben már a nők egyre nagyobb részénél a teljes elvetés felé halad.”⁵³ A professzor szerint hiba volt az *egyenjogúságot* az élet minden területére kiterjedő *egyenlőségként* értelmezni, a nők biológiailag megalapozott anyaszerepét és ebből adódó természetes másságát a férfiakkal szemben, mint társadalmi problémát felvetni.⁵⁴ Ez öngyilkos stratégia, aki itt látszólag nyer, hosszú távon az is veszít.⁵⁵ A házasság és az anyaság vázolt értékvesztése (elértéktelenedése) természetesen súlyosan kihat a *család* fogalmára és intézményére is. Az iparosodás – akár kapitalista, akár szocialista – mint láttuk, szétverte a többgenerációs nagycsaládot, a társadalmi mobilitás lazította a házasságot és redukálta a gyermekvállalást, a nukleáris családmoddellen át (házaspár egy gyermekkel) eljutott az egy-
szülő családmoddellig, sőt a személyes karriert építő szinglizmusig, ami megint csak az önző individualizmus megnyilvánulása. A házasság és a család leértékelődésének jele a fél évszázada egyre gyakoribb *inkongruencia*, a családi jogállapot és a tényleges élethelyzet eltérése (pl. a papíron fennálló házasság ellenére a felek ténylegesen külön élnek, sőt már új élettársuk is van, attól gyermek is származhatott stb.). Az időben egymást követő „többnejűség” illetve „többférjűség” is egyfajta promiszkuitás, mintha az ősemberi közösségekbe tértünk volna vissza. Létezne „evolúciós visszafejlődés”, vagy ez is egyfajta zsákutca, amiből ki lehet hátrálni? És hogyan élnek ezt meg a jövő generációi, a gyermekek, akiknek mindenképp a szüleik harmonikus és stabil házassága és a biztonságot nyújtó családi közösség volna.

8. A házasság- és családvédelem eszköztára

Ha a házasság és a család válságának kiváltó okai rendkívül szerteágazók és sokfélék, akkor nyilvánvaló, hogy a védelmük eszköztára is csak ilyen lehet. Az egyes válságtünetekhez igazodó, azoknak leginkább megfelelő eszközök kiválasztása a mindenkori politika elsődleges feladata és kötelessége. A politikai pártok választási programjainak kiemelt fejezete kell legyen egy átfogó társadalompolitikai, különösen a népesedéspolitikai program, a család- és gyermekvédelem. Ehhez kell igazítani a gazdaságpolitikai, a szociálpolitikai, az adózási és költségvetési programpon-
tokat, sőt az egyes szakpolitikákat (oktatáspolitikai, egészségpolitikai) is. A minőségi programalkotáshoz tudományos megalapozottság kell. Ehhez az egyes tudományterületek (pl. statisztika és demográfia, családszociológia, párkapcsolati pszichológia, háztartás-gazdaságtan, gyermekgyógyászat, pedagógia stb.) kutatásait koordinálni

⁵³ POKOL Béla: *Európa végnapjai*. Kairosz Kiadó, Budapest. 2010, 172–174. és 185.

⁵⁴ POKOL: *Európa...* 188.

⁵⁵ POKOL: *Európa...* 189.

kell, kutatási eredményeit össze kell illeszteni, a társadalmi programokba beágyazni stb. A programok megvalósításához konkrét célokat kell kitűzni, ezeket rangsorolni, finanszírozni, irányítani és felügyelni kell. Jó, ha ezt a közigazgatási apparátuson belül egy szakmailag magasan és sokoldalúan képzett, komplex tapasztalati tudással rendelkező szakapparátus végzi. Ennek kell kiszolgáltatnia a politikai döntéshozatalt és a jogalkotást is. A családvédelmi célokat és konkrét programokat át kell írni a jogba, pontosabban a jogrendszeren belül a megfelelő jogágakba és jogterületekre úgy, hogy egymással összehangolt, ellentmondásoktól mentes családvédelmi jogi alrendszer alakossonak. Ez a „családvédelmi szakjogászoktól” is nagy fokú komplexitást, széles összefüggésrendszerben való gondolkodási készséget és képességet követel. Ami pedig ilyen irányú (folyamatos) továbbképzést indukál. A legjobb szakbürokrácia hatékonyságát is lerontja azonban az ellentétes irányú magatartási mintakövetés, különösen a szülők és gyermekek, a barátok és munkatársak közötti viszonyokban. Az elvált szülők gyermeke pl. sokkal nagyobb eséllyel fog maga is elválni, mint az, akinek szülei tisztességben és hűségben együtt éltek le az életüket. A házasságra, a családalapításra (gyermekvállalásra), az anyaságra és az apaságra, a családi életre külön nevelni kell. Ennek a „szocializációs” folyamatnak legjobb terepe a család, az anya és az apa, mint példaképek, a követhető pozitív magatartásminták. A nevelési elvek és az alapvető értékek (türelem, békesség, megbocsátás, hűség, kölcsönös támogatás, önzetlen szeretet) a családok életét éppúgy rendezett mederben (egyben, rendben) tartják, ahogyan a családtagok személyiségét, emberségét, és összességében magát a társadalmat is. Feltéve, hogy a mai modern információs és kommunikációs eszközök nem fejtenek ki ellentétes irányú romboló hatást (amire sajnos bőven akad példa, főleg a kereskedelmi televíziók műsorpalettáján és az internet virtuális világában). Az ezekkel szembeni házasság-, család- és gyermekvédelem civiltársadalmi és állami eszközeit még csak keressük, illetve próbáljuk kialakítani. Nem lesz könnyű, a rombolók ma túlerőben vannak és az emberi jogok fegyverével harcolnak, fondorlatosan a visszájára fordítva azok értelmét és célját.

9. A házasság és a család védelmének jogi dilemmái

Néhai kedves professzorom, Sárándi Imre családjogi előadásait azzal a pesszimista mondatokkal kezdte, hogy: „ahol a családi jog kezdődik, ott ér véget a család!” Ennek a mondatnak kettős jelentése volt. Egyrészt arra utalt, hogy a bírósági statisztikák tanúsága szerint a polgári perek közel fele családjogi per, bontóper és annak járulékos perei, házastársi tartási, gyermektartási, lakáshasználati, vagyonmegosztási, gyermekelhelyezési és kapcsolattartási (láthatási) stb. perek. Ezek a házasság és a család végét jelentik, a válás körüli konfliktusokat rendezik, zárják le. A mondat másrészt arra is utalt, hogy a válást megelőző fázisokban, a jegyességben, a házasság létrejöttében és belső tartalmi kérdéseiben, a család intim szférájában nem sok keresnivalója van a jognak. (Tréfásan: a házassági és a családi viszonyokban a jog olyan, mint az elefánt a porcelánboltban; jobb nem beengedni!) A házasfelek és a családtagok egymás közötti életviszonyai egyfajta „jogmentes magánszférába”

tartoznak, a privát autonómia olyan területét jelentik, ahol alig van helye általános társadalmi normáknak, ahol szinte kizárólagosan a felek akarata, illetve megegyezése az irányadó norma. Vagyis ahol életviszonyaikat a felek, a házaspárok és a családtagok maguk alakíthatják. Ezért a jogtudományban és a jogalkotásban is sokan vélték úgy, hogy különösen a házasságjog csak a társadalom szempontjából is leginkább fontos alaki, eljárási, nyilvántartási (anyakönyvezési) szabályokat, érvényességi feltételeket és érvénytelenségi okokat kell, hogy tartalmazza, részletesebb szabályozást – a közös gyermekek és a közös vagyon további sorsa miatt – csak a felbontás (megszüntetés) és annak kapcsolódó kérdései igényelnek. Ezen vélekedés mögött legalább két fontos okot lehet említeni. Az egyik, hogy a házassági és a családi viszonyok kiszabadultak a „magántulajdon rabságából”, a római jogból örökölt „bonus et diligens pater familias” férji és atyai („tulajdonosi”) hatalma alól. A másik, hogy a szigorú erkölcsi töltetű egyházjoghoz képest az állami szabályozás a házasságot inkább szerződésnek tekintette, melyben a felek egyenjogúak és mellérendeltek, akik a diszpozitív jellegű szabályozás alapján személyi és vagyoni viszonyaik tartalmát szabadon, maguk alakíthatják. A tradícióknak azonban nagyon nagy továbbható erejük van, a férji és atyai hatalom mélyen beívódott az európai és az egyes nemzeti kultúrákba (Magyarországon a feleségek közül sokan ma is azt mondják férjükre, hogy: „az uram”). A jognak nem volt elégséges válasza arra az esetre, ha a „pater familias” se bonus, se diligens nem volt. A párkapcsolaton belüli, illetve a gyermekekkel szembeni erőszak, vagy a családi vagyon elherdálása nem új keletű jelenségek. A nőmozgalmak, majd a gyermekjogok védelmezői okkal-joggal követeltek részletesebb törvényi szabályozást, majd azt is, hogy a törvényeknek lehessen érvényt is szerezni. A nők jogai, különösen az anyák jogai és a gyermekjogok kiemelt helyet kaptak a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban, a nemzeti alkotmányokban, részleteikben a nemzeti törvényhozások szintjén. A normák természetét illetően vannak *imperatív* parancsok, különösen tiltó normák (büntetőjogi és szabálysértési tényállások), *kógens* előírások, melyektől a felek egyező akarattal sem térhetnek el (vagy csak a nő, illetve a gyermekek javára, pl. a munkajogban, vagy a gyermektartási, elhelyezési kérdésekben), *diszpozitív* szabályok, melyek a felek által félretehető, helyükbe a felek konszenzusa lép (pl. házassági vagyoni jogi kérdésekben). A családtámogatási szabályok körében gyakoriak az ajánló, illetve (közvetett) ösztönző normák, mint a támogatások törvényi feltételei. Különösen kényes kérdés ma is a kötelezettségeket előíró normák alkalmazása és ezek közhatalmi kikényszerítése. Közkeletű kifejezéssel, nem lehet parancsra szeretni valakit, vagy a hűséget megkövetelni, viszont ezek hiánya felróható a normaszegőnek és lehet szankcionálni. Ugyanez a helyzet a házaspárok kölcsönös támogatási kötelezettsége terén is: kikényszeríteni nem lehet, de az elmaradását szankcionálni igen. Más a helyzet a szülők kötelezettségei és a gyermekek jogai vonatkozásában, ott a szabályozás sokkal részletesebb, a szankcionálás is differenciáltabb. A jogi dilemmák külön területe a jó (a jogban: tipikus, ideális) házasságokhoz képest az atipikus házasságok, az alternatív párkapcsolati (együttélési, családi) formák tolerálása, elismerése vagy tiltása, támogatása vagy szankcionálása. Meddig legyen az állam és a jog ezen a területen „értéksemleges”, mond-

hatni közömbös, hol a határa a „devianciának”, hol van lehetőség pozitív diszkriminációra, hol ütközik az állami beavatkozás, a jogi szabályozás a hátrányos megkülönböztetés tilalmába? Mindjárt az első és egyben a legnehezebb kérdés a házasság és a család fogalmának jogi meghatározása (definíciója), annak a szűkítése vagy éppen a kiterjesztése. Külön dilemma a két fogalom összekapcsolása, vagy éppen a szétválasztása és külön-külön értelmezése és kezelése. A túl szűk fogalom meghatározás mikor diszkriminatív a kirekesztett életviszonyokban élőkkel szemben, a túl tág definíció mikor jelent maga is ösztönzést az alternatív és deviáns életviszonyok irányába és ez mikor rombolja tovább a tipikus és tradicionális párkapcsolatokat és családi létformákat? A társadalmi szokások változása vagy a törvényhozói (többségi, politikai) akarat és értékrend alakítja (és alkotja) inkább a jogot? És melyiket mi motiválja? Nehéz jogi dilemmák és kérdések, melyekre választ kell keresni.

Felhasznált irodalom

- [1] BIBÓ István: *Az európai társadalomfejlődés értelme*. Válogatott tanulmányok III. kötet, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- [2] Douglas MURRAY: *Európa furcsa halála*. Alexandra Kiadó, Budapest, 2018.
- [3] Erich FROMM: *Birtokolni vagy létezni?* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- [4] Ernst SCHUMACHER: *A kicsi szép*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- [5] Francis FUKUYAMA: *A Nagy Szétbomlás*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- [6] FREUND Tamás: Az önzés és az elmagányosodott ember. *Magyar Szemle* 2004/3–4. o.n.
- [7] Friedrich ENGELS: *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. Marx és Engels válogatott művei. III. kötet, Kossuth Kiadó, Budapest, 1977.
- [8] GALLAI Sándor: A családpolitika helye a demográfiai válsággal küzdő Európában. In: *Európai családpolitikai kitekintő*. KINCS Kiadvány, Budapest, 2019, 15–27.
- [9] Kai MICHEL – Carel VAN SCHAIK: *Az ember három természete*. Typotex Kiadó, Budapest, 2019.
- [10] Konrad LORENZ: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. IKVA Kiadó, Sopron, 1988.
- [11] KOPP Mária – SKRABSKI Árpád: *A boldogságkeresés útjai és útvesztői*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020.
- [12] KOVÁCS József: *Bioetikai kérdések*. Medicina Kiadó, Budapest, 2007.

-
- [13] LÁSZLÓ Ervin: *Meg tudod változtatni a világot*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2002.
- [14] MARX – ENGELS: *A kommunista kiáltvány*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1965.
- [15] POKOL Béla: A jogtudomány társadalomtudományosodása (és így perspektivikus létrejötte). *Jogelméleti Szemle* 2015/2., 106–130.
- [16] POKOL Béla: *Európa végnapjai*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2010.
- [17] René LEJEUNE: *Politika és életszentség*. Máltai Könyvek, Budapest, 2015.
- [18] SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Magánjog*. I. kötet, Grill Kiadó, Budapest, 1941.
- [19] Yuval Noah HARARI: *Homo Deus*. Animus Kiadó, Budapest, 2016.
- [20] Yuval Noah HARARI: *Sapiens*. Animus Kiadó, Budapest, 2020.
- [21] ZLINSZKY János: *Közéleti és jogászai etika*. Szent István Társulat, Budapest, 2007.

**A MUNKAVÁLLALÓI KÉPVISELET RÉSZVÉTELI JOGOSÍTVÁNYAI
A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK, VALAMINT ÜZEMEIK IRÁNYÍTÁSA
TERÉN AZ EURO-ATLANTI RÉGIÓBAN ÉS MAGYARORSZÁGON,
KITEKINTVE A SZAKSZERVEZETI BEFOLYÁSRA**

**Employee representation rights in the management of companies and
their plants in the Euro-Atlantic Region and in Hungary, with a view
to trade union influence**

PRUGBERGER TAMÁS*

Absztrakt: A tanulmány a vállalati testületi és az üzemi vezetésben fennálló munkavállalói részvétellel foglalkozik kimutatva mindkettő kialakulásának és fejlődésének történeti menétét a 20. század elejétől a II. világháború végéig, valamint a II. világháború után a Montán-unióban mind a két területen kialakult 50-50%-os tulajdonosi és munkavállalói képviselet rendszerét, amely az 1970-es évtized elején 2/3-ad tulajdonosi és 1/3-ad munkavállalói képviseletté alakult át. Ezt követően a jelenlegi participációs intézményrendszer strukturális jellegét, választási rendszerét, valamint a jogosítványrendszerét mutatja be a tanulmány komparatív jelleggel. Foglalkozik még a tanulmány az üzemi tanácsnak a szakszervezetekkel való kapcsolatával, jogalanyiságával és jogi szabályozásának módjával.

Kulcsszavak: *felügyelő/igazgató tanács, munkavállalói képviselet, participáció, üzem, üzemi tanács, együttdöntési jog, választás, visszahívás, unikális és duális üzemi tanácsi rendszer*

Abstract: The study deals with employee participation in corporate, corporate, and plant management, showing the historical course of the formation and development of both from the early twentieth century to the end of World War II. And after World War II, the Montan Union developed a system of 50—50% ownership and employee representation in both areas, which in the early 1970s was transformed into two-thirds ownership and one-third employee representation. Next, the study presents the structural nature of the current participatory institutional system, the electoral system, and the licensing system in a comparative manner. The study also deals with the works council's relationship with trade unions, its legal personality and the way it is regulated.

---

* Prof. Dr. DSc. PRUGBERGER TAMÁS
professor emeritus
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
prugberger.tamas@t-online.hu

Keywords: *supervisory board / board of directors, employee representation, participation, plant, workers' council, right of co-determination, election, recall, unique and dual workers' council system*

1. A participáció fogalmához, tagolásához és jogrendszeri elhelyezéséhez

1.1. A participáció fogalma és hatáskörének kiterjedési területe

A participáció önmagában csak részvételt jelent. A gazdaság világában azonban a gazdasági vállalkozások, vállalatok területén a vállalkozások, a vállalatok vezetésében való munkavállalói részvételt, a munkáltató és a munkavállalói képviselő együttműködését jelenti. Kiterjedési területe kétirányú:

a.) Egyrészt megjelenik üzemi szinten és onnan felfelé is szerveződik vállalati, vagyis összüzemi szintre, továbbá konszern, vagyis vállalatok gazdasági együttműködésére irányuló szövetségi szintjére is. Ez a vállalati, valamint az üzemi alkotmányjog területe, ami a germán jogrendszer országaiban általában külön törvényben van szabályozva: Németországban az Üzemi Alkotmánytörvényben (Betriebsverfassungsgesetz), Ausztriában a Vállalati Alkotmánytörvényben (Unternehmen-Verfassungsgesetz), Hollandiában a Vállalati Tanácstörvényben (Andernehmens-ratswet), Svájcban pedig a Kötelmi Törvényben (Obligationsgesets, röv. OR).¹ Ezzel szemben a latin jogrendszerhez tartozó államokban, így Franciaországban, Spanyolországban, és Portugáliában az üzemi tanácsot az ország munka törvénykönyvének az üzemi tanács szervezetéről, működéséről, hatásköréről, valamint jogosítványrendszeréről szóló fejezete szabályozza.² Kivételt képezett ez alól Olaszor-

¹ Betriebsverfassungsgesetz (BetrV.Ges.) 1972. (B.GB. I. 5. Literatur: VON HOYNINGEN-HUENE: Betriebsverfassungsrecht. C.H. Beck Verlag, München. (D.); Arbeitsverfassungsgesetz II. Teil. 1974. Lit.: R. STRASSER: *II. Kollektives Arbeitsrecht*. Manche Verlag, Kurzlehrbuchreihe, 5., 203. (A); Wet des andernemingsraad (WOR), 1971. Lit.: B. WAAS: Das Betriebsverfassungsgesetz der Niederlande im Spiegel des Deutschen Rechts. In: *Ünnepi Tanulmányok II* (Prugberger Tamás prof. 60. születésnapjára). Novotni Kiadó, Miskolc, 1997, 376. (NL.); Mitwirkungsgesetz, 1993. Lit.: PORTMANN – STÖCKLI: *Schweizerische Arbeitsrecht*. DIKE Verlag, 3. Aufl. 356. s köv. pontok. Ezen kívül: Employee participation in Europe. Works councils, worker directors and other forms of participation in 15 European countries. EIIRR Report No. 4, *European Industrial-relations Review* (továbbiakban röv. Empl part. in EU), Austria 8–11., W. Germany 26–30., Netherlands, 42–44.

² Droit du travail. Vergl.: *Jura Europae*, Edition technique juris chasseours, Paris – C.H. Beck Verlag, München. I–III. Vol.–Band, (továbbiakban röv. J.E.). J.E. I. 30.30. 1-2. (Fr.); J.E. I. 20.52 II. 1. Az 1972. márciusi nemzeti tarifaszereződés vezette be az 1948-ban hatályba lépett gazdasági alkotmány alapján. (B.); Estatuto de los trabajadores (ET.) art. 61. et ff. Lit.: Ojeda Alives – M. F. Peres: Gewerkschaftsrechte in Betrieb nach spanischem Recht. *Arbeitsrecht im Betrieb* 12/1980., 384–385. (Span.);Codigo do trabalho, 2003 (bevezetve az Alkotmány 54. §-a alapján). Lit.: E. FEDTKE – J. FEDTKE: *Arbeitsrecht in Portugal*. 111–115. In: Hennsler – Braun (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*. Dr. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2011. (Továbbiakban röv. H/B.), 1102–1103. (Port.). Ezen kívül: Empl. part in EU: France 21–25., Portugal 45–46., Spain 47–50.

szág, amely az üzemi tanácsot a német modell szerint szabályozta, azonban a szabályozásnak a német üzemi alkotmánytörvényhez hasonló „lex imperfecta” jellege miatt egyszerűen elhalt.³ A magyar üzemi tanácsrendszer szervezeti felépítését illetően a német rendszert követi, jogosítványrendszere azonban tőle eltér. Mint-hogy egy vállalaton belül több üzem is működhet jogi személyiség nélkül, az üze-mekben létesülnek az üzemi tanácsok az ott dolgozó munkavállalók részéről törté-nő választások útján. Az olyan vállalatnál, ahol csak egy üzem működik, az ott létre-hozott üzemi tanács egyúttal betölti az összüzemi (vállalati) tanácsi funkciót is. Ugyanis az üzemi tanácsokon belüli választás vagy delegálás útján szerveződik meg a vállalati üzemi tanács, másként szólva az összüzemi tanács (Gesamtbetriebsrat). A vállalati, illetve az összüzemi tanácsok hozzák létre hasonlóképpen a konszern üzemi tanácsot.⁴

Az üzem a vállalat alsó termelő-gazdasági egysége, főszabályként jogi személyi-ség nélkül. Jogi személyiséggel azonban a vállalatvezetés az üzemeit bármikor felru-házhatja, amire elsősorban országos hatáskörrel rendelkező nagyvállalatok területi egységei esetében szokott sor kerülni.⁵ A vállalat központi irányító szerve, valamint a központi irányító szerv által önálló jogalanyisággal felruházott területi egységei azonban jogi személyek. Az üzemi tanács azonban akkor sem jogi személy, ha a vállalat egy üzemből áll. Ez esetben ugyanis a vállalat és az üzem egy egységet ké-pez. Bár az üzemi tanács jogi személyiséggel nem rendelkezik, korlátozott munkajo-gi jogalanyisége azonban mégiscsak van. Ha ugyanis a törvényben biztosított hatás-körét és jogait a munkáltató megsérti, jogait vagy döntőbizottsági vagy bírósági eljá-rás keretében érvényesítheti. Vizsgálva a vállalatok nemcsak szerződéses, hanem intézményi együttműködését, több vállalat együttműködhet konszern alkotva. A konszernben együttműködő vállalatok megtartják önálló jogi személyiségüket, gazdasági együttműködésük érdekében azonban alárendelődnek a konszern irányító vállalatnak. Kétféle konszern van: szerződéses és faktikus. Szerződéses akkor, ami-kor megállapodnak egymással konszern létrehozásában, faktikus akkor, amikor egy vállalat a tőzsdén megvásárolja egy vagy több hasonló vagy azonos gazdasági profilú vállalat részvényeit vagy üzletrészeit és így azokat irányító vállalatként, mint aláren-delt vállalatot kapcsolja magához. Ilyen esetben a konszernvállalatok összüzemi tanácsai általában létrehozzák a konszern üzemi tanácsot is.⁶

³ J. E. II. 40.52-2. II. C. 38. (I.); Empl. part in EU.: Italy, 36–38. Ez által csak de iure létezik, de facto azonban nem.

⁴ L. az 1. és 2. sz. jegyzetet. Európa valamennyi üzemi tanácsot ismerő államában az adott állam alkotmányára hivatkozva, hasonló az építkezés.

⁵ Az üzemet a központja jogi személyiséggel felruházhatja. Ha azonban a cég csak egy üzemmel működik, akkor is a cég és nem az üzem rendelkezik jogi személyiséggel. Az üzemi tanácsnak jogi személyisége nincs, legfeljebb korlátozott munkajogi jogalanyisége. Bővebben erről PRUGBERGER Tamás: A csoport jogalanyiség integratív szemléletét igénylő elméleti és gyakorlati tényezők. In: *Az uniós csatlakozás hatása a letelepedés és a szolgáltatások szabad áramlása körében*. Tanulmánykötet, Novotni Kiadó, Miskolc, 2005, 156–158.

⁶ Christine WINDBICHLER: *Arbeitsrecht im Konzern*. C.H. Beck, München, 1998, 309–312.

b.) A vállalat belüli participáció másik nagy területe a vállalat legfelső szintű vezetésében, a gazdasági társaság felügyelő tanácsában vagy igazgatóságában jelenik meg, a germán jogrendszerhez tartozó vállalatoknál a felügyelőtanácson belül, Franciaországban, a Benelux államokban és az angolszász jogterület ún. „board” rendszerében pedig az igazgatóságon belül. Magyarország az előbbihez tartozik. Így jelent meg az első magyar társasági törvényben, míg a második társasági törvény szerint alternatív módon választható volt mind a két rendszer, az új Polgári Törvénykönyv (Ptk.) visszatért az eredeti felügyelőtanácsi megoldáshoz. A két rendszer közötti különbség az, hogy a germán (német, osztrák, svájci) és a magyar rendszernél a gazdasági társaság közgyűlése, illetve taggyűlése az ügyvezetés végzésére külön igazgatóságot, míg az ügyvezetés szakmai és jogi felügyeletére külön felügyelő tanácsot (bizottságot) választ és a két szerv szervezetileg is elkülönül egymástól. Ezzel szemben a board rendszernél az igazgatóságon belül az ügyvezetés és az ügyvezetés felügyelete szervezetileg együtt jelenik meg a szervezeten, vagyis az igazgatóságon belül. Ennek megfelelően a közgyűlés, illetve a tagok (gyűlése) által megválasztott igazgatóságon belül a tagok egyik része ügyvezető igazgató, a másik része felügyelő igazgató. Magyarország – mint már jeleztem – az előbbi rendszerhez tartozik. A participáció, vagyis a munkavállalói részvétel a felügyelőtanácson, illetve az igazgatóságon belül úgy jelenik meg, hogy a vállalat keretében működő üzemi tanácsok vagy közvetlenül, vagy a vállalati (összüzemi) tanácson keresztül delegálnak tagokat a felügyelő, board rendszer esetén az igazgatótanácsba. Erre kötelezően akkor kerül sor, ha a vállalatnál 200 munkavállalói létszámot elérő személyzet dolgozik.

1.2. A szabályozás jogdogmatikai rendszere

Joglogikailag és jogelméletileg vállalatot meghaladó területi és országos szinten a kollektív munkajogon, vagyis a munkaügyi kapcsolatok jogán belül a munkavállalói érdekvédelem első területe a munkáltatói érdekvédelmi egyesületek és a szakszervezeti szövetségek, vállalati szinten a munkáltató és a vállalatánál érdekképviselői joggal rendelkező egy vagy több szakszervezet között zajló kollektív szerződésalkötésre irányuló érdekegyeztetés jogintézménye áll. Ezt követi az üzemi alkotmányjog, pontosabban az üzemi vezetés és az üzemi munkavállalók által választott üzemi tanács közötti érdekegyüttműködés. Ugyanakkor a kettő közötti hidat a polgári joghoz tartozó és a Ptk.-ban szabályozott az a felügyelő tanács jelenti, amelyben a munkavállalói részvétel is megtalálható. A legtöbb országban a jogi szabályozás e szerint épül fel, ahol a munkaügyi kapcsolatok joga először a koalíciós jogot, s azt követően az üzemi tanácsrendszert szabályozza. Ezt a rendszert követte az 1992. évi Mt. is, az új Mt. azonban megfordította a helyzetet, és az érdekegyeztetési (koalíciós) jog elé helyezte az üzemi alkotmányjogot, valószínűleg az amerikai munkajogi gyakorlat hatására, mivel az USA-ban a munkáltatók szívesebben tárgyalnak közvetlenül az üzemek, vállalatok dolgozóival, mint a szakszervezetekkel. Állításuk szerint ugyanis az előbbiekkal könnyebben szót érte-

nek és könnyebb velük egyezkedni.⁷ Ennek következtében az USA több államában már spontán módon megjelentek a vállalatokon belül az üzemi tanácsok. Viszont az angolszász jogrendszer európai ágában üzemi tanácsrendszer csak Írországban működik, az Egyesült Királyságban viszont nem. Bár az ún. „Donovan Bizottság” 1975-ben be akarta vezetni Angliában is az üzemi tanácsrendszert, mégpedig német mintára, ez meghiúsult, mivel bár a Parlament elfogadta, azonban a Lordok Háza elutasította. Ennek ellenére azonban az üzem dolgozói és az üzemi vezetés közötti együttműködés, az ún. „cod de termination” informálisan létezik, mivel a lényeges kérdésekben döntés és a felmondás előtt az üzemi-vállalati vezetés kikéri az üzemi-vállalati kollektíva véleményét és ugyanígy fordítva, ha valamit a kollektíva akar, azt a vezetés a kollektívával megtárgyalja, és azzal megállapodva intézkedik. Ez vonatkozik az olyan felmondásokra is, amelyeket a munkavállalói kollektíva kezdeményez antiszociális vagy összeférhetetlen kollegával szemben. A munkáltatók ilyen esetben is figyelembe veszik a munkavállalói kollektíva érdekeit a vállalat-üzem gazdasági eredményes működése szempontjából fontos munkabéke érdekében.⁸

2. A gazdaság- és munkajogi participációs rendszer kialakulása és mai tételes jogi jellege, valamint gyakorlati meghonosulása

2.1. A kialakulás és a fejlődés első szakasza

a.) A participáció jogintézménye már az I. világháború előtt üzemi tanácsi formában jelent meg Európa nyugati és részben középső felében. A 19. század folyamának klasszikus liberális kapitalista időszakában a szakszervezeti szerveződést és szakszervezeti érdekvédelmet a jog nem ismerte el, a gyakorlat pedig büntetőjogiilag is tiltotta és ugyanígy az „összebeszélésnek” elnevezett sztrájkot is. Ezért kerülő úton, bűvópatakként az üzemek dolgozói kollektívája a legbátrabb és ezért a legnagyobb érdekérvényesítési és tárgyalóképes munkavállalókat megbízta azzal, hogy üzembirtokossal, illetve az üzemi vezetéssel tárgyaljanak és eleinte informális szóbeli, később pedig írásbeli formális megállapodásokban rögzítsék a munkafeltételeket és az egyes munkakörök bértarifáit. A szakszervezetek és az általuk a munkáltatói érdekvédelmi szervezetekkel, vállalati szinten pedig a munkáltatókkal kötött kollektív szerződések jelentősége az üzemi tanácsrendszer legalizálását követően is megmaradt, sőt egyre nagyobb területen formálisan is intézményesült az üzemi tanácsrendszer, ami bekerült a vállalatok szervezeti szabályzatába az együttműködési jog terjedelmének meghatározásával, valamint a kialakulásban lévő üzemi megállapodás-kötés lehetőségével együtt. Ez a főleg informális, néhány

⁷ Martin HENNSLER – Frik ROMAN: Arbeitnehmerbeteiligung dem USA durch Betriebsrate. *Neue Zeitschrift zum Arbeitsrecht (NZA)*, 11/2003., 557–558.; PRUGBERGER Tamás: Az üzemi tanácsi érdekvédelem megjelenése az angolszász jogrendszerben. *Napi Jogász* 2003/10., 22–23.; Uő: *Európai és magyar összehasonlító munka-, és közszolgálati jog*. Complex, Wolter Kluwers Kiadó, Bp., 2006, 222–223.

⁸ J. E. III. 90.54. IV. 2.; Empl. part. in EU. United Kingdom, 54.

helyen azonban formálissá vált üzemi tanácsi modell Németországban jelent meg először.⁹ A tételes munkajogi szabályozással összefüggő jogirodalmi és kodifikációs viták az I. világháború előtt mind Németországban, mind Magyarországon csak a kollektív szerződésnek és a tarifális jognak az ipartörvénybe, és a polgári törvénykönyvbe történő beemeléseinek a kérdéséről folytak, miközben az üzemi alkotmányról és tanácsról egyáltalán nem esett szó.¹⁰

b.) Az I. világháborút követően Németországban a weimari köztársaság az üzemi tanácsi rendszert általánossá tette, ami kihatott Ausztriára és Csehszlovákiára is.¹¹ Az önállóvá és egységessé vált Lengyelország ezt az intézményt szintén átvette a németországihoz hasonló kialakítással, azonban nem üzemi, hanem munkatanácsnak elnevezve.¹² Az üzemi érdekképviselőnek és az üzemvezetésben való munkavállalói beleszólásnak ez a rendszere Lengyelországnak a szovjet blokkhoz a II. világháborút követő csatolása után is fennmaradt és működött egészen az állami vállalatoknál, a szövetkezeteknél és a közigazgatási szerveknél egyaránt mindaddig, míg a „Szolidaritás” (Solidarnosty) nevű antikommunista alternatív szakszervezet az 1980-as évek végén legálissá nem vált, amely ekkor kompetenciaféltésből felszámolta az érdekvédelemnek e szervezeti formáját.¹³ Hitler hatalomra jutását követő ausztriai, majd csehországi bevonulása, valamint Lengyelország nyugati és délkeleti (Galícia) felének a lerohanását követően ezekben az országokban a Német Birodalomhoz való csatolást követően és az újonnan létrehozott szlovák bábállamban – miként mind ezt megelőzően a Német Birodalomban is felszámolta az üzemi tanácsi rendszert. A hivatalosan törvénnyé nem vált, azonban az 1928. évi magyar magánjogi törvényjavaslathoz hasonlóan informálisan hatályossá vált Hueck és Nipperdey által elkészített Nemzeti Munka törvénykönyve javaslat, a Nationales Arbeitsgesetz-Entwurf nem tartalmazta már sem a szakszervezeti érdekvédelmet, sem az üzemi tanácsi participációt.¹⁴

Ez utóbbi helyett létrehozta az *üzemi bizalmi tanácsot*, amelynek tagjait a területileg illetékes birodalmi munkafelügyelő, a Nemzeti Szocialista Párt üzemi titkára

⁹ Alfred SÖLNER: *Arbeitsrecht*. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart. 4. Aufl. 24., 64. et 132–142.; Arthur NIKISCH: *Arbeitsrecht*. 3. Band, Betriebsverfassungsrecht. Mohr Siebeck Verlag, 1966, 3–5.; GAMILLSCHEG: *Kollektives Arbeitsrecht*. 2. Band, Betriebsverfassungsrecht, C. H. Beck, V. I. Kapitel.

¹⁰ Hugo SINZHEIMER: *Der kooperative Arbeitnormenvertrag, I–II*. B.; Julius G. LAUTNER: *Geltends und künftiges Arbeitnehmervertragsrecht*. HABERMANN György: A munka szervezete és védelme az újabb olasz és német jogalkotásban és a magyar jogban. *Magyar Jogi Szemle* XXII. évf., 9., 172–177. és 11., 224–280.; BERKE Gyula: A kollektív szerződés a magyar munkajogban. *Pécsi Munkajogi Közlemények Monográfiák* 2. Pécs, 2014, 9–65.

¹¹ NIKISCH: i. m. 7–10., 10–11.; GAMILLSCHEG: i. m.

¹² NIKISCH: i. m. 7–9.; GAMILLSCHEG: i. m.

¹³ Lengyel szakszervezeti törvény, 20. §–22. § és 30. § + Paktum az állami vállalatok átalakításáról és STANAJOWSKY: *Gewerkschaften und industrielle Beziehungen in Mittel- und Ost-Europa*. Workshop Otto Brenner Stiftung, 14–17. März 1999.

¹⁴ NIKISCH: i. m. 7–9.; GAMILLSCHEG: i. m.

és az üzemi vezér által kialakított keretből egy évre szóló megbízással választják meg a bizalmi tanács vezérét és tagjait. A választás eredményét az üzemi vezérnek külön jóvá kell hagynia, aki és a birodalmi munkafelügyelő a bizalmi tanács vezérét (értsd: elnökét) és tagjait bármikor leválthatta. A tanácsot konzultációra és informálásra az üzemi vezér volt jogosult összehívni, kinek az üzemet érintő döntéseivel szemben az üzemi bizalmi tanács a munkafelügyelőhöz fordulhatott nem hálathatós hatályú panasszal.¹⁵ Érthető, hogy ezt az eltorzult szervezetet, amely mintául szolgált a Horthy-korszak hasonló intézményéhez, a II. világháborút követő német jogirodalom nem tartotta üzemi tanácsnak.

Magyarországon a Károlyi-kormány időszaka alatt szintén felvetődött az üzemi tanács meghonosításának az igénye, amely azonban az 1919-es Tanácsköztársaság ideje alatt az állami irányításúvá vált vállalatokban szélsőbalos kommunista dirigizmussá fajult. A Tanácsköztársaság bukását követően az 1919/1.071. számú ME. rendelet az üzemi alkotmány, vagyis a munkáltató és az általa foglalkoztatottak egymással szembeni alapvető jogainak érvényesítése érdekében kötelezővé tette duális jelleggel az üzemi választmányok megalakítását, ahol az egyik oldal tagjait a munkavállalók a saját körükből választották, míg a másikat az üzemi vezetés delegálta, elnökévé pedig az üzem munkaügyi előadója vált.¹⁶

c.) A II. világháborút követően mind a vállalati, mind az üzemi participáció első szakaszaként az Európai Szén-, és Acélközösségen, azaz a Montánunión belül épült ki, ami azt jelentette, hogy a nehézipari és a bányaiipari vállalatoknál alakították ki abban a hat államban, amelyet utóbb az Európai Gazdasági Közösségbe is integráltak. E hat állam a Német Szövetségi Köztársaság (a volt Német Birodalom „L” alakú délnyugati része), Franciaország, Olaszország, Belgium, Luxemburg és Hollandia. Ezekben az országokban a bánya-, a nehéz-, és az olajipari vállalatoknál (Montanunternehmen) – minthogy azok mindegyike részvénytársaságként (rt.) működik – a felügyelő tanácsban, illetve az igazgatóságban a részvénytulajdonosok mellett 30%-os arányban határozathozatali, azaz szavazási jogú képvisellel a céghez tartozó üzemi tanács(ok) által delegált munkavállalók foglalnak helyet. Ilyen formán a felügyelő tanácsban, illetve az igazgatóságban a tőke és a munka feles arányú képvisellel rendelkezik. Emiatt, ha szavazásnál/döntésnél patthelyzet áll elő, az elnök szava dönt. Ezért az elnök mindig külső, neutrális személy, akit a két rész, a munka és a tőke képvisellete közös megegyezés alapján kér fel és választ meg. Az így megválasztott elnök legtöbbször valamely bank vezető alkalmazottja. Ez a rendszer „de iure” ma is fennáll annál fogva, hogy formális jogi önállósággal, de teljes gazdasági és szervezeti betagozással az Európai Gazdasági Közösségbe (EGK) került, azonban a további integráció, vagyis a Maastrichti Szerződéssel létrejött Európai Közösség (EK), valamint a Lisszaboni Szerződéssel megszerve-

¹⁵ HABERMANN: A munka szervezete és védelme az újabb olasz és német jogalkotásban és a magyar jogban. *Magyar Jogi Szemle* XXII. évf., 11., 226.

¹⁶ BAGDI Katalin: *A participációs jogok szerepe a munkavégzésre irányuló függő jogviszonyokban*. Debreceni Egyetem ÁJK Doktori Iskolája, Debrecen, 2020, 14–15. és 20–21.

zódott Európai Unió (EU) nem érinti.¹⁷ Hivatalosan ez a rendszer tételesen jogilag ma is érvényben van, azonban a nehézipar (Montanindustrie) leépülése következtében a gyakorlatban nem működik. Ebben a rendszerben az üzemi tanácsoknak a participációs, a vezetéssel történő együttes döntési joga teljes, ami a második szakasz üzemi tanácsi jogkörében már Hollandia kivételével nem áll fenn.¹⁸ Az együttdöntési jogkör legkevésbé azonban Németországban szűkült.¹⁹

2.2. A fejlődés második szakasza

A vállalati és az üzemi tanácsi participációs rendszer fejlődésének második szakasza az 1970-es évek elején alakult ki. A „montán” vállalatok kivételével a többi gazdasági társaságnál, rt.-nél, kft.-nél és szövetkezethél abban az esetben, ha a cégnél 200, vagy annál több munkavállaló dolgozik, vagy a germán rendszereknél a felügyelő tanácsban, a board rendszernél az igazgató tanácsban/igazgatóságban 1/3-nak kell lenni a munkavállalói képviselőnek. A tőke képviselője így 2/3-ad, míg a munkavállalói 1/3-ad arányú, ami azt jelenti, hogy a munkavállalói képviselőnek a döntésekbe érdemi beleszólási joga nincs, csak véleményezési és állásfoglalási joga van a felügyelő-, illetve az igazgató tanácsban. E rendszer szerint épül ki a magyar gazdasági társaságokban is a munkavállalói képviselő, amit az új Ptk. hatálybalépése előtt a társasági törvény szabályozott, most pedig az új Ptk.-nak a társasági jogra vonatkozó előírásai.²⁰

A participációs fejlődési folyamat e második szakaszában az egyes európai országokban kialakított és többnyire tételesen jogilag is szabályozott üzemi tanácsi rendszerek a Montánunió időszakában létrehozott üzemi tanácsi rendszerekkel lényegében megegyeznek, azzal a különbséggel azonban, hogy nem minden országban van az üzemi tanácsnak együttdöntési joga,²¹ ahol pedig van, ott kisebb, vagy nagyobb mértékben e jogkör leszűkítésre került.²² Magyarországon pl. az együttdöntési jogkör teljesen formális.²³ A nyugat-európai államokban az üzemi tanácsi rendszer az Egyesült Királyság kivételével mindenütt megtalálható. Létrehozása elvileg kötelező lenne, de ennek elmulasztása nincsen szankcionálva.

¹⁷ NIKISCH: i. m. 7–10.

¹⁸ NIKISCH: i. m. 9–10.; GAMILLSCHEG: i. m. 9–10.

¹⁹ SCHUBERT: *Der Schutz der arbeitnehmerähnlichen Personen*. C.H. Beck; SZEKERES Bernadett: *Munkaviszonyon innen – munkaviszonyon túl. Gazdaságfüggő önfoglalkoztatás és annak munkajogi védelme*. Doktori értekezés, 2018, Miskolci Egyetem ÁJK, Deák Ferenc Doktori Iskola. 52. s. köv.

²⁰ 1997: CXLIV. tv. a gazdasági társaságokról 38–39. §; 2013. V. tv. az új Ptk.-ról, 3:124. §.

²¹ Együttdöntési jogkörrel nem rendelkeznek, hanem csak konzultációs jogkörrel a francia, a svájci, a görög és a finn üzemi tanács. Ld. PRUGBERGER Tamás – NÁDAS György: *Európai és magyar összehasonlító kollektív munkajog*. Wolters Kluwer Kiadó, 209–212. Források: J. E. I. 30.50. II. C. (Fr.); Max FRITZ: *Mitwirkungsgesetz*. Sil AG. Verlag, Zürich 1954.; Empl. part. in EU. Greece, 31–33.

²² Ld. a 15. sz. alatti jegyzetet.

²³ Vö. a 2012. I. tv. (új Mt.) 263. §-ával, továbbá PRUGBERGER – NÁDAS: i. m. 233–235.

Szabályozása ezért „lex imperfecta” tartalmú, vagyis jogkövetkezmények nélküli.²⁴ A közép-, és a kelet-európai régióban Magyarországon kívül csak Lengyelországban ismert. Kötelező jelleggel csak a közszolgálati intézményeknél általános, a gazdasági munkajog világában azonban csak szubszidiárius, kiegészítő jelleggel akkor kell megalakítani, ha nincs a cégnél szakszervezeti képviselő.²⁵

3. A gazdasági társaságokon, vállalatokon belüli participáció strukturális felépítése

Vállalati szinten a munkavállalói részvétel megjelenik a gazdasági társaság (rt., kft., szövetkezet) a felügyelő tanácsban/bizottságban, a board rendszernél az igazgatótanácsban/igazgatóságban. A szén- és acél-, valamint olajipari vállalatoknál a felügyelőtanácsban/igazgatótanácsban belül 50%-os képviselettel és tényleges együttdöntési joggal, ahol az elnököt kívülről hozzák be választás útján. Ezzel szemben a gazdasági élet többi társas vállalkozásainál a felügyelő tanácsban/bizottságban a munkavállalói képviselő csak 1/3-ad arányú, ezért az együttes döntési joga csupán névleges, ténylegesen csak véleményezési, állásfoglalási, valamint információ iránti joga van a munkavállalói képviselőnek. Az igazgatóság, illetve az igazgatótanács és a felügyelőbizottság, illetve a felügyelőtanács elnökét a közgyűlés szavazza meg, amelyen belül 1/3-os részvételi aránnyal a cég üzemi tanácsainak a küldöttei is szavazási joggal jelen vannak. A közgyűlés szavazataival létrejövő felügyelőtanács/bizottság, illetve a board rendszernél az igazgatótanács/igazgatóság az első, alakuló ülésén a saját tagjai sorából megválasztja a felügyelőbizottság, illetve az igazgatótanács elnökét, ahol a 2/3-os tulajdonosi szavazati arány mellett 1/3-adot kitevő szavazati joggal a munkavállalói oldal rendelkezik.

Az üzemi tanács a vállalaton belül az üzemek száma szerint a műszaki és adminisztratív munkafolyamatokat végző egy vagy több egységében működik, amely az üzemben belüli munkavállalói érdekeket képviseli és együttműködik az üzemi vezetéssel. Ebben nyilvánul meg a munkavállalói részvételi jog az üzemi vezetésben. Az üzemi közgyűlés által megválasztott üzemi tanács az első ülésén a vállalati participációs rendszerhez hasonlóan választja meg a bizottság elnökét, elnökhelyettesét, illetve titkárát, valamint az egyes ügyeket ellátó bizottságokat, azok pedig szintén az alakuló ülésükön a bizottsági elnököt. Az üzemi tanácsnak két alapformája van, az unikális és a duális üzemi tanácsi rendszer. Bővebben erről a későbbiekben esik szó. Az üzemi tanácsi participációs rendszer teljes formában 50 főt elérő személyzeti létszámnál jelenik meg. Az alatt 25 és 50 fős létszám között a germán jogrendszerek esetében egyfős üzemi tanács, illetve üzemi megbízott látja el az

²⁴ A németországi szabályozás hatására a germán jogrendszerhez tartozó államokban az üzemi tanács megalakulásának az elmaradásához nem fűződik szankció. Ez a „lex imperfecta” jogi rendezés vonatkozik Magyarországra is.

²⁵ Waclaw SCHUBERT: Betrachtung über Modelle des Arbeitsrecht aus politischer Sicht. *Osteuropa Recht* 1952/2–3., 248., PRUGBERGER: A munkaügyi szabályozás átalakulása a szomszédos, volt erálszocialista kelet-, és közép-európai országokban. *Munkaügyi Szemle* 1993/12., 30.

üzemi munkavállalói érdekképviselőt,²⁶ ezzel szemben a frankofón–latin, valamint a skandináv államok esetében a szakszervezet által létrehozásra kerülő és annak tagjaiból álló üzemi bizottság.²⁷ A 25 fő alatti munkavállalói létszámú személyzettel dolgozó vállalat kisvállalkozásnak minősül és ott nincs sem üzemi bizottság, sem üzemi megbízotti képviselő. A germán jogrendszerhez tartozó államok esetében az üzemi tanácsok a szakszervezetektől elkülönülten működnek,²⁸ míg a frankofón–latin és a skandináv országokban a szakszervezetekkel kisebb-nagyobb mértékben együttműködnek.²⁹ Üzemrészlegetől és üzemtől vállalati szintig az üzemi tanácsi érdekképviselő túlsúlya a jellemző, míg vállalati szinttől felfelé a konszern szintig bezárólag a szakszervezeti érdekképviselő a jellemző, azonban mellette párhuzamosan fut az üzemi tanács vállalati és konszern szintre kiterjesztett rendszere is. Az üzemitanács-típusok meglehetősen sokszínűek. Ezeket áttekinthetően csoportosítani három szempont szerint lehet a legjobban. A szervezeti felépítésük szerint, a szavazás és a visszahívás módja alapján, továbbá a jogosítványrendszer terjedelmétől függően. A következőkben e három szempont szerint csoportosítjuk őket.

4. Az üzemitanács-típusok szervezeti felépítése

4.1. Az unikális és a duális rendszer

Az üzemi tanács szervezeti felépítése szerinti kétfajta típusa közül az unikális esetében az üzemi tanácsban csak a beosztott munkavállalók, alkalmazottak és munkások foglalnak helyet. Oda sem vezető alkalmazottak (vezető irodisták), sem üzemi vezetők (a munkásarisztokráciához tartozó mesterek) nem választhatók be, tekintve, hogy azok a munkáltatónak, azaz üzembírtokosnak a lekötelezettjei és az ő érdekeit képviselik. Az unikális üzemi tanács esetében az üzemi tanács közvetlenül az üzembírtokossal/munkáltatóval, illetve felhatalmazott üzemi vezetéssel tárgyal és vele állapodik meg. E kétoldalú kapcsolatnak lényeges eleme a megállapodáskötés, amelynek lényeges intézményesített formája az üzemi megállapodáskötés.³⁰ A német jog az üzemi megállapodást úgy hozza összefüggésbe a kollektív szerződéssel, hogy a kollektív szerződést nem úgy érti, mint akár az osztrák, a francia, a spanyol–portugál, valamint a Benelux-, az angolszász és a skandináv jog,

²⁶ Ld. PRUGBERGER – NÁDAS: i. m. 194. Források: J.E. I. 10.50. II. C. (D.), II. 60.50. II. C. (NL.); 2012: I. tv. (Mt.) 236. § (1.) bek. (H.).

²⁷ PRUGBERGER – NÁDAS: i. m. 209., 212–213. és 218–217. (Fr., L., DM.). A forrásokat ld. 17. jegyzet, valamint J.E. I. 30.50. C. (Fr.); II. 50.50. II.C. 3-31. (L.); III. 70.50. II. C. (DM.).

²⁸ PRUGBERGER – NÁDAS: i. m. 194–205. (D., A., NL.) és 240–241. (H.). Források az 1. sz. jegyzetben.

²⁹ PRUGBERGER – NÁDAS: i. m. 205. (svéd), 206–201. (francia, spanyol, portugál, belga, finn, belga, luxemburgi, dán). Források a 2. sz. jegyzetben.

³⁰ PRUGBERGER: Európai és magyar összehasonlító... 207. és 215. Az unikális rendszer szerint szervezett üzemi tanácsok: a német, az osztrák, a holland, a svájci, a francia, a spanyol és a portugál. A forrásokat ld. a már előzetesen feltüntetett jegyzetekben.

valamint a magyar Mt. Ezekben az államokban ugyanis a kollektív szerződés alatt a munkáltatók és érdekvédelmi szervezeteiknek a szakszervezetekkel kötött megállapodásait értik. A német jog az itt megjelölt országok kollektív szerződéseit tarifaszervezőként kezeli, a kollektív szerződés pedig egy olyan gyűjtőfogalom, mely átfogja a tarifaszerveződést és az üzemi megállapodást.³¹ Az európai államok többségében az üzemi participáció az unikális üzemi tanácsi rendszer szerint épült ki. Unikális jellegű módon épül fel az üzemi tanács Németországban, Ausztriában, Hollandiában, Svájcban, Franciaországban, Spanyolországban, Portugáliában, Svédországban és Magyarországon, valamint Lengyelországban.³² Az olasz üzemi tanácsi rendszer szintén unikális jellegű volt, de az üzemi tanács Olaszországban – mint már erről szó esett – spontán módon elhalt.

A duális rendszernek a lényege az, hogy az üzemi tanács egyik oldalán foglalnak helyet a beosztott munkavállalók, alkalmazottak és munkások (műszakiak) által megválasztott és a beosztott munkavállalói oldalt képviselő munkavállalók, míg a másik oldalán a munkáltató által delegált vezető alkalmazottak, üzemi műszakvezetők állnak. A duális üzemi tanácsi rendszernek két formája ismeretes. Az egyik típusa a belga üzemi tanács, ahol egy szervezeti kereten belül két tagozat van. Az egyikben a beosztott munkavállalók által a körükből megválasztott nagykorú és fiatalkorú alkalmazottak (weit collar) valamint munkások (blue collar) foglalnak helyet, ahol a nagykorúak és fiatalkorúak a maguk képviselőit külön választják meg. Az utóbbiak participációs jogköre a beosztott munkavállalók körén belül a 25%-ot teszi ki.³³ A duális üzemi tanácsi rendszernek a másik formája a kettős szervezeti rendszer, ahol az egyik oldalt a megválasztott, többnyire szakszervezeti tagsági jogviszonnyal rendelkező beosztott alkalmazottakból és munkásokból álló üzemi tanács, míg a másik oldalt a munkáltató vagy az üzembirtokos által delegált vezető alkalmazottakból álló üzembizottsági bizottság képezi. Amikor a két bizottság együtt ülésezik és együtt hoznak határozatot, akkor beszélünk üzemi tanácsról. E kettős bizottsági rendszer szerint épül ki az üzemi tanácsi rendszer Luxemburgban és Dániában.³⁴

4.2. Az üzemi tanácson belüli bizottságok

Valamennyi itt bemutatott üzemi tanácsi rendszeren belül az egyes üzecsoportok intézésére bizottságok kialakítására van lehetőség. A bizottságot és annak elnökét és titkárát/alelnökét, kis taglétszámú üzemi tanács esetében pedig bizottság hiányában az egyes ügyek referenseit az üzemi tanács alakuló ülésén választják meg. Ahol az üzemi tanács egy szervezeti kereten belül kéttagozatú (Belgium), ott az

³¹ ZÖLLNER – LORIZ – HERGENRÖDER: *Arbeitsrecht*. C.H. Beck Verlag, 2008, 7. I. 2. b. 75.

³² Ld. a 26. jegyzetet.

³³ Egy szervezeten belüli duális összetételű a belga üzemi tanács és az európai üzemi tanács. Forrás: J.E. I. 20.50. II. C. 7-14.; PRUGBERGER: Európai és magyar összehasonlító... 202–203.

³⁴ A paritásos szervezettel duális rendszert alkalmazza Luxemburg, Dánia és Norvégia. PRUGBERGER – NÁDAS: i. m. 212–218., Források: J.E. II. 50.50. II. C. 3-31. (L.); III. 40.50. II. C. 10-20. (DM.).

egyeb bizottságokat is paritásos módon kettős képviseléssel választják meg. Ahol pedig az üzemi tanács két bizottságból áll (Luxemburg és Dánia), ott mind a két bizottságon belül albizottságokat vagy referenseket választanak ugyancsak paritásos módon. Amikor a két albizottság együtt ülésezik, akkor beszélünk üzemi bizottságról. A duális üzemi tanácsi rendszereknél két üzemi tanácsi és bizottsági elnököt választanak, akik felváltva vezetik az egyes üléseket. Az egyes ügyeknek megfelelően az üzemi tanácson belül kialakult bizottságok vagy referenciák a következők: munkaügyi, bérügyi, munka- és egészségvédelmi, valamint gazdasági. Németországban a gazdasági bizottság a duális üzemi tanácsi rendszerhez hasonlóan paritásos módon kettős összetétellel beosztott munkavállalókból és vezető alkalmazottakból áll.³⁵

5. Az üzemi tanácsi működés szakszervezeti befolyással és anélkül, valamint az üzemi tanácsválasztási és visszahívási rendszer

5.1. A választási rendszer

Kétféle üzemi tanácsi működési rendszer alakult ki és érvényesül ma. Az egyik a német–osztrák rendszer, ahol az üzemi tanácsi választásoknál a jelöltállítást a leköszönő üzemi tanács által kijelölt jelölőbizottság végzi, amely összeállítja a választásokra a jelöltek listáját, amelyet az üzem munkavállalóival az üzemi közgyűlésen a munkavállalókkal, külön az alkalmazottakkal és külön a munkásokkal megtárgyalja. E külön névsornak és külön tárgyalásnak az oka, hogy az üzemi tanácsválasztásokon mind a két csoport titkosan szavaz külön urnába dobva a szavazócéduát. Ez érvényesül a másik rendszernél, vagyis annál is, ahol nem a leköszönő üzemi tanács által kijelölt jelölőbizottság bonyolítja a jelöltállítást, hanem a cégnél reprezentativitással rendelkező, érdekérvényesítő jogosultsággal rendelkező egy vagy több szakszervezet közvetlenül állítja a jelölteket. A szakszervezetektől független jelölőbizottsági jelölésnél a jelölőbizottság a jelöltlistát megtárgyalja az üzem munkavállalóival, mégpedig külön az alkalmazottakkal és külön a munkásokkal, és a javaslatok szerint módosítja a listát még az érintett munkavállalók előtt, azok jelenlétében, nyilvánosan. Ennek megtörténte után a jelölőbizottság választási bizottsággá alakulva kifüggeszti a jelöltlistát és kitűzi a választás időpontját, majd lebonyolítja a választásokat.³⁶ A választás lebonyolításával kapcsolatos panaszokat a választási bizottsághoz kell benyújtani, amely rövid határidőn belül (általában 3 nap) dönt. A döntéssel szemben valamivel hosszabb határidőn belül (általában 8 nap) a munkaügyi bírósághoz lehet fordulni. Ez az eljárási rend érvényesül abban az esetben is, ha a jelölést a szakszervezetek végzik.³⁷ Az üzemi tanácsi működést ismerő európai államok többségében, így az unikális üzemi ta-

³⁵ Ld. a 29. és 30. jegyzetet.

³⁶ Az idetartozó országok: Németország, Ausztria, Hollandia és Magyarország (Mt. 105. §). Ld. a 25. sz. jegyzetet.

³⁷ Választás és jelölés szakszervezeti közreműködéssel: a francia, belga, luxemburgi, dán, norvég, spanyol és portugál üzemi tanácsoknál. Ld. a 26. sz. jegyzetet.

náccsal rendelkező Franciaország, Spanyolország és Portugália, valamint a duális rendszert ismerő Belgium, Luxemburg és Dánia esetében, de ugyanígy Magyarországon is közvetlenül a cégnél reprezentativitással rendelkező egy vagy több szakszervezet állítja össze a jelöltlistát az informálisan kialakult gyakorlat alapján, azonban előzetesen az üzem munkavállalóival egyeztetve. Ennél a rendszernél a szakszervezetek egymással megállapodva állítják össze a választási bizottságot.³⁸ Megemlítésre kívánkozik, hogy Spanyolországban és Portugáliában a szakszervezetek csak saját szakszervezeti tagjaikat jelölhetik és a jelölt, valamint a megválasztott üzemi tanács tag csak szakszervezeti tag lehet. Ennélfogva az üzembirtokossal, mint munkáltatóval létesített üzemi megállapodás üzemi kollektív szerződésnek is felfogható.³⁹ Minthogy Lengyelországban a gazdasági szervezeteknél az üzemi tanács csak akkor létesíthető, ha szakszervezeti képviselő a cégnél nincs, így az üzemi tanácsválasztás a német modell szerint zajlik le szakszervezeti részvétel nélkül.⁴⁰

Fontos megemlíteni azt is, hogy Magyarország kivételével valamennyi európai államban póttagot is jelölnek, valamint választanak, aki minden esetben az üzemi tanács tag akadályoztatása esetén helyette az üzemi tanács és az üzemi szakbizottság ülésén tanácskozási és szavazási joggal részt venni nemcsak jogosult, hanem köteles is.⁴¹ Ezzel szemben Magyarországon póttagot nem jelölnek, hanem az az üzemi tanács tagjelölt lesz a póttag, akit nem választanak meg az üzemi tanács tagjává, de egy meghatározott szavazati eredményt elért.⁴² A póttag Magyarországon nem helyettesítheti az üzemi tanács tagot, hanem csak a helyébe lép akkor, ha annak megbízatása valamilyen okból megszűnik. Pl. máshová megy dolgozni, nyugdíjaz-

³⁸ J.E. I. 30.30. 1-2. (Fr.); A. O. Alvez – M. F. Perez: 1. sz. jegyzet, továbbá: Manuel Alonso OLEA – Fermin RODRIGES-SANUDO: Labour law of Spain. Part. II. Chapter 2, 115–125. In: *Internationale Encyclopedie for labour law* (röv.: Int. Encycl.). Editor in chief. Prof. R. Blankpain. Cluwers Vol. 12 (Sp); Labour Law of Portugal. In: *Int. Encycl.* Vol. 11, Part. II, Chapter III, 162–174.; Inf. Prof. Abrantes Joze Joao Nunes, Facultada de Direito de Universidade nova de Lisboa (az Oktatási Min. 0025/2001. sz. kutatási pályázat alapján végzett tanulmányúti konzultáció) (Port.), valamint Employee participation in Europe. Work councils, worker directors and other forms of participation in 15 European countries. EIIRR Report No. 4, 21–25. (Fr.), 45–46. (Port.), 46–51. (Spain.)

³⁹ Ld. előző jegyzetet, továbbá: PRUGBERGER: Az országos, az ágazati, valamint a területi érdekegyeztetésről. *Miskolci Jogi Szemle* 2010/2., 10.

⁴⁰ Lengyelországban az üzemi dolgozók akkor választanak üzemi tanácsot, ha nincs a cégnél szakszervezeti képviselő. Vö. a 11. jegyzettel.

⁴¹ A nyugat-európai országokban az üzemitanács tag-jelölt mellett póttagjelöltet is jelölnek, valamint választanak. A tag, vagy az azonos szakszervezethez tartozó tagok mellé jelölt és megválasztott póttag minden esetben tanácskozási és szavazati jogosultsággal helyettesíti elfoglaltsága, illetve távolléte esetén az üzemi tanács tagot. PRUGBERGER – NÁDAS: i. m. 243–244.

⁴² Az új Mt. 246. §-a értelmében a korábbi Mt.-hez hasonlóan az válik üzemi tanács taggá, aki a szavazatoknak legalább a 30%-át eléri, póttaggá pedig az, akire a leadott szavazatok 30% alatt vannak, de elérik a 20%-ot.

zák vagy meghal.⁴³ Ez a magyar megoldás egyszerűnek és praktikusnak tűnik. Hátránya viszont egyfelől az, hogy a feladatai ellátásában vagy az üzemi tanács ülésén történő részvételben akadályozott üzemi tanácstagot nem helyettesítheti. Másfelől ezzel is összefüggésben állva az is probléma, hogy a póttag a nyugat-európai megoldással ellentétben nincsen hozzákapcsolva ahhoz az üzemi tanácstaghoz, aki az üzem dolgozói közül egy meghatározott szakszervezethez tartozókat, vagy szakszervezetet kívülieket képvisel. Ennél fogva bekövetkezhet egy olyan ellentmondásos helyzet, hogy több üzemi szakszervezeti képviselet esetén a belépő póttag nem azt a csoportot képviseli, amelynek üzemi tanácstagja kivált az üzemi tanácsból. E két ellentmondásos helyzet feloldása szempontjából az lenne a helyes, ha a magyar jogi szabályozás a nyugat-európai megoldást venné át.

5.2. A visszahívási rendszer

Az üzemi tanácsválasztásnak a fordítottja az üzemi tanács, elnökének és a tagjának, valamint póttagjának a visszahívása, amelyre akkor kerülhet sor, ha összejátszás gyanúja áll fenn az üzemi tanács, vagy annak elnöke vagy valamelyik tagja részéről az üzemi vezetéssel, vagy pedig nincsenek megelégedve az üzemi tanács vagy valamelyik tagja munkájával. Azokban az államokban, ahol az üzemi tanácsválasztások lebonyolítását szakszervezeti részvétel mellőzésével a leköszönő üzemi tanács által kijelölt jelölőbizottság végzi, ott bármely üzemi dolgozó keresettel kérheti a munkaügyi bíróságtól az üzemi tanács elnökének vagy tagjának a leváltását.⁴⁴ Ahol a szakszervezetek jelölik az üzemi tanácstagokat, ott a cégnél működő, együttesen jelölő és választást lebonyolító szakszervezetek együtt szólíthatják fel az üzemi tanácsot a lemondásra, aminek ha nem akar eleget tenni, az üzemi tanács tagjainak a szakszervezeti tagsági viszonyát megszüntethetik, és így a szakszervezeti tagok üzemi tanácstagsági viszonya megszűnik. Hasonlóképpen szűnik meg az üzemi tanács elnökének és bármely tagjának a megbízatása, ha az őt delegáló szakszervezet jár el vele szemben így. Emellett azonban a bírósági út is választható. Erre főleg akkor kerül sor, ha az üzemi tanács tagot jelölő szakszervezet meg akarja védeni az általa jelölt üzemi tanács tagot, míg a többi képviselettel rendelkező szakszervezet, vagy azok közül valamelyik le akarja váltani, viszont az a szakszervezet, amelyik jelölte őt, ehhez nem járul hozzá. Ez esetben a leváltani szándékozónak bírósághoz kell fordulniuk.⁴⁵

⁴³ A magyar Mt. 246. §-a szerint az a jelölt válik póttaggá, aki a szavazatok 30%-a helyett csak 20%-ot vagy annál többet kap, de nem éri el a 30%-ot. A korábbi Mt. szerint nem helyettesíthette az üzemi tanács tagot, mivel az új Mt.-ben ilyen tiltó szabály nincs, megítélésem szerint házi szabállyal lehetővé lehet ezt tenni.

⁴⁴ Jelölőbizottság által, szakszervezeti jelölés mellőzésével történő jelölést és választást követő államokban a visszahívás bírósághoz benyújtott keresettel kérhető. Idetartozik: Németország, Ausztria, Svájc, Hollandia és Svédország. Ld. az adott országokra megjelölt forrásokat.

⁴⁵ Franciaország, Belgium, Luxemburg, Spanyolország és Portugália esetében szakszervezeti visszahívási rendszer. Források: a már közölt országismertetésekben, valamint a

A magyar visszahívási rend ennél jóval komplikáltabb, mivel Magyarországon az üzem dolgozói 30%-ának az írásbeli kezdeményezése szükséges az eljárás megindításához. Ha a 30% aláírás összegyűlt, ki kell tűzni az üzemi gyűlés megtartásának az időpontját és azon, ha a tagság 50%-a megjelent, egyszerű szótöbbséggel az üzemi tanács tagja visszahívható, üzemi tanács elnöke, valamint az egész üzemi tanács azonban csak 2/3-os minősített szótöbbséggel váltható le. Amennyiben a szavazás eredménytelen marad, ugyanazon taggal szemben 6 hónapig, az üzemi tanáccsal és annak elnökével szemben pedig 12 hónapig nem lehet újabb bizalmatlansági indítványt előterjeszteni és visszahívási eljárást kezdeményezni.⁴⁶

6. Az üzemi tanács jogosítványrendszere

6.1. A jogosítványok

A nemzetközileg kialakult gyakorlat és tételes jogi szabályozás alapján az üzemi tanácsnak háromféle jogosítványa alakult ki. Az első az együttdöntési jog a munkáltatóval, a második a javaslattételi, véleményezési és állásfoglalási jog, a harmadik pedig az információ iránti jog.

6.2. Az együttdöntési jogkör

Ami az együttdöntési jogkört illeti, a Montánunió hat államában a *montán* gazdasági tevékenységet végző bánya-, olaj-, és nehézipari vállalatokra vonatkozó üzemi tanácsok esetében az üzemi tanács együttdöntési jogköre (*Mitbestimmungsrecht*) az üzem gazdasági irányításának kivételével minden munkaügyi kérdésre kiterjedt és formálisan kiterjed ma is. Ez vonatkozik az egyes munkavállalók felvételére, valamint a munkaviszonyok felmondására és a közös megegyezéssel történő megszüntetésére is.

Ez utóbbit az 1970-es években általában minden nyugat-európai országban megalkotott üzemi alkotmánytörvények és felmondásvédelmi törvények eltörölték a holland vállalati tanács-törvény kivételével, ahol az *Unternehmungswet* értelmében ma is mind a felvételhez, mind az elbocsátáshoz az üzemi tanács hozzájárulása szükséges.⁴⁷ Az 1972-ben hatályba lépett német *Üzemi alkotmánytörvény* (*Betriebsverfassungsgesetz*) értelmében a konkrét egyes munkaviszony-létesítésekhez és munkáltatói felmondásokhoz az üzemi tanács hozzájárulása már nem szükséges, azonban az üzemi tanács véleményét, állásfoglalását ki kell kérni.⁴⁸ Ez a szabály érvényesül a csoportos létszámleépítésnél is. Azonban az osztrák munkajogban az állásfoglalási jog csoportos létszámleépítés esetében a többi államénál jóval erősebb, mivel, ha az üzemi tanács egyhangúan a csoportos létszámleépítést jogelle-

Leideni Egyetem által szervezett holland–belga–német részvételű üzemi tanács konferencián. Leiden, 2005. jún.

⁴⁶ Magyarországon az üzem dolgozói a szakszervezettől függetlenül indíthatják el és folytathatják le a visszahívást, amit az Mt. 256. §-a szabályoz.

⁴⁷ Waas az 1. sz. jegyzetben hiv. mű.

⁴⁸ von Hoyningen-Huene: 1. sz. jegyzetben hiv. mű.

nesnek nyilvánítja, felhatalmazza valamennyi elbocsátottat, hogy egységesen pert indítsanak. Ha pedig az üzemi tanács tagjainak többsége látja úgy, hogy a munkáltató részéről jogellenesség áll fenn, feljogosítja az elbocsátottakat az egyenkénti perlésre.⁴⁹

A német *Betriebsverfassungsgesetz* értelmében az együttdöntési jogkör csak a felvétel és a munkaviszony-megszüntetés általános vállalati szabályainak kialakítása tekintetében áll fenn, amit üzemi megállapodással kell az üzemi rendtartásba (szabályzatba) foglalni. Ugyanez vonatkozik az üzemi munka-, és egészségvédelmi szabályzatra, a szabadságolási ütemterv, a munkarend, ideértve a munkaidő-beosztás és a műszakváltás általános szabályainak, továbbá a napi és a heti pihenő-idő általános szempontjainak, az esetleges munkaidőkeretnek (referenciaidőszak), valamint a bérezés és a túlmunka-honorálás, a műszak-, és egyéb pótlék-juttatási rendszer kialakítására és üzemi szabályzatba foglalására. Az ezekkel összefüggő egyedi munkáltatói döntések és üzemi tanácsi intézkedéskezdeményezések tekintetében, ideértve pl. a munkanorma-emelést is, az üzemi tanács és a munkáltató meg-egyezése, *együttdöntése* (Mitbestimmung) szükséges. Ez vonatkozik a munkavédelemmel összefüggő összes kérdésre, kifogások elintézésére a felvetett hiányosságok megszüntetésére is. Ha az üzemi tanács ilyen irányú felvetését a munkáltató nem ismeri el és a kért intézkedést elutasítja, az üzemi tanács a munkavédelmi hatósághoz fordulni jogosult. Mindezek figyelembevételével megállapítható, hogy az üzemi tanácsnak valamennyi munka-, és bérügyi, valamint munka-, és munkahely-higiéniai kérdésben együttes döntési joga van, amelyet valódi együttdöntéssel (echte Mitbestimmung) vagy hozzájárulás megtagadásával (Vetorecht) gyakorol.⁵⁰ Ez alól csak a francia üzemi tanács (Conseil d'entreprise) jelent kivételt, amelynek csak állásfoglalási és véleményezési, valamint információ iránti joga van a *Cod du travail* szabályai szerint.⁵¹ A francia üzemi tanácsnak ez a véleményezési és állásfoglalási joga a németek véleményezési és állásfoglalási jogával egyezően olyanmódon komoly súlyt képez, hogyha az üzemi vezetés azzal szemben foglal állást, a cég részvényeinek az értéke mindjárt esni kezd a tőzsdén.⁵²

Magyarországon az együttdöntési jogkör teljesen formális és szűk körű. Az 1992. évi Mt.-ben még fennállott az üzemi tanács és a munkáltató közös együttdöntési és igazgatási joga az üzem szociális létesítményei, így az üzemi konyha és étkezdé, az üzemi bölcsőde, óvoda és üdülő tekintetében, amelyet az új 2012. évi Mt. megszüntetett, és csak a szociális alapból való részesítésnél hagyta meg az együttes döntési jogkört. Míg a korábbi Mt. szerint az üzemi tanács valamennyi tagját meg-illette a munkajogi védelem és az üzemi tanács jóváhagyása nélkül a munkaviszo-

⁴⁹ STRASSER: i. m. 355–356.

⁵⁰ Teljes vétójog csak az unikális szervezetű üzemi tanácsoknál ismert: német, osztrák, holland, spanyol, portugál. A francia és a svájci üzemi tanács vétójoggal nem rendelkezik. A duális üzemi tanácsoknál a vétójog nem ismert és egyben nem is lenne kivitelezhető.

⁵¹ Ld. az előző jegyzetet.

⁵² PRUGBERGER Tamás: Munkavállalói részvételi jog az üzemi vezetésben Nyugat-Európában és Magyarországon. *Magyar Jog* 1993/3., 88.

nyát a munkáltató nem szüntethette meg, az új Mt. értelmében ez a védelem csak az üzemi tanács elnökét illeti meg.⁵³ Ilyen körülmények között a magyar üzemi tanács együttdöntési jogkör deklarálása pusztán formaiság, kirakatpolitika, amelyet egyik koalíciós partner sem akart, csak a kormány, hogy kimutathassa, a munkavállalóknak komoly beleszólása van a munkahelyi körülményeik alakításába.⁵⁴ A magunk részéről ezt már kezdettől fogva kritizáltuk és felvezettük, hogy miként kellene a participációs jogokat a magyar Mt.-ben rendezni. Ehhez tartjuk magunkat most is.⁵⁵ Minimális igényként azonban megelégednénk azzal, ha a magyar jogalkotó az üzemi tanács együttdöntési jogosítványát a munkavédelemre és a munkaegészségügyre, valamint az üzemi munkarendre, az egyéni és az általános munkakörülményekre, továbbá a bérügyekre kiterjesztené.

6.3. A véleményezési és az állásfoglalási jogkör

Ez a gazdasági kérdésekre terjed ki. E kérdésben együttdöntési jogkör azért nincs, mert az üzem gazdasági vezetése az üzembirtokos feladata és az azzal kapcsolatos kockázatot ő viseli. Ugyanakkor azonban az üzemi kollektívának nem mindegy, hogy az üzemi vezetés jól folytatja-e a gazdasági tevékenységet, vagy követ-e el abban hibákat. Ugyanis az ebből fakadó esetleges leépítések, vagyis a munkahelyek megtartása az üzem munkavállalói kollektívája szempontjából lényeges. Ez indokolja az üzemi tanács e kérdésben fennálló véleményezési és állásfoglalási jogát.

Ez a véleményezési és állásfoglalási jog még kiterjed a munkáltató részéről történő munkavállalói felmondásra, valamint a csoportos létszámleépítésre, továbbá a munkavállaló munkaszerződésének ideiglenes módosítására (átírányítás, helyettesítés, kiküldetés, kirendelés, kikölcsönzés).

6.4. Az információadás iránti jog

Ahhoz, hogy az üzemi tanács az előző két jogkörébe tartozó participációs jogát színvonalasan gyakorolni képes legyen, az üzemi tanácstól minden kérdésben bármikor információt igényelhet, amit a munkáltató az üzemi tanácsnak haladéktalanul megadni köteles. Ezen kívül a munkáltató félévente hivatalból is köteles informálni az üzemi tanácsot a gazdaságvitelről és az üzem gazdasági helyzetéről. Az üzemi tanácsot és annak tagjait viszont a megkapott adatokkal kapcsolatosan titoktartás kötelezi. Ennek ellenére a munkáltatók vonakodnak az üzemi tanácsnak

⁵³ A magyarországi csak igen korlátozott, és csak az üzemi tanács elnökének munkáltatói részről történő felmondása esetén áll fenn az üzemi tanács részéről vétőjog (Mt. 260. § 3. bek.). Valódi együttdöntési joggal pedig az üzemi tanács csak a jóléti alapról történő juttatás tekintetében rendelkezik (263. §). Bővebben erről kritikailag PRUGBERGER – NÁDAS: i. m. 233–237.

⁵⁴ PRUGBERGER Tamás: Az érdekképviselő és az érdekegyeztetés neuralgikus munkajogi kérdései. *Kereskedelmi Szemle* 1992/7., 34.

⁵⁵ PRUGBERGER – PLOETZ: *Összehasonlító munkajog* (A magyar munkajogi szabályozás reformja a nyugat-európai szabályozás tükrében). ADAW (Institut für Angewandten Wissenschaften, Bonn) kiadása, Bp., 1993, 99.; PRUGBERGER – NÁDAS: i. m. 238–239.

a gazdasági helyzetről információt adni, arra hivatkozva, hogy az üzemi tanácsstagok a bizalmas információkat kiszellőztetik. A gyakorlat azt mutatja, hogy ez az érvelés az esetek túlnyomó többségében alaptalan. Ha elvértve elő is fordul ilyen, a kiszellőztető üzemi tanácsstaggal szemben az esetleg emiatt később jelentkező hátrány általános kártérítés bírói úton történő kimondásával ellensúlyozható, ami egyúttal generál-, és speciálprevenciót is jelent.⁵⁶

7. Az európai üzemi tanács

Az európai üzemi tanács intézményét a 94/45/EK irányelv alakította ki és annak előírásai szerint minden olyan konszernnél és gazdasági vállalatnál létre kell hozni az európai üzemi tanácsot, vagy ki kell alakítani a munkáltatók és a munkavállalók közötti információ- és véleménycserének az üzemi tanácshoz hasonló jellegű európai tárgyalási fórumát, amelyek európainak minősülnek. Európainak minősül egy konszern vagy vállalat akkor, ha a konszern valamelyik vállalatának, vagy a vállalat valamelyik üzemének, üzemrészlegének a székhelye, illetve telephelye az Európai Uniónak nem ugyanabban a tagállamában, hanem valamelyik másik tagállamában van.⁵⁷ Ebben az esetben figyelemmel arra, hogy az Egyesült Királyságban nincsen bevezetve az üzemi tanácsrendszer, ezért választást enged és lehetővé teszi, hogy a munkáltató és a munkavállaló közötti munkaügyi párbeszéd ne üzemi tanács, hanem más tárgyaló testületi formában valósuljon meg.

Ennek megfelelően először mind az európai konszernnél, mind pedig az európai vállalatnál a konszern vállalatai összüzemi tanácsainak, illetve a vállalat üzemi tanácsainak, valamint a konszernnek, illetve a vállalatnak a tulajdonos által delegált vezető alkalmazottjaiból ideiglenes tárgyaló testületet kell létrehozni, amely dönt a felől, hogy létrehozzák-e az európai üzemi tanácsot vagy sem. Amennyiben nem hozzák létre, úgy az európai ideiglenes tárgyaló testület európai állandó tárgyaló testületté alakul át. Amennyiben az európai konszern vagy vállalat székhelye, vagy pedig a 90 főt meghaladó munkavállalói kontingenssel rendelkező egy vagy több üzeme csak az Egyesült Királyságban van, úgy nem fogják létrehozni az európai üzemi tanácsot.

Ha ilyen helyzet nem áll fenn és az európai üzemi tanácsot létrehozzák, a különböző üzemitanács-típusok közötti szintézis megkívánja, hogy a duális rendszer jusson benne érvényre és ennek legjobban a belga üzemi tanácsrendszer felel meg, ideértve a szakszervezetek részéről a választásokhoz történő jelöltállítás jogot is. Éppen ezért ebben az esetben a konszernhez tartozó vállalatok összüzemi tanácsai, vagy a vállalatok üzemi tanácsai szakszervezeti javaslatra történő delegálás vagy választás útján küldik be az európai üzemi tanácsba megválasztott tagjikat, míg az európai konszernvállalatok és a konszernhez nem tartozó európai vállalatok

⁵⁶ Valamennyi állam előírja, hogy az üzemi tanácsstagok a tudomásukra jutott bizalmas és titkos adatokat senkivel sem közölhetik. Ennek ellenére a cégek kötelesek gazdasági adatokat az üzemi tanácsstagokkal közölni, hivatkozva arra, hogy a tiltás ellenére ilyen adatok gyakran közismertté válnak.

⁵⁷ RADNAY József: Az európai üzemi tanácsok. *Gazdaság és Jog* 1997/3., 21–22.

latok az európai üzemi tanács másik oldalát jelentő oldalába a konszernvállalati, illetve üzemi vezetés a paritási elv figyelembevételével delegálja a vezető alkalmazottakat. Abban az esetben viszont, ha az európai konszern vagy vállalat székhelye, vagy a 90 fős személyzetet meghaladó legnagyobb üzeme olyan országban van, ahol a nemzeti jog ettől eltér, pl. nem duális, hanem unikális üzemi tanács rendszer működik és a jelöltállítás nem szakszervezeti befolyással történik, akkor kialakítható ennek az államnak a nemzeti joga szerint az európai üzemi tanács. Pl. ha Berlinben van a székhely, akkor az európai üzemi tanács unikális felépítésű és együttes döntési joggal rendelkező lehet, valamint a létrehozásával kapcsolatos választásnál a jelöltállítást nem a szakszervezetek, hanem a jelölőbizottság fogja elvégezni. Ha pedig ilyen helyzet Spanyolországban áll fenn, ott az európai üzemi tanács a némethez hasonlóan együttdöntési joggal felruházott unikális lehet, de az európai üzemi tanácsba csak szakszervezeti tagokat lehet megválasztani vagy delegálni. Abban az esetben pedig, ha a székhely vagy a legnagyobb munkavállalói kontingenssel rendelkező üzem Párizsban lenne, akkor szakszervezeti jelölés mellett jönne létre az unikális üzemi tanács, azonban együttdöntési jog nélkül, mivel a francia jog szerint az üzemi tanácsnak csak javaslattevő és véleményezési joga van. Ez esetben az európai üzemi tanácsra vonatkozó főszabály szerint az európai üzemi tanácsnak csak véleményezési és állásfoglalási joga lenne. Előfordulhat azonban olyan eset is, amikor az európai konszern vagy vállalat esetében az egyik vállalatnál van a székhely a másiknál pedig a legnagyobb üzem. Ilyenkor sorshúzás dönti el a kérdést. Ez az eset állt elő magyar MOL-t és egy spanyol olajipari vállalatot magában foglaló konszern esetében, ahol a spanyol vállalat szerint alakult a helyzet.⁵⁸

Az európai üzemi tanácsról szóló 95/45/EK irányelvet mintegy másfél évtizeddel később a 2009/38/EU irányelv felváltotta. A régi és az új nem sokban tér el egymástól. Tartalmilag majdnem ugyanaz az új is, mint a régi, csak kevesebb bürokratikus kötöttséggel. A magyar jogi szabályozás mind a kettőt egy az egyben változtatás nélkül vette át, és az elsőt az Mt.-be az üzemi tanácsot tartalmazó fejezetet követően egy új fejezetbe foglalta, míg az újabb irányelvet egy külön törvénybe foglalva implementálta, hatályon kívül helyezve az Mt. európai üzemi tanács fejezetét. Az új Mt. megalkotását követően is ez a helyzet, bár megítélésem szerint az európai üzemi tanácsnak az Mt.-ben lenne a helye, miként ez eredetileg is volt.⁵⁹

8. A szakszervezeti befolyás a participáció intézményében

Az eddig kifejtettekből az tűnik ki, hogy a hagyományos participációs rendszernek mind a felügyelő-, illetve az igazgatótanácsba történő munkavállalói képviselőnek a delegálásában akkor működik közre a cégnél munkavállalói képviselői jogosultsággal rendelkező egy vagy több szakszervezet, ha a cégnél, valamint annak üzeménél nem működik üzemi tanács vagy összüzemi tanács. Ezen kívül a germán

⁵⁸ PRUGBERGER Tamás – NÁDAS György: *Európai és magyar összehasonlító kollektív munkajog*. Wolters Kluwer, Budapest, 2015, 226–227.

⁵⁹ Ld. előző jegyzet 222.

jogrendszerhez tartozó unikális üzemi tanácsok esetében, ahol az üzemi tanácsválasztásokat a leköszönő üzemi tanács által létrehozásra kerülő jelölőbizottság indítja el, majd választási bizottsággá átalakulva bonyolítja le, de a leköszönő üzemi tanács e feladatának a teljesítését elmulasztja, akkor a jelölőbizottságot a cégnél képviselővel rendelkező egy vagy több szakszervezet alakítja meg a munkavállalói értekezlet felhatalmazásával. Láttuk azt is, hogy a germán jogrendszereken kívül az üzemi tanácsválasztásokat a szakszervezet bonyolítja le, a spanyol és a portugál rendszer esetében pedig az üzemi tanács szervezet teljesen összefonódik a szakszervezeti rendszerrel az alsó üzemi szintektől elindulva nemcsak a vállalati felső szintig, hanem azon túlmenően az érdekegyeztetés felső szintjéig is. Ezen kívül ahol az üzemtanács-választás szakszervezeti részvétellel bonyolítódik le, ott szintén szakszervezeti közreműködéssel történik a visszahívás is.

Indokolt arról is szólni, hogy a magyar jogalkalmazásban felvetődött egy olyan tendencia, mely szerint egyes üzemekben az üzemi tanács elnökévé a vállalat szakszervezeti bizalmiját választották meg. Ezt a gyakorlatot persze csak ott lehetett alkalmazni, ahol a vállalaton belül csak egy üzem működött, ha pedig több üzeme volt a vállalatnak, a szakszervezeti megbízott csak egyik üzemben volt megválasztható üzemi tanácstagnak is. Ezt a gyakorlatot az általános ügyészi felügyeleti vizsgálat kifogás tárgyává tette, ami a jogirodalomban is vitát váltott ki, amelyben megszólaltunk mi is, helyeselve az ügyészi álláspontot, amely amellett érvelt, hogy a két funkció nem köthető össze. Álláspontunk Pisztrai Zsuzsa ügyésznővel egyezően az volt, hogy azért nem helyes összekötni a két funkciót, mert fennáll a veszélye annak, hogy egyik sem lesz megfelelően ellátva, ha pedig a vállalatnál több üzem működik, és az egyiknél az üzemi tanács elnöke a szakszervezeti bizalmi, akkor elsősorban annak az érdekeit fogja képviselni, a többiekénél pedig a szakszervezeti érdekvédelem rovására.⁶⁰ A vitában Pál Lajos és Horváth István az ügyesség és e sorok írójának álláspontjával szemben foglalt állást,⁶¹ míg Nagy László a két funkció betöltésének a lehetőségét nem vitatta, de alkalmazását nem tartotta célszerűnek.⁶²

Az újabb magyar jogirodalomban részben a fejlettnak mondható ázsiai országok participációs rendszerét és azon belül az üzemi tanács intézményét vizsgálva egyre nagyobb hangsúlyt helyez a szakszervezeti közreműködésnek az üzemi tanács participációs munkájában, amely bizonyos fokú kooperációban jelenik meg az üzem

⁶⁰ PISZTRAI Zsuzsa: A munkavállalói jogok garanciális érvényesülésével kapcsolatos egyes kérdések. *Munkaügyi Szemle* 1994/9., 36–37.; PRUGBERGER Tamás: Hozzászólás a munkavállalói garanciális jogok érvényesülésével kapcsolatos egyes kérdésekről c. cikkhez. *Munkaügyi Szemle* 1995/3., 44–45.

⁶¹ PÁL Lajos: Ki lehet az üzemi tanács elnöke? *Munkaügyi Szemle* 1994/11., 44–45.; HORVÁTH István: Az üzemi tanács elnöke és a jogbiztonság. *Munkaügyi Szemle* 1995/5., 45–47.

⁶² PRUGBERGER Tamás – PISZTRAI Zsuzsa: Még egyszer az Üt. és az SzB. titkár személyének összeférhetetlenségéről és a jogbiztonságról. *Munkaügyi Szemle* 1995/7–8., 86–87. NAGY László: Üzemi tanács – érdekvédelem. *Munkaügyi Szemle* 1995/7–8., 87–89.

és a vállalaton belül, sőt azon kívül is. Ez egyre erőteljesebben észrevehető az üzemi tanács létrehozásában, az üzemi tanács és a szakszervezet együttes fellépésében. Erre utalnak azok a hazai publikációk, amelyek az üzemi tanácsnak az 1992. évi korábbi és a 2012. évi ma hatályos Munka Törvénykönyvben egyaránt az üzemi tanács szerepét és működését, valamint jogosultsági rendszerének korlátozottságát a szakszervezeti befolyásolással kívánják megerősíteni.⁶³

9. Az üzemi tanács jogalanyiségének és jogi szabályozásának a kérdése

2021. január 28-án védte meg PhD-értekezését Bagdi Katalin, a Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje *A participációs jogok szerepe a munkavégzésre irányuló függő jogviszonyokban* címen.⁶⁴ Az értekezés terjedelmesen foglalkozik az üzemi tanácsok jogosítványival és kötelezettségeivel, valamint dicséretes módon az ezek megsértéséből eredő azokkal a jogvitákkal, amelyek döntőbizottság és bíróság elé kerülnek. Ezzel összefüggésben az opponensek részéről⁶⁵ kritikaként vetődött fel, hogy szükség lett volna bővebben foglalkozni az üzemi tanács jogalanyiségével. A szerző ugyanis csak egy helyen, a választási bizottságot érintően szól a perbeli jogképesség hiányáról,⁶⁶ ami viszont azért indokolt kritikai felvetés, mivel a legtöbb bíróság elé kerülő jogvitás úgy az üzemi tanácsi választásokkal függ össze. Mivel más területeken is előfordulnak az üzemi tanáccsal összefüggő olyan kérdések, amelyekből eredő viták bíróság elé kerülhetnek, valóban indokolt lett volna az üzemi tanács korlátozott jogalanyiségével foglalkozni, amellyel a jogalanyisággal összefüggő kutatásaim során néhány tanulmányban magam is foglalkoztam. Ellentétben a szakszervezettel, az üzemi tanács nem jogi személy. Elkülönített vagyona nincs, mivel működésének a költségeit a munkáltató fedezi. Ugyanakkor az üzemi dolgozókhoz viszonyítva relatíve elkülönült szervezete van. Ezen kívül döntési és egyetértési, valamint állásfoglalási jogosultságának joghatása van, ami az értekezés több helyén is feldolgozásra kerül. A germán jogrendszerek az üzemi tanács esetében is jogalanyiség nélküli perképességgel operálnak, a frankofón jogrendszerekhez tartozó államok „als ob”, illetve quasi korlátozott jogalanyisággal oldják meg a problémát. Ezzel szemben a latin államok közül Spanyolországban és Portugáliában ez a kérdés nem jelent problémát, mivel ott az üzemi tanács lényegében a vállalatnál

⁶³ BAGDI Katalin: Cooperative Analysis of the Regulation of the Works Agreements in Hungary and the EU Member States. In: Szabó B. – Szemesi S. (eds.): *Prefetus in litteris VI*. Lícium-Art, Debrecen, 2015, 25–31.; BALOGH Áron Péter: Legitimációs és hatásköri kérdések az üzemi tanácsokkal és a szakszervezetekkel kapcsolatosan. *Pro Futuro* 2018/2., 65–80.

⁶⁴ BAGDI Katalin: *A participációs jogok szerepe a munkavégzésre irányuló függő jogviszonyokban*. PhD-értekezés. Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen, 2021.

⁶⁵ Univ. doc. Dr. habil. Bankó Zoltán, Uni. Pécs & Univ. prof. Dr. habil. Kun Attila, KRE, Budapest.

⁶⁶ BAGDI: Cooperative Analysis... 232.

képviselővel rendelkező szakszervezet legalsó egysége. Ugyanis csak szakszervezeti tag választható meg üzemi tanácstagnak. Ennélfogva az üzemi tanács jogvitáiban helyette az üzemi/vállalati szakszervezet jár el. Olaszország irreleváns, mert gyakorlatilag az üzemitanács-rendszer ott elsorvadt, az Egyesült Királyságban pedig ismeretlen ez az intézmény.

Ami Magyarországot illeti, korábban, a régi Ptk. alapján akként foglaltam állást, hogy a jogalanyiség a szélesebb fogalom, amely a jogképességgel függ össze, és magában foglalja a perképeséget, amiben benne van a perelhetőség és a perindítási lehetőség, amihez hasonló a hatóságnál fennálló helyzet. Ennek figyelembevételével természetes abszolút jogalanyiséga van az embernek, vélelmezett relatív jogalanyiséga volt a jogi személyiséggel nem felruházott nevesített gazdasági társaságoknak, amelyek az új Ptk. alapján jogi személyekké váltak és a korábbi jogi személyiséggel felruházott gazdasági társaságokkal és az egyesületekkel együtt abszolút jellegű művi jogalanyokká váltak. Ezzel szemben azok a belső szervezetek, amelyek egy szervezeten belül relatív autonómiával és relatív jogosultságokkal rendelkeznek, korlátozott jogalanyok, ami lényegében az előbb említett perképeséggel egyenlő a belső rendben meghatározott jog- és kötelezettségi kört érintve perelhetőségre és perindítási lehetőségre kiterjedve. Az üzemi tanács korlátozott jogalanyiséga ilyen.⁶⁷

Ami az üzemi tanács jogi szabályozását illeti, Bagdi Katalin az értekezésében kritikaként veti fel, hogy az üzemi tanács Magyarországon nincs önálló törvényben szabályozva, hanem a Munka Törvénykönyvnek egy fejezetét képezi.⁶⁸ A magam részéről nem látok ebben problémát. Igaz, hogy Németországban, Ausztriában és Hollandiában, vagyis a germán jogrendszerek többségében külön törvény szabályozza az üzemi tanácsot, aminek oka az, hogy nincs külön munkakódex, hanem a polgári jogi kódex szabályozza a munkaszerződést, a munkajogviszony részintézményeire pedig külön törvények vannak, így az ún. „üzemi alkotmányra” is. A német jogdogmatikában ezen kívül problémát okozott, hogy míg a munkajog individuális és kollektív része egyaránt szerződés (Arbeitsvertrag/Tarifs- oder Kollektivvertrag), addig az üzemi tanács nem magánjogi szerződéses, alkotmányi jellegű intézmény (Betriebsverfassung oder Unternehmenverfassung), vagyis üzemi alkotmányjog. Ez onnan ered, hogy a nyugat-európai jogrendszerek az állam általános társadalmi funkcióját alkotmányban, illetve alkotmányjogban rögzítik, míg a gazdasági funkciója gazdasági alkotmányként az alkotmányjog egy szelete, a munka világa, amely foglalkoztatáspolitikailag szintén fontos és egyben összefügg a munkához való alkotmányban rögzített alanyi jogosultsággal, ezért beszél a német jog üzemi alkotmányról.

⁶⁷ PRUGBERGER Tamás: A jogalanyiség, a dologi jog és a kötelmi jog kapcsolatának funkcionális elmélete. *Dissertationes Savarienses* 16. Savaria University Press Szombathely, 1997, 20–26.; Uő: A csoport-jogalanyiség integratív szemléletét igénylő elméleti és gyakorlati tényezők. In: *Az uniós csatlakozás hatása a letelepedés és a szolgáltatások szabad áramlása körében*. Tanulmánykötet, Novotni Kiadó, Miskolc, 2005, 157.

⁶⁸ BAGDI: Cooperative Analysis... 225.

Megítélésem szerint ez a német jogdogmatikai elhatárolás túlzott és erőltetett. Ugyanis, miként ezt a normaelméleti munkámban kifejtettem, átjárás van a jogszabály és a szerződés, valamint az általános norma (jogszabály) és az eseti norma (határozat, ítélet) között. Funkcionális átjárás van az eseti kétoldalú, a tartós többoldalú, azaz a társasági szerződés, a kollektív szerződés / üzem megállapodás, az alapszabály / belső szabályzat és a jogszabály között.⁶⁹ Lényegében ennek figyelembevételével az olasz és a spanyol jog „estatuto”-nak, vagyis munkaalkotmány-nak nevezi a munkakódexet, ahol az utóbbi tartalmazza a munka-, a kollektív szerződést és az üzemitanács-rendszert is, és hasonlóan a „codico”-nak nevezett portugál munkakódex is.⁷⁰

Felhasznált irodalom

- [1] BAGDI Katalin: Cooperative Analysis of the Regulation of the Works Agreements in Hungary and the EU Member States. In: Szabó B. – Szemesi S. (eds.). *Prefetus in litteris VI*. Lícium-Art, Debrecen, 2015, 25–31.
- [2] BAGDI Katalin: *A partíciációs jogok szerepe a munkavégzésre irányuló függő jogviszonyokban*. PhD-értekezés, Debreceni Egyetem, Marton Géza Jogi Doktori Iskola, Debrecen, 2020.
- [3] BALOGH Áron Péter: Legitimációs és hatásköri kérdések az üzemi tanácsokkal és a szakszervezetekkel kapcsolatosan. *Pro Futuro* 2018/2., 65–80.
- [4] BERKE Gyula: *A kollektív szerződés a magyar munkajogban*. Pécsi Munkajogi Közlemények, Monográfiák, 2, 2014.
- [5] Roger BLANPAIN (ed.): *Encyclopedia for labour Law and Labour Relation*. Wolters Kluwer, Brüssel.
- [6] Employee participation in Europe. Work councils, worker directors and other forms of participation in 15 european contries. *EIRR* Report No. 4, 45–51.
- [7] Max FRITZ: *Mitwirkungsgesets*. Sil AG. Verlag Zürich, 1954.
- [8] GAMILLSCHEG: *Kollektives Arbeitsrecht*. Beck Verlag, 2. Band (Betriebsverfassungsrecht), C.H. Beck Verlag, München, 2000.
- [9] Max ERITZ: *Mitwirkungsgesetz*. Sil AG. Verlag, Zürich 1954.
- [10] HABERMANN György: A munka szervezete és védelme az újabb olasz és német jogalkotásban és a magyar jogban. *Magyar Jogi Szemle* XXII. évf., 9, 172–177. és XXII. évf., 11, 224–280.

⁶⁹ PRUGBERGER Tamás: Adalékok a jogi normatan és a jogforrástan elméletéhez. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Iuridica et Politica* Tomus XV, 1998, 163.

⁷⁰ RADOCIA: Arbeitsrecht in Italien, 609.; CALLE – PREHM: Arbeitsrecht in Spanien, 1388.; E. FEDTKE – J. I. FEDTKE: Arbeitsrecht in Portugal. In: Henssler – Braun (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*. 3. Aufl.: Dr. Otto Schmidt Verlag Köln, 2011, 1057.

-
- [11] Martin HENNSLER – Frick ROMAN: Arbeitnehmerbeteiligung dem USA. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht* 11/2003., 557–558.
- [12] VON HOEYNINGEN-HUENE: *Betriebsverfassungsrecht*. C.H. Beck Verlag, München. 1993.
- [13] Iura Europae (Droit du travail –Arbeitsrecht), Edition technique Iuris Chasseurs. Paris – C.H. Beck Verlag, I. Vol – Band, 10.50. II. (D); 20.50. II. (B); 30.50.(Fr); II.V.–B, 40.50. (I); 50.50. (L.); 60.50. (NL); III. V.–B., 70.50.(DM); 80.50.(IR)
- [14] NAGY László: Üzemi tanács – érdekvédelem. *Munkaügyi Szemle* 1995/7–8., 87–89.
- [15] Artur NIKISCH: *Arbeitsrecht*. 3. Band, Betriebsverfassungsrecht. Moohr Siebeck Verlag, Tübingen, 1966.
- [16] PÁL Lajos: Ki lehet az üzemi tanács elnöke? *Munkaügyi Szemle* 1994/11., 44–45.
- [17] PETROVICS Zoltán: A munkáltatók bevonása a munkáltatói döntéshozatali folyamatokba. *Pécsi Munkajogi Közlemények* 2016/1., 48–87.
- [18] PISZTRAI Zsuzsa: A munkavállalói garanciális jogok érvénysülésével kapcsolatos egyes kérdések *Munkaügyi Szemle* 1995/3., 42–47.
- [19] PISZTRAI Zsuzsa: Még egyszer az Üt. és az SzB. titkár személyének összeférhetetlenségéről és a jogbiztonságról. *Munkaügyi Szemle* 1995/7–8., 86–88.
- [20] PORTMANN – STÖCKLI: *Schweizerisches Arbeitsrecht*. DIKE Verlag, Zürich–St. Gallen.
- [21] PRUGBERGER Tamás: *A dolgozói kollektíva részvételének a lehetőségei a vállalatvezetési jogok gyakorlásában. Szocialista Vállalat Országos Távlati Kutatási Főirány Közleményei* Koordináló Tanács Titkárságának a kiadása, Bp., 1977/1., (febr.), 77–80. (kivonatol ism.) A tanulmány teljes szövege a Corvinus Egyetem Könyvtárában. (Participáció a vállalatvezetésben és az üzemi vezetésben az Európai Acél- és Szénközösség cégeiben és az EGK, EK, EU tagállamok egyéb cégeiben, átvételi lehetősége az mgtsz-ekben.)
- [22] PRUGBERGER Tamás – Manfred PLOETZ: *Összehasonlító munkajog*. Akademie der Angewandten Wissenschaften (ADAW) kiadása, Bonn–Budapest, 1993.
- [23] PRUGBERGER Tamás: *A munkavégzés és a dolgozói érdekvédelem szabályozása a vállalatoknál és a szervezeteknél*. MTA Államtudományi Kutató Programiroda, Bp., 1987 (lengyel vállalati munkástanácsrendszer, munkahelyi közösségek a magyar Mgtsz-ekben).

- [24] PRUGBERGER Tamás: A munkavállalói részvétel a vállalat irányításában. *Gazdaság és Társadalom* 1990/6., 75–93.
- [25] PRUGBERGER Tamás: Munkavállalói részvétel az üzemi vezetésben Nyugat-Európában és Magyarországon. *Magyar Jog* 1993/3., 87–97.
- [26] PRUGBERGER Tamás: Az üzemi tanács hazai szabályozásából fakadó jogalkotási és jogalkalmazási problémák. *Magyar Jog* 1994/11., 51–60.
- [27] PRUGBERGER Tamás – TATÁR Irén: Az üzemi tanács közreműködési jogosítványai a munkavédelem területén. *Kereskedelmi Szemle* 1994/5., 48–49.
- [28] PRUGBERGER Tamás – TOMÁNÉ SZABÓ Rita – TATÁR Irén: *Az üzemi és a közalkalmazotti tanács Nyugat-Európában és Magyarországon*. Munkástanácsok Szövetsége, Bp., 1994.
- [29] PRUGBERGER Tamás: *A jogalanyiség, a dologi jog és a kötelmi jog funkcionális elmélete*. Dissertationes Savarienses, Savaria Uni Press, Szombathely, 1997.
- [30] PRUGBERGER Tamás: Az üzemi tanács és az üzemi tanács tag megbízatás előtti leváltásának a kérdéséhez. *Munkaügyi Szemle* 1998/9., 47–48.
- [31] PRUGBERGER Tamás: Az üzemi tanácsi és a szakszervezeti érdekvédelem kontraktuális lehetőségei az alapvető individuális munkajogoknál – különös tekintettel a munkáltatói felmondásra és a létszámleépítésre. *Magyar Jog* 1999/5., 274–285.
- [32] PRUGBERGER Tamás: Adalékok a jogi normatan és jogforrástan elméletéhez. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* Tomus XV, 1998, 153–163.
- [33] PRUGBERGER Tamás: Az európai üzemi tanácsról szóló új magyar jogi szabályozás. *Cég és Jog + Napi Jogász* 2003/5., 9–11.
- [34] PRUGBERGER Tamás: Az üzemi tanácsi érdekvédelem megjelenése az angol-szász jogrendszereken. *Cég és Jog + Napi Jogász* 2003/10., 22–23.
- [35] PRUGBERGER Tamás: *A csoport jogalanyiség integratív szemléletét igénylő elméleti és gyakorlati tényezők*. Tanulmánykötet, Novotni Kiadó, Miskolc, 2005, 149–159.
- [36] PRUGBERGER Tamás: Az országos, az ágazati és a területi érdekegyeztetés, valamint az üzemi tanács jövője. *Magyar Jog* 2012/1., 28–35.
- [37] PRUGBERGER T. – NÁDAS Gy.: *Európai és kollektív munkajog*. Complex (Wolter Kluwer) Kiadó, Bp., 2015.
- [38] RADNAY József: Az európai üzemi tanácsok. *Gazdaság és Jog* 1997/3., 21–22.
- [39] STANAJOWSKY: *Gewerkschaften und industrielle Beziehungen in Mittel und Osteuropa*. Workshop Otto Brenner Stiftung, 14–17. 03. 1999.

-
- [40] Rudolf STRASSER: *Kollektives Arbeitsrecht*. Manzsche Kurzehrbuchs-Reihe 5., Manzsche Verlag, Wien.
- [41] Claudia SCHUBERT: *Der Schutz der arbeitnehmerähnlichen Personen*. C.H. Beck Verlag, München, 2004.
- [42] Waclaw SCHUBERT: Betrachtung über Modelle des Arbeitsrecht aus politischer Sicht. *Osteuroparecht* 2–3/1992., 248–254.
- [43] SZEKERES Bernadett: *Munkaviszonyon innen – munkaviszonyon túl. Gazdaságfüggő önfoglalkoztatás és ennek munkajogi védelme*. PhD-értekezés, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Jogi Doktori Iskola, Miskolc, 2008.
- [44] Alfred SÖLLNER: *Arbeitsrecht*. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, 4. Aufl.
- [45] Bernd WAAS: Das Betriebsverfassungsgesetz der Niederlande im Spiegel des deutschen Rechts. In: *Ünnepi tanulmányok II (Prugberger Tamás prof. 60. születésnapjára)*. Novotni Kiadó, Miskolc, 1997.
- [46] Kristine WINDPICHLER: *Arbeitsrecht in Konzern*. C.H. Beck Verlag, München, 1998.
- [47] ZÖLLNER – LORIZ – HERGENRÖDER: *Arbeitsrecht*. C.H. Beck Verlag, München, 2008.

GONDOLATOK EGY „ÚJ FOGLALKOZTATÁSI JOGVISZONYRÓL”, AZ EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLATI JOGVISZONYRÓL*

Thoughts about a „new employment relationship”, about the healthcare employment relationship

RÁCZ ZOLTÁN**

Absztrakt: Munkát végezni többféle jogviszony keretei között lehet. Magyarországon a munkatevékenységet – a polgári jog mellett – a munkajog szabályozza. 2020. év végén elfogadták az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvényt, amely az egészségügyben dolgozók foglalkoztatását szabályozza. A törvény számos pontja alkotmányossági és jogrendszerütközési problémákat vet fel. A törvénnyel az egészségügyi dolgozók kikerültek a közalkalmazotti törvény hatálya alól.

Kulcsszavak: *munkajog, egészségügy, közalkalmazott, hálapénz, kollektív szerződés*

Abstract: Work can be performed within the framework of several different legal relationships. In Hungary, in addition to civil law, employment is regulated by labour law. At the end of 2020, the Health Service Legal Relations Act was adopted, which regulates the employment of health care workers. Many points of the law raise problems of constitutional and legal conflict. The law excluded health care workers from the scope of the Civil Service Act.

Keywords: *labour law, health care, civil servant, gratitude money, collective bargaining*

1. Az egészségügyi szolgálati jogviszony létrejöttének körülményei

Munkát végezni, munkatevékenységet kifejtteni többféle jogviszony keretei között lehetséges. A szóba jöhető jogviszonyokat több jogág, jogterület szabályozza. Ezek lehetnek polgári jogi jogviszonyok, az elsősorban fizikai munkát szabályozó vál-

---

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott K 120158K16 kutatási témapályázat *A kiszolgáltatottabb fél helyzete a munkavégzési jogviszonyokban az európai és magyar szabályozás tükrében* keretében készült.

** DR. RÁCZ ZOLTÁN
PhD egyetemi docens
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
racziroda@gmail.com

lalkozási jogviszonyok, illetve a főként szellemi munkavégzést szabályozó megbízási jogviszonyok. A többi jogviszony szabályozási területe alapvetően a tágabb vagy szűkebb értelemben vett munkajog.¹

Magyarországon a tágabb értelemben vett munkajog többféle foglalkoztatási jogviszonyt szabályoz. A piacgazdaság szereplőinek foglalkoztatási viszonyait az Mt. által megfogalmazott munkaviszony, a közszférán belül a költségvetési szerveknél alkalmazottak foglalkoztatási viszonyait a közalkalmazotti jogviszony (Kjt.), a közhatalmat gyakorló közigazgatási, államigazgatási szerveknél dolgozók viszonyait a köztisztviselők, kormánytisztviselők jogviszonya (Kttv., Kit.) rendezi. Ezen túlmenően számos jogviszony sorolható a munkajog személyi hatálya alá – a teljesség igénye nélkül idetartozik a Hszt., a NAV tv., igazságügyi dolgozók, Hjt. –, amely jogviszonyok némelyike kérészéletűnek bizonyult, például az állami tisztviselőkről szóló törvényben írt jogviszony rövid időt élt meg.

Miközben az egészségügyben dolgozók a COVID–19-világjárvány által terheltén végezték munkájukat, kormányzati berkekben elkészült az ő munkájukat alapvetően meghatározó „új jogviszonyt” szabályozó egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvény. A törvényt ugyan élénk közéleti érdeklődés kísérte, azonban viszonylag szerény társadalmi egyeztetés közepette² került sor az elfogadására (amely szintén néhány órát vett igénybe).

Melyek voltak a törvény kimondott és ki nem mondott céljai? A kimondott célok között szerepelt egy új foglalkoztatási jogviszony létrehozása, valamint az egészségügyben dolgozók javadalmazásának a megnyugtató rendezése, továbbá az orvosi hálapénz megszüntetése Magyarországon. Ugyanakkor elmondható, hogy az „új jogviszonnyal” a korábbi közalkalmazotti jogviszony helyett egy, a közszolgálati jogviszonyhoz közelítő, sok esetben „katonás” jogviszonyt sikerült alkotni. Ez utóbbi megállapítást támasztja alá, hogy miután Magyarországon hosszabb ideje nincs önálló minisztériuma (és ezáltal minisztere) az egészségügynek, ezért több vonatkozásban is hatáskört kapott a belügyminiszter³, illetve az egészségügy legfőbb irányító szerve tekintetében is változás következett be.⁴ Az egészségügy hatalmi irányításában az új legfőbb szerv az Országos Kórházi Főigazgatóság (a továbbiakban: OKFŐ).⁵ Ezen új közigazgatási szerve azért kell kitérnünk, mert a szervezet élén álló országos kórház-főigazgató jelentős hatalomhoz jutott az egészségügyi dolgozók életviszonyainak alakításában.

¹ A jelen tanulmány keretei között nem kívánunk foglalkozni a munkajog jogágiságának problémájával.

² Az érintett szakszervezetek közlése szerint néhány órájuk maradt a törvényjavaslat szövegének véleményezésére. A Magyar Orvosi Kamarával történt a legintenzívebb egyeztetés.

³ Ennek oka nyilván a világjárvánnyal is összefüggésben van.

⁴ FÜLÖP Zsófia: Újabb és újabb utasítások, kérdések és bizonytalanság. *Magyar Narancs* 2021. február 23., 6–8.

⁵ Az OKFŐ jogutódja a korábbi GYEMSZI-nek, amely 2011-től 2015-ig működött, és az Állami Egészségügyi Ellátó Központnak, mely szervezet 2015. március 1-jétől kezdte meg működését és olvadt be az OKFŐ-be.

Az Országgyűlés 2020. október 6. napján elfogadta az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvényt (Eszjtv.), amely eredetileg 2020. november 18. napján lépett volna hatályba (néhány rendelkezés kivételével), de a közalkalmazotti jogviszonyból egészségügyi szolgálati jogviszonyba történő átalakulás időpontját az 530/2020. (XI. 28.) Kormányrendelet megváltoztatta a 2021. március 1-jei dátumra azzal, hogy az illetményre vonatkozó szabályok már 2021. január 1-jével hatályba léptek. A törvényt módosítás nélküli, rendeleti szintű változtatás a később kifejtendő, érdeksérelmet okozó helyzetet eredményezett.

A 2020. évben Magyarországon több területen is bekövetkezett hasonlóan mondható változás, a szakképzés, a kulturális ágazat, a volt MTA kutatóintézetek (Eötvös Lóránd Kutatási Hálózat), valamint néhány „modellváltó” egyetem került ki a Kjt. hatálya alól és került a Munka Törvénykönyve hatálya alá.⁶ Ezeknek a változtatásoknak a Kjt.-vel való összefüggéseire jelen tanulmány utolsó fejezetében kívánunk kitérni. Előljáróban elmondhatjuk, hogy az előbbieken említett átalakulásoknak megvolt a pontos „menetrendje”, mindegyik esetben törvény rögzítette az átalakulások fázisainak határidejét. Az érintetteknek többnyire megfelelő idejük volt annak eldöntésére, hogy kívánnak-e az átalakulást követően az Mt. személyi hatálya alá kerülni vagy inkább más utat választanak. Ezzel szemben az egészségügyben dolgozók esetében az eredeti törvényi szabály szerint ugyanilyen forgatókönyv alapján történt volna az átalakulás, de a módosítás következtében a 2020. november 30-i határidőre vonatkozó szabályt hatályon kívül helyezték. Ennek a megoldásnak alkotmányossági aggálya volt (nem jogszabály határozta meg az átalakulás egyik fontos határidejét), a gyakorlatban pedig azt eredményezte, hogy sok egészségügyi intézményben az ott dolgozók számára csupán néhány napot biztosítottak a döntésre. Az országos kórház-főigazgató ugyan 2021. február 3-i keltezéssel adta ki azt a dokumentumot, amelyben tájékoztatta az érintetteket az átalakulás általános körülményeiről, de az érintettek ezen tájékoztató alapján a személyre szabott tájékoztatásokat és az egészségügyi szolgálati munkaszerződésre vonatkozó „ajánlatot” az egyes egészségügyi intézményeknél csupán a március 1-jei határidőt megelőző néhány napban kapták meg. (Ebben az esetben is felmerült az a probléma, hogy a munkajog nem ismeri az ún. gondolkodási idő fogalmát, semmilyen szabály nem határozza meg, hogy például egy közös megegyezésre irányuló megállapodás, vagy egy új jogviszonyba történő átalakulás esetén hány percet, órát napot lehet gondolkodni annak elfogadásán. Konkrét szabály hiányában a szubszidiárius jellegű általános/bevezető rendelkezések nyújthatnak segítséget, a jóhiszeműség és tisztesség elve, illetve a joggal való visszaélés tilalma.⁷) Az egészségügyi dolgozóknak tehát rendkívül kevés idő állt rendelkezésre ahhoz, hogy az életüket meghatározó döntést megalapozottan hozhassák meg.

⁶ Ebbe a folyamatba sorolható a honvédelmi és rendvédelmi szerveknél 2019-ben bekövetkezett átalakulás is (Hszt., Hajtv.).

⁷ RÁCS Zoltán: *A jogalkotás és jogalkalmazás ellentmondásai a munkajogi érvénytelenség körében*. Novotni Emlékkötet, megjelenés alatt.

Az egészségügyi szolgálati jogviszonnyá történő átalakulás jogi előírásait nem kizárólag az Eszjtv. szabályozza, hanem a végrehajtásáról rendelkező 528/2020. (XI. 28.) Kormányrendelet (Vhr.), valamint – példátlan módon – az országos kórház-főigazgató 1/2021. és 2/2021. OKFŐ utasításai is.

A Vhr. több esetben is a törvényre tartozó szabályokat tartalmaz. Ezek közé tartozik, hogy a magasabb vezetői megbízásra irányuló egészségügyi szolgálati munkaszerződésnek kötelező tartalmi eleme annak a munkáltató részéről történő egyoldalú visszavonási lehetősége.⁸ Szintén a Vhr. tartalmazza az egészségügyi szolgálati jogviszony munkaidőre vonatkozó részletes szabályait,⁹ hiszen az Eszjtv. a munkaidő részénél csupán annyit rögzít, miszerint a munkaidőre az Mt. és a 2003. évi LXXXIV. törvény (Eütev. tv.) szabályait kell alkalmazni azzal a speciális szabállyal, hogy a munkaközi szünet a munkaidő részét képezi.¹⁰ Az Eszjtv., illetve az Eütev. tv. nem ad felhatalmazást arra, hogy a munkaidőre vonatkozó kérdéseket alacsonyabb szintű jogszabály (pl. kormányrendelet) szabályozza. Tehát a munkaidőre vonatkozó speciális szabályokat az Eszjtv.-nek kellene tartalmaznia. A munka díjazása tekintetében pedig az illetményen felüli juttatásokról az Eszjtv. ad általános szabályozást, miközben a részletszabályokat egyrészt a Vhr. oly módon szabályozza, miszerint a szabályozási hatáskört példátlan módon továbbdelegálja az OKFŐ-nek, illetve a fenntartónak/tulajdonosnak. Végezetül a hatályba léptetés idejét sem az Eszjtv. rendezi – amint arra már fentebb utaltunk –, hanem a veszélyhelyzet idejére alkotott kormányrendelet.

Az OKFŐ a Vhr. 24. § (1) bekezdés e) pontjában kapott felhatalmazás alapján adta ki az 1/2021. OKFŐ utasítást. Az utasításban állapították meg az ügyeleti és készenléti díjazás, az önként vállalt többletmunkavégzés díjazásának, a különböző pótlékok, a helyettesítési díj és a vezetői juttatás mértékét. Ugyancsak ezen jogi „norma” rendelkezik az illetmény-kiegészítés, a jutalom és az egyéb támogatások előírásairól.

Az ugyanezen a napon – 2021. február 9. – kiadott 2/2021. OKFŐ utasítás pedig az egészségügyi szolgálati jogviszonyt (a továbbiakban: eszjv.) érintő további jogviszonyról és a személyes közreműködő igénybevételének engedélyezésével kapcsolatos eljárásról szól. Az utasítás a kérelem technikai részletein kívül talányosan akként fogalmaz, hogy a kérelmeket a Vhr.-ben tételesen felsorolt természetes vagy jogi személyek (városi kórház vezetője, megyei intézmény vezetője, az OKFŐ magasabb vezetője, egyházi tulajdonos vagy fenntartó, a fenntartó által kijelölt személy) engedélyezik, de azokat az OKFŐ kijelölt helyettese „bírálja” el. Ebből a megfogalmazásból az derül ki, hogy az OKFŐ-höz a kérelem mindenképpen eljut, de az elbírálás és az engedélyezés közötti különbség nem derül ki az utasításból. Álláspontunk szerint sikerült egy rendkívül bürokratikus szabályanyagot alkotni,

⁸ Vhr. 10. § (1) bekezdés.

⁹ Vhr. 13–18. §.

¹⁰ A jogirodalom álláspontja szerint ez a jogalkotási megoldás Alaptörvény-ellenes. HORVÁTH István – KÁRTYÁS Gábor: Látélet: az egészségügyi szolgálati jogviszonyról és a szabályozás kérdőjeleiről. *Munkajog* 2021/1., 8.

ahelyett, hogy a további jogviszony elbírálásának érdemi, tartalmi szabályait részletezték volna. Erről ugyanis a Vhr. 7. § (4) bekezdés alapján csak annyit tudhatunk meg, hogy ilyen elbírálandó körülmény a munkaidő szabályai, az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés körülményei, illetve az ellátottak biztonságának helyzete.

Az OKFŐ vezetőjének hatalmát támasztja alá a fentiekben hivatkozott ún. tájékoztató a jogviszony átalakulásáról és az egészségügyi szolgálati munkaszerződés tartalmáról, amellyel (és a hozzá mellékelt „minta munkaszerződéssel”) alapvetően meghatározta az új jogviszony lényeges tartalmi elemeit.

2. Mondható-e újnak az egészségügyi szolgálati jogviszony?

A fentiekben rögzítettük, hogy 2019. és 2020. években a közszféra mely területein került sor az ott dolgozók jogviszonyának megváltoztatására. Végigtekintve ezeket a területeket, azt láthatjuk, hogy a szakképzés, a kulturális ágazat, a volt MTA kutatóintézetek és az ún. modellváltó egyetemek esetében az érintettek kikerültek a Kjt. hatálya alól és az Mt. hatálya alá kerültek (kivétel a honvédelem és a rendvédelmi szervek esetében történt). Az Eszjtv.-vel elvileg egy önálló jogviszonyt létesítettek, hiszen a jogszabály egy önálló törvény, amely csak visszautal az Mt.-re, miszerint az Mt.-t az Eszjtv.-ben meghatározott speciális szabályokkal kell alkalmazni. (Az Mt.-ből nem kell alkalmazni a jogutódlás, a versenytilalmi megállapodás, néhány atipikus munkaviszony, valamint a munkáltatói és a munkavállalói kártérítési felelősség szabályait. A munkaerő-kölcsönzésre vonatkozó szabályokat elvileg szintén nem kell alkalmazni, de ez a szabály könnyen kijátszható, hiszen a kiskaput a jogalkotó azzal a megfogalmazással nyitja meg, miszerint egészségügyi tevékenységre is lehet munkavállalót kölcsönözni, ha az alaptevékenység szerinti feladat másképpen nem biztosítható.)

Van-e bármilyen jogpolitikai indoka annak, hogy nem a fentebb említett területeken dolgozóakra vonatkozó szabályok szerint járt el a jogalkotó és kerültek az egészségügyben dolgozók az Mt. hatálya helyett egy speciális jogszabály hatálya alá? Nos, ilyen különleges jogpolitikai magyarázat nem ismeretes előttünk. Erre a kérdésre a magyarázatot a törvény indokolásában kellett volna szolgáltatni, de hol vannak már azok az idők, amikor egy törvény magyarázata egy tanulmány értékével ért fel (például a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény indokolása). Az Eszjtv.-hez egy teljesen semmitmondó, általánosságokat tartalmazó indokolást fűztek, amiből az égegyadta világon semmi nem derül ki, „azért szabályoztuk így, mert így láttuk jónak” típusú szemlélet sugárzik belőle. Az ilyen típusú jogalkotás különösen jellemző a munkajog területén a közszférát érintő jogszabályok (Kttv., Kit.) vonatkozásában.

A jogalkotó megtehetette volna, hogy alkalmazza a jogállásváltás¹¹ (egyések szerint jogviszonyváltás) Kjt.-ben foglalt szabályait. Jelen tanulmány nem kívánja

¹¹ BERKE Gyula: Az ún. jogviszonyváltás intézménye. In: Kiss György (szerk.): *Közszolgálati életpályák jogi szabályozása*. Dialóg Campus, Budapest 2019, 137.

ezen munkajogi intézmény részletes ismertetését, ezért csak röviden foglaljuk össze ennek lényegét. A munkajog már elég régóta ismeri a munkáltató személyében bekövetkező változás („lánykori névén” munkajogi jogutódlás) fogalmát, amikor is az egyik munkáltatótól a másik munkáltatóhoz kerül át a humán erőforrás, a korábbi munkáltatónál dolgozó munkavállalók feje fölött hozott döntéssel változik meg a munkáltató személye. Erre hasonlít a jogállásváltozás, illetve jogviszonyváltás, amely esetben a munkáltató egyik foglalkoztatási törvény hatálya alól kerül át egy másik foglalkoztatási törvény hatálya alá, amely folyamat révén az ott dolgozók jogviszonya is átalakul. A közszférában is került sor a rendszerváltás után ilyen jellegű változásra, tulajdonképpen ilyenkor a közszférából a magánszférába történő feladat-, illetve szolgáltatás „kiszervezéséről” beszélhetünk. A közalkalmazotti területen a Kjt. 25/A. § fogalmazza meg a jogállásváltozás szabályait, amely a munkáltatóra a volt közalkalmazott továbbfoglalkoztatásának a kötelezettségét írja elő, és csak az érintett személy hozzájárulásának a hiányában szűnik meg a jogviszony bizonyos juttatás megfizetése mellett. A garanciális szabályok biztosítják, hogy a volt közalkalmazott nem kerülhet hátrányosabb helyzetbe a munkakörét és a díjazását illetően. A korábban említett területek közül a szakképzési törvény, az egyetemek modellváltása és az Eötvös Lóránd Kutatási Hálózat esetében történt ennek a jogintézménynek az alkalmazása.¹² Ezekben az esetekben tehát nem jött létre egy új foglalkoztatási jogviszony, hanem a közalkalmazotti jogviszony helyett munkaviszonyban történik a továbbfoglalkoztatás azzal, hogy bizonyos garanciális szabályok ideig-óráig „tovább élnek” az új jogviszonyban is (pl. a jubileumi jutalomra, munkáltatói felmentésre vonatkozó rendelkezések). Az egészségügyben nem alkalmazhatták a jogállásváltozás rendjét, ehelyett az Eszjtv. és a Vhr. alapján zajlott az átalakulás.

Mi jellemzi ezt az „új” jogviszonyt? Azt biztosan kijelenthetjük, hogy a munkaviszony Mt.-ben írt jellegzetességeit nem viseli magán, az Eszjtv. és a Vhr. szövegének olvastán az a gondolat vetődik fel bennünk, hogy hiába avatta a jogalkotó az Mt.-t háttérjogszabállyá, mégsem ismeri az Mt. szabályait. Ehelyett a két jogszabály hemzseg a Kttv.-ben és a Kit.-ben írt megoldásoktól. Az egyik ilyen példa a vezető vezetői megbízásának visszavonása után következő eljárás. Az ilyen helyzetbe kerülő vezetők esetében ugyanis előfordulhat, hogy nem lehet őket a vezetői megbízás előtti munkakörben foglalkoztatni. Ugyanis a Vhr. 10. § (2) bekezdés alapján az érintettet a vezetői megbízás visszavonását követően a megbízás előtti munkakörben kell foglalkoztatni, ilyen lehetőség hiányában másik munkakört kell felajánlani, ennek el nem fogadása esetén pedig maga az alapjogviszony végkielégítés fizetése mellett megszűnik. Ez a megoldás kísértetiesen hasonlít a kinevezés egyoldalú munkáltató általi módosításához. A másik jellegzetes példa az Eszjtv. 6. § (13) bekezdésében megfogalmazott „szabadság halmozódásának” tilalma. Ilyen fogalom az Mt.-ben nem található, hiszen ez egy fogalmi nonszensz, a jogalkotó a Kit. 129. § (11) bekezdését vette át szolgálai módon. Ez feltehetőleg azt akarja jelenteni, hogy az egészségügyi dolgozó minden adott tárgyévben vegye igénybe a

¹² HORVÁTH – KÁRTYÁS i. m. 3.

szabadságát. Tekintettel arra, hogy az Eszjtv. 6. § (13) bek. a fenti elv kimondása mellett az Mt. szabályai közül nem engedi alkalmazni a jogutódlás, a versenytilalmi megállapodás, néhány atipikus munkaviszony, valamint a munkáltatói és a munkavállalói kártérítési felelősség szabályait, ebből következik, hogy a szabadság kiadásának szabályai alkalmazandók, így az az előírás is, miszerint a munkáltató és a munkavállaló megállapodhatnak a szabadság esedékességi évét követő naptári évben történő kiadásában. Ezáltal a Kit.-ből átvett szabály mechanikus átvételével ellentétbe került az Eszjtv. az Mt.-vel.

A fenti példákkal kívántuk szemléltetni azt, hogy nem jött létre újnak mondható foglalkoztatási jogviszony az egészségügyben, az Mt.-ben szabályozott munkaviszony jegyeit ez a jogviszony alig viseli magán annak ellenére, miszerint az Mt. háttérjogszabálya az Eszjtv.-nek, a jogviszony inkább a közszféra köztisztviselői, kormánytisztviselői jogviszonyát tükrözi.

3. Az egészségügyi szolgálati jogviszonyra vonatkozó jogalkotás

A már eddig ismertett problémák mellett az Eszjtv. és a Vhr. számtalan jogalkotási kritikával is illelhető.¹³ Ezeknek a tételszerű felsorolása meghaladja a jelen tanulmány terjedelmi kereteit, ezért ismételtelen a legjellemzőbb példákat kívánjuk kiragadni.

Az előző fejezet utolsó részében szoltunk a szabadság kiadásának szabályaival kapcsolatos megállapításunkról. Az ott írtakon kívül a szakirodalom¹⁴ az Alaptörvénnyel ellentétesnek minősítette a Kit. 129. § (1) bekezdésében írtakat. Az Alaptörvény XVII. cikk (4) bekezdés értelmében ugyanis minden munkavállalónak joga van a napi és heti pihenőidőhöz, valamint az éves fizetett szabadsághoz. Ezen alkotmányos jogot sérti az Eszjtv. 6. § (13) bekezdésének rendelkezése¹⁵, amely szerint a szabadság nem halmozódhat.

Szintén jelen tanulmány 3. oldalán utaltunk a munkadíjazási szabályokkal kapcsolatos problémákra, megállapítva, hogy az Eszjtv. az idetartozó rendelkezéseknek csak egy részét tartalmazza, a további szabályok a Vhr.-ben találhatók, sőt még az OKFŐ is állapíthat meg vonatkozó szabályokat. Ez tehát azt jelenti, hogy előfordulhat, miszerint a juttatásokat teljeskörűen nem jogszabály rendezi. Tulajdonképpen az OKFŐ hatáskörébe kerülnek olyan, munkadíjazással kapcsolatos kérdések, amelyek egyébként kollektív szerződésre tartoznának. A kollektív szerződéskötés lehetőségét viszont az Eszjtv. 15. § (10) bekezdése egyértelműen kizárja. Ráadásul az 530/2020. (XI. 28.) Korm. rend. 6. §-a az addig létező kollektív szerződéseket egy tollvonással megszüntette. Ezzel a kérdéssel immár áttértünk a kollektív munkajogi intézmények (munkaügyi kapcsolatok) területére. A kollektív szerződéskötési tilalom kapcsán a nemzetközi munkajogi szabályokkal való ütközés tekintetében a már korábban emlí-

¹³ A Kormány a jogalkotásban elkövetett hibákat igyekezett az 530/2020. (XI. 28.) Kormányrendelettel kijavítani.

¹⁴ KÁRTYÁS Gábor: *A szabadság kiadásának új szabályai*. <https://ado.hu/munkaugyek/a-szabadsag-kiadasanak-uj-szabalyai-a-kormanyzati-igazgatasban/>, 2021. április 27.

¹⁵ HORVÁTH – KÁRTYÁS: i. m. 9.

tett szakirodalom¹⁶ részletes magyarázattal szolgál, ez a tilalmazás ellentétes az Alapjogi Chartával és a 2000. évi LV. törvénnyel ratifikált ILO 98. sz. egyezményvel és a 2000. évi LXXIV. törvénnyel ratifikált ILO 154. sz. egyezményvel. Ezen nemzetközi normák előírják a kollektív tárgyalások folytatását, kollektív szerződéskötést, illetve védik az autonóm kollektív alkuhoz való jogot. Álláspontunk szerint tehát az Eszjtv.-ben nem lehetett volna tiltani a kollektív szerződéskötés jogát. Nem ugyanilyen, de hasonló probléma a sztrájkjog korlátozása. A Kjt. hatálya alatt az egészségügyi dolgozók is a sztrájkjog szabályai szerint, bizonyos keretek között élhettek a munkabeszüntetés Alaptörvényben is biztosított lehetőségével. Ehhez képest az Eszjtv. 15. § (11) bekezdése a közigazgatásban érvényesülő korlátozott sztrájkjogot biztosítja csupán, annak kimondásával, hogy az állami fenntartású egészségügyi szolgáltatónál a kormány és az érintett szakszervezetek által megkötött megállapodás alapján lehet gyakorolni ezen jogot. A jelen tanulmány leadásának napján¹⁷ ilyen megállapodás nem látott napvilágot. Az Eszjtv. létrehoz egy tripartit érdekegyeztető szervezetet, az Egészségügyi Szolgálati Érdekegyeztető Fórumot, amelynek tevékenységében a kormány, az országos érdekképviseleti szervezetek, valamint az egészségügyi dolgozók országos szakszervezeti szervezetei fognak részt venni. A jövő idő használata azért indokolt, mert a tanulmány leadásának napján ez a szervezet sem alakult még meg. A kollektív munkajog kapcsán felvetődik még a participációs intézményeknek a sorsa. Az egészségügyi dolgozók mostanáig a Kjt. hatálya alatt közalkalmazotti tanácsokat hozhattak létre, vagy érdekükben közalkalmazotti képviselő járhatott el. Az Eszjtv. tiltó rendelkezésének hiányában alkalmazni kell az Mt. üzemi tanácsra vonatkozó XX. fejezetét is. A magunk részéről egyetértünk azzal a felvetéssel, hogy egy ilyen radikális változás esetén szükség lett volna a speciális jogszabályban rendezni a participációs intézmények sorsát.¹⁸

4. Megoldódik az orvosi hálapénz kérdése Magyarországon?

Jelen tanulmányban a törvény kimondott célja között tüntettük fel a hálapénz megszüntetésének kérdését. A hálapénz megítélése Magyarországon eddig nem volt egyértelmű, és álláspontunk szerint ezután sem lesz az. A kavicsot az állóvízbe a 2012. évi I. törvény 52. § (2) bekezdése dobta bele annak kimondásával, hogy a munkavállaló a munkáltató előzetes hozzájárulása nélkül harmadik személytől díjazást a munkaviszonyban végzett tevékenységére tekintettel nem fogadhat el, vagy nem köthet ki. A korabeli híradások szerint volt olyan kórházigazgató, aki a 2012. évi I. törvény hatálybalépése másnapján körlevelet adott ki, miszerint az általa irányított kórházban ő hozzájárul a kórházi dolgozók részére a harmadik személytől történő juttatás elfogadásához. Az Mt. 52. § (2) bekezdésben írt szabály

¹⁶ Uo. 14–15.

¹⁷ 2021. április 29.

¹⁸ SZABÓ Imre: *Rövid feljegyzések az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvényhez.* <https://mok.hu/hirek/jogorvoslas/rovid-feljegyzesek-az-egeszsegugyi-szolgalati-jog-viszonyrol-szolo-torvenyhez---iii-kollektiv-munkajog-munkaugyi-kapcsolatok>, 2021. április 27.

természetesen nem csak a hálapénzről szól, az Mt.-hez írt kommentáriumok¹⁹ a harmadik személy által nyújtott szolgáltatás problematikáját leszűkíti a borralaló kérdésére, meg sem említve a hálapénz vagy egyéb ajándék problémáját. Mindenesetre az Mt. ezen szabálya legalizálta a munkajogban az egészségügyi dolgozók részére adott hálapénzt, hiszen, ha a munkáltató (vagyis az egészségügyi szolgáltató) ehhez hozzájárult, az egészségügyi dolgozó a hálapénzt elfogadhatta. A büntetőjog viszont ebben az időszakban is pönalizálta az egészségügyi dolgozó részéről előre kikötött juttatást. Az Eszjtv. hatályba lépésével a helyzet megváltozott, az Eütv. körülírja a hálapénz fogalmát és az ott írtaknál magasabb összegű juttatást nem engedi sem kikövetelni, sem elfogadni. Ráadásul az Eszjtv. módosította a Btk. 290. § (6) és 291. § (6) bekezdését, és büntetni rendeli a hálapénznek nem csak az elfogadását, hanem a nyújtását is. Ebből következően az alacsony összeghatárban meghatározott juttatáson felüli összegű juttatás adása és elfogadása is bűncselekménynek minősül és a munkajog tiltja az egészségügy területén.

A legutóbbi jogirodalom elvégezte a hálapénznek, mint társadalmi jelenségnek²⁰ a részletes elemzését. Több évtizedes problémáról van szó, amelyet most döntően adminisztratív eszközzel kívánnak megoldani, kétségkívül az emelt összegű anyagi juttatás nyújtásától remélve a hálapénz megszűnését. Ehhez járul hozzá az előbb ismertetett szabályok betartásának ellenőrzése, az ún. hálapénzkommandók tevékenységének megkezdése.²¹

5. Milyen hatással van az egészségügyi szolgálati jogviszony a Kjt. sorsára?

Az 1992. évet megelőzően az 1967. évi II. törvény egységesen szabályozta az összes munkavállaló („dolgozó”) munkaviszonyát a tsz-ekben dolgozó gyalogmunkásoktól kezdve a tanárokon át a minisztériumi főosztályvezetőig. A rendszerváltás utáni, 1992-es munkajogi reform a szűkebb értelemben vett munkajogot három átfogó jogszabályon keresztül szabályozta, a gazdasági élet munkaviszonyait az Mt.-ben, a közszférában pedig a kötelező közszolgáltatásokat végzők jogviszonyát a Kjt.-ben, míg a közhatalmi jellegű jogviszonyokat a Ktv.-ben. Álláspontunk szerint az elsődleges oka a közszférában hatályosuló két törvény megalkotásának az ezen törvények hatálya alá tartozók illetményének a finanszírozásában rejlett. Az állam nem kívánt ugyanolyan díjazást biztosítani a tanárok, orvosok stb. részére, mit a köztisztviselőknek.

¹⁹ BERKE-KISS: *Kommentár a Munka Törvénykönyvéhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 234–236.; PÁL – LŐRINCZ – KOZMA – PETHŐ: *Az új munka törvénykönyvének magyarázata*. HVG-Orac Kiadó, Budapest 2012, 107–108.; RÁCZ Jenő: *Kénytelenek leszünk engedélyezni a hálapénzt*. https://medicalonline.hu/cikk/racz_jeno__kenytelenek_leszunk_engedelyezni_a_halapenzt, 2021. április 12.; FERENCZ J. – NYERGES É.: Szükség törvényt bont? *Magyar Jog* 2020/11., 663–676.

²⁰ ÁDÁM György: *Az orvosi hálapénz Magyarországon*. Magvető Kiadó, Gyorsuló idő sorozat, Budapest 1986, 162.

²¹ <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210328/tobb-korhazban-kaphat-irodat-a-halapenz-kommando-476166>, 2021. április 27.

A tanulmány elején utaltunk arra, hogy a közalkalmazotti szférában a 2019–2020. években különböző területeken zajlott le a közalkalmazottak kiszervezése a Kjt. hatálya alól. Ezt megelőzően pedig az életpályamodellek megalkotásával a Kjt.-ből való kiszervezés nélkül megtörtént ezen területek kiszervezésének az előkészítése.

Az 1992-es munkajogi reform óta már lassan kilenc éve hatályba lépett egy „új” Mt., a Ktv. helyett hatályos a Kit., illetve a Kttv., de a Kjt. (a több száz módosítása ellenére) még mindig hatályos. Átfogó „közalkalmazotti reform” helyett úgy tűnik, hogy a Kjt. lassú elhalásra ítéltetett...

Felhasznált irodalom

- [1] FÜLÖP Zsófia: Újabb és újabb utasítások, kérdések és bizonytalanság. *Magyar Narancs* 2021. február 23., 6–8.
- [2] RÁCZ Zoltán: *A jogalkotás és jogalkalmazás ellentmondásai a munkajogi érvénytelenség körében*. Novotni Emlékkötet, megjelenés alatt.
- [3] HORVÁTH István – KÁRTYÁS Gábor: Láttelel: az egészségügyi szolgálati jogviszonyról és a szabályozás kérdőjeleiről. *Munkajog* 2021/1., 1–17.
- [4] BERKE Gyula: Az ún. jogviszonyváltás intézménye. In: Kiss György (szerk.): *Közszolgálati életpályák jogi szabályozása*. Dialóg Campus, Budapest 2019, 137.
- [5] KÁRTYÁS Gábor: *A szabadság kiadásának új szabályai*. <https://ado.hu/munkaugyek/a-szabadsag-kiadasanak-uj-szabalyai-a-kormanyzati-igazgatasban/>, 2021. április 27.
- [6] SZABÓ Imre: *Rövid feljegyzések az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló törvényhez*. <https://mok.hu/hirek/jogorvoslas/rovid-feljegyzesek-az-egeszsegugyi-szolgalati-jogviszonyrol-szolo-torvenyhez---iii-kollektiv-munkajog-munkaugyi-kapcsolatok>, 2021. április 27.
- [7] BERKE – KISS: *Kommentár a Munka Törvénykönyvéhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2014.
- [8] PÁL – LŐRINCZ – KOZMA – PETHŐ: *Az új munka törvénykönyvének magyarázata*. HVG-Orac Kiadó, Budapest 2012.
- [9] RÁCZ Jenő: *Kénytelenek leszünk engedélyezni a hálapénzt*. https://medicalonline.hu/cikk/racz_jeno__kenytelenek_leszunk_engedelyezni_a_halapenzt, 2021. április 27.
- [10] FERENCZ J. – NYERGES É.: Szükség törvényt bont? *Magyar Jog* 2020/11., 663–676.
- [11] ÁDÁM György: *Az orvosi hálapénz Magyarországon*. Magvető Kiadó, Gyorsuló idő sorozat, Budapest 1986.

GONDOLATOK A SZLOVÁK FÖLDFORGALMI SZABÁLYOZÁSRÓL

Remarks on the rules of the Slovak land transfer law

SZINEK CSÜTÖRTÖKI HAJNALKA*

Absztrakt: Jelen tanulmány kiemelt célja, hogy átfogó képet nyújtson a hatályos szlovák földforgalmi szabályozásról. A tanulmány a szlovák földforgalom jogforrásainak bemutatása után a földforgalmi rezsim legfontosabb történelmi mozzanatait ismerteti, különös figyelmet szentelve az Európai Bizottság Szlovákiával szemben indított kötelezettségzegési eljárásának kiváltó okaira. Mindemellett, e kutatás hangsúlyozottan vizsgálja a természetes és jogi személyek földtulajdonszerzésére vonatkozó szlovákiai szabályozást, illetve a földtulajdonszerzéssel kapcsolatos egyes korlátokat. Ezen felül a tanulmányban sor kerül a Szlovák Köztársaság Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériuma által előkészített módosító javaslat részletes ismertetésére is. A módosító javaslat – amely 2020 októberében került tárcaközi egyeztetésre – ugyanis jelentős változásokat hozna a szlovák földforgalmi szabályozásban.

Kulcsszavak: *Szlovákia, földforgalmi szabályozás, mezőgazdasági föld, természeti erőforrások*

Abstract: The aim of the present paper is to comprehensively characterize the Slovak rules on agricultural land regulation and land transfer law. After presenting the main sources of the Slovak land transfer law, the paper describes the most important historical moments of the Slovak land law, paying special attention to describe the main reasons for the initiation of the infringement procedure against Slovakia by the European Commission. The present article also pays special attention to the acquisition of land ownership by natural and legal persons, as well as the analysis of the limits of land acquisitions. The final section of the paper provides some concluding remarks on the bill prepared by the Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, which was submitted for inter-ministerial consultation in October 2020, and would bring significant changes to the Slovak land transfer law.

Keywords: *Slovakia, land transfer law, agricultural land, natural resources*

---

* SZINEK CSÜTÖRTÖKI HAJNALKA
I. évf. levelező tagozatos PhD-hallgató
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék
kutató
Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
1123 Budapest, Alkotás út 55.
hajnalka.szinek.csutortoki@mfi.gov.hu

Bevezetés

Szlovákia Európai Unióhoz való csatlakozása új fejezetet nyitott az ország történelmében és dinamikus változást hozott annak földforgalmi szabályozásában. A 2004. május 1-jével csatlakozott tagállamok a csatlakozási dokumentumaikban vállalták, hogy nemzeti szabályaikat összhangba hozzák az Európa Unió jogszabályaival, azonban egy bizonyos, átmeneti időszak erejéig a csatlakozó államok fenntarhatták a csatlakozásukkor hatályban lévő mező- és erdőgazdasági földek tulajdonjogának megszerzésével összefüggő – nagy részben korlátozó – nemzeti szabályaikat. Előjáróban elmondható, hogy lényegében ettől a pillanattól kezdődött a szlovák földforgalmi szabályozás legdinamikusabb időszaka.

Véleményem szerint a témaválasztás két szempontból is kiváltképp időszerű és indokolt: egyrészt, eddigi kutatásaim során nem találkoztam a szlovák földforgalmi szabályozást magyar nyelven teljes egészében bemutató, átfogó jellegű tanulmány-nyal,¹ másrészt pedig a téma aktualitását adja az is, hogy 2020 októberében a Szlovák Köztársaság Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériuma egy törvénymódosító javaslatot készített elő, melyet rövidített jogalkotási eljárásban kíván elfogadtatni, s amely a tervek szerint 2021. május 1-jével lép majd hatályba.

1. A szlovák földforgalmi jog jogforrásai

A mezőgazdasági föld, mint természeti erőforrás minden ország természeti örökségének szerves részét képezi, így minden országnak kötelessége lenne védenie azt. Szlovákia esetében ez a „kötelesség” 2017. június 1-jei hatállyal² került deklarálás-

¹ A szlovák nyelvű források kapcsán lásd például: Jarmila LAZÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ: *Agrárne právo*. SPU, Nitra, 2011; Jarmila LAZÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ: *Nadobúdanie vlastníckeho práva k poľnohospodárskej pôde cudzincami na Slovensku*. In: Anna Bandlerová – Kristína Mandalová (ed.): *Zborník konferencie „Výzvy a perspektívy agrárneho práva”*. SPU, Nitra, 2014, 116–125.; Blanka ILAVSKÁ: *Legislatívna ochrana poľnohospodárskej pôdy v SR*. In: Jaroslava Sobocká (ed.): *Vedecké práce Výskumného ústavu pôdoznanectva a ochrany pôdy*. Národné poľnohospodárske a potravinárske centrum – Výskumný ústav pôdoznanectva a ochrany pôdy Bratislava, Bratislava, 2016, 38–45. Az angol nyelvű szakirodalom kapcsán lásd például: Jarmila LAZÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ – Zuzana LAZÍKOVÁ: *Legislation on land protection in Slovakia*. *Ecocycles* 6, 2020/1., 98–105; Dušan DRÁBIK – Miroslava RAJČANIOVÁ: *Agricultural land market in Slovakia under the new land acquisition law*. *Review of Agricultural and Applied Economics* 2014, XVII (2), 84–87.; Jarmila LAZÍKOVÁ et al.: *Agricultural land market in Slovakia – economic and legal impacts of the Law no. 140/2014 Coll. on the land acquisition*. *Agricultural Economics* 2015, 61 (8), 367–376.; Lucia PALŠOVÁ – Anna BANDLEROVÁ – Ina MELIŠKOVÁ – Pavol SCHWARCZ: *Agricultural Land Protection – the Case of Slovakia*. *Erenet Profile* 2017, 12 (4), 64–72.; Lucia PALŠOVÁ: *The sublease contract as a tool for solution of the land ownership fragmentation in Slovakia*. *CEDR Journal of Rural Law* 2019, Vol. 5, No. 1, 72–76.; Anna BANDLEROVÁ – Jarmila LAZÍKOVÁ – Lucia PALŠOVÁ: *The ownership and the right of use of agricultural land in Slovakia*. *CEDR Journal of Rural Law* 3, 2017/1., 98–103.

² Az alkotmánymódosítás 2017. május 16-án került elfogadásra.

ra a Szlovák Köztársaság Alkotmányában³ (a továbbiakban: alkotmány). Az alkotmányozó megfogalmazása szerint a szlovák állam gondot fordít a természeti erőforrások kíméletes hasznosítására, és a természeti erőforrások közül külön kiemeli a mezőgazdasági föld és az erdő talajának védelmét. Mindemellett e két természeti erőforrás meg nem újuló természeti erőforrásként⁴ került rögzítésre, és az ország élelmiszerbiztonságának szavatolása érdekében⁵ az alkotmány kiemelt állami és társadalmi védelmet biztosít nekik.⁶

Az alkotmányos szinten túl a törvényi szintet megvizsgálva láthatjuk, hogy a szlovák földforgalmi rezsimre egy összetett jogi normákból álló rendszerként kell tekintenünk. A témával kapcsolatban a legfontosabb jogforrásnak a mezőgazdasági földterület tulajdonjogának megszerzéséről szóló 140/2014. sz. törvény⁷ (a továbbiakban: földtörvény) bizonyul. A szóban forgó jogszabály a mezőgazdasági földterület tulajdonjogának átruházással történő megszerzésének egyes lépéseit, valamint az államigazgatási szerveknek a mezőgazdasági földterület tulajdonjog-átruházásával kapcsolatos egyes hatásköreit szabályozza. Ezen felül a szlovák földforgalmi rezsimet érintően a következő jogszabályok bírnak kiemelkedő jelentőséggel: a mezőgazdasági földhöz és más mezőgazdasági tulajdonhoz fűződő tulajdonviszonyok rendezéséről szóló 229/1991. sz. törvény;⁸ a mezőgazdasági földalap védelméről szóló 53/1966. sz. törvény;⁹ a mezőgazdasági földterület, a mezőgazdasági vállalatok¹⁰ és erdőterületek bérbeadásáról¹¹ szóló 504/2003. sz. törvény;¹² a

³ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 460/1992. sz. alkotmánytörvény. Szlovákul: *Ústavný zákon č. 460/1992 Zb., Ústava Slovenskej republiky*.

⁴ A téma kapcsán lásd bővebben: HORNYÁK Zsófia: A mezőgazdasági föld mint természeti erőforrás. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* 2017/4., 188–204.

⁵ Ennek kapcsán lásd például a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának Hivatala által, a szlovák alkotmány 25 éves fennállása kapcsán kiadott dokumentumot: NATÁLIA ROLKOVÁ PETRANSKÁ: *Ústava Slovenskej republiky a jej dvadsiapät' rokov (1992–2017)*. Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, Bratislava, 2017, 70.

⁶ A szlovák alkotmány 44. cikk (4) bekezdése: „Az állam gondot fordít a természeti erőforrások kíméletes hasznosítására, a mezőgazdasági föld és az erdő talajának védelmére, az ökológiai egyensúly fenntartására, a környezetről való hatékony gondoskodásra és egyes vadon élő növény- és állatfajok védelmére. A szlovák alkotmány 44. cikk (5) bekezdése: A mezőgazdasági föld és az erdő talaja, mint nem megújuló természeti erőforrások az állam és a társadalom részéről kiemelt védelmet élveznek.”

⁷ Zákon č. 140/2014 Z. z. o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku.

⁸ Zákon č. 229/1991 Z. z. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku.

⁹ Zákon č. 53/1966 Z. z. o ochrane poľnohospodárskeho pôdneho fondu.

¹⁰ Bár a szlovák jogi szakterminológia a „mezőgazdasági vállalkozás” szót használja, ez a jogintézmény a „mezőgazdasági üzem” kategóriával mutat egyezést.

¹¹ Szlovákiában a haszonbérleti szerződéshez hasonló konstrukcióban működik a „mezőgazdasági földek bérletéről szóló szerződés” (*zmluva o nájme poľnohospodárskych pozemkov*).

¹² Zákon č. 504/2003 Z. z. o nájme poľnohospodárskych pozemkov, poľnohospodárskeho podniku a lesných pozemkov.

földtulajdon rendezésének egyes kérdéseiről szóló 180/1995. sz. törvény;¹³ a birtokrendezésről, a földtulajdon elrendezéséről, a földhivatalokról, a földalapról és a közbirtokosságról szóló 330/1991. sz. törvény;¹⁴ az ingatlannyilvántartásról és az ingatlanokhoz fűződő tulajdoni és egyéb jogok bejegyzéséről szóló 162/1995. sz. törvény;¹⁵ valamint a mezőgazdasági földterület védelméről és használatáról szóló 220/2004 sz. törvény.¹⁶

2. A szlovák földforgalmi szabályozás történeti áttekintése

Ebben a fejezetben a szlovák földforgalmi szabályozás alakulásának rövid bemutatására vállalkozom. E ponton azonban rögzítendő, hogy bár a „modern kori” Szlovákia történelme 1993. január 1-jétől datálódik, a kutatási téma átfogóbb értelmezése okán szükségesnek tartom az 1948-as évtől kezdődően megvizsgálni Csehszlovákia fennállása alatt hatályos földforgalmi szabályozást is.

Az 1948–1989 közötti időszakot a teljes államosításra való törekvés jellemezte. Az akkor hatályban lévő jogszabályi környezet azt a célt szolgálta, hogy a mezőgazdasági földterületek teljes mértékben állami tulajdonba kerüljenek.¹⁷ Ország-szerte termelőszövetkezetek működtek, amelyek az állami tulajdonban lévő földet és a még magántulajdonban lévő földet művelték. Utóbbi esetben viszont a földtulajdonosai nem rendelkeztek döntési jogokkal sem a föld használatára, sem a bérleti díjra vonatkozóan.¹⁸ 1989 után gyökeres változás állt be az akkori rendszerben, hiszen az országban földreformot vezettek be, amely során a földeket vissza-szolgáltatták az eredeti tulajdonosaiknak.^{19, 20} Ebben az időszakban megfigyelhető volt a földtulajdon megnövekedett számú bérbeadása, amelynek több oka is volt: egyrészt a legtöbb bérbeadó elvesztette az érdeklődését a földművelés iránt, másrészt pedig a földek meglehetősen szétaprózódottak voltak,²¹ ami a mai napig komoly problémát jelent Szlovákiában. A föld szétaprózódásának megakadályozásá-

¹³ Zákon č. 180/1995 Z. z. o niektorých opatreniach na usporiadanie vlastníctva k pozemkom.

¹⁴ Zákon č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločnostiach.

¹⁵ Zákon č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam.

¹⁶ Zákon č. 220/2004 Z. z. o ochrane a využívaní poľnohospodárskej pôdy.

¹⁷ Ennek kapcsán lásd bővebben: Milan ŠTEFANOVIČ: *Pozemkové právo*. Eurounion, Bratislava, 2010.

¹⁸ Jarmila LAŽÍKOVÁ – Ivan TAKÁČ – Pavol SCHWARCZ – Anna BANDLEROVÁ: Agricultural land market in Slovakia – economic and legal impacts of the Law No. 140/2014 Coll. on the land acquisition. *Agricecon* 2015/8., 61, 367.

¹⁹ Zvi LERMAN – Csaba CSAKI – Gershon FEDER: *Land Policies and Evolving Farm Structures in Transition Countries. Policy Research Working Paper*. The World Bank, Washington, 2002, 70.

²⁰ Az egyes földreformok, illetve a kárpótlási törvények kapcsán lásd: Jarmila LAŽÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ – Zuzana LAŽÍKOVÁ: *Agrárne právo Európskej únie (vybrané kapitoly)*. SPU, Nitra, 2019, 13–16.

²¹ Jarmila LAŽÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ – Zuzana LAŽÍKOVÁ: i. m., 2020, 100.

ban az 1990-es évekig a közjegyzők játszottak fontos szerepet. A közjegyző által vezetett hagyatéki eljárás során ugyanis csak az egyik örökös szerezhette meg az örökölt föld tulajdonjogát, így elkerülhető volt, hogy a föld az örökösök részére arányosan szétosztásra kerüljön, és ezáltal szétaprózódjon. Ez a gyakorlat azonban 1990 után kudarcba fulladt, ugyanis több új, a földtulajdon visszaszolgáltatását szabályozó törvény került elfogadásra. Az első ilyen jogszabály a földtulajdonosoknak és a mezőgazdasági ingatlan tulajdonosainak okozott vagyoni károk megtérítésére irányult, mely jogot biztosított a jogosultaknak a mezőgazdasági földterületek visszaigénylésére, mégpedig egészen az 1992-es év végéig. Az 1990 és 1992 között eltelt két év azonban túl rövidnek bizonyult ahhoz, hogy az érintettek a tulajdonosi jogosultságukat igazoló iratokat megtalálják és benyújtsák. A kialakult helyzetet ezen felül még az is megnehezítette, hogy a jogosultak közül sokan nem tudták teljesíteni a szlovákiai állandó lakóhely feltételét, ezért a földterületek mintegy 20%-a egyszerűen nem találta meg a gazdáját.²² Az ismeretlen földtulajdonosok problémája a mai napig nagy gondokat okoz az országban.

A szocialista tervgazdálkodás piacgazdasággá történő átalakulását követően 1991. január 1-jei hatállyal került elfogadásra az 528/1990. sz. devizatorvény, melynek 25. §-a rendelkezett arról, hogy Szlovákia területén a nem deviza rezidensek (azaz az állandó lakóhellyel nem rendelkező természetes személyek és bejegyzett székhellyel vagy telephellyel nem rendelkező jogi személyek, a továbbiakban: külföldiek) kizárólag abban az esetben szerezhették meg az ingatlan tulajdonjogát amennyiben azt külön jogszabály számukra lehetővé tette. A devizatorvény azonban csak 1995. október 1-jéig volt hatályban, amikor is annak helyébe egy teljesen új devizatorvény lépett.²³ Az új devizatorvény feladata a tőke nemzetközi kereskedelmének liberalizálása volt.

Ahogy az már fentebb rögzítésre került, a szlovák földforgalmi szabályozás történetében mérföldkőnek számít 2004. május 1-je, azaz Szlovákia Európai Unióhoz való csatlakozása. Általánosságban elmondható, hogy azok a tagországok – köztük Szlovákia –, amelyek 2004-ben hivatalosan is az Európai Unió tagjává váltak, csatlakozásukkor vállalták, hogy nemzeti szabályaikat az uniós szabályozásnak megfelelően átalakítják. A csatlakozási okmányaikban rögzítésre került, hogy az újonnan csatlakozott tagországok egy úgynevezett átmeneti időszak erejéig fenntarthatják a csatlakozási dokumentumok szignálásakor hatályban lévő nemzeti szabályaikat, amelyek tárgya a mező- és erdőgazdasági földek tulajdonjoga megszerzésének korlátozása volt.²⁴ A tagországok többségében ez az átmeneti időszak hét évet jelentett – így volt ez Szlovákia esetében is. Az átmeneti időszak 2011-ben telt volna le, azonban a Szlovák Köztársaság kérelmet nyújtott be az Európai Bizottsághoz a

²² Lásd bővebben: Jarmila LAZÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ: *Agrárne právo*. SPU, Nitra, 2011.

²³ 202/1995. sz. devizatorvény.

²⁴ SZILÁGYI János Ede: A magyar földforgalmi szabályozás új rezsímje és a határon átnyúló tulajdonszerzések. *Miskolci Jogi Szemle* 2017/12., különszám, 117.

határidő három évvel történő meghosszabbítására vonatkozóan.²⁵ Ennek eredményeként az Európai Bizottság 2011. április 14-én kiadta a 2011/241/EU sz. határozatát, melyben jóváhagyta a kérelmet és a szlovákiai mezőgazdasági földterületek szerzésére vonatkozó átmeneti időszak 2014. április 30-ig történő meghosszabbításáról döntött.²⁶

2014. április 30-a után – azaz az átmeneti időszak lejártát követően – az Európai Unió Bizottsága egy átfogó vizsgálatot folytatott²⁷ a tagállamok nemzeti szabályozása tekintetében, mely során az Európai Bizottság azt a megállapítást tette, hogy az újonnan csatlakozott tagállamok új nemzeti földforgalmi szabályainak egyes rendelkezései az uniós gazdasági alapszabadságok korlátozását eredményezik. Ebben az esetben az alapszabadságok közül a tőke szabad mozgásának és a letelepedés szabadságának korlátozása emelendő ki, ugyanis a határon átnyúló mezőgazdasági beruházások mértékének jelentős csökkenéséhez vezethet.²⁸ Az általam felvázolt okok fennállása miatt 2015-ben az Európai Bizottság kötelezettségszegési eljárást indított Magyarországgal, Bulgáriával, Lettországgal, Litvániával és Szlovákiával szemben. Szlovákia esetében a földszerzések kapcsán felmerülő következő korlátok jelentettek problémát: a 10 éves állandó lakóhely vagy székhely megléte, illetve a mezőgazdasági termelésben végzett legalább 3 éves üzletszerű tevé-

²⁵ Jarmila LAŽÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ: Nadobúdanie vlastníckeho práva k poľnohospodárskej pôde cudzincami na Slovensku. In: Anna Bandlerová – Kristína Mandalová (ed.): *Zborník konferencie „Výzvy a perspektívy agrárneho práva”*. SPU, Nitra, 2014, 121. Elérhető online: https://fesrr.uniag.sk/tl_files/fesrr/documents/Centrum%20Excelentnosti/EU%20Agrarian%20LAW.pdf, 2021. január 24.

²⁶ Az Európai Bizottság 2011/241/EU sz. határozata a következő linkre kattintva érhető el magyar nyelven az *EUR-Lex*-en, azaz az uniós joghoz online hozzáférést biztosító portálon: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A32011D0241>, 2020. december 14.

²⁷ Korom Ágoston és Bokor Réka *Gondolatok az új tagállamok birtokpolitikájával kapcsolatban: transzparencia és egyenlő elbánás* című publikációjukban rámutattak arra, hogy habár „az Európai Bizottság diszkrecionális jogkörrel rendelkezik a tekintetben, hogy mely tagállammal szemben indít átfogó vizsgálatot, vagy jogsértési eljárást”, valamint az Európai Bizottság „minden tagállam esetében folyamatosan ellenőrzi az uniós jog alkalmazását, illetve az összes tagállam törvényei, és intézkedéseire irányuló panaszok esetében egyformán megteszi a szükséges intézkedéseket”, aggályosnak, indokolatlannak és megalapozatlannak minősítették az új tagállamokkal szembeni hátrányos megkülönböztetést. Lásd bővebben: KOROM Ágoston – BOKOR Réka: *Gondolatok az új tagállamok birtokpolitikájával kapcsolatban: transzparencia és egyenlő elbánás*. In: *Honori et virtuti: ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára* (szerk.: Gellén Klára), Iurisperitus, Szeged, 2017, 262–263., 266.

²⁸ Ennek kapcsán lásd az Európai Bizottság sajtóközleményét: „*Pénzügyi szolgáltatások: A Bizottság felszólítja Bulgáriát, Magyarországot, Lettországot, Litvániát és Szlovákiát, hogy tartsák be a mezőgazdasági földterület megszerzésére vonatkozó uniós előírásokat.*” A sajtóközlemény a következő linkre kattintva, az Európai Bizottság honlapján érhető el: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_16_1827, 2020. december 14.

kenység kritériuma. A legproblémásabbnak azonban a hosszabb ideig tartó tartózkodási kritérium fennállása bizonyult, amely az uniós állampolgárok hátrányos megkülönböztetését eredményezte.²⁹ Erre a helyzetre a szlovák jogalkotó a devizatörvény bizonyos paragrafusának módosításával reagált,³⁰ ami azt eredményezte, hogy a mezőgazdasági földpiac nemcsak az Európai Unió, hanem a harmadik országbeli állampolgárok számára is teljes egészében megnyílt. A devizatörvény kapcsán megtett módosításon kívül a szlovák jogalkotó még számos új mezőgazdasági földvásárlást érintő részletszabályt is elfogadott.³¹

A 2014. június 1-jétől hatályos földtörvény viszonylag széles szerződéses szabadság biztosítása mellett részletesen szabályozta a mezőgazdasági földterület átruházásának területét. A törvénnyel együtt benyújtott indokolásban³² megfogalmazásra került, hogy a jogszabály egyik fő célkitűzése a mezőgazdasági földterület megszerzésének szabályozása, a spekulatív földvásárlás megakadályozása, és ezáltal egy olyan jogszabályi környezet megalkotása volt, amely a mezőgazdasági termelés eredeti rendeltetésének megfelelő folytatását teszi lehetővé. A törvény legfontosabb célkitűzéseiként tehát az fogalmazható meg, hogy a mezőgazdasági földet annak használója rendeltetésszerűen, azaz mezőgazdasági célból hasznosítsa.³³

A földtörvény egyik legfontosabb hozadékeként a szabályozott ajánlattételi eljárás bevezetése jelölhető meg. Ennek alapján az eladónak a földterület átruházása előtt az eladási szándékát³⁴ legalább 15 napra fel kellett töltenie a Szlovák Köztársaság Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériuma által létrehozott, a mezőgazdasági földterület tulajdonjogának átruházását nyilvántartó adatbázisába. Mindemellett a földtulajdonosnak a mezőgazdasági földterület szerinti illetékes önkormányzat hirdetőtábláján is közzé kellett tennie az eladási szándékát. E ponton szükséges megjegyezni, hogy az önkormányzat hivatalos hirdetőtábláján való közzététel ingyenes, sőt, az önkormányzatnak együtt kellett működnie az ilyen ajánla-

²⁹ SZILÁGYI János Ede: Az európai jog és a magyar mezőgazdasági földek forgalmának szabályozása. *Agrár- és Környezetjog* 2017/23., 176.

³⁰ 202/1995. sz. devizatörvény, 19. § (a) pont: „A külföldi abban az esetben szerezheti meg belföldön az ingatlan tulajdonjogát, amennyiben annak megszerzése külön törvények által nem kerültek korlátozásra.”

³¹ Jarmila LAZÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ – Zuzana LAZÍKOVÁ: Legislation on land protection in Slovakia. *Ecocycles* 2020, Vol. 6, Issue 1, 100.

³² Dôvodová správa k zákonu č. 140/2014 Z. z. (o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku a o zmene a doplnení niektorých zákonov). Az indokolás szlovák nyelven elérhető a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának honlapján: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=399288>, 2020. december 1.

³³ Pavol KOLLÁR: *Zrušenie účinnosti podstatnej časti ustanovení zákona č. 140/2014 Z. z. o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku*. Elérhető: <https://judrkollar.sk/zrusenie-ucinnosti-podstatnej-casti-ustanoveni-zakona-c-140-2014-z-z-o-nadobudani-vlastnictva-polnohospodarskeho-pozemku/>, 2020. november 30.

³⁴ A földterület tulajdonjogának átruházására vonatkozó eljárás a földtörvény 4. §-ában került rögzítésre.

tok közzétételében.³⁵ A potenciális földvásárlónak pedig kötelessége volt a nyilvántartásban szereplő árajánlat alapján a meghatározott címen és határidőn belül jeleznie a föld tulajdonjogának megszerzésére irányuló szándékát.³⁶ Amennyiben ezek a feltételek maradéktalanul teljesültek, a mezőgazdasági földterület tulajdonjogát az országban legalább 10 éves állandó lakóhellyel, illetve székhellyel rendelkező természetes vagy jogi személy szerezhette meg, aki vagy amely a szerződés megkötése előtt legalább három éven át mezőgazdasági tevékenységet folytatott.³⁷ Ha az ilyen módon eladásra kínált földterület iránt senki sem jelezte vásárlási szándékát, a mezőgazdasági földre (elsőként) azon a településen állandó lakóhellyel vagy székhellyel rendelkező személy tarthatott igényt, amelynek közigazgatási területén az adott mezőgazdasági föld volt megtalálható. Érdeklődés hiányában a szomszédos településen lakóhellyel vagy székhellyel rendelkező természetes vagy jogi személyek számára volt lehetőség felkínálni az eladásra szánt földet.³⁸ Amennyiben a szomszédos településről sem mutattak érdeklődést a mezőgazdasági föld megvásárlása iránt, az ajánlat kiterjeszhető volt azon személyekre is, akik vagy amelyek a településen vagy a szomszédos település területén kívül rendelkeztek állandó lakóhellyel vagy székhellyel. Továbbá, a törvény előírta azt is, hogy amennyiben a pályázati eljárásban egy személy – állandó lakóhelyétől vagy létesítő okirat szerinti székhelyétől függetlenül – sem fejezte ki a föld megszerzésére irányuló vételi szándékát, az eladó a föld tulajdonjogát ugyanazon a kikiáltási áron harmadik személyre szabadon átruházhatta. Ez esetben is viszont csak olyan harmadik személy szerezhette meg a mezőgazdasági föld tulajdonjogát, aki vagy amely tíz évig lakóhellyel vagy székhellyel rendelkezett a Szlovák Köztársaság területén. Ezenkívül fontos szabályként jelent meg az is, hogy a tulajdonjog átruházása legkésőbb a sikertelen ajánlattételi eljárást követő hat hónapon belül volt lehetséges.³⁹ A földterületre vonatkozó tulajdonjog átruházásával kapcsolatos jogi követelmények meglétének ellenőrzése az illetékes járási hivatal⁴⁰ hatáskörébe tartozott.

Mindemellett e ponton rögzítendő, hogy még az Európai Bizottság felszólítása előtt számos szakmai és politikai vita övezte a földtörvényt annak egyes rendelkezései miatt. Ez azt eredményezte, hogy a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsá-

³⁵ Peter STRAPÁČ: Zákon o nadobudnutí vlastníctve k poľnohospodárskemu pozemku. *Právo pre ROPO a obce v praxi* 2015/4., 15.

³⁶ Jarmila LAZÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ – Zuzana LAZÍKOVÁ: Legislation on land protection in Slovakia. *Ecocycles* 2020, Vol. 6., Issue 1, 101.

³⁷ Pavol KOLLÁR: *Zrušenie účinnosti podstatnej časti ustanovení zákona č. 140/2014 Z. z. o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku*. Elérhető: <https://judrkollar.sk/zrusenie-ucinnosti-podstatnej-casti-ustanoveni-zakona-c-140-2014-z-z-o-nadobudani-vlastnictva-polnohospodarskeho-pozemku/>, 2020. november 30.

³⁸ Földtörvény, 4. § (7) bekezdés.

³⁹ Relevans advokátska kancelária: *Pravidlá nadobúdaní poľnohospodárskych pozemkov a ich pripravované zmeny*. Elérhető: <https://www.relevans.sk/pravidla-nadobudania-polnohospodarskych-pozemkov-pripravovane-zmeny/>, 2020. december 12.

⁴⁰ Szlovákia 8 megyére (*kraj*), azon belül pedig összesen 79 járásra (*okres*) oszlik.

nak (a továbbiakban: parlament) két képviselőcsoportja egy beadvánnyal fordult⁴¹ a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságához.⁴²

Így, az Európai Bizottság nyomása, valamint a szlovák parlament egyes képviselőinek azon erőfeszítései,⁴³ hogy hatályon kívül helyezték a földtörvény egyes rendelkezéseit, kétségtelenül hozzájárultak ahhoz, hogy az Alkotmánybíróság a fenti rendelkezések és a Szlovák Köztársaság Alkotmánya közti ellentétet megállapítsa.⁴⁴ Az Alkotmánybíróság tehát a szóban forgó törvény és az alkotmány közötti ellentmondást határozatában megerősítette,⁴⁵ melynek eredményeképp a törvény egyes rendelkezései⁴⁶ megsemmisítésre kerültek.⁴⁷ Az Alkotmánybíróság döntése különösen a mezőgazdasági földterület megszerzésére vonatkozóan eredményezett kardinális változást. Az Alkotmánybíróság döntése azt eredményezte, hogy jelenleg Szlovákiában nemcsak a természetes, de a jogi személyek is korlátozás nélkül szerezhetik meg a mezőgazdasági föld tulajdonjogát.

3. Tulajdonszerzési jogosultságok és korlátok

A hatályos szlovák földtörvény a természetes személyek és a jogi személyek számára egyaránt, korlátozás nélkül lehetővé teszi a föld tulajdonjogának megszerzését. E ponton azonban szükséges megemlíteni, hogy a jogalkotó a viszonyosság szabványosított elve, illetve a reciprocitás elve alapján *expressis verbis* tilalmat, illetve ehhez kapcsolódóan kivételeket fogalmazott meg a mezőgazdasági földterület tulajdonjogának megszerzése esetében, amely a földtörvény 7. § (1) bekezdésében kapott helyet. Így a mezőgazdasági föld tulajdonjogát nem szerezheti meg „*az az állam, vagy annak az államnak az állampolgára, illetve abban az államban*

⁴¹ A beadványt 2014. július 2-án nyújtották be az Alkotmánybírósághoz.

⁴² Dušan DRÁBIK – Miroslava RAJČANIOVÁ: Agricultural land market in Slovakia under the new land acquisition law. *Review of Agricultural and Applied Economics* 2014, XVII (2), 84.

⁴³ Peter Osuský, Ondrej Dostál, Alojz Baránik és Milan Laurenčík (volt) parlamenti képviselők 2016. szeptember 23-án benyújtott javaslata a földtörvény hatályon kívül helyezéséről szóló törvény megalkotására. Parlamenti sajtó 281. szám. Elérhető a Szlovák Nemzeti Tanács hivatalos honlapján: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=7&ID=281>, 2020. december 12.

⁴⁴ Peter VELIKÝ: *Rezolútny postoj Ústavného súdu k prevodom poľnohospodárskej pôdy*. Elérhető: <https://www.usgb.sk/sk/rezolutny-postoj-ustavneho-sudu-k-prevodom-polnohospodarskej-pody>, 2020. december 12.

⁴⁵ PL. ÚS 20/2014 sz. határozat.

⁴⁶ A földtörvény 4. §, 5. § és 6. §-ai kerültek megsemmisítésre, melyek – a már említett – a mezőgazdasági földterület tulajdonjogának átruházásra vonatkozó eljárást, a kötelező ajánlattételre vonatkozó, illetve a mezőgazdasági föld tulajdonjoga megszerzése feltételeinek ellenőrzésére és bemutatására vonatkozó rendelkezéseket szabályozták.

⁴⁷ Ennek kapcsán lásd bővebben: Veronika PTAČINOVÁ: *Ústavný súd zrušil obmedzenia pri prevodoch poľnohospodárskej pôdy*. Elérhető: <https://www.epravo.sk/top/clanky/us-tavny-sud-zrusil-obmedzenia-pri-prevodoch-polnohospodarskej-pdy-4415.html>, 2020. december 12.

bejelentett lakóhellyel nem rendelkező természetes személy, vagy székhellyel rendelkező jogi személy, melynek jogrendje nem teszi lehetővé a Szlovák Köztársaság állampolgárai, a Szlovák Köztársaság területén bejelentett lakóhellyel rendelkező természetes személyek, valamint a Szlovák Köztársaság területén székhellyel rendelkező jogi személyek számára a mezőgazdasági föld tulajdonjogának megszerzését”.⁴⁸ Ez alól a tiltás alól kivételként jelenik meg a jogszabályban a mezőgazdasági földterület öröklés útján történő megszerzése. Mindemellett a törvényben a jogalkotó a tilalom területi hatálya alóli kivételekről is rendelkezik – ilyenek minősülnek Európai Unió tagállamai, az Európai Gazdasági Térség, a Svájci Államszövetség és az olyan államok, amelyekkel a Szlovák Köztársaság külön nemzetközi megállapodást kötött.⁴⁹

4. Az új földforgalmi szabályozás

2020 októberében a Szlovák Köztársaság Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériuma egy törvénymódosító javaslatot nyújtott be tárcaközi egyeztetés céljából, azonban az ügyben a kézirat lezárásáig nem történt érdemi előrelépés. A javaslat és a hozzá tartozó teljes dokumentáció a „Slov-Lex”-en, azaz a Szlovák Köztársaság Igazságügyi Minisztériumának Jogalkotási és Információs Portálján⁵⁰ kerültek közzétételre.⁵¹ A portál érdekessége, hogy nemcsak a jogszabályokhoz, illetve a jogszabályokkal kapcsolatos valamennyi információhoz biztosít ingyenes hozzáférést, hanem az aktuális törvényjavaslatokba is bepillantást enged, sőt, lehetővé teszi az állampolgárok jogalkotási folyamatokban való aktív szerepvállalását is.⁵²

Jelen fejezetben a benyújtott módosító javaslat két legfőbb újdonságát, azaz az elővásárlási jogok rendszerének bevezetését, valamint az ún. földszerzési maximumok meghatározását veszem górcső alá.

4.1. Az elővásárlási jogok rendszere

Szlovákiában az elővásárlási jogra vonatkozó általános rendelkezéseket a 40/1964. sz. törvény, azaz a Polgári Törvénykönyv⁵³ (a továbbiakban: Ptk.) tartalmazza.⁵⁴ A Ptk. általi, az elővásárlási jogra vonatkozó szabályozás azonban nem koherens,

⁴⁸ Földtörvény, 7. § (1) bekezdés.

⁴⁹ Földtörvény, 7. § (2) bekezdés.

⁵⁰ Hivatalos angol nyelvű fordítás: Slov-Lex – Legislative and Information Portal of the Ministry of Justice of the Slovak Republic.

⁵¹ A teljes csomag a következő linkre kattintva érhető el szlovák nyelven: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2020-504>, 2020. december 5.

⁵² Ennek kapcsán lásd az N-Lex, azaz az uniós országok nemzeti jogi adatbázisainak közös hozzáférési felületét: https://webgate.ec.europa.eu/multisite/n-lex-migration/info/info-sk/index_hu, 2020. december 6.

⁵³ Zákon č. 40/1964 Zb., Občiansky zákonník.

⁵⁴ Lásd a Polgári Törvénykönyv osztatlan közös tulajdonra vonatkozó 140. §-át, valamint a Ptk. 602–606. §-át, mely az adásvételhez kapcsolódó kötelmi jogi intézményeket, és az adásvétel különös nemeit érinti.

ami nyilván számos problémát vet fel a jogalkalmazásban. Annak ellenére, hogy a Ptk. tekinthető az elővásárlási jog alappilléérének, a jogalkotó a mai napig nem tett lépéseket a helyzet megoldása érdekében.

Az elővásárlási jog intézménye a Ptk.-n kívül több jogszabályban is rögzítésre került. Ezek a jogszabályok vagy a Ptk.-ban foglalt elővásárlási jogra vonatkozó rendelkezésekre utalnak, vagy *lex specialis* szabályokat fogalmaznak meg a Ptk. szubszidiárius alkalmazásával.⁵⁵ A szlovák jogban az elővásárlási jog egy speciális szabályozásával is találkozhatunk, amely a közbirtokosságra⁵⁶ vonatkozóan kizárja a Ptk. alkalmazását.⁵⁷ Jelen munkának nem célja az elővásárlási jog intézményének komplex, részletes ismertetése, azonban e fogalom rendszerben történő elhelyezése miatt röviden mindenképpen ismertetni szerettem volna a szlovákiai szabályozást.

Ami az agrártárca által benyújtott módosító javaslatot illeti, abban meghatározásra került azok köre, akik számára a törvény elővásárlási jogot biztosítana az áruba bocsátott mezőgazdasági földterületek tekintetében. Ez azonban kifejezetten a jogszabályban meghatározott magán- és közszektorbeli alanyokra vonatkozna.⁵⁸ Ebből kifolyólag elővásárlási jogot kapna például a közvetlenül szomszédos mezőgazdasági földterület tulajdonosa, a szlovák állam (egyrészt a Szlovák Földalapon, másrészt pedig egy olyan jogi személyen keresztül, amely valamilyen jelentős be-

⁵⁵ Jarmila LAZÍKOVÁ: Predkupné právo v pozemkovom spoločenstve. *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae* 1–2/2014, 61–70.

⁵⁶ Ennek kapcsán lásd bővebben: Anna BANDLEROVÁ – Jarmila LAZÍKOVÁ – Ľubica RUMANOVSKÁ – Zuzana LAZÍKOVÁ: Land associations in Slovakia. *Juridical Tribune (Tribuna Juridica)* 2017, Vol. 7 (special), 80–94.

⁵⁷ A kifejezetten a mezőgazdasági földterületekre vonatkozó állami elővásárlási jogot illetően megállapítható, hogy Szlovákia esetében e téma tekintetében nem áll rendelkezésünkre kellő mennyiségű szakirodalom. A jogalkotó az állami elővásárlási jogot előzmények és indokolás nélkül alkalmazza a törvényhez benyújtott módosító javaslatban. Az indokolás tartalmazza, hogy az állami elővásárlási jog alkalmazását a közérdek védelme indokolja, amelybe beletartozik a természet- és a tájvédelem, a nemzetgazdaságba történő jelentős beruházás és a kulturális örökség védelme. A szlovák szabályozással ellentétben a magyar szabályozásra vonatkozóan számos publikáció megjelent. Ezek közül lásd például: LESZKOVEN László: A termőföldet érintő elővásárlási jog egyes kérdései. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* 2004, Tomus XXII, 393–403.; BOBVOS Pál: A termőföldre vonatkozó elővásárlási jog szabályozása. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica* 2004, Tomus LXVI, 3. Fasc. 3–25.; CSEHI Zoltán: Az elővásárlási jog kiterjesztéséhez – a kiterjesztés joga. *Jogtudományi Közöny* 2007/1., 26–31.; OLAJOS István: The summary of the research on agricultural land as a natural resource – A mezőgazdasági földre, mint természeti erőforrásra vonatkozó kutatások összefoglalója. *Agrár- és környezetjog* 2018/25., 190–212.; OLAJOS István: Földjogi kiskaté – kérdés felelet a magyar földjog aktuális kérdéseiből. *Miskolci Jogi Szemle* 2017, 12. évf., 2. klnsz., 409–417.; SZILÁGYI János Ede: A termőföldek törvényes elővásárlási jogának alakulásáról, különös tekintettel a rendszerváltás utáni jogfejlődésre. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* Tomus XXIV, 2006, 511–525.

⁵⁸ LP/2020/504 sz. törvényjavaslat, különös rész, 16.

ruházás megvalósítását biztosítja), majd a község, illetve a megye, melynek területén a mezőgazdasági földterület található. Ebből kifolyólag tehát a hatóságok, vagy az általuk létrehozott szervek a törvényben meghatározott esetekben elővásárlási joggal rendelkeznek: például az állam a Szlovák Földalapon keresztül, ha a mezőgazdasági földterület megszerzése földterület-kiigazítás vagy kisajátítás céljából szükségeltetik, vagy az önkormányzat, amennyiben a mezőgazdasági földterület megszerzése közérdekű építkezés vagy földtulajdon rendezése céljából indokolt.⁵⁹ Az indokolás különös részében egy becslést fogalmaztak meg az államnak a Szlovák Földalapon keresztül gyakorolt elővásárlási jogával kapcsolatban: „*az előterjesztő szándéka az, hogy a Szlovák Földalap ezt a jogot csak kivételesen gyakorolja, amit az is alátámaszt, hogy nem javasolják az állami költségvetés azon részének emelését, amely szükséges lenne ahhoz, hogy a Földalap az elővásárlási jogának gyakorlása során képes legyen földet vagy tulajdoni hányadokat vásárolni. Tekintettel a mezőgazdasági földterületek korlátozott szegmensére, amely a szlovák földtörvény hatálya alá tartozik, az állam Földalapon keresztül gyakorolt elővásárlási joga a mezőgazdasági földterület teljes területének legfeljebb 0,5 százalékát fedile.*” Más jogosultak esetében is – a szomszédos földtulajdonosok kivételével – valószínű, hogy az elővásárlási jog gyakorlása inkább kivételes esetekben lesz majd lehetséges.⁶⁰

Az elővásárlási jogok kapcsán az új szövegezésben helyet kaptak az elővásárlási jogok alóli kivételek is. A törvényjavaslatban rögzítésre került, hogy az elővásárlási jogok nem alkalmazandók a mezőgazdasági földtulajdonosok közötti tulajdonjog átruházása és a közeli hozzátartozóra történő átruházása esetén. Továbbá, a törvényjavaslat kimondja azt is, hogy az elővásárlási jog elsőbbséget élvez a szerződéses elővásárlási joggal szemben.⁶¹ A törvényjavaslatban rögzítésre került az is, hogy az eladó köteles a mezőgazdasági földterület tulajdonjogának átruházására vonatkozó ajánlatot legalább 30 napra⁶² közzétenni a minisztérium honlapján található, mezőgazdasági földterület tulajdonjogának átruházására vonatkozó ajánlatok nyilvántartásában.⁶³ Az indokolásban az ajánlat kötelező tartalmának kapcsán ki-

⁵⁹ A taxatív felsorolás a törvény új szövegezése 4. §-nak (2) bekezdésében kapna majd helyet.

⁶⁰ Alexander BRÖSTL: *Pripravované obmedzenia pri prevodoch poľnohospodárskych pozemkov*. Elérhető: <https://www.ulpianus.sk/podmienky-pouzivania-portalu/>, 2020. december 6.

⁶¹ Az elővásárlási jog megállapítása nem érinti az állam elővásárlási jogát és alkalmazásának külön szabályozás szerinti eljárását. Erre jó példa a 44/2002. sz., a műemlékalap védelméről szóló törvény ide vonatkozó rendelkezése.

⁶² Az ajánlatban rövidebb időszak nem, de hosszabb időszak szabadon meghatározható.

⁶³ Egy közigazgatási információs rendszerről van szó, melynek felhasználója chipes személyi igazolvánnyal tudja magát igazolni és hitelesíteni. A nyilvántartást egyébként 2014 és 2018 között már működtették, és most megújítani és módosítani kívánják, mely kizárólag az ajánlat közzétételének célját fogja szolgálni. A nyilvántartás működéséről a következő tanulmányban olvashat bővebben: Adam NOCIAR: *Problematika nadobúdania vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku v intenciách súčasnej právnej úpravy v Slovenskej republike – 4. časť. Súkromné právo 2016/3., 27.*

emelendő, hogy az ajánlatnak tartalmaznia kell a törvényben meghatározott szervezetek elővásárlási jogának gyakorlásához elengedhetetlen adatokat.⁶⁴ Ilyen adatnak minősül például az elővásárlási jog gyakorlásának határideje, amely nem lehet rövidebb, mint az ajánlat közzétételének minimális ideje. Ahogyan az az indokolásban is olvasható, az egyes mezőgazdasági parcellák átruházására vonatkozó ajánlat közzététele a mezőgazdasági földterületek piacának átláthatóságát és annak nyilvánosságát segíti, és erősíti az esélyegyenlőséget az ingatlanpiacon, különösen azáltal, hogy online tájékoztatja a nyilvánosságot a mezőgazdasági földterületek forgalmáról, a földterületek elérhetőségéről és áráról. Abban az esetben azonban, ha az elővásárlási jog gyakorlásának határidejétől számított hat hónapon belül nem történik meg a tulajdonátruházás, akkor a teljes eljárást újból meg kell ismételni.⁶⁵

A törvénymódosító javaslat jóváhagyása esetén annak alkalmazásával összefüggő komplikációk csak a gyakorlatban derülnek majd ki. Például kérdéses, hogy a jogosult személy milyen igényekkel élhet az elővásárlási jogának megsértése esetén. Nagy valószínűséggel a jogaiban sértett személy a Polgári Törvénykönyv⁶⁶ értelmében valamilyen polgári jogi igényét érvényesítheti majd. A javaslat ezzel kapcsolatban elsősorban a jogügylet relatív érvénytelenségét említi. A mezőgazdasági földterületek tulajdonjogának átruházására vonatkozó ajánlatok közzétételi nyilvántartásának „újjaélesztése” két alapvető hatást biztosan kivált. Egyrészt nagyban növeli az eladó adminisztratív terheit (ami önmagában is egy bizonyos mértékig akadályozhatja az agrár- és földpiacot) és sokkal nagyobb állami felügyeletet biztosít az állam számára a mezőgazdasági földterületek adásvételével kapcsolatban.⁶⁷

4.2. Földszerzési korlátok

A földszerzési korlátok bevezetésének gondolata már a 2020-as év előtt is felmerült. 2017 júniusában, még az általam fentebb bemutatott alkotmánybírószági határozat kihirdetése előtt került benyújtásra az LP/2017/429 sz. törvénymódosító javaslat,⁶⁸ amely egyrészt a Szlovák Köztársaság Alkotmányának a parlament által 2017. május 16-án jóváhagyott módosítására, valamint az Európai Bizottság által indított kötelezettségzegési eljárásra való reakciójaként került benyújtásra. A módosítás – többek között – a tőkebefektetési célú spekulációk megakadályozását szolgálta volna. *Gabriela Matečná* volt szlovák földművelésügyi miniszter a mezőgazdasági földterület vásárlását is megengedte volna azon egyének számára, akik érdeklődnek a mezőgazdasági felhasználás iránt, és bevezette volna a földszerzési maximumokat: ez természetes személy esetében legfeljebb három hektárt, mező-

⁶⁴ Ennek kapcsán lásd a szóban forgó törvény 4. §-ának (2) bekezdését.

⁶⁵ LP/2020/504 sz. törvényjavaslat, különös rész, 18.

⁶⁶ 40/1964. sz. törvény.

⁶⁷ Alexander BRÖSTL: *Pripravované obmedzenia pri prevodoch poľnohospodárskych pozemkov*. Elérhető: <https://www.ulpianus.sk/podmienky-pouzivania-portalu/>, 2021. január 16.

⁶⁸ A javaslat a következő linkre kattintva érhető el: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/LP/2017/429>, 2021. január 20.

gazdasági termelő⁶⁹ esetében legfeljebb 300 hektárt, míg a jogi személy esetében ez legfeljebb 700 hektárt jelentett volna.⁷⁰ Az országnak a legértékesebb és legtermékenyebb mezőgazdasági földterülettel történő degradációja és spekulációja elleni biztosításként a módosítás elsődleges elővásárlási jogot vezetett volna be a Szlovák Földalap számára, azonban ezt a javaslatot végül elvetették.

A 2020-as évben a *Ján Mičovský* földművelésügyi miniszter által vezetett agrártárca által benyújtott törvényjavaslat legvitatottabb részeként kétségkívül a földszerzési maximumok meghatározása bizonyult. A szubjektív korlát ennek megfelelően eltérően kerülne bevezetésre a természetes személyek, valamint a jogi személyek tekintetében⁷¹: a természetes személyek és a mezőgazdasági termelők esetében 300 hektárt, míg a jogi személyek esetében⁷² 1200 hektárt jelentene. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy abban az esetben, ha a vevő állattenyésztéssel foglalkozik, akkor a fent említett felső korlátok 50%-kal emelkednének.⁷³ Ebből kifolyólag az általam megjelölt személyek vagy szervezetek egyike sem haladhatja meg a meghatározott limitet, valamint azok a szervezetek, melyek a törvénymódosítás után elérik ezt a határértéket, nem szerezhetnek további mezőgazdasági földterületeket. A mezőgazdasági földterület átruházásáról szóló szerződés mellékletében szükséges feltüntetni a vásárló, illetve tulajdonostársak esetén az összes személy tulajdonában lévő földterületeket a kataszteri terület, a tulajdoni lap, a parcella, a földterület típusa és a tulajdoni hányad megjelölésével. Ennek gyakorlati megvalósítása azonban sokszor túlságosan is bonyolult lehet. Egy gyakorlati példával élve: képzeljük el, hogy tíz kataszteri területen több ezer parcella listáját kell benyújtani több személy nevében. Kérdésként merül fel, hogy ha az állam ilyen kötelezettséget ír elő, miért nem hatóságilag ellenőrzi a feltételek teljesülését a bejegyzési eljárás során. Az sem egyértelmű, hogy a bonyolultabb esetek kapcsán az állam képes lesz-e egyáltalán a tranzakciókat ellenőrizni.⁷⁴

A tervezet indokolása szerint a meghatározott földszerzési limit nem vonatkozik a mezőgazdasági földterület öröklés útján történő megszerzésére, illetve sem az állam, sem a megyei önkormányzat, sem a község általi megszerzésre.

⁶⁹ Az egyéni gazdálkodó (*samostatne hospodáriaci roľník*) fogalma megegyezik a magyar jog szerinti mezőgazdasági termelő fogalmával.

⁷⁰ Elérhető a Szlovák Köztársaság Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumának honlapján: <https://www.mpsr.sk/sk/index.php?navID=2&navID2=2&sID=23&id=11660>, 2021. január 18.

⁷¹ A törvényjavaslatban egyértelműen a „*vlastníctvo*”, azaz a „*tulajdon*” szó került rögzítésre.

⁷² Jogi személyeket illetően külön specifikációt a javaslat nem tartalmaz, azaz az eddigi gyakorlat szerint a jogi személynek nem kell mezőgazdasági tevékenységet végeznie.

⁷³ Függetlenül attól, hogy természetes vagy jogi személyről beszélünk.

⁷⁴ Alexander BRÖSTL: *Pripravované obmedzenia pri prevodoch poľnohospodárskych pozemkov*. Elérhető: <https://www.ulpianus.sk/podmienky-pouzivania-portalu/>, 2021. január 16.

Az általam fentebb már bemutatott alkotmánybírószági határozat⁷⁵ a szlovák közvéleményt és a téma szakértőit egyaránt meglepte, viszont a döntést követően a kormány részéről egyértelműen látszik a törekvés az újraszabályozásra és a mezőgazdasági földekkel kapcsolatos korlátozások bevezetésére. A törvénytervezetből és a hozzá kapcsolódó szakmai anyagokból egyértelműen kitűnik, hogy Szlovákia felismerte azt a tényt, hogy a mezőgazdasági föld kiemelt értékkel bír, ezért az államnak védelemben kell részesítenie azt. Véleményem szerint az elővásárlási jogok, valamint a földszerzési korlátok bevezetése kellő védelmet adhat(na) a szlovákiai mezőgazdasági földek számára.

Összegzés

A mezőgazdasági földet minden országnak pótolhatatlan természeti erőforrásának és örökségének kell tekinteni, ezen oknál fogva minden országnak kiemelt feladata lenne azt védelemben részesíteni. Szlovákia alkotmányában 2017-ben került deklarálásra, hogy a mezőgazdasági földnek, mint nem megújuló erőforrásnak – az erdő talajával egyetemben – kiemelt állami és társadalmi védelmet szükséges biztosítani.

Az alkotmányi és a törvényi szint tanulmányozása után egyértelművé vált, hogy a szlovák földforgalmi rendszerre egy több jogszabályi alapon nyugvó rendszerként kell tekintenünk. A jogszabályok közül a szlovák földtörvény emelendő ki, mely a természetes személyek és a jogi személyek számára egyaránt, korlátozás nélkül lehetővé teszi a föld tulajdonjogának megszerzését, hiszen a korlátozásra vonatkozó rendelkezéseket az Alkotmánybírószági határozatával megsemmisítette. A föld tulajdonjogának megszerzése kapcsán a szlovák jogalkotó mindössze a viszonyosság szabványosított elve alapján fogalmaz meg bizonyos kivételeket.

A 2021-es év a szlovák földforgalmi szabályozást illetően minden bizonnyal a változás éve lesz, hiszen 2020. október végén a Szlovák Köztársaság Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériuma egy törvénymódosító javaslatot nyújtott be tárcaközi egyeztetés céljából, és kérte annak rövidített jogalkotási eljárásban való megtárgyalását. A törvényjavaslatnak két legfőbb újdonságaként jelenik meg egyrészt az elővásárlási jogok rendszerének bevezetése, másrészt pedig a földszerzési korlátok – más szóhasználattal a földszerzési maximumok – rögzítése. Véleményem szerint, tekintettel az eddigi folyamatokra és visszhangokra, a földszerzési maximumok bevezetése bizonyul a legvitatottabbnak. Ugyanakkor szinte biztos, hogy amennyiben a javasolt módosítás az eredeti formájában jóváhagyásra kerül, annak alkotmányosságát a Szlovák Köztársaság Alkotmánybírószága újból megvizsgálja.

A jelenlegi helyzetet tovább árnyalja az a tény is, hogy bár a törvényjavaslathoz benyújtható vélemények, illetve megjegyzések 2020. november 20-ig megküldésre

---

⁷⁵ Azaz a PL. ÚS 20/2014 sz. határozat.

kerültek,⁷⁶ a kézirat lezártaig⁷⁷ egyelőre még nem került sor a téma újbóli, nyilvános megnyitására. A legaktuálisabb kérdés tehát az, hogy mikor és milyen irányt fog venni a születendő szlovák földforgalmi szabályozás.

Felhasznált irodalom

- [1] Anna BANDLEROVÁ – Jarmila LAZÍKOVÁ – Lucia PALŠOVÁ: The ownership and the right of use of agricultural land in Slovakia. *CEDR Journal of Rural Law* 2017/3., 1., 98–103.
- [2] Anna BANDLEROVÁ – Jarmila LAZÍKOVÁ – Ľubica RUMANOVSKÁ – Zuzana LAZÍKOVÁ: Land associations in Slovakia. *Juridical Tribune (Tribuna Juridica)* 2017, Vol. 7 (special), 80–94.
- [3] BOBVOS Pál: A termőföldre vonatkozó elővásárlási jog szabályozása. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica* 2004, Tomus LXVI, Fasc. 3, 3–25.
- [4] CSEHI Zoltán: Az elővásárlási jog kiterjesztéséhez – a kiterjesztés joga. *Jogtudományi Közlöny* 2007/1., 26–31.
- [5] Dušan DRÁBIK – Miroslava RAJČANIOVÁ: Agricultural land market in Slovakia under the new land acquisition law. *Review of Agricultural and Applied Economics* 2014, XVII (2), 84–87.
<https://doi.org/10.22004/ag.econ.196627>
- [6] HORNYÁK Zsófia: A mezőgazdasági föld mint természeti erőforrás. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás* 2017/4., 188–204.
- [7] Blanka ILAVSKÁ: Legislatívna ochrana poľnohospodárskej pôdy v SR. In: Jaroslava SOBOCKÁ (ed.): *Vedecké práce Výskumného ústavu pôdoznanectva a ochrany pôdy*. Národné poľnohospodárske a potravinárske centrum – Výskumný ústav pôdoznanectva a ochrany pôdy Bratislava, Bratislava, 2016, 38–45.

---

⁷⁶ A törvényjavaslathoz 108 megjegyzés érkezett, ebből 56 jelentős változtatást javasol a javaslat szövegében. Megjegyzést küldött például a Szlovák Agrárkamara (a továbbiakban: agrárkamara), amely többek között azt kifogásolja, hogy a javaslat nem tér ki arra, hogy a parcellák többsége számos esetben több személy osztatlan tulajdonát képezi, akik között az ismeretlen tulajdonosok száma jelentős mértékű. Ennek kapcsán több kérdést is megfogalmaztak: Ilyen esetben hogyan érvényesíthető az elővásárlási jog? Mi alapján kerülne meghatározásra az elővásárlási sorrend? A résztulajdon nagysága alapján? Továbbá, a javaslatból az is kitűnik, hogy a fiatal agrárvállalkozókra sem voltak tekintettel, akiknek az induláshoz megfelelő területre van szükségük. A fiatalok nehéz helyzetbe kerül(het)nek, ha csak nem öröklés útján jutnak a gazdasághoz. Ezen felül az agrárkamara véleménye alapján perek garmadáját válthatja ki az elővásárlási jogok elővásárlási szerződések elé történő helyezése.

⁷⁷ A kézirat lezárásának dátuma: 2021. március 1.

- [8] KOROM Ágoston – BOKOR Réka: Gondolatok az új tagállamok birtokpolitikájával kapcsolatban – transzparencia és egyenlő elbánás. In: *Honori et virtuti: ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára* (szerk.: Gellén Klára), Iurisperitus, Szeged, 2017, 259–267.
- [9] Zvi LERMAN – Csaba CSAKI – Gershon FEDER: *Land Policies and Evolving Farm Structures in Transition Countries. Policy Research Working Paper*. The World Bank, Washington, 2002.
- [10] Jarmila LAZÍKOVÁ: Predkupné právo v pozemkovom spoločenstve. *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae* 1–2/2014, 61–70.
- [11] Jarmila LAZÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ: *Agrárne právo*. SPU, Nitra, 2011.
- [12] Jarmila LAZÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ – Zuzana LAZÍKOVÁ: *Agrárne právo Európskej únie (vybrané kapitoly)*. SPU, Nitra, 2019.
- [13] Jarmila LAZÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ – Zuzana LAZÍKOVÁ: Legislation on land protection in Slovakia. *Ecocycles* 2020, Vol. 6, No. 1, 98–105. <https://doi.org/10.19040/ecocycles.v6i1.170>
- [14] Jarmila LAZÍKOVÁ – Ivan TAKÁČ – Pavol SCHWARCZ – Anna BANDLEROVÁ: Agricultural land market in Slovakia – economic and legal impacts of the Law No. 140/2014 Coll. on the land acquisition. *Agricecon* 2015, 61 (8), 367–376., <https://doi.org/10.17221/165/2014-AGRICECON>
- [15] Jarmila LAZÍKOVÁ – Anna BANDLEROVÁ: Nadobúdanie vlastníckeho práva k poľnohospodárskej pôde cudzincami na Slovensku. In: Anna Bandlerová – Kristína Mandalová (ed.): *Zborník konferencie „Výzvy a perspektívy agrárneho práva”*. SPU, Nitra, 2014, 116–125.
- [16] LESZKOVEN László: A termőföldet érintő elővásárlási jog egyes kérdései. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* 2004, Tomus XXII, 393–403.
- [17] Adam NOCIAR: Problematika nadobúdania vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku v intenciách súčasnej právnej úpravy v Slovenskej republike – 4. časť. *Súkromné právo* 2016/3., 27–33.
- [18] OLAJOS István: The summary of the research on agricultural land as a natural resource – A mezőgazdasági földre, mint természeti erőforrásra vonatkozó kutatások összefoglalója. *Agrár- és környezetjog* 2018/25., 190–212. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2018.25.190>
- [19] OLAJOS István: Földjogi kiskaté – kérdés felelet a magyar földjog aktuális kérdéseiből. *Miskolci Jogi Szemle* 2017, 12. évf., 2. klsz., 409–417.
- [20] Lucia PALŠOVÁ: The sublease contract as a tool for solution of the land ownership fragmentation in Slovakia. *CEDR Journal of Rural Law* 2019, Vol. 5, No. 1, 72–75.

-
- [21] Lucia PALŠOVÁ – Anna BANDLEROVÁ – Ina MELIŠKOVÁ – Pavol SCHWARCZ: Agricultural Land Protection – the Case of Slovakia. *Erenet Profile* 2017, 12 (4), 64–72.
- [22] Natália ROLKOVÁ PETRANSKÁ: *Ústava Slovenskej republiky a jej dvadsaťpäť rokov (1992–2017)*. Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, Bratislava, 2017.
- [23] Peter STRAPÁČ: Zákon o nadobudnutí vlastníctva k poľnohospodárskemu pozemku. *Právo pre ROPO a obce v praxi* 2015/4.
- [24] Milan ŠTEFANOVIČ: *Pozemkové právo*. Eurounion, Bratislava, 2010.
- [25] SZILÁGYI János Ede: Az európai jog és a magyar mezőgazdasági földek forgalmának szabályozása. *Agrár- és Környezetjog* 2017/23., 165–181.
<https://doi.org/10.21029/JAEL.2017.23.148>
- [26] SZILÁGYI János Ede: A magyar földforgalmi szabályozás új rezsimje és a határon átnyúló tulajdonszerzések. *Miskolci Jogi Szemle* 2017/12., különszám, 107–124.
- [27] SZILÁGYI János Ede: A termőföldek törvényes elővásárlási jogának alakulásáról, különös tekintettel a rendszerváltás utáni jogfejlődésre. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* Tomus XXIV, 2006, 511–525.

CHILD-CENTERED JUSTICE IN HUNGARY*

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás Magyarországon

BARBARA TÓTH**

Abstract: This article aims to introduce the development of Hungarian child-centered justice, what were the most important changes occurred during the last few years thanks to international standards, Governmental programmes and new procedural codes. In this article I would like to give a brief summary about the types of cases and procedural position a child could appear in a civil case. Moreover, in order to examine the efficiency of Hungarian system, we shall compare it with the solutions used in other European legal systems, and with the provisions of currently applicable Regulation (EC) 2201/2003, and the Regulation (EU) 2019/1111 replacing it from 2022.

Keywords: *child-centered justice, civil justice, minor, hearing of the child, Brussels IIa. Regulation*

Absztrakt: A tanulmány fő célja annak bemutatása, hogy hogyan fejlődött a magyar gyermekközpontú igazságszolgáltatás, milyen jelentős változások következtek be az elmúlt pár évben a különböző nemzetközi előírásoknak, kormányzati programoknak, valamint az új eljárásjogi kódexeknek köszönhetően. A tanulmány igyekszik röviden bemutatni, hogy a gyermek milyen ügyekben, és milyen perbeli pozícióban kerülhet kapcsolatba a polgári igazságszolgáltatással. Emellett a magyar rendszer hatékonyságának vizsgálatához össze kell vetnünk más európai jogrendszerekben alkalmazott megoldásokkal, továbbá a jelenleg hatályos 2201/2003/EK rendelet és az ezt 2022-től felváltó 2019/1111/EU rendelet előírásaival.

Kulcsszavak: *gyermekközpontú igazságszolgáltatás, polgári perek, kiskorú gyermek, a gyermek meghallgatása, Brüsszel IIa. rendelet*

---

* The described study was carried out as part of the EFOP-3.6.1-16-2016-00011 *Younger and Renewing University – Innovative Knowledge City – institutional development of the University of Miskolc aiming at intelligent specialisation* project implemented in the framework of the Szechenyi 2020 program. The realization of this project is supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund.

** BARBARA TÓTH DR.
assistant lecturer
University of Miskolc Faculty of Law
Institute of European and International Law
Departement of Civil Procedure and International Law
3515 Miskolc-Egyetemváros
jogtothb@uni-miskolc.hu

Introduction

The nature of children's rights is twofold. They have the same human rights as adults, but their vulnerability justifies the establishment of a special guarantee system.¹ In the same context, the ECHR gives 'everyone' whose human rights are violated, the right to 'an effective remedy before a national authority'.² This wording clearly includes children. The result is that children can bring their cases to the court, although they are often not entitled to bring legal proceedings under their domestic law.³

The United Nations Convention on the Rights of the Child adopted on 20th november, 1989,⁴ *a child means every human being below the age of eighteen years unless under the law applicable to the child, majority is attained earlier.*

Child-friendly justice refers to justice systems which guarantee the respect and the effective implementation of all children's rights at the highest attainable level, bearing in mind the principles listed below and giving due consideration to the child's level of maturity and understanding and the circumstances of the case. It is, in particular, justice that is accessible, age appropriate, speedy, diligent, adapted to and focused on the needs and rights of the child, respecting the rights of the child including the rights to due process, to participate in and to understand the proceedings, to respect for private and family life and to integrity and dignity.⁵

At international level the above mentioned New York Convention⁶ (hereinafter: Convention) was the first source of law which declared the child's right to be heard. The guidelines on child-friendly justice, and their explanatory memorandum, were adopted by the Council of Europe in 2010. Based on existing international and European standards, in particular the United Nations Convention on the Rights of the Child and the European Convention on Human Rights, the guidelines are designed to guarantee children's effective access to and adequate treatment in justice. They apply to all the circumstances in which children are likely, on any ground and in any capacity, to be in contact with the criminal, civil or administra-

---

¹ FAIX Nikolett: A gyermeki jogok kialakulása a nemzetközi jogban és az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatásuk. *Eljárásjogi Szemle* 2016/4., 10.

² Article 13.

³ *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 17, November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies), (hereinafter Guidelines of CMCE), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804b2cf3>, 1st February 2021, 74.

⁴ UN Convention on the Rights of the Child, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989, entry into force 2 September 1990, in accordance with article 49, in Hungary announced by the Act LXIV. of 1991.

⁵ Guidelines of CMCE, 17.

⁶ United Nations Convention on the Rights of the Child, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20th November 1989, entry into force 2 September 1990, in accordance with article 49.

tive justice system. They recall and promote the principles of the best interests of the child, care and respect, participation, equal treatment and the rule of law. The guidelines address issues such as information, representation and participation rights, protection of privacy, safety, a multidisciplinary approach and training, safeguards at all stages of proceedings and deprivation of liberty. In this article, I would like to sum up the main point of the Convention and connecting explanations, connecting to the child's right to be heard. I try to go around topics like e.g. the importance of the child's age and maturity, the role of judges and representatives of the child, training of professionals. Then I turn on the topic of international child abduction cases. After in the light of international rules and guidelines I briefly summarize the Hungarian rules applicable, and lastly I bring some foreign institutions and solutions, which could solve the shortcomings in Hungarian law.

1. Protection of children at international level

According to Article 3 of the UN Convention *[i]n all actions concerning children, [...] undertaken by [...] courts of law, [...] the best interests of the child shall be a primary consideration, and States, as Parties of the Convention shall ensure that the institutions, services and facilities responsible for the care or protection of children shall conform with the standards established by competent authorities, particularly in the areas of safety, health, in the number and suitability of their staff, as well as competent supervision.*

The Committee on the Rights of the Child has highlighted, that *the best interests of the child shall be a primary consideration in all actions concerning children, as one of the general principles of the Convention on the Rights of the Child, alongside articles 2, 6 and 12.*⁷ The provisions of the Charter of Fundamental Rights of the European Union have the same content.⁸

1.1. Best interest of the child

In order to resolve the dilemmas related to maturity and to solve the problems related to the child's participation, it is essential to acquire a child protection approach that examines the child's best interests and focuses on their enforcement. The importance of EU guidelines also lies in considering the judiciary as part of the child protection system. How can child-friendly or child-focus be defined, or how French terminology illustrates the task (*une justice mieux adaptée aux enfants*) – justice that is more “child-tailored”? The answer to the question can therefore best

---

⁷ Rachel HODGKIN – Peter NEWELL: *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child* (hereinafter: Handbook). United Nations Children's Fund, 2007, https://www.unicef.org/Implementation_Handbook_for_the_Convention_on_the_Rights_of_the_Child.pdf, 3rd February 2021, 35.

⁸ Art. 24 (2) In all actions relating to children, whether taken by public authorities or private institutions, the child's best interests must be a primary consideration.

be approached from the point of view of enforcing the best interests of the child, as a principle formulated in both international and domestic documents.⁹

But what is the best for the child? It is a very different question, and of course we cannot give an overall definition or list to answer it. But we can state that we could describe it as the application of three P: Provision-Protection-Participation.¹⁰ Provision means the State has the obligation to protect fundamental rights, social welfare, education, etc. Protection means a strong and safe social network and child protection system. And participation of children in procedures and decisions concerning them. The first and the second ones are given, parents and judges cannot influence them, but the participation mostly depends on parents and judges, because States Parties of the Convention have to guarantee this right, but the content and applicable procedure differs from state to state. The right of all children to be informed about their rights, to be given appropriate ways to access justice and to be consulted and heard in proceedings involving or affecting them should be respected. This includes giving due weight to the children's views bearing in mind their maturity and any communication difficulties they may have in order to make this participation meaningful.¹¹

In 2013, the UN Committee on the Rights of the Child adopted a new commentary on the consideration of the best interests of the child. In its Comprehensive Comment No. 14, the Commission emphasizes that the best interests of the child consist of three elements. On the one hand, the individual right, the right of the child to have his/her best interests to be taken into account and taken into account as a primary consideration in a decision on a matter, and the guarantee that this right, the child or group of children or children in general will also be enforced when a decision is made. This right therefore contains an obligation on States Parties which is directly applicable and subject to judicial review. Secondly, it is a fundamental, interpretive legal principle, because if a legal provision can be interpreted in several ways, the interpretation that mostly serves the best interests of the child must be chosen. Thirdly, a procedural rule. When a decision has to be made that affects a particular child, the potential impact (positive or negative) of the decision on the child concerned must be assessed during the decision-making process. Procedural guarantees are needed to assess and determine the best interests of the child. In addition, the reasons for a particular decision must include that the rights of the child have been clearly taken into account.¹²

---

⁹ GYENGÉNÉ NAGY Márta: A gyermek mint érintett részvétele a közvetítői eljárásban. *Családi Jog* XVI/4., 2020, 3.

¹⁰ GYENGÉNÉ NAGY Márta: A családi jogi mediáció helye az EU gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló tematikájában. *Családi Jog* XVII/3., 2019, 34. and GYENGÉNÉ NAGY Márta: A gyermek mint érintett részvétele a közvetítői eljárásban. *Családi Jog* XVI/4., 2020, 3.

¹¹ Guidelines of CMCE, 17.

¹² KATONÁNÉ PEHR Erika: Minden gyermek egyenlő, de nem egyforma – néhány gondolat a 30 éves Gyermekjogi Egyezményről. *Családi Jog* XVII/3., 2019, 14.

In assessing the best interests of the involved or affected children:

- their views and opinions should be given due weight;
- all other rights of the child, such as the right to dignity, liberty and equal treatment should be respected at all times;
- a comprehensive approach should be adopted by all relevant authorities so as to take due account of all interests at stake, including psychological and physical well-being and legal, social and economic interests of the child.¹³

In other words: they shall be having the opportunity to express their point of view; shall be treated as a ‘normal’ party, like an adult in some manners in the procedure; and shall have the opportunity to exercise their procedural rights conducted by suitably qualified professionals.

While the judicial authorities have the ultimate competence and responsibility for making the final decisions, member states should make, where necessary, concerted efforts to establish multidisciplinary approaches with the objective of assessing the best interests of children in procedures involving them.

1.2. Some practical instructions for hearing of the child

1.2.1. Age and maturity

*States Parties (to the Convention) shall assure to the child who is capable of forming his or her own views the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child.*¹⁴

Child’s right to be heard having regard to the child’s age and maturity, the child should have the right to be informed, consulted and to express his or her opinion in all matters concerning the child, with due weight given to the views expressed by him/her.¹⁵ Civil cases involving children include those concerned with custody and the upbringing of children, including separation from parents, adoption and so forth. It is very important to emphasize, that the Convention requires only that the child is provided with an opportunity to be heard in any judicial and administrative proceedings affecting him/her.¹⁶ But it does not mean the child must be heard in every case. The right to be heard is a right, not a duty of the child. The child’s autonomy should be respected in accordance with the developing ability and need of the child to act independently, his/her human dignity shall be respected in every case.

In all proceedings, children should be treated with respect for their age, their special needs, their maturity and level of understanding, and bearing in mind any communication difficulties they may have. But a child should not be precluded

¹³ Guidelines of CMCE, 18.

¹⁴ UN Convention Art. 12.

¹⁵ CEFL Principles on Parental Responsibilities 3:6.

¹⁶ Rachel HODGKIN – Peter NEWELL: op. cit. 11.

from being heard solely on the basis of age. Whenever a child takes the initiative to be heard in a case that affects him/her, the judge should not, unless it is in the child's best interests, refuse to hear the child and should listen to his/her views and opinion on matters concerning him/her.

Participation in court proceedings can be based on a set age limit or on the notion of a certain discernment, maturity or level of understanding. Both systems have advantages and disadvantages. A clear age limit has the advantage of objectivity for all children and guarantees legal certainty. However, granting children access based on their own individual discernment gives the opportunity for adaptation to every single child, according to their levels of maturity. This system can pose risks due to the wide margin of appreciation left to the judge. A third possibility is a combination of both: a set legal age limit with a possibility for a child under this age to challenge this. This may, however, raise the additional problem that the burden of proof of capacity or discernment lies on the child.

The Convention sets no age limit on this right directly, as it tends to be too rigid and arbitrary and can have truly unjust consequences. Strict age categories also cannot fully take into account the diversity in capacities and levels of understanding between children. These can vary greatly depending on the child's individual development capacities, life experiences, cognitive and other skills. A very young child may be intelligent enough to assess and understand their own specific situation. The capability, maturity and level of understanding are more representative of the child's real capacities than his/her age.¹⁷ Moreover, setting any age limit may necessarily become exclusionary, because if protection is guaranteed by setting an age limit, children who do not fall in that age but would otherwise stand in need of protection, are excluded from the scope of protection.¹⁸

In the guidelines, reference is made to concepts such as "age and maturity" and "sufficient understanding", which implies a certain level of comprehension, but does not go as far as to demand from the child a full comprehensive knowledge of all aspects of the matter at hand.¹⁹

Instead of assuming too easily that the child is unable to form an opinion, states should presume that a child has, in fact, this capacity. It is not up to the child to prove this.²⁰

1.2.2. Direct or indirect hearing

For this purpose, the child shall in particular be provided the opportunity to be heard in any judicial and administrative proceedings affecting the child, either

---

¹⁷ Guidelines of CMCE, 75.

¹⁸ SZEIBERT Orsolya: A gyermek meghallgatása/véleménye, a gyermektartás, az élettárs szülők helyzete és az ötéves Ptk. – vitatható gyakorlatok. *Családi Jog* XVII/3., 2019, 3.

¹⁹ For more information, see CRIN Review: "Measuring maturity. Understanding children's 'evolving capacities'", 2009.

²⁰ Guidelines of CMCE 51.

*directly, or through a representative or an appropriate body, in a manner consistent with the procedural rules of national law.*²¹

Depending on the wishes and the interests of the child, serious consideration should be given to who will listen to him/her, presumably either the judge or an appointed expert. Some children may prefer to be heard by a ‘specialist’ who would then convey his/her point of view to the judge. Others, however, make it clear that they prefer to talk to the judge him/herself, since he/she is the one who will make the decision.²² In my opinion it is not so fortunate. To give an appropriate information to the child is necessary, but I think the judge shall decide which manner is the most expedient solution with regard to the child’s age, maturity and personality.

Children should be consulted on the manner in which they wish to be heard,²³ orally or in writing. In cases of a very shy child, communicate in writing could have more results, but it assumes adequate maturity and communication skills of course. The opinion of psychologist experts is that if any mental problem can be perceived on the child on the basis of the files – tense, anxious, producing symptoms – it is better to be heard by an expert. Such a serious emotional crisis situation cannot be properly handled by the judge; it does not have the expertise to cause as little harm as possible to the hearing. Nevertheless, there are good experiences with direct listening, children are open, smart, down-to-earth; the hearings are basically very useful, the outcome of the hearing is often confronted by the parent, who in a good case thinks about whether he/she is on the right way in the procedure.²⁴

1.2.3. Place and time of the hearing

Cases involving children should be dealt with in non-intimidating and child-sensitive settings, e.g. out of the courtroom, in a child-friendly hearing-room. Equally, child-friendly court settings may mean that no wigs or gowns or other official uniforms and clothing should be worn.²⁵ It is important that the child can speak freely and that there should be no disruption. This may in practice mean that no other people should be allowed in the room (e.g. the parents or the alleged perpetrator), and that the atmosphere is not disturbed by unwarranted interruption, unruly behaviour or transit of people in and out of the room.²⁶

Court sessions involving children should be adapted to the child’s pace and attention span: regular breaks should be planned and hearings should not last too long. To facilitate the participation of children to their full cognitive capacity and to support their emotional stability, disruption and distractions during court ses-

²¹ UN Convention Art. 12.

²² Guidelines of CMCE, 81.

²³ Guidelines of CMC, 28.

²⁴ DARNÓT Sára: A gyermek meghallgatása családjogi perekben – interjúk alapján, különös tekintettel a jogalkalmazási eltérésekre. *Családi Jog* XV/4., 2017, 23.

²⁵ Guidelines of CMCE, 85.

²⁶ Guidelines of CMCE, 81.

sions should be kept to a minimum. The number of interviews should be as limited as possible and their length should be adapted to the child's age and attention span. When more than one interview is necessary, they should preferably be carried out by the same person, in order to ensure coherence of approach in the best interests of the child.²⁷

The time element is also a very important question, especially in cases of parent-child relationships. There is a duty to exercise exceptional diligence in view of the fact that the risk of passage of time may result in a de facto determination of the matter and that the relation of a child with one of his or her parents might be curtailed.

After the decision is made, national authorities should take all necessary steps to facilitate the execution of judicial decisions involving and affecting children without delay. The Committee of Ministers suggests that after judgments in highly conflictual proceedings, guidance and support should be offered, ideally free of charge, to children and their families by specialised services.²⁸

1.3. Giving adequate information of the child

Article 3 of the European Convention on the Exercise of Children's Rights²⁹ combines the right to be heard with the right to be informed: in judicial proceedings, children should receive all relevant information, be consulted and express their views and be informed of the possible consequences of compliance with these views and the possible consequences of any decision.³⁰

In every individual case, from the very first contact with the justice system (or at least as soon as possible) and on each and every step of the procedure, all relevant and necessary information should be given to the child.³¹

Information on the procedural system includes the need for detailed information on how the procedure will take place, what the standing and role of the child will be, how the questioning will be carried out, what the expected timing will be, the importance and impact of any given testimony, the consequences of a certain act, etc. Children need to understand what is happening, how things could or would move forward, what options they have and what the consequences of these options are.³²

The information may have to be translated in a language the child understands (a foreign language, Braille or other) as is the case for adults, and the formal legal terminology will have to be explained so that the child can fully understand its meaning.

---

²⁷ Guidelines of CMCE, 31.

²⁸ Guidelines of CMCE, 32.

²⁹ ETS No. 160.

³⁰ Guidelines of CMCE, 79.

³¹ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804b2cf3, 22nd March, 2022, 58.

³² Guidelines of CMCE, 59.

Children should be provided with all necessary information on how to use the right to be heard effectively. However, it should be explained to them that their right to be heard and to have their views taken into consideration may not necessarily determine the final decision. Judgments and court rulings affecting children should be duly reasoned and explained to them in language that children can understand, particularly those decisions in which the child's views and opinions have not been followed.³³ It is also of paramount importance that during the judicial hearing judge shall not create such an illusion in the child that he/she will decide the future fate of the family and the purpose of this procedural act is for him/her to choose and make a statement about his/her parents. The purpose of the hearing should not be to pass on the decision to the child by the parents or judges. With this procedural act the judge can get a comprehensive, direct picture of the family, which can greatly help in judgment-making. Before doing so, however, it is worth obtaining as much evidence as possible and considering whether a direct judicial hearing or the secondment of a psychologist expert is more appropriate in the case.³⁴

In the case of cross-border civil law and family disputes, depending on maturity and understanding, the child should be provided with professional information relating to access to justice in the various jurisdictions and the implications of the proceedings on his/her life.³⁵

Children may experience a lack of objective and complete information. Parents may not always share all pertinent information, and what they give may be biased. In this context, the role of children's lawyers, ombudspersons and legal services for children is very important.³⁶ The child's lawyer, guardian ad litem or legal representative should communicate and explain the given decision or judgment to the child in a language adapted to the child's level of understanding and should give the necessary information on possible measures that could be taken, such as appeal or independent complaint mechanisms.³⁷ This kind of act absolutely missing in Hungary, because child usually does not have an own representative. If he/she had guardian ad litem in the procedure, this guardian does not keep in contact with the child after hearing the case. In better cases his/her parents would inform the child about the content of judgement.

It would be worthwhile also to inform the parents in advance about how the hearing will take place, as it is also against the child's best interests if the child receives incorrect answers from them about his/her questions about what is waiting for him/her in the courtroom. In order to avoid 'educating' the child, parents shall be noticed that this is also a form of abuse against the child and is a burden on the

---

³³ Guidelines of CMCE, 28.

³⁴ KOZÁK Henriett: 16.

³⁵ Guidelines of CMCE, 60.

³⁶ Guidelines of CMCE, 58.

³⁷ Guidelines of CMCE, 32.

parent when considering a substantive decision. Furthermore, they may be informed that neither parent may decide unilaterally, without the consent of the other, to obtain a psychologist's private expert opinion on the child after a direct judicial hearing.³⁸

Investing in children's rights education and the dissemination of children's rights information is not only an obligation under the United Nations Convention on the Rights of the Child, but is also a preventive measure against violations of children's rights. Knowing one's rights is the first prerequisite of 'living' one's rights and being able to recognise their violation or potential violation.³⁹

2. Legal representation of the child

If children are to have access to justice which is genuinely child friendly, Member States should facilitate access to a lawyer or other institution or entity which according to national law is responsible for defending children's rights, and be represented in their own name where there is, or could be, a conflict of interest between the child and the parents or other involved parties. This is one of the main messages of the Guidelines.⁴⁰ The European Convention on the Exercise of Children's Rights⁴¹ states: '*Parties shall consider granting children additional procedural rights in relation to proceedings before a judicial authority affecting them, in particular [...] a separate representative [...] a lawyer.*'⁴²

It is also important that the legal fees of the child's lawyer shall not be charged to his/her parents, either directly or indirectly. If a lawyer is paid by the parents, in particular in cases with conflicting interests, there would be no guarantee that he/she would be able to independently defend the child's views.⁴³

A system of specialised youth lawyers is recommended, while respecting the child's free choice of a lawyer. It is important to clarify the exact role of the child's lawyer. The lawyer does not have to bring forward what he/she considers to be in the best interests of the child (as does a guardian ad litem), but should determine and defend the child's views and opinions, as in the case of an adult client. The lawyer should seek the child's informed consent on the best strategy to use. If the lawyer disagrees with the child's opinion, he/she should try to convince the child, as he/she would with any other client.⁴⁴

---

³⁸ KOZÁK Henriett: op. cit. 16–17.

³⁹ Guidelines of CMCE, 93.

⁴⁰ See ChildONEurope, Survey on the national systems of children's legal representation, March 2008 (www.childoneurope.org). Several models are illustrated in this survey.

⁴¹ ETS No. 160.

⁴² ETS No. 160.

⁴³ Guidelines of CMCE, 78.

⁴⁴ Guidelines of CMCE, 78.

3. Importance of training of judges and other professionals

The Committee emphasizes States' obligation to develop training and capacity-building for all those involved in the implementation process – government officials, parliamentarians and members of the judiciary – and for all those working with and for children.⁴⁵

For children, there are many legal, social, cultural and economic obstacles to their access to court, the lack of legal capacity probably being the most important one. In most of the cases, they are represented by their parents or guardians. But when the legal representative does not want to act on their behalf, or is unable to do so, and when competent public authorities do not instigate a procedure, children often have no way to defend their rights or act against violations. In those cases, and if a special representative has not been appointed by the competent authority, they cannot enjoy the basic right to bring a matter to court. Guidelines are meant to stimulate discussion on children's rights in practice and encourage member states to take further steps in turning them into reality and filling in existing lacunae. They are not intended to affect issues of substantive law or substantive rights of children nor are they of a legally binding nature. Most of the guidelines will only necessitate a change in approach in addressing the views and needs of children.⁴⁶

However, it is not enough for Member States of the convention to make their institutional systems suitable for ensuring the child's participation in procedures affect him/her by creating structural changes in the child's hearing. It is even more important that a kind of professional shall hear the the child whose professional skills and knowledge are a guarantee that the child's opinion would be duly taken into account. Defining the criteria of 'properly' is not an easy task. This is what the European Commission draws attention to in its general explanation No 5, which states: *'It is not particularly difficult to pretend to listen to a child; to give due weight to your opinion – this already requires a real change.'*

According to the Guidelines on child friendly justice *all professionals working with and for children should receive necessary interdisciplinary training on the rights and needs of children of different age groups, and on proceedings that are adapted to them.* Professionals having direct contact with children should also be trained in communicating with them at all ages and stages of development, and with children in situations of particular vulnerability. Close co-operation between different professionals should be encouraged in order to obtain a comprehensive understanding of the child, and an assessment of his/her legal, psychological, social, emotional, physical and cognitive situation.⁴⁷ Means used for this purpose should be adapted to the child's level of understanding and ability to communicate and take into account the circumstances of the case. In cases involving children,

⁴⁵ *GENERAL COMMENT No. 5 on General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (CRC/GC/2003/5)*. <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/crcgencommen.pdf>, 39.

⁴⁶ Guidelines of CMCE, 45–46.

⁴⁷ Guidelines of CMCE, 23.

judges and other legal professionals should benefit from support and advice from other professionals of different disciplines when taking decisions which will impact directly or indirectly on the present or future well-being of the child, for example, assessment of the best interests of the child, possible harmful effects of the procedure on the child, etc.⁴⁸

Children should have the right to their own legal counsel and representation, in their own name, in proceedings where there is, or could be, a conflict of interest between the child and the parents or other involved parties. Lawyers representing children should be trained in and knowledgeable on children's rights and related issues, receive ongoing and in-depth training and be capable of communicating with children at their level of understanding. Children should be considered as fully fledged clients with their own rights and lawyers representing children should bring forward the opinion of the child. In cases where there are conflicting interests between parents and children, the competent authority should appoint either a guardian ad litem or another independent representative to represent the views and interests of the child.⁴⁹

For several years now, the Flemish Bar Association and its Youth Lawyer Commission has been offering its members a two-year course on children's rights. The legal information is complemented with basic training in child psychology and development and practical training such as communicating with children. Attendance of all modules is obligatory in order to obtain a certificate as a 'youth lawyer'.⁵⁰ I think the introduction of such a training would be very useful in Hungary also, and not just for representative, but judges too.

4. Mediation

An important area of child-centered justice in the future may be the involvement of the child in the mediation process, which provides an opportunity for the child to be heard directly by the mediator. Alternatives to judicial proceedings such as mediation, diversion (of judicial mechanisms) and alternative dispute resolution should be encouraged whenever these may best serve the child's best interests. The preliminary use of such alternatives should not be used as an obstacle to the child's access to justice. Children should be thoroughly informed and consulted on the opportunity to have recourse to either a court proceeding or alternatives outside court settings. This information should also explain the possible consequences of each option. Children should be given the opportunity to obtain legal advice and other assistance in determining the appropriateness and desirability of the proposed alternatives. In making this decision, the views of the child should be taken into account.⁵¹

---

⁴⁸ Guidelines of CMCE, 66.

⁴⁹ Guidelines of CMCE, 27.

⁵⁰ Guidelines of CMCE, 65.

⁵¹ Guidelines of CMCE, 25.

Involving the child in dispute resolution can serve different purposes in international and domestic disputes involving children. First, listening to the child's views sheds light on the child's feelings and wishes, which could serve important information in determining whether a particular solution is in the child's best interests. Second, it could make parents aware of the child's wishes and help them move away from their own position to an acceptable common solution. Third, the involvement of the child respects the child's right to be heard, while giving him/her the opportunity to learn about what is happening around him/her.⁵²

5. Hearing the child in cross border family and international child abduction cases

Regulation No. 1347/2000 laid down rules on jurisdiction, recognition and enforcement of judgments on divorce, separation and marriage annulment as well as judgments on parental responsibility for the children of both spouses was the first Union instrument adopted in the area of judicial cooperation in family law matters. This Regulation was repealed by *Regulation No. 2201/2003* (commonly known as the *Brussels IIa Regulation*). *The Brussels IIa Regulation is the cornerstone of Union judicial cooperation in matrimonial matters and matters of parental responsibility*. It provides for uniform rules to settle conflicts of jurisdiction between Member States and facilitates the free circulation of judgments, authentic instruments and agreements in the Union by laying down provisions on their recognition and enforcement in another Member State.

Under EU law, the most important instrument regulating child abduction between EU Member States is the Brussels IIa Regulation, largely based on the provisions of the Hague Convention. This regulation complements and takes precedence over the Hague Convention in intra-EU abduction cases. Child abduction refers to a situation in which a child is removed or retained across national borders in breach of existing custody arrangements.⁵³ Under the Hague Convention, wrongfully removed or retained children are to be returned speedily to their country of habitual residence.⁵⁴ The courts of the country of habitual residence determine the merits of the custody dispute. The courts of the country from which the child has been removed should order the return within six weeks from the date that the return application is made. The Hague Convention is underpinned by the principle of the child's best interests. In the context of this convention, the presumption is that the unlawful removal of a child is in itself harmful and that the status quo ante should be restored as soon as possible to avoid the legal consolidation of wrongful situations. Issues of custody and access should be determined by the courts that have jurisdiction in the place of the child's habitual residence rather than those of the

⁵² GYENGÉNÉ NAGY Márta: A gyermek mint érintett részvétele a közvetítői eljárásban. *Családi Jog* XVI/4., 2018, 2.

⁵³ Article 3 of the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, 25 October 1980 (Hague Convention).

⁵⁴ Article 11 (1).

country to which the child has been wrongfully removed. Article 13 includes the provisions that have generated most of the litigation, both at a domestic and at an international level. It establishes that the country the child has been removed to may refuse to return a child, where the return would expose him/her to a grave risk of harm or otherwise place him/her in an intolerable situation. A return may equally be refused if the child objects to the return if he or she has attained the level of maturity to express his/her views.

Similar to the Hague Convention, the courts of the state where the child was habitually resident immediately prior to improper removal/retention retain the jurisdiction in cases of child abduction under the Brussels IIa Regulation. The regulation maintains the same exceptions to the return as those included in the Child Abduction Convention.⁵⁵

However, under Brussels IIa, as opposed to the Hague Convention, the state of habitual residence retains jurisdiction to adjudicate the merits of the custody dispute, even after a non-return order is issued in application of Article 13 (b) of the Hague Convention.⁵⁶ The change of jurisdiction to the state the child has been removed to may only occur in two situations. The first situation stipulates that the courts of the state of refuge shall have jurisdiction if the child has acquired habitual residence in that state and each person having right of custody has acquiesced in the removal or retention. The second situation arises where the child: has acquired habitual residence in the state he/she has been removed to; a period of one year has elapsed since the parent left behind had or should have had knowledge of the whereabouts of the child; the child is settled into his new environment; and at least one of the four further conditions listed in Article 10 (b) of the Brussels II bis Regulation are met.

As with all other EU legal instruments, Brussels IIa must be interpreted in accordance with the provisions of the EU Charter of Fundamental Rights, in particular Article 24. The CJEU has had the opportunity to clarify the interpretation of Article 24 in the context of child abductions. In the *Aguirre Zarraga Case*,⁵⁷ the CJEU ruled that the right of the child to be heard, enshrined in Article 24 of the Charter, requires that the legal procedures and conditions which enable children to express their views freely be made available to them, and that those views be obtained by the court.⁵⁸ The base of the case was the Article 23 of the Regulation,

---

⁵⁵ *Handbook on European law relating to the rights of the child*, European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe. 2015, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_en.pdf, 1st February 2021, 87.

⁵⁶ Article 11 (6)–(8) of the Brussels II bis Regulation.

⁵⁷ CJEU, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga v. Simone Pelz*, 2 December 2010, see the details of the case in WOPERA Zsuzsa: *Az európai családjog gyakorlata*. Wolters Kluwer, Budapest, 2017, 97–102.

⁵⁸ *Handbook on European law relating to the rights of the child*, European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe. 2015, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_en.pdf, 1st February 2021, 88.

which defines grounds for non-recognition for judgements relating to parental responsibility cases, and according to this Article: *A judgment relating to parental responsibility shall not be recognised: [...]*

(b) if it was given, except in case of urgency, without the child having been given an opportunity to be heard, in violation of fundamental principles of procedure of the Member State in which recognition is sought; [...]

According to the Charter of Fundamental Rights [children] *may express their views freely. Such views shall be taken into consideration on matters which concern them in accordance with their age and maturity.*⁵⁹

This approach was strengthened in the preamble of Brussels IIa Regulation that the hearing of the child plays an important role in the application of this Regulation, although this instrument is not intended to modify national procedures applicable.

According to the CJEU however, it is only for the courts of the child's habitual residence to examine the lawfulness of their own judgments in the light of the EU Charter of Fundamental Rights and the Brussels II bis Regulation. Thanks to the principle of mutual trust, the court of the Member State to which the child had been wrongfully removed could not oppose the enforcement of a certified judgment, ordering the return of the child, since the assessment of whether there was an infringement of these provisions fell exclusively within the jurisdiction of the state from which the child had been removed.⁶⁰

For the best interests of the child hearing in another Member State may take place under the arrangements laid down in the Regulation⁶¹ on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters.

In child abduction cases it should also be taken into account that a child is often not met by the 'left behind' requesting parent for weeks or even months, and the external image of that parent due to the new environment, situation, external forces had unfavorably transformed. This is because children often emotionally identify with the parent they are currently living with.⁶²

Ten years after the entry into force of the Brussels IIa Regulation, the Commission has assessed the operation of it in practice and considered necessary amendments to the instrument in its application report adopted in April 2014. This is an initiative within the Regulatory Fitness Programme (REFIT). In addition, the European Court of Justice (CJEU) has so far rendered 24 judgments concerning the interpretation of the Regulation which were taken into account. The objective of the

---

⁵⁹ Art. 24. (1)

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Council Regulation (EC) No 1206/2001 of 28 May 2001.

⁶² KOZÁK Henriett: op. cit. 16.

recast is to further develop the European area of Justice and Fundamental Rights based on Mutual Trust by removing the remaining obstacles to the free movement of judicial decisions in line with the principle of mutual recognition and to better protect the best interests of the child by simplifying the procedures and enhancing their efficiency.

Thanks to the revision procedure, after five years of work the Council adopted the 2019/1111 Council Regulation⁶³ on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction on the 25 July 2019, which is a recast of the Brussels IIa Regulation. While the Brussels IIa Regulation is overall considered to work well, the consultation of stakeholders and a number of studies have revealed several deficiencies in the Brussels IIa Regulation, the matrimonial and parental responsibility matters, the latter were identified to have caused acute problems which need to be addressed urgently.⁶⁴

Essentially, six main shortcomings concerning parental responsibility matters could be identified and have been modified correspondently in the new Regulation. One of these problematic points was the hearing of the child. Regarding the recognition of judgments in both matrimonial and parental responsibility matters, the use of the ‘public policy’ ground of non-recognition has been rare. However, in matters of parental responsibility, significant divergences have arisen in practice with regard to a broader or narrower application of this ground.⁶⁵ In addition, in matters of parental responsibility, a frequently raised ground of opposition has been the fact that the judgment was given without the child having been given an opportunity to be heard.⁶⁶ The Regulation is based on the principle that children’s views must be taken into account in cases concerning them as long as this is appropriate in light of their age and maturity and in line with their best interests. Difficulties arise due to the fact that Member States have diverging rules governing the hearing of the child. In particular, Member States with stricter standards regarding the hearing of the child than the Member State of origin of the decision are

---

⁶³ Council Regulation (EU) 2019/1111 of 25 June 2019 on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction, L 178, 2. 7. 2019, 1–115.

⁶⁴ Proposal for a COUNCIL REGULATION on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction (recast) COM/2016/0411 final – 2016/0190 (CNS).

⁶⁵ Study on the Interpretation of the Public Policy Exception referred to in the Annex to this report.

⁶⁶ Other frequently raised grounds for the non-recognition of judgments have been the service of documents where the judgment was given in default of appearance, the failure to comply with the procedure laid down in the Regulation for the placement of a child in another Member State and the fact that the judgement was given without the parent concerned having been given an opportunity to be heard. These are important considerations referring to the right to an effective remedy and to a fair trial guaranteed by Article 47 of the Charter.

encouraged by the current rules to refuse recognition and execution if the hearing of the child does not meet their own standards. In addition, the importance of hearing children is not highlighted in the Brussels IIa Regulation in general terms for all cases on matters of parental responsibility, but only in relation to return proceedings.⁶⁷

The new Regulation leaves Member States' rules and practices on how to hear a child untouched, but requires mutual recognition between the legal systems. This means that an obligation to give the child who is capable of forming his or her own views an opportunity to express these views would be made explicit in the Regulation, bearing in mind that all Member States have ratified the UN Convention on the Rights of the Child which already obliges them to hear the children meeting the condition mentioned above in any domestic and cross-border proceedings concerning them. Notably a distinction is made, as it is the case in the respective Article of the Charter of Fundamental Rights, between the question when the child needs to be given the opportunity to be heard on the one hand (i.e. when he/she is capable of forming/expressing his or her own views) and the question what weight the judge shall give to the child's views on the other hand (which depends on the age and maturity of the child). This distinction has to be recorded in the decision and in a certificate annexed to it. For a parent seeking recognition of a decision on another Member State, this means that a court in that country will not refuse to recognise it on the mere fact that a hearing of the child in another country was done differently comparing to the standards applied by that court.⁶⁸

6. Hungarian legislation

6.1. *The development of Child-Centered Justice*

In Hungary, professionals prefer to define our system as child-centered justice instead of child-friendly justice. Child-centered justice is a kind of judicial system which ensures the children's respected rights and effective vindication of that rights, gives priority the best interest of childrens in all matters involving them as high level as possible.⁶⁹ But the judge shall not be considered as a friend of the child involved.

For the purpose of examining the progress achieving the realization of the obligations undertaken in the Convention in each member State shall be established a Committee on the Rights of the Child, which shall carry out the provided functions.⁷⁰

The handbook on the Application of the Convention contains an implementation checklist, which could serve as a kind of example about the legal issues to be regulated upon the Convention. Connecting to Art. 12, the following questions shall be taken into account by the national legislators: Is any general principle established

---

⁶⁷ COM (2016) 411 final, 4.

⁶⁸ COM (2016) 411 final, 15.

⁶⁹ <https://birosag.hu/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas>, 21st February 2021.

⁷⁰ UN Convention Art, 43.

in legislation that once a child has acquired ‘sufficient understanding’, he/she acquires certain rights of decision-making? Are there mechanisms for assessing the capacity/competence of a child? Can a child appeal against such assessments? Are there other ways in which legislation respects the concept of the child’s ‘evolving capacities’? Do children acquire rights, either at prescribed ages, or in defined circumstances, for giving testimony in court in civil cases or participating in administrative and judicial proceedings affecting the child?⁷¹

The key goals of the national programme of the National Office for the Judiciary titled ‘Child-centred Justice’ are to protect the interests of children in court procedures and to continuously educate the judges hearing cases involving minors.

In 2006, the Hungarian Committee expressed its concern that the child’s opinion is not being sufficiently taken into account in child custody proceedings.⁷² Minors under the age of 14 are interviewed as witnesses only in exceptional cases, and the court asks for an expert opinion in most of the divorce and child placement cases. In Hungary, experts do not get any special coaching, professional support, supervision, there are no professional standards, protocols, which leads to serious anomalies and more years long procedures. At that time, the use of mediation has not been extended despite the existence of legal conditions, which greatly hampers the handling of family conflicts and the prevention of later contact problems. Child hearing rooms are used for hearing the child only in a small number of cases, it is not always assured that girls are heard by women, the child does not receive adequate information, help to understand what is happening, etc.⁷³

There was a positive change, when the Minister of Justice declared 2012 the year of child friendly justice, according to the European Commission’s roadmap of 2011 for the Rights of the Child⁷⁴, and to the guidelines of the committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly Justice.⁷⁵

6.2. *Hearing of the child in the Hungarian procedure*

In Hungary, before the new Civil Code entered into force, the Csjt.⁷⁶ was applicable to family law questions, and as a result of the New York Convention on the Rights of the Child, it has made it obligatory for parents to ensure that their child

⁷¹ Rachel HODGKIN – Peter NEWELL: op. cit. 14.

⁷² See: http://www.csagyi.hu/images/stories/kutatas/civiljelentes/civil_magyar.pdf, 21st February 2021, 17.

⁷³ http://www.csagyi.hu/images/stories/kutatas/civiljelentes/civil_magyar.pdf, 1st February 2021, 17.

⁷⁴ A bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. *Az EU gyermekjogi ütemterve*. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52011DC0060:hu:NOT>, 1st February 2021.

⁷⁵ *Az Európa Tanács iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról*. <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1705197&Site=CM>, 1st February 2021.

⁷⁶ A házasságról, családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény.

has the right to be heard and to take this into account where possible. In proceedings relating to parental responsibility and the placement of a child, as well as changes in placement, the Csjt.⁷⁷ required the court and the guardianship authority to hear the child in justified cases. The hearing also indicated the child's request as a sufficient basis for the hearing, and the hearing itself can be held directly or through an expert, at the choice of the judge. But courts usually did not use this opportunity, or only seldom. It was the common stand that hearing of a child, if it is necessary at all, was the task of psychological expert.⁷⁸

Ágnes Bucsi – in connection with family law lawsuits examined by her, concluded in her article⁷⁹ written in 2011 that the direct hearing of the child in Hungary is still a procedural act that the persons concerned try to avoid. And although in custody proceedings, the child is more often heard directly than in court, and even as a general rule, this is only formal, at least from the transcripts.⁸⁰

In 2012, in the spirit of “child-friendly justice”, great procedural progress was made in the regulation of the direct hearing of a child in court. The child's conceivable procedural legal position has been clarified, and the (old)⁸¹ Code of Civil Procedure (hereinafter Pp.) has finally set out in relative detail the procedural rules applicable to the hearing of a minor child as an interested party. With this, the rules of hearing of the child as a procedural act has become predictable and transparent for everyone, which necessarily has a positive effect on the parties' sense of law. Prior to that modification, if a judge decided to involve a child in the proceedings, he/she essentially determined the order of the hearing. Although there has been a legal possibility to do so so far, it has included in the general rules of civil procedure that a guardian ad litem for the minor shall be appointed at for the hearing, and has included in these rules the norm used by the courts in almost all such cases a minor may be heard in the absence of the parties and the representatives of the parties.⁸² The child is also approached to the party's procedural position as an interested party in the sense that he should not be warned about his duty to tell the truth, but that he/she should make realistic presentations during the hearing.

Before the “child-centered” novellar modification in civil litigation, it has always been a question whether, in the case of a direct hearing of a child, the parties may raise questions to the minor and, if so, when and in what form. Pp. since its amendment in 2012, it has become clear that the parties may ask questions before the hearing, even if the child is heard in the absence of the parties. The law also allows the guardian ad litem assigned to the child to ask questions directly, but the

---

⁷⁷ 74. §.

⁷⁸ KOZÁK Henriett: op. cit. 12.

⁷⁹ BUCSI Ágnes: a gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban. I. és II. rész, *Családi jog* 2011/2., 17–26. and 2011/3., 10–16.

⁸⁰ BUCSI: op. cit. II 11–12.

⁸¹ Act III of 1952., which was beeg in force until 1st January, 2018.

⁸² KOZÁK Henriett: op. cit. 14.

chairman of the council may refuse certain questions, even those proposed by the parties and legal representatives – e.g. in the best interests of the minor or because it does not affect the subject matter of the lawsuit.

In 2013, the President of the Curia ordered an investigation to analyze the case law on the return of children illegally brought to Hungary.⁸³ This examination included an analysis of the child's direct hearing of the child at first instance. In this case group, the figures suggested that the courts chose to hear the child directly to find out the facts much more often than before. In 7 of the 28 cases actually examined, the court of first instance heard the child directly. In a case involving the return of an abducted child, the child is heard relatively often by the court and a psychologist is rarely involved in very justified cases, as the case has to be substantially closed within a relatively short period of 6 weeks. Furthermore, the reason is that the relevant EU Regulation makes the hearing of children the main rule, and this principle has become accepted in Hungarian case law in recent years.⁸⁴ In 5 of the 7 cases, the court of first instance also appointed a guardian to hear the child, and heard each child in the absence of the parents or legal representatives, but in the presence of the guardian. It could be concluded from the recorded records that the minors were heard in an appropriate atmosphere, in a way that was understandable to the children, and that the children were informed in advance about their role, the right to refuse to answer and the nature of the proceedings. From what was said at the children's hearing and other evidence, it could be concluded that these procedural acts helped the judge's decision with substantive information both in terms of fact-finding and in mapping the child's true emotional attachments.

The new Civil Code came into effect on the 1st of March, 2014. According to the Civil Code *the parents shall inform their child concerning the decisions that pertain to the child as well, and they shall permit the child of sound mind to express his/her views before the decision is made, and to partake in making the decision itself together with his/her parents in cases defined by law. The parents shall take the child's opinion into account, giving due weight consistent with the child's age and degree of maturity.* The Commentary as the Convention also uses the terms of judgement and discretion ability, and defines the concept of it: a minor has the ability of judgement if he/she is able to understand the substance and consequences of a legal transaction, to form an opinion and to express this opinion.⁸⁵

In actions brought in disputes in connection with the exercise of certain rights of custody and with the third-party placement of a child the court shall hear both

---

⁸³ 2013.El.II.G.1/14. A jogellenesen Magyarországra hozott gyermekek visszavitelével kapcsolatos eljárások vizsgálatára létrehozott joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye. http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2013_el_ii_g_1_14.pdf.

⁸⁴ KOZÁK Henriett: op. cit. 13.

⁸⁵ DARNÓT Sára: A gyermek meghallgatása családjogi perekben – interjúk alapján, különös tekintettel a jogalkalmazási eltérésekre. *Családi Jog* XV/4., 2017, 22.

parents, except if any insurmountable obstacles exist. In justified cases, or if requested by the child him/herself, the court shall hear the child as well either personally or through an expert. If the child is over the age of fourteen years, the decision relating to custody and his/her placement can be made upon the child's agreement, except when the child's choice is considered to jeopardize his/her development.⁸⁶ In practice, that if 'there is no doubt in the parents' concurring statement that their decision was made in the best interests of the child', respect for the peaceful consensus and the best interests of the child to be spared will overshadow the arguments for hearing.⁸⁷

In 2017, the National Office for the Judiciary continued to treat the high-level protection of the interests and rights of children in court proceedings as a priority, and put a strong emphasis on the training of family law judges and judges hearing the criminal cases of young persons. Mandatory training was held in this year for family law judges based on the experiences of the family law pilot training conducted at the Budapest-Capital Regional Court in 2015. At the training, all judges hearing family law cases (ca. 520 persons) received the same four-day training. The training took place at the regional level, and the team of presenters consisted of experienced judges, psychologist experts and children's rights experts in all locations.

On 11th October 2017, we organised the first meeting of the coordinators of Child-centred Justice at the Hungarian Academy of Justice. The main goal of this meeting was to activate the network. The Child-centred Justice national conference was also held at the Hungarian Academy of Justice on 6th November 2017. The conference focused on the rights of children in family law litigations and online crimes committed by and against children. More than 100 judges and invitees attended the conference.

Similarly to the previous years, the Child-centred Justice Working Group worked actively nowadays too. Among others, its members prepared an informational material for children and parents regarding the interviewing of children in criminal cases, which has been uploaded to the court websites. In 2017, the children's interview rooms were used on 109 occasions in civil cases and on 823 occasions in criminal cases. It remains one of the objectives of the National Office for the Judiciary to ensure that children are interviewed by the judges in a calming and safe atmosphere in children's interview rooms at the courts.⁸⁸

In the new Code of Civil Procedure the rules practically have not changed.⁸⁹ A person having limited capacity to act, e.g. a minor child, whose personal status is affected by the action, shall have full procedural capacity to act during the action. The rules of hearing the child are in Chapter XXV of the Code of Civil Procedure,

---

⁸⁶ Act V of 2013 on the Civil Code of Hungary, 4:171. § (4).

⁸⁷ DARNÓT Sára: *op. cit.* 23.

⁸⁸ <https://birosag.hu/en/child-centred-justice>, 21st February 2021.

⁸⁹ Act CXXX of 2016 on Civil Procedure 473. §.

between the common rules on actions related to parental custody and connect with the child. If the court decides to interview the minor child as an interested person, in justified cases it shall simultaneously appoint *ex officio* a guardian ad litem for the minor. If a party does not have procedural capacity to act and there is conflict between him and his statutory representative, the court shall appoint a guardian ad litem to represent the party, subject to the exception specified in connection with actions for the establishment of parentage. The court may hear the child in the absence of the parties or their representatives as well. If the child is below the age of fourteen he/she shall be summoned through his statutory representative, by way of a call to ensure that the child appears in court. If he/she is above this age shall be summoned directly, and the court shall notify his statutory representative, even if the representative is also summoned to the hearing.

The interview of the minor shall be conducted in a suitable atmosphere and in a manner that is understandable for him/her, taking into account his/her age and level of maturity. At the beginning of the interview, the minor shall be asked his/her name, place and date of birth, mother's name and domicile, and shall be informed that all statements made during the hearing must be in accordance with the truth, and that he may refuse to make a statement or answer individual questions. If the court appointed a guardian ad litem for the minor, the provided information shall also cover the procedural role, rights and obligations of the guardian.

The child shall be heard by the chairman. The parties may propose questions before the interview, even if the minor is interviewed in the absence of the parties. The guardian ad litem may propose questions during the interview of the minor. The chairman may allow the guardian ad litem to question the minor directly, and decides whether the minor may be asked a proposed or direct question. At the end of the interview, while the minor is still present, the testimony recorded in the written minutes shall be read out, and if the minutes are recorded by making a sound recording of the contents of the minutes, it shall be recorded in the presence of the minor. The minor may correct or supplement his testimony while it is being read out or recorded. With the permission of the chair, the minutes may be supplemented or modified according to any remarks made by the guardian ad litem or the parties, if the interview is conducted in the presence of the parties. If it is dismissed, the respective request of the guardian ad litem or the parties shall be recorded in the minutes. If the minor is interviewed in the absence of the parties, the chair shall present the minutes of the interview to the parties.

Viktória Ádámkó aptly defined the competence in making decisions affecting the child. A child shall be considered as competent in custody cases concerning him/her who has a stable self-initiative mindset and personality – or at least an emerging one, and able to express a firm opinion on his/her placement wish, considering the personality of his/her parents, independently and without negative influence, thereby able to make a well-founded request for the court, recognizing and assuming the consequences of the court's decision on the placement of

him/her.⁹⁰ Hungarian family law does not specify the age at which a child can be heard. According to psychology, a court hearing is permissible from the group of school-age, second-grade, six- to eight-year-old children, since by then the minor's logical abilities, perception of reality, and moral compass make it suitable for forming an opinion that cannot be ignored. Hungarian judicial practice considers twelve years to be the age at which a child is expected to have a meaningful opinion. Other data from the lawsuit, however, may show that the minor is extremely mature and advanced, judgmental for up to twelve years, but it may also be the case that, due to certain factors, a sixteen-year-old teenager is unable to make a substantive statement. The minor's personality is crucial to how he or she handles the court hearing. It is therefore advisable for the judge to find out before the hearing about the child's personality, characteristics, tendencies to anxiety, for example on the basis of a pedagogical opinion, a guardianship document or a similar statement from the parents.⁹¹

It is procedurally unmanageable if a child is making a statement during a hearing of a judicial or psychological expert, even on the relevant facts of the case, but then he/she asks the person conducting the hearing not to record all or part of what he/she has said as part of a lawsuit. This is a particular problem, both ethical and procedural, if what the child has said could fundamentally influence the judgment of the case, or if their disregard is clearly against the best interests of the child.⁹²

So we can say, the Hungarian rules are in accordance with the main international standards, but of course we also have backlogs in this field. I personally miss that after the child has been interviewed, he/she gets no information from the court about the decision and its reasoning. In my opinion it could reduce the child's confidence and trust in the justice system. And it would also be considerable to introduce the institution of own lawyer for the child. Guardian ad litem is appointed only in justified cases, i. e. when there is a conflict of interest between the child and the parent. I think it does not serve the best interest of the child.

7. Some foreign examples

After the brief introduction of the Hungarian procedure to hear the child, I would like to introduce some other foreign institution I found effective.

In some European Member States, private or subsidised services are available for children and young people where they can get information on children's rights in general or basic information on the legal issues of their own case or situation. In certain member states, such as Belgium and the Netherlands, there are 'children's

---

⁹⁰ ÁDÁMKÓ Viktória: Az ítélőképessége birtokában levő gyermek véleményének meghallgatása – különös tekintettel a gyermekelhelyezésre. *Családi Jog* XIII/3., 2015, 10–11.

⁹¹ Uo. 11.

⁹² KOZÁK Henriett: op. cit. 14.

rights shops⁹³, which can refer them to a lawyer, provide them with assistance in exercising their rights (for example, writing to a judge to be heard in a case), etc.⁹⁴

In the Netherlands parents at the end of their relationship, whether they are spouses or live in a registered or de facto partnership shall conclude a parenting plan on settling the exercise of parental responsibility. The child should also be involved in the preparation of the parenting plan, his/her opinion shall be taken into account. This plan aims to think about the impact of their separation on the child, and minimize the possible conflicts. It shall be submitted before the application for divorce is filed. Parties may prepare it themselves, but may also seek the assistance of a mediator, lawyer or notary.⁹⁵ The plan shall cover the questions of child's habitual residence, practice of right to access, how to inform each other, and child support. Failure to submit the plan will, in most of the cases, result in the rejection of the action. As we can see, these contents are also required in the Hungarian mutual agreement of the spouses, but here it is not a reason for refusal if the child was not involved in the decision. If communication between the parents does not work at all or one of them has left for an unknown residence, the court will usually not sanctioning the failure of submission. In the claim parents shall describe how they had their child involved, independently of his/her age, so the court can decide whether the agreement is in the best interests of the child or not. Courts also made guidelines to the examination of involving of the child into the decision making process. Above six years the child shall be involved to the plan. But if the claim does not contain informations about the opinion of the child, the court shall hear the parents separately. In family law cases concerning the child the court shall provide opportunity to the twelve years old or older child to be heard, but he/she does not have to make a statement. In child support cases children above sixteen shall be involved. However, the court may also offer a hearing to a younger child, if he/she is unable to make a decision based on a conflicting statement of parents.

The court shall determine the method the child should be heard. There are no procedural rules for this question, but there are some guidelines. According to these guidelines the child could be heard orally or in writing, in child support cases only in writing. But in all cases the child shall be given the opportunity to give an oral statement, in the absence of his/her parents. If the child's opinion shall be treated confidentially, the court does not make a record, but the court shall briefly inform the parents about the standpoint of the child. But the court does not have to inform the child how was his/her opinion taken into account.

An other state I also would like to introduce is Germany, which has the oldest traditions of hearing the child in Europe, and often criticised for hearing too often and

---

⁹³ The "Kinderrechtswinkel" in Ghent and Bruges and the "Service droit des jeunes" in most major cities in the French-speaking community in Belgium.

⁹⁴ Guidelines of CMCE, 60.

⁹⁵ SZEIBERT Orsolya: A gyermek meghallgatása... 35.

relatively young children in court procedures.⁹⁶ There is a law in force since 1980, which obliges courts to hear the child in person before making certain decisions concerning the child's person or property, in particular questions of parental responsibility and contact. Family law judges can only derogate from this legal obligation if there are very justified reasons, so we can say German judges have the greatest professional experience in this field in Europe – and probably in the world. German judges are also regularly given several days of training specifically on hearing the child. And the German Federal Ministry of Justice periodically orders the examination of the practice of hearing a child in the light of legal facts, last time between 2006 and 2010.⁹⁷

There was a survey showed that the average age of the lowest age children heard by German local and appellate courts is 4.1 years, but 3 years is not uncommon either. However, those going to school are already heard by 95.3% of judges, so in Germany, the age of 14 is no longer relevant to the hearing. A child hearing takes an average of 25 minutes in both the local and appellate courts. Nearly half of the judges set a separate deadline for the child to be heard, which usually takes place in the judge's office, clearly less frequently in the courtroom or in a play-room equipped for this purpose. In nearly a third of the cases, the child is heard by the acting judges alone, and in a further third with the assistance of a guardian ad litem. Two-thirds of all judges said that a simple conversational situation should actually be created at the hearing. However, based on all the responses, it can be concluded that some kind of aid is used in half of the children's hearings, most often, toys or colored pencils were used, writing instruments were offered. German judges refrain from hearing the child in 5–20% of cases, 80.3% justified it with the age of the child, 26.3% on the grounds that it would presumably burden the child. Judges who had previously attended child hearing education indicated this reason much less frequently, in contrast to those who had not yet received such a training. Even with the age of the child, those who have less professional experience were more likely to miss a direct child hearing.⁹⁸

The question of the burden of the child at the hearing was the subject of a very detailed subject of the German study cited above. In doing so, data on children were collected one week before the hearing, then immediately before and after the hearing, and finally four weeks later. At these times, interviews with both parents and affected children revealed their feelings about the hearing and what they experienced about themselves and their child. Based on the results obtained, it was concluded that children feel more unwell, excited, afraid and insecure a week before the hearing. Immediately before the hearing, the children reported a clear increase in these mental burdens, internal tensions, followed by a very significant relief in the vast majority after the hearing. Only the children of anxious parents were exceptions to this.

---

⁹⁶ KOZÁK Henriett: *op. cit.* 9–10.

⁹⁷ *Ibid.* 10.

⁹⁸ *Ibid.* 11.

Four weeks after the hearing, the feeling of relief in the children's self-esteem continued to show and even intensified. As a further result of the research, it was found that the mental strain of boys was greater than that of girls at all four time points. There is no difference in the burden or response of children under 14 years of age. Older children were more likely to feel less well 4 weeks after the hearing and, in the parents' view, had almost the same stress reactions as before, while children under 14 had a clear reduction in internal tension. The hearing itself was definitely positively assessed by the parents, they felt that their own interests as well as those of the child were taken into account in doing so. From all these data, the research team came to the very important conclusion that direct judicial hearing of a child, in the narrower sense, is not a burden. Rather, a kind of restlessness is observed in three areas (interaction of mood swings, shyness, and insecurity), similar like in an exam situations.⁹⁹

Conclusions

None of the international documents granting the child's right to be heard determine the minimum age of the child. It shall be judged individually from case by case. Intentionally, so we have to put more emphasize on regular trainings of judges (and other professionals).

Mediation can undoubtedly open new perspectives for development, however it is necessary to ensure the child is heard by competent and practiced professionals. The framework and procedural rules of this out of court dispute resolution mechanism exists, but parties to the dispute not know about the positive features of it, and that is why they do not trust in meadiaton. However, I think, it could cause the least harm for the child and family affected.

We can say, that Hungarian legal rules and Child-centered justice meets the requirements of the Convention, but as long as the practical trainign of professionals is achived and there are no common minimum standards for cooperation, we cannot talk about a real and effective process. The Guidelines of the EU consider judicial bodies as a part of the child protection system. If a system designed to protect the best interests of a child is dysfunctional, the child's rights to information and freedom of expression are exist on paper but in fact they are ignored.¹⁰⁰ The Convention binds not only authorities and courts, but also everyone, state bodies, society, teachers, parents, families and people in contact with the child. The child does not really have to face the situation of what it means to be an active legal entity when his/her parents are divorcing his or her parents. The child is (also) entitled to active legal personality from the moment of birth (this protection – as a minimum requirement – begins with the birth of the child under the Convention). If the child

---

⁹⁹ Ibid. 11.

¹⁰⁰ GYENGÉNÉ NAGY Márta: A családi jogi mediáció helye az EU gyermekbarát igazságszolgáltatásáról szóló tematikájában. *Családi Jog* XVII/3., 2019, 37.

grows up in a society where his/her participation is self-evident (participation in the family, school, health care, etc.), it is also self-evident that he/she may be heard by a court / official / child rights professional. So we should start the trainings already at school and within the family, to teach our children standards of cultured debate, that he/she has the right to express his opinion, feelings, afraids, to ask questions if he/she have doubts. That judges and other officers are not enemies, they are working for us, and we may trust them.

The responsibility for this belongs to everyone, to all of us.¹⁰¹

Bibliography

- [1] DARNÓT Sára: A gyermek meghallgatása családjogi perekben – interjúk alapján, különös tekintettel a jogalkalmazási eltérésekre. *Családi Jog XV/4.*, 2017, 20–24.
- [2] FAIX Nikoletta: A gyermeki jogok kialakulása a nemzetközi jogban és az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatásuk. *Eljárásjogi Szemle 2016/4.*, 8–15.
- [3] *GENERAL COMMENT No. 12 (2009) Convention on the Rights of the Child, COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD*. Fifty-first session Geneva, 25 May–12 June 2009, <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>.
- [4] *GENERAL COMMENT No. 5 on General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child. (CRC/GC/2003/5)*, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/crcgencommen.pdf>.
- [5] *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice*. (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers’ Deputies), (CMCE Guidelines), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804b2cf3>, 15th January 2021.
- [6] GYENGÉNÉ NAGY Márta: A családi jogi mediáció helye az EU gyermekbarát igazságszolgáltatásáról szóló tematikájában. *Családi Jog XVII/3.*, 2019, 32–37.
- [7] GYENGÉNÉ NAGY Márta: A gyermek mint érintett részvétele a közvetítői eljárásban. *Családi Jog XVI/4.*, 2018, 2–9.
- [8] *Handbook on European law relating to the rights of the child, European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe*. 2015, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_en.pdf, 1st February 2021.

¹⁰¹ SZEIBERT Orsolya: A gyermek meghallgatása/véleménye, a gyermektartás, az élettárs szülők helyzete és az ötéves Ptk. – vitatható gyakorlatok. *Családi Jog XVII/3.*, 2019, 2.

-
- [9] KATONÁNÉ PEHR Erika: Minden gyermek egyenlő, de nem egyforma – néhány gondolat a 30 éves Gyermekjogi Egyezményről. *Családi Jog* XVII/3., 2019, 9–16.
- [10] KOZÁK Henriett: Mumus vagy csodaszer? – A gyermek közvetlen meghallgatásának tendenciái egy német felmérés tükrében. *Családi Jog* XIII/4., 2015, 9–17.
- [11] Rachel HODGKIN – Peter NEWELL: *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*. United Nations Children’s Fund 2007, https://www.unicef.org/Implementation_Handbook_for_the_Convention_on_the_Rights_of_the_Child.pdf, 3rd February 2021.
- [12] SZEIBERT Orsolya: A gyermek meghallgatása a szülői felügyelet rendezésének kérdésében – holland és skandináv szabályozás és tapasztalatok. *Családi Jog* XV/4., 2017, 35–39.
- [13] SZEIBERT Orsolya: A gyermek meghallgatása/véleménye, a gyermektartás, az élettárs szülők helyzete és az öt éves Ptk. – vitatható gyakorlatok. *Családi Jog* XVII/3., 2019, 1–8.
- [14] WOPERA Zsuzsa: *Az európai családjog gyakorlata*. Wolters Kluwer, Budapest, 2017.

A kiadásért felelős: Prof. dr. Horváth Zita
a Miskolci Egyetem rektora
A kéziratot gondozta a Miskolci Egyetemi Kiadó
A kiadó felelős vezetője: Szendi Attila
Szöveggondozás, tördelés: Gramantik Csilla
Korrektor: Juhász Zoltán
Készült a Miskolci Egyetem Sokszorosító Üzemében, Miskolcon
A sokszorosításért felelős: Pásztor Erzsébet
Példányszám:
MERT – 2021 – 220 – ME